

SİYER

KONUSUNDA
BİLİNMESİ
GEREKEN

88

SORU

BEYAN

Adnan Demircan, Resmi kayıtlara göre 01.07.1964 [gerçekte ise 31.12.1963] tarihinde Mardin'in Ömerli ilçesinde doğdu. 1987'de Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslâm Tarihi ve Uygarlığı Bilim Dalında Yüksek Lisansa başladı. 1989 yılında Yüksek Lisansı, 1994 yılında aynı Enstitüde Doktorayı tamamladı. Ocak 1992'de Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne İslâm Tarihi Araştırma Görevlisi, 1994 yılında Yardımcı Doçent olarak atandı; Ekim 1996'da Doçent, Şubat 2003'te Profesör oldu. Çalışmalarını İslâm tarihinin ilk dönem siyasî tarihi, özellikle de muhalif gruplar üzerine yoğunlaştıran Demircan'ın yayımlanmış birçok kitabı, müşterek çalışmalarda bölüm yazarlığı ve makalesi bulunmaktadır. Ulusal ve uluslararası bilimsel toplantılarda sunduğu birçok bildirisi bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli çeviri ve telif projelerinde editörlük yapmaktadır.

Beyan Yayınları'ndan Çıkan Kitapları:

1. Hz. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı
2. Haricîlerin Siyasî Faaliyetleri
3. İslâm Tarihi'nin İlk Asrında İktidar Mücadelesi
4. İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Arap-Mevali İlişkisi
5. Nebevî Direniş Hicret
6. Haricîlik Mezhebinin Doğuşu Bağlamında Din-Siyaset İlişkisi
7. Ali-Muâviye Kavgası
8. Hz. Ali Dönemi ve Ehl-i Beyt
9. Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile
10. Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna
11. Kerbelâ: Keder ve Belâ
12. Tarihin Akışını Değiştiren Son Peygamber
13. Râşid Halifeler
14. Cahiliye Arapları
15. Fitne: Kardeşlerin Savaşı
16. İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Önderler ve İhtilaflar
17. Emevîler
18. Allah'ın Elçisi ve Mesajı
19. Cumhuriyet Dönemi İslâm Tarihi ve Medeniyeti Bibliyografyası
20. Türkiye'nin İlahiyat Sorunu
21. Çağdaş İslâmî Hareketler ve Şiddet Sorunu
22. İslâm Tarihinin İlk Döneminde Birlikte Yaşama Tecrübesi
23. Abbasîler Dönemi Sonuna Kadar İslâm Tarihi Literatürü
24. Urfa-Mardin Hattı: Memleketime Dair
25. Tarih ve Tarihçi
26. Müslümanların Uzun Yürüyüşü
27. Hz. Peygamber Döneminde Münafıklar
28. Allah Elçisi'nin (s) Ailesi
29. Elçi'nin (s) Çevresindeki İnsanlar
30. Siyer
31. Tarihin ve Dinin İstismarı
32. O'nun Ahlakı Kur'ân'dı
33. Nehcü'l-Belâğa [çeviri]

Siyer Konusunda Bilinmesi Gereken 88 Soru, Beyan Yayınları'nın 804. kitabı olarak yayına hazırlandı; dizgi ve sayfa düzeni DBY Ajans, kapak Yusuf Kot, baskı ve cild Erkam Yay. San. Tic. A.Ş. (Sertifika: 19891 İkitelli OSB Mh. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3 C Başakşehir - İstanbul Tel: +90 212 671 07 00 -Pbx-) tarafından gerçekleştirildi ve Kasım 2020'de İstanbul'da yayımlandı.

E-kitap ISBN 978-625-7569-86-6

Sertifika No: 14723

BEYAN YAYINLARI

Ankara Cad. 21 • 34112 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: +90 212 512 76 97 - Tel-Faks: +90 212 526 50 10

www.beyanyayinlari.com.tr / bilgi@beyanyayinlari.com

www.facebook.com/beyanyayinlari

www.twitter.com/beyanyayinlari

Siyer

Konusunda Bilinmesi Gereken 88 Soru

Prof. Dr. Adnan Demircan

Genel Koordinatör

Prof. Dr. Adnan Demircan

BEYAN

Takdim

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla...

Soru sormak ve sorgulamak, ilk insandan bugüne kadar insanoğluna yoldaşlık eden bir olgu. Sorabilme ve muhakeme edebilme yeteneği aynı zamanda Yüce Allah'ın insana yüklediği sorumluluğun da bir yansıması. Bununla birlikte her soru mutlaka iyi niyetlerle ortaya çıkmamakta. Bazı soruların eleştiri ve red amacı taşıdığı da bir gerçek. Nitekim peygamberler tebliğde bulunduklarında öğrenme ve merak giderme saikiyle bazı sorulara muhatap oldukları gibi onları sıkıştırmak, zorda bırakmak ve ilzam etmek amacıyla da sorularla muhatap olmuşlardır. İster iyi niyetle ve bilgi edinmek için sorulmuş olsun, ister art niyetli olsun, soru sormak, ilme açılan bir kapı olmuştur.

Sorular, soranın ilgisini ve kapasitesini yansıtır. Her soru aynı zamanda insanlar arasındaki ilişkiyi ve gündemi ortaya koyar. Günümüz insanının ürettiği sorular, bugüne ait sorunları ve merakları yansıtır. Elbette her soru, her dönemde cevaplandırılmayabilir, bir dönemde üretilen cevap, başka bir dönemde yetersiz bulunabilir ve eleştiri konusu yapılabilir. Ancak sorunun mahiyeti ve verilen cevap önemlidir.

Aslında soruların farklı şekillerde sorulma imkânı olabildiği gibi cevapların da çeşitli olması mümkündür. Her sorunun mutlak ve tek cevabı olmaz. Bazı cevaplar kişiden kişiye ve dönemden döneme değişir.

Elinizdeki kitap İslâm medeniyetinin asırlardır muhatap olduğu, ancak günümüz insanının zihnini kurcalayan sorulara cevap vermek üzere hazırlanmıştır. Cevapların yegâne cevaplar olduğu iddia

edilemez. Elbette bu sorulara farklı insanların başka cevapları da olabilecektir. Soruları cevaplandıran alanın uzmanları cevaplarının ikna edici olmasını temenni etmektedirler.

Kitapta 88 soru ve cevabı yer almaktadır. Soruların sayısı, sonsuzluk işaretinden [∞] mülhem olarak belirlenmiştir. 88 rakamıyla bu tür soruların ve cevapların sayısız olduğunu hatırlatma amacı güdülmüştür.

Soruların özellikle birçok yerde cevabı bulunabilecek klasik bilgilerin araştırıldığı sorular olmadığını, daha çok güncel zihnin problem olarak gördüğü konulara dair olduğunu ifade etmek gerekir. Bu soruları belirlerken bir alan çalışması yaptığımızı, okuyuculardan ve çeşitli platformlardan yararlanarak soruları belirlediğimizi belirtelim.

Kur'an/Tefsir, Hadis, Fıkıh, Siyer, İslâm Tarihi, İnanç, Mezhepler Tarihi ve Tasavvuf alanlarındaki soruları ihtiva eden ve her birinde 88 soru bulunan 8 kitaptan oluşacak seriye alanın uzmanı olan birçok ilim adamı katkıda bulundu.

Alan editörü ve yazar olarak projemize katkıda bulunan bütün hocalarıma ve meslektaşlarıma teşekkür ederim.

Çalışmamızın zihninizdeki soruların bir kısmını çözmesini ve ufkunuzu açan yeni sorular üretmenize vesile olmasını niyaz ediyorum.

Adnan DEMİRCAN
Başakşehir-Ocak 2019

Önsöz

Hız. Peygamber (sas) ve dönemiyle ilgili akademik ortamlarda ya da halka açık seminer ve konferanslarda zaman zaman sorulan soruların cevaplandırılması düşüncesiyle ortaya çıkan bir proje çerçevesinde kaleme alınan elinizdeki kitapta siyerle ilgili 88 sorunun cevabı aranmaya çalışılmıştır. Kitapta yer alan cevapların ilmî bir perspektifi ifade etmesi öncelikli temennimizdir. Ancak her sorunun birden çok cevabının olabileceği ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Burada verilen cevaplar, yazara ait bakış açısını ifade etmektedir. Kuşkusuz sorular farklı şekillerde sorulabileceği gibi cevaplar da farklı olabilir.

Soruların belirlenmesinde kişisel tecrübenin yanı sıra sosyal medya ve tartışma forumlarından da yararlanılmıştır. Elbette burada yer alan sorular, siyer alanında sorulabilecek soruların hepsi değildir. Zira siyer alanında akla gelebilecek soruları çoğaltmak mümkündür. Netice itibarıyla burada yazara ait kişisel bir tercih ve tasnif yapılmıştır.

Sorularda yer alan sorgulayıcı dilden rahatsız olmamak gerekir. Bunlardan çok daha ağır sorularla karşılaştığımız da olmaktadır. Önemli olan soruyu doğru anlamak ve sahih bir perspektifi koruyarak cevaplandırmaktır. Duygusal yaklaşımlar etkileyici gibi dursa da tatmin edici olmaktan uzaktır.

Çalışmamızın yeni çalışmalara örnek olmasını ve insanımızın zihnindeki bazı istifhamları cevaplandırmasına vesile olmasını ümit ediyoruz.

Adnan Demircan
Şubat 2019/Başakşehir

1- Hz. Peygamber'in hayatını öğrenmenin faydası nedir?

Hz. Muhammed'i kendi toplumundan ve yaşadığı dönemden koparmak mümkün değildir. Biz de kendi zamanımızın insanıyız. Bizim yaşadığımız bu dönemin bir anlayışı ve kültürü var. Eğer her dönemin insanı kendi döneminin şartları içinde yaşıyor ve o döneme mahsus kültür ve buna bağlı değerler bulunuyorsa Hz. Muhammed'in hayatını öğrenmenin onun dinine bağlı insana ne faydası var?

Hz. Peygamber (sas), diğer insanlar gibi bir anne ve babadan dünyaya gelerek Mekke'de yaşamış, hayatı bize ve bizden olan başka insanlara benzeyen, bu sebeple de bizden olan ve bize elçi olarak gönderilmiş bir insandır. Elçi'nin bizden olması, bize örneklik teşkil etmesi açısından önemlidir. Zira Yüce Allah, insanlara gönderdiği elçilerini, her zaman onlardan seçmiştir.

Hz. Peygamber, yaklaşık kırk yaşlarında resûl olarak görevlendirilmiş; bu görevi vefatına kadar sürmüştür. O da herhangi bir insanın hayatında karşılaşılabileceği birçok tecrübe yaşamıştır. Onun yaşadıklarının bir kısmı kendi dönemine ve yaşadığı coğrafyaya ait olup bir kısmı başka zamanlarda da yaşanacak türdendir.

Hz. Peygamber, ilahî mesajı bize bildiren kişi olarak din için önemli bir konumdadır. Ona ve onun gibi mesaj iletenlere inanmak, esasında dinin emirlerinden olduğu gibi getirdiği mesajın mahiyetiyle ilgili görüş ve uygulamaları da önemlidir.

Hz. Peygamber'in hayatını öğrenmenin iki açıdan önemli olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle insanlığın kurtuluş reçetesi olan tebliğ ettiği mesajın sağlıklı ve bağlamından koparılmadan anlaşılabilmesi için Allah Elçisi'nin hayatını öğrenmek gerekir. Zira

onu ve yaşadığı hayatını devre dışı tutarak mesajı anlamak mümkün değildir. Öte yandan Hz. Peygamber'in hayatını öğrenmeye dinin pratiği açısından ihtiyaç duyulduğu da açıktır.

Kur'ân-ı Kerim'de ayrıntılı olarak yer almayan bazı ibadet ve uygulamalar Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde Allah Elçisi'nin muhatapları açısından bilinmeyen şeyler değildi. Kur'ân kendi tarihiyle canlı bir ilişkiye sahip olduğu için muhatapları nelerden söz ettiğini rahatlıkla anlıyorlardı. Anlamadıkları hususları ise Allah Elçisi'ne sorma imkânına sahiplerdi. Bugün ise bizim böyle bir imkânımız bulunmamaktadır. Ancak mesajın pratiğini Hz. Peygamber'in hayatını öğrenerek Kur'ân'dan yararlanmak mümkündür. Öte yandan ilahî mesajın tarihî yansımaları da ufkumuzu açması açısından önemlidir.

Hz. Peygamber'in yaşadığı örnek hayat, sadece dinin pratiği açısından değil, davranışlarımızda ve karşılaştığımız problemlerle baş etmede bize ilham verecek kaynaklardan biridir. Allah Elçisi'nin hayatı sadece dinî pratikler için değil, ahlak için de örnektir.

Allah Elçisi'nin (sas) yaşadığı döneme ait olan değerlerin, gelenek ve göreneklerin, alışkanlıkların ve pratiklerin günümüze hitabının hangi düzeyde olacağı hususu önem arz etmektedir. Müslümanlar tarihte bu konuyu farklı boyutlarda ele almışlardır. Ayrıntılara girmeden şöyle bir çerçeve çizmek mümkündür: Bazı âdet ve gelenekler o döneme ait olup dünyanın farklı yerlerinde uyulması ve uygulanması gereken bir standart olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Dönemin gündelik hayattaki alışkanlıkları, giyim ve yemek kültürü bunlardandır. Örneğin Hz. Peygamber döneminde kaşık ya da çatal kullanma kültürü yoktu. Araplar elle yemek yiyorlardı. Allah Elçisi (sas) insanlara yemekten önce ve sonra ellerini yıkamalarını, yemeği kendi önlerinden yemelerini tavsiye etmiştir. Fazla yemek yemekten kaçınmak, yemeği başkalarıyla paylaşmak, helalinden yemek gibi ilkeler yemek adabıyla ilgili günümüze ulaşmış rivayetlerde yer almaktadır. Bunların bir kısmının hayatımızda karşılığı olup bir kısmı ise geçmiş döneme aittir.

Allah Resûlü çağının her uygulamasını şeklî olarak tarih üstü kabul edip her dönemde uygulamaya kalkışmak, hem getirdiği mesaja uygun değildir; hem de hayatta karşılığı olan bir yaklaşım olamaz. Aslında fiilen hayatın ve şartların değişmesiyle birçok şeyin değiştiğini biliyoruz. Hatta bugün Allah Elçisi'ni şekli olarak tam bir taklit anlayışıyla taklit ettiğini zannedenler dahi bu değişimden kaçınamazlar. Hz. Peygamber'in hayatında değişimin izleriyle ve değişikliklerle karşılaşırken onun dönemini dondurup kopyalayarak bütün zamanlara uygulama imkânı olmayacağı açıktır.

Sorunlar, çözüm önerileri ve uygulamaları bakımından Allah Elçisi'nin Mekke dönemi ile Medine dönemi arasında ciddi farklar olduğu bilinmektedir. Allah'ın vahyi doğrultusunda, Elçisi'nin İslâm'ı tedricîlik ilkesine göre tebliğ ettiğini, hatta muhataplarının durumunu dikkate alarak konuşmalarında farklı yönlere vurgu yaptığını dikkate aldığımızda katı şekilci bir yaklaşımın günümüzde bir karşılığının olmayacağı anlaşılır.

Allah Elçisi zamanında mevcut olup günümüzde bulunmayan kölelik, zikredilebilecek örneklerden biridir. Kölelerin durumu, hayat standartlarının iyileştirilmesi ve onlarla ilgili bazı cezaî düzenlemeler hem Kur'ân-ı Kerim'de hem de hadislerde yer almıştır. Oysa günümüzde kölelik resmen yürürlükten kalkmıştır. Dinî literatürde yer alan bu hükümlerden hareketle köleliği savunmak doğru olamaz.

Hız. Ömer, kendi döneminde ortaya çıkan koşulları dikkate alarak daha önceki uygulamalardan farklı icraatlar ortaya koymuştur. Bunlardan biri ganimetlerle ilgili kararıdır. Bu görüşlerini Ashab'la paylaştığında kendisine karşı çıkanlar olsa da kararlarını uygulamıştır.

Kuşkusuz nassın anlaşılması, yorumlanması, değerlere, kurallara ve kurumlara dönüştürülmesi hususunda görüş farklılıkları ortaya çıkacaktır. Bu da dinin rahmet ve bereketidir. Buradan hareketle kendi hayatımızla din arasında sağlıklı ve uyumlu bir ilişki kurabilmek için Hız. Peygamber'in getirdiği mesajı, onun uygulamalarını,

medeniyetimizde gelişen birikimi kaynak olarak görmeli, ancak günümüzü bu doğrultuda yeniden inşa etmeliyiz. Bu, içtihat mekanizmasını sürekli ve canlı tutmayı gerektirir. İctihadın uygulanması ise kabul edilmesi ve uygulama sahibinin yetki imkânıyla ilgilidir. Günümüzde bize makul gelmeyen birçok kural ve kanuna uyduğumuz bilinmektedir. Yürürlük ve otorite tarafından kabul ile kişisel kanaat farklıdır. Bu açıdan bakıldığında Allah Elçisi'nin hayatını sadece önemli bir tarihî kişiliğin hayatını öğrenme açısından değil, günümüzde bireysel hayatımızda ya da toplumsal ilişkilerimizde değer kaynağı olarak kullanmak için de öğrenmeye ihtiyacımız vardır.

İleri Okumalar

Ali Bakkal, "Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri Hakkında Bir Değerlendirme", *İslâm ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*, 2017, cilt: I, s. 39-57.

Hasan Güleç, "Delil Olarak Hz. Peygamberin Fiilleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, sayı: 9, s. 67-78.

2- Hz. Peygamber'in hayatının bazı dönemleri hakkındaki rivayetlerin azlığının sebebi nedir?

Resûlullah'ın hayatına baktığımızda onunla ilgili bir sürü rivayet var, ama Hz. Hatice ile evliliğinden peygamberliğe kadar geçen dönemle alakalı rivayetler son derece azdır. Esas olarak bunun nedeni nedir? Ayrıca bu dönemi daha detaylı bir şekilde öğrenebileceğimiz bir kaynak var mı?

Hz. Peygamber'in (sas) hayatıyla ilgili rivayetleri incelediğimiz zaman hayatının her dönemi hakkında aynı yoğunlukta bilgi bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun birçok sebebi bulunmaktadır. Bunların başında Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili nübüvvet öncesinde ve nübüvvetin başlangıcından hicrete kadar geçen dönemde meydana gelen hadiselerle şahit olanların az olması ve bunları nakletme hususunda Müslümanların imkânlarının azlığıdır. Geleneksel olarak kayıt kültürünün yaygın olmadığı, daha ziyade sözlü gelenek içinde naklin en önemli kültür aracı olduğu bir dönemde bugün için merak ettiğimiz bilgilerin bir kısmının kaybolmuş olması kaçınılmazdır. Öte yandan Hz. Peygamber'in nübüvvetinden hicretine kadar Mekke'de Müslüman olanların sayısı oldukça azdı. Müslümanlara yönelik baskılar artarak devam ettiği için bilgilerin tespiti ve rivayet haline dönüşmesi Müslümanların olumsuz şartlarda yaşadıkları bu ortamda pek mümkün değildi.

Hz. Peygamber'in Mekke'de daha çok imanî konular üzerinde durduğunu, muamelata ilişkin soruların önemli bir kısmının Medine döneminde ortaya çıktığını ve buna bağlı olarak da o yıllara dair daha fazla rivayetin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Öte yandan Medine'de rivayetleri muhafaza edecek Müslüman sayısı Mekke dönemiyle karşılaştırılamayacak kadar çoktu.

Hız. Peygamber, Hız. Hatice'yle evlendikten sonra geçen yaklaşık on beş yıllık hayatına ilişkin elimizde az bilgi vardır. Aynı şekilde onun Hız. Hatice ile evliliğinden önceki dönemle ilgili bilgilerimizin de sınırlı olduğunu ifade etmek gerekir. Ancak bugün dahi eğer bir şöhrete sahip değillerse insanların büyük bir kısmının hayatlarına ilişkin ayrıntıları tespit edebilmek pek mümkün değildir.

Allah Elçisi'nin (sas) nübüvvet öncesi hayatına ilişkin bilginizin azlığına rağmen özellikle çocukluğunda meydana geldiği söylenen bir takım mucizevî hallerin anlatımına dair rivayetler dikkat çekmektedir. Bu rivayetlerin ise genellikle isnad ve sıhhat açısından problemli olduğunu, bu sebepten dolayı birçoğunun hadis kitaplarında bunlara yer verilmediğini ifade etmek gerekir.

Rivayetlerin sayısının çokluğu ya da azlığından ziyade bu dönemde ortaya çıkan durumun rivayet oluşumu üzerindeki etkisine dikkat çekmek gerekir. Öncelikle rivayet kültürünün gelişmesine müsait bir ortam bulunmadığı gibi henüz peygamber olmadığı ve tanınmadığı için Hız. Peygamber'in faaliyetlerinin kaydedilmesini gerektirecek bir sebep bulunmadığı dikkate alındığında karşılaştığımız durumun şaşırtıcı olmadığını söylemek mümkündür.

İşaret edilen dönemi okuyabileceğimiz kaynaklar bağlamında iki temel tespitte bulunmak gerekir. Bunlardan biri temel kaynaklarda yer alan bilgilerdir. Temel kaynaklarda yer alan bilgilerin okuyucu tarafından rahatlıkla okunup kritik edilebilmesi ve rivayetlerdeki sorunların görülerek değerlendirilebilmesi kolay değildir. Bu sebeple klasik kaynaklarda yer alan rivayetlerden hareketle sağlıklı bir değerlendirmede bulunmak oldukça zordur. Bu rivayetlerin kritik edilmesi ve bunlarla ilgili bir sonuca gidilmesi ancak ciddi bir birikime sahip olan ilim insanların incelemleri ve kritik etmesiyle mümkündür. Bu açıdan bakıldığında kanaatimizce söz konusu dönemle ilgili yapılabilecek en sağlıklı okumanın, dönemi uzmanlık alanı olarak inceleyen araştırmacıların yaptıkları çalışmalar olduğunu

düşünüyoruz. Ancak burada şöyle bir problemi de ifade etmek gerekir: Hz. Peygamber dönemiyle ilgili yapılan çalışmalarda tek bir perspektif ve değerlendirme yöntemi yoktur. Buna göre bazı araştırmacıların mümkün gördüğünü başka birileri imkânsız görebilir, yine bir kısmının doğru dediğine bir kısmı yanlış diyebilir.

Hz. Peygamber hakkında farklı algı ve kanaatlerin zaman içerisinde onun hayatı ve dönemi hakkında yapılan çalışmaları etkileyen ve önyargı ile değerlendirme yapılmasına yol açan bir boyutu olduğunu da unutmamak gerekir. Bu sebeple tek bir kişinin perspektifinden değil farklı açılardan yapılan çalışmaları incelemek, onları okumak, değerlendirmek, buna göre bir bakış açısı oluşturmak ve bir kanaate sahip olmak daha sağlıklı olur. Önemli olan doğru bilgiye ulaşmaksa bunun arayışı içinde olmak önemlidir.

Ülkemizde ilahiyat fakültelerinde İslâm tarihi alanında çalışan araştırmacıların bir kısmının esas uzmanlık alanları siyerdir. Bu sebeple özellikle uzmanlık alanı siyer olan araştırmacıların çalışmalarını okumanın doğru olduğu kanaatindeyiz. Bunlar arasında da mezhebî ve ideolojik bakış açısına sahip olmayan, Allah Elçisi'nin (sas) hayatını ilmî açıdan ele alan araştırmacıların çalışmalarını okumak gerekir.

Birçok tarihçinin siyerle ilgili çalışması olabilir. Hatta İslâm ilahiyatı alanında ihtisas yapan birçok kimsenin siyerle ilgili çalışma yaptığını biliyoruz. Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili kitapların hemen hepsinde ortak konular olur. Örneğin Hz. Peygamber'in hicreti bütün kitaplarda benzer şekilde anlatılır. Ancak hicretin yorumlanması, ihtilaflı bazı bilgilerin değerlendirilmesi, hicretin sebep ve sonuçlarının tespiti araştırmacılar arasındaki farklı yaklaşımlar çerçevesinde farklılıklar gösterebilir.

Uzmanlık alanı siyer olmayan kişilerin yaptıkları çalışmalar esasen rivayetlerin nakli veya kısmen de değerlendirmesi suretiyle yapılmış olsa bile çalışmaları yapanların dönemi, kültürünü, gelişmeleri etkileyen sosyal, siyasî, ekonomik ve kültürel hayatı bilmemeleri büyük

bir eksikliktir. Bu kişilerin Hz. Peygamber dönemindeki gelişmeleri bütüncül bir bakışla kritik etmek suretiyle değerlendirmeleri zordur.

Ortaya çıkan tablonun sağlıklı değerlendirilmesi için özellikle dönemi ihtisas alanı olarak ele alıp incelemeler yapan araştırmacıların çalışmalarını öne çıkarmanın daha doğru olduğunu söylememize imkân vermektedir. Herhangi bir kimsenin ismini zikretmek yerine ilkelerden bahsetmenin daha sağlıklı olduğu kanaatindeyiz. Öte yandan okuduğumuz bir kitabın bazı yerlerine katılmamamız o kitabın tamamını reddetmemizi gerektirmediği gibi bir kitabın bazı yerlerini beğenmemiz de kitabın bütün muhtevasına teslim olmamızı gerektirmez. Akıl, tefekkür ve tecessüsle okumak, art niyetle sorun aramak yerine sorun çözmeye odaklanmak okumalarımızı daha verimli hale getirecektir.

Din istismarcılarının en çok istismar ettikleri alanın tarih ve özellikle din büyüklerinin hayatı olduğu için bu hususta hassas davranmak ve yanlış yönlendirilmemek için anlatılanları sorgulamak, çapraz okumalar yapmak ve ihtiyat kaydıyla yaklaşmak yanlıtılma ihtimalini azaltır.

İleri Okumalar

Emine Demil, *Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Dair Rivâyetler* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Ankara 2016.

Recep Demir, "Duhâ Suresi 7 ve İnşirah Suresi 2. Ayetler Bağlamında Nübüvvet Öncesi Hz. Peygamber'in İnancı", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* [Bilimsel Birikim], 2014, cilt: XIV, sayı: 3, s. 57-81.

Fikret Karaman, "Hz. Muhammed (a.s.)'in Nübüvvetten Önceki Hayatı ve İlk Tebliğ Merhaleleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, sayı: 2, s. 39-49.

Mustafa Demirci, "Hz. Peygamber'in Nübüvvet Öncesi Hayatının Anlatımına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Siret Sempozyumu I: Türkiye'de Siret Yazıcılığı*, 2012, s. 381-407.

3- Hz. Peygamber döneminden kalan yazılı bir metin var mı?

Hz. Peygamber döneminden kalma yazılı bir metin var mı? Araplar o zaman yazıyı bildiklerine göre bazı belgeler kalmış olmalı.

Kur'ân-ı Kerim'in tamamı Hz. Peygamber döneminde kaleme alındığı gibi Allah Resûlü'nün yaptığı birçok anlaşma ve kabile liderleriyle devlet başkanlarına gönderdiği İslâm'a davet mektuplarının varlığı da bilinmektedir.

Allah Elçisi (sas) bizzat kendisi yazmamışsa da onun nazil olan vahyi yazılı hale getirdiğini biliyoruz. O günkü imkânlar çerçevesinde Kur'ân-ı Kerim farklı yazı malzemelerinin üzerine yazılmıştır.

Arapların yazı kültürleri yaygın olmadığı halde Kur'ân-ı Kerim yazıya ilişkin birçok kelime ve bilgi ihtiva etmektedir. Kalem adında bir surenin bulunması, Kur'ân-ı Kerim'de kalem, kırtas (*En'âm* 6/7), rak [deri kâğıt] (*Tûr* 52/3), mürekkep (*Kehf* 18/109), sayfa, kitap ve yazmak gibi yazıyla ilgili kelimelerden bahsedilmesi yazının Kur'ân'ın muhataplarının zihin dünyasına yabancı olmadığını göstermektedir.

Araplar ticarî faaliyetlerinde daha fazla olmak üzere günümüzde kullanılan alfabeyi kullanıyorlardı. Ancak yazının kullanımının yaygın olmadığını söylemek yanlış olmaz. Öte yandan yazıya ticaret gibi gerekçelerle daha çok şehirlerde ihtiyaç duyulduğu da bir gerçektir.

Bugün kullanılan alfabeden önce Araplar Yemen bölgesinde geliştirilen Müsned alfabesini de kullanmışlardır. Ancak Arapların Nabatîlerden aldıkları bugünkü alfabenin ilk halinde noktalar olmadığı için sesleri ifade eden harflerin sayısı bugüne göre daha azdı. İslâm'dan sonra okuma sorunu, noktalamalarla aşılmaya çalışılmıştır. Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde kullanılan Arap alfabesi çok rahat

okunabilen bir yazı değildi. Bir metin önceden okunmamış ya da dinlenilmemişse yanlış okunma ihtimali yüksekti.

Hız. Peygamber Mekke günlerinden itibaren nübüvvetten sonra kendisine gelen vahyi yazdırmıştır. Onun gelen vahyi yazdırmış olması ve buna çok önem vermesi yazıyı Araplar arasında yaygınlaştırmıştır. Öte yandan Hız. Peygamber'in okuma yazmaya verdiği önem, kendi döneminden başlayarak büyük bir açılıma imkân vermiştir.

Allah Elçisi'nin sadece Kur'ân-ı Kerim'i değil aynı zamanda o dönemde mevcut olan ilişkiler çerçevesinde birçok kabileyle yaptığı anlaşmaları yazdırdığı, kişilere ve kabilelere emanlar verdiği ve bunları yazılı hale getirdiği bilinmektedir. Diğer taraftan İslâm'a davet çerçevesinde yazdığı birçok metin vardır ki bu metinleri de tarih kitapları zikretmektedir. Ancak bütün bu metinler sonraki dönemlerde çeşitli sebeplerle kaybolmuş, tahrip olmuş ya da başka etkenlerle günümüze ulaşamamıştır. Müslümanların tarihte karşılaştıkları Moğol saldırısı, Haçlı seferleri gibi birkaç önemli tahribat, literatürde büyük kayıplara sebep olduğu gibi Hız. Peygamber döneminden kalan mirasın tahrip ve kaybında da etkili olmuştur.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra yazı kültürü onun attığı temel üzerinde daha da gelişmiş, ancak kitap yazımında inkişaf Abbasîler döneminde olduğu için o dönemden kalan eserlerin daha yaygın olarak günümüze ulaştığı bilinmektedir. İlk yazılı metinlerin bir kısmı, yazarları tarafından ezberlenmek üzere yazılıyordu. Bu durumda metin ezberlendikten sonra saklanmasına gerek duyulmuyordu.

Yeni eserlerin telif edilmesi, geçmişte yazılan metinlerin zamanla daha da olgunlaştırılması ve iyileştirilmesi eskilere olan ilgiyi azaltmıştır. Öte yandan tahrip olan kitapların saklanması yerine imha edilmesi de önemli bir etken olarak zikredilmelidir. Hatta ayetlerin yer aldığı metinlerin yıpranmasından sonra toprağa gömülerek imha edilmesi, sorumlucu bir davranış olarak görülmüştür.

Hız. Peygamber, nazil olan vahyin tamamını yazdırmasına rağmen bu metinler Hız. Ebû Bekir döneminde Kur'ân'ın bir kitap haline getirilmesi sürecinde önemini yitirdi. Daha sonraki yıllarda Hız. Osman döneminde Kur'ân'ın çoğaltılıp eyalet merkezlerine gönderilmesi sürecinde söz konusu nüshaların dışında kalanların imha edilmesi istendi. Çünkü Hız. Osman, Hız. Peygamber zamanında izin verilen kabilelere ait kıraatle ilgili bazı farklılıkları barındıran kişisel nüshalardan kaynaklanan ihtilaflara son vermek istiyordu. Basit okuma farklılıkları soruna dönüşme tehlikesi taşıyordu. Bu gelişmeler de yazılı metinlerin kaybolmasının sebepleri arasında zikredilmelidir.

Günümüze ulaşan birçok metin doğrudan Hız. Peygamber döneminde kaleme alınmamış olsa da ilim geleneği çerçevesinde metinlerin kitaplarda yer alma süreci hakkında bilgimiz vardır. Ravilerin ve âlimlerin bazıları yazılı belgeleri görerek nakletmişler, böylece bir anlamda onları istinsah ederek günümüze ulaşmalarını sağlamışlardır. Hız. Peygamber döneminden kalan, üzerinde ittifakın olduğu temel metin Kur'ân-ı Kerim'dir.

Yazılı metinlerin tahrip ve kayıp sürecinden söz ederken Arapların kültürlerini ve değerlerini sözlü kültür çerçevesinde hafızalarıyla muhafaza ettiklerini de söylemek gerekir. İslâm tarihinin erken dönemlerinde, daha Hız. Peygamber zamanında başlayan bir yazılı gelenek bulunmakla birlikte kültürün muhafazasında sözlü geleneğin gücü bir süre daha devam etmiştir.

Yukarıda çizmeye çalıştığımız çerçevenin yanında şunu da ifade edebiliriz ki Allah Elçisi'nin döneminde ve onun vefatından sonraki yıllara nispet edilen birçok metne sahibiz. Bunların bir kısmı deri ve deve kemiği gibi malzemeler üzerine yazılmış, bir kısmı ise kayalar üzerine yazılmış metinlerdir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Hız. Peygamber dönemiyle günümüz arasında geçen on dört asrı aşan uzun zaman diliminde doğal etkenlerin ve savaşların tahribatı sebebiyle günümüze kadar belge

muhafazası pek mümkün olmamıştır. Olumsuz etkenlerin yanı sıra bazı siyasî kararlar ve belgelerin tarihî değerinin ilk dönemlerde bilinmemesi de olumsuz bir etken olarak zikredilmelidir.

Allah Resûlü'nün bizzat yazdırdığı birçok metin olmasına rağmen bunlardan çok az bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Bunlardan bir kısmı Topkapı Müzesi Mukaddes Emanetler Dairesi'nde muhafaza edilmektedir. İslâm'a davet mektupları bunlardandır. Ancak dönemin belgesi muhafaza edilmese de anlaşmaların ve davet mektuplarının kaynaklarda muhafaza edildiği bilinmektedir.

İleri Okumalar

Bekir Tatlı, "İlgili Rivayetler Yönünden Hz. Peygamber Döneminde Vahyin Yazımı Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, cilt: XLIX, sayı: 1, s. 123-150.

Ahmet Yücel, "Hadislerin Yazılmasıyla İlgili Rivayetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998-1999, sayı: 16-17, s. 91-121.

4- Kur'ân'ın Hz. Peygamber dönemi için kaynaklık değeri nedir?

Kur'ân, Hz. Muhammed ve dönemi için kaynak olarak gösteriliyor. Kur'ân'ın bu dönem için kaynak olma değeri nedir? Buna rağmen bazen aynı ayetlerden farklı sonuçlar çıkarılabiliyor. Kur'ân'ı kaynak olarak kullanmanın bir yöntemi var mı acaba?

Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber dönemi için kaynaklığı meselesi oldukça önemlidir. Allah Resûlü (sas) döneminden günümüze kalan en eski metin, Allah Resûlü'nün tebliğ ettiği, onun zamanında ezberlenen, insanların muhafaza etmek için büyük gayret gösterdikleri ve aynı zamanda hem Hz. Peygamber, hem de Râşid Halifeler döneminde yazıya geçirilmiş olan Kur'ân-ı Kerim metni dönemine şahitlik etmesi yönüyle oldukça önemlidir.

Dünya nüfusunun yaklaşık dörtte birinin kutsal bir metin olarak kabul ettiği Kur'ân-ı Kerim'in kendisine has özellikleri olması sebebiyle kaynak olarak kullanılması ciddi bir altyapı, birikim ve metot gerektirmektedir. Kur'ân'da yer alan tasvirler, verilen emirler ya da getirilen yasaklar insanların zihin dünyası üzerinde önemli etkiler bıraktığı gibi, hayatlarında da karşılık bulabilmektedir.

Bir tarihçinin Kur'ân-ı Kerim'i mesajın muhtevasının kendi dönemiyle ilişkisine bağlı olarak değerlendirmelidir. Bu da sağlıklı bir metotla mümkündür. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in bazen bir müşrik üzerinden yaptığı eleştirilerin genelleme yapılarak anlaşılması bazı yanlış değerlendirmelere sebep olmaktadır. Örneğin Kur'ân-ı Kerim müşriklerin ahiret hayatını inkâr ettiklerine dair bazı bilgiler ihtiva etmektedir. Buradan hareketle bütün muhataplarının aynı düşüncelere sahip olduklarını söylemek sağlıklı olmaz. Zira Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde standart bir şirk inancı yoktu. Aynı şehirde yaşayan

ya da aynı kabileye mensup olan insanların dindarlık anlayışları arasında büyük farklılıklar olabiliyordu. Kaldı ki bir ailede büyüyen kardeşlerin inancı arasında dahi farklılar, çelişki ve çatışmalar mümkündü.

Arabistan gibi büyük bir coğrafyanın asırlar süren durumunu bir ayetle ya da bir kişiye ilişkin tespitle ifade etmek mümkün değildir. O halde Kur'ân-ı Kerim'in kendi zamanına ve dönemine ilişkin şahitliklerinde neyi kastettiği ve neyin bu şahitliğin kapsamında olduğu hususu dikkate alınarak yorum yapılmalıdır.

Üzerinde durulması gereken bir konu da Kur'ân-ı Kerim'in kendi dönemine ilişkin tarafsız bir anlatım ihtiva etmediği ve dönemin tablosunu bütünüyle yansıtmadığıdır. Kur'ân-ı Kerim hak ve tevhidin, batıl ve şirkle mücadele ettiği bir ortamda nazil olmuştur. Bu dönemde mücadelenin ve Kur'ân'a karşı müşriklerin tavrının onlara yönelik ilahî eleştiriye muhatap olmalarına yol açması kaçınılmazdır. Kur'ân-ı Kerim müşriklere eleştirilerde bulunurken -her insanda görülebilecek- iyi hasletlerini sayacak ve onları övecek değildi. Eleştiriler tevhide karşı gösterdikleri tepkiye, inançlarındaki sapkınlık ve bunun hayatlarında sebep olduğu sapmalaradır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim'in tasvir ve işaret ettiği konuların dönemin resmini ortaya koymayı amaçlamadığını, bu sebeple dönem hakkında tam bir tasvir yapmak için kullanılamayacağını, Yüce Allah'ın dikkat çekmek istediği yönler üzerinde durduğunu söylemek gerekir. Bu durumda genellemelerden kaçınmak, Kur'ân'ın ne dediğini doğru anlamak ve nazil olduğu dönemle ilişkisini dikkate almak önemlidir.

Kur'ân-ı Kerim'in kaynak olarak kullanımında insanların bütün ayetlerden aynı sonuçları çıkarmalarını beklemek mümkün değildir. Nitekim sadece siyer ve tarih araştırmalarında kaynak olarak yararlandığımızda değil, müfessirlerin yorumlarında da birçok farklılıklarla karşılaşırız. Hatta bazen aynı müfessire birbiriyle çelişen iki görüş nispet edilebilmektedir. Bu durum bazı görüşlerin

müfessirlere nispetiyle mümkün olabildiği gibi müfessirin farklı zamanlarda yaptığı tefsirden de kaynaklanabilir. Kur'ân'ı anlama çabası, nüzul döneminden bugüne kadar önemli olduğu gibi onun üzerinde düşünme süreci devam ettikçe farklı anlamalara ve ilişkilendirmelere muhatap olmamız mümkün olacaktır.

Kur'ân üzerinde asırlardır düşünülmesine ve çalışılmasına rağmen farklı yorumların yapılmaması, tarihî realiteye uymazdı. Kur'ân'ın farklı zamanlarda ve farklı bilgi ve birikime sahip insanlar tarafından okunması ve anlaşılma çabası gösterilmesi sebebiyle değerlendirmelerde farklılıklar kaçınılmazdır. Öte yandan siyasî, dinî ve sosyal farklılıkların ve çatışmaların da Kur'ân'ın anlaşılmasına etki ettiği bir gerçektir.

Kur'ân ayetlerinin yorumlanması sırasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasında birçok etkenden söz edilebilir. Bunlardan biri Kur'ân-ı Kerim'le aramızda asırlarca zaman geçmesidir. Kuşkusuz bu ilişki çerçevesinde ortaya çıkan bakış açıları önemlidir. Bu sebeple yorumlama farklılıkları olsa dahi Kur'ân-ı Kerim'in mutlaka kendi dönemine bağlı özellikleri dikkate alınarak sağlıklı bir okumasının yapılması hususunda çaba harcanmalıdır. Bunun temel yöntemi Kur'ân-ı Kerim'i kendi zamanına götürerek anlamaya çalışmak, ayetlerin ve pasajların nüzul sebeplerini de dikkate alarak mesajın ne demek istediğini sağlıklı bir şekilde tespit etmektir. Bunu yaptıktan sonra Kur'ân-ı Kerim'in tarihiyle ilgili şahitliğine ilişkin durumu belirlemek daha kolay olur. O zaman Kur'ân'ın döneme ilişkin ne dediğini daha sağlıklı anlamış oluruz. Ancak bu konuda başarılı değerlendirmelere gitmek, birikim gerektiren bir konudur. Kur'ân'ın nazil olduğu ortam, Arap kültürü, nüzul dilinin özellikleri, nüzul süreci gibi bazı konularda yeterli bilgi sahibi olmadan sağlıklı değerlendirmeler yapmak mümkün olmaz.

İleri Okumalar

Adnan Demircan, “Kur’ân’ın, Nüzûl Dönemi Putperest Arapları İçin Kaynaklığı Üzerine”, *İSTEM: İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 2004, cilt: II, sayı: 4, s. 53-62.

Mustafa Özkan, “Tarihin Öznesinin Tespitinde, Kur’ân’ın Tarih İlmine Katkısı/Kaynaklığı Üzerine -Bedir Savaşı Örneği-”, *İSTEM: İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 2010, cilt: VIII, sayı: 16, s. 19-33.

5- Hz. Peygamber hakkındaki bilgilerin tarihî bir gerçekliği var mıdır, yoksa bu bilgiler bir kurgu mudur?

Bazı internet forumlarında Hz. Muhammed diye birisinin yaşamadığını savunanlar var. Üstelik bunlar deliller de ileri sürüyorlar. Mesela Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemden kalma yazılı metinler olmadığı söyleniyor. Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili temel kaynaklar nasıl oluştu? Bunlar ileri sürüldüğü gibi sonradan mı kurgulandı?

Hz. Muhammed'in tarihî bir kişilik olduğu tartışılmayacak kadar açıktır. Bir tarihî kişiliğin zaman içerisinde efsaneleştirilmesi ya da onun hakkında bazı rivayetlerin ortaya çıkması anlaşılır bir durumdur. Efsanelerin mevcudiyeti, tarihî bir kişiliğin varlığını inkâr etmeyi gerektirmez. Hele söz konusu olan kişi yaşadığı günden bugüne milyarlarca takipçisi olan bir peygamberse onun hakkında birbirinden farklı anlayışların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Ancak yaşamamış bir kişinin kurgulanması ve onun etrafında bir din tesisi çok daha zordur. Bunu insanlar bilinçli olarak üretmek isteseler de yaşayan bir figür üzerinden kabul ettirmeleri çok daha kolaydır.

Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemden günümüze kalan en sağlam metin Kur'ân-ı Kerim'dir. Kur'ân-ı Kerim Hz. Peygamber'in 23 yıl devam etmiş olan nübüvvet döneminde nazil olmuş bir metin olarak kendisi hayattayken ezberlenmiştir. Müslümanların hafızalarında muhafaza ettikleri bu metnin yine bizzat Hz. Peygamber tarafından yazdırıldığı ve onun vefatından sonra, henüz nüzulüne şahit insanların yaşadıkları bir zamanda kitap haline getirildiği de bilinmektedir. Kur'ân-ı Kerim metni Hz. Ebû Bekir zamanında Allah Resûlü'nün vefatından yaklaşık altı ay sonra iki kapak arasına alınmak suretiyle

muhafaza edilmiştir. Ancak o gün için Kur'ân'ın muhafazası yazıdan ziyade hafıza yoluyla gerçekleşiyordu. İnsanlar metinleri yazılı belgelerden değil birbirlerine okudukları ve ezberledikleri metinleri nesilden nesile aktarıyorlardı. Ezber ve şifahi nakil, bilgiyi nakletmenin yollarından biri olup bilgiyi yazıyla muhafaza etmenin bazı mahzurları olduğu gibi bunun da mahzurları vardır. Soruda sözü edilen kuşkuları dillendirenler o dönemden günümüze ulaşan yazılı ve görsel belgeler olsaydı bunlarla ilgili kuşkularını dillendirip olguyu reddedebilirlerdi. Nitekim günümüzde hem ses hem de görüntülerle insanlar yanıltılabildiği gibi görüntü ve sesli belgelere rağmen bazı bilgilerin doğru olmadığını ileri sürenler bulunmaktadır. Örneğin aya çıkıldığı bilgisinin yalan olduğu ya da dünyanın yuvarlağa yakın bir şeklinin olmadığı, esasında dünyanın düz olduğu iddialarını gündeme getirip buna inanan insanlar günümüzde de yaşamaktadır.

Kuşkusuz bir bilginin aktarımında zamanla bazı deformasyonlar olabileceği gibi Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili nakledilen bilgilerde de bazı farklılaşmalar söz konusu olabilir. Böyle bir durumun muhtemel olmasından ya da buna dair örnekler bulmak suretiyle Allah Resûlü'nün (sas) tarihî bir kişiliğinin olmadığını ileri sürülmesi kabulü mümkün olmayan bir iddiadır. Aklen muhal olan bu iddianın bilimsel verilerle temellendirilmesi de mümkün değildir.

Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde mevcut olan çevre kültürlerde onun hakkında yazılı kayıtların bulunmaması şaşılacak bir durum değildir. Çünkü Hz. Peygamber'in bütün faaliyetleri Arabistan'da, özellikle de Hicâz bölgesinde yoğunlaşmıştı. Hicâz bölgesi çevre bölgelerle teması düşük düzeyde olan bir bölge olduğu için burada meydana gelen hadiselerin diğer bölgelerde kaleme alınmasını ve bu bilgilerin korunmasını beklemek yanlış olur. Örneğin Bizans Devleti tarihçileri krallarını ilgilendiren ya da kendilerine ulaşan bilgileri kaydederlerken çok uzaklarda ve o dönem için kendilerini ilgilendirmeyen, devletin merkezi açısından gündemde olmayan bir

gelişme hakkında kayıt tutmalarını beklemek doğru olmaz. Ancak buna rağmen Hz. Peygamber'in vefatına çok yakın dönemlerde yazılmış eserlerde onun hakkında bilgiler mevcuttur. Süryani, Ermeni ve Bizans yazarların eserleri bunlardandır (Örnekler için bk. Ahmet Yasin Tomakin, "Ortaçağ İslâm Dünyasında Süryani Tarih Yazıcılığı", s. 233-254). Yine Hindistan bölgesinde Allah Resûlü'nün dünyaya gelişi ve tebliği hakkında hiçbir bilgi yokken onunla ilgili kayıtların ortaya çıkmasını beklemek herhalde doğru değildir. Ancak Müslümanların diğer kültürlerle yoğun ilişkiye geçmeye başladıkları Râşid Halifeler döneminden itibaren hem İslâm hem Hz. Peygamber hakkında daha yoğun bir bilgi akışı ortaya çıkmıştır. Bu temas sonucu hem İslâm'a yönelik eleştirilerde bulunmak hem de İslâm tarihinin ilk dönemlerinde meydana gelen bazı olaylar hakkında bilgi vermek suretiyle atıflar yapılmıştır.

Başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili temel kaynaklar daha sonraki yıllarda ortaya çıkan ihtiyaçlar çerçevesinde çeşitli nakil aşamalarından geçerek bize ulaşmıştır. Allah Resûlü vefat ettikten sonra Müslümanlar karşı karşıya kaldıkları sorunları çözmeye çalışırken hem Kur'ân-ı Kerim'den hem de Hz. Peygamber'in uygulamalarından yararlanma ihtiyacı hissetmişlerdir. Müslümanlar sorunlarının benzerlerini Allah Resûlü'nün hayatında ararken bu sorunları nasıl temellendirecekleri hususunda onun yaptıklarını aynı zamanda yorumlamaya çalışıyorlardı. Böylece Allah Resûlü hakkındaki bilgilerin sonraki nesillere aktarımını sağlayacak ilk adımların daha çok Müslümanların kendi ihtiyaçlarını gidermek üzere atıldığını görüyoruz. Müslümanlar sorunlarını çözmek üzere bu adımları attıklarında kuşkusuz önemli bir iş daha yapıyorlardı. Onlar aynı zamanda Allah Resûlü'nün hayatıyla ilgili bilgileri bir araya getirmiş ve derlemiş oluyorlardı. İlk zamanlarda Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili bilgiler ihtiva eden rivayetler Allah Resûlü hayattayken başlamış, onun vefatından hemen sonra hızlanarak devam etmiştir.

Ancak bu aktarım sırasında Müslümanların zihin dünyalarında henüz ilimler tam olarak teşekkül etmiş değildi. İlimlerin teşekkülü yaklaşık bir asır sonra daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. İlk ilmî faaliyetler, ihtiyaçların ortaya çıkardığı bir sürecin neticesidir.

Allah Resûlü (sas) hakkındaki rivayetlerin bir kısmının Kur'ân-ı Kerim'i açıklamak, bir kısmının da Allah Resûlü'nün uygulamalarına ilişkin bilgileri nakletmek üzere ortaya çıktığını söyleyebiliriz. İşte bu rivayetler sonraki dönemlerde konularına ve muhtevalarına göre tasnife tabi tutulmuştur.

Hiz. Peygamber'in (sas) hayatını anlatan rivayetlerle ilgili ilk müstakil derlemeler daha çok onun gazvelerini konu alan kitaplar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tabiin dönemi âlimlerinden bazı kimselerin Allah Resûlü'nün gazvelerini konu alan müstakil eserler yazdıklarını görüyoruz. Aslında bunlar da o dönemin ihtiyaçları çerçevesinde ortaya çıkan çalışmalardır. Zira kitapların yazıldığı dönemde insanları cihada teşvik etmek amacıyla Allah Resûlü'nün cihat öyküsünü anlatarak mücahitlerin motivasyonunu sağlayacak bilgilere ihtiyaç duyuyorlardı. Sonraki dönemde, hicretin ikinci asrından itibaren Hiz. Peygamber'in hayatına ilişkin rivayetlerin bir araya getirilerek onun hayatını bir bütün olarak ele alan kitapların telif edilmeye başlandığını görüyoruz. Bunun ilk örneği İbn İshâk'ın (ö. 151/768) kitabıdır. Daha sonra İbn Hişâm (ö. 218/833), İbn İshâk'ın *Kitâbü'l-Meğâzî, Sîretü İbn İshak, el-Mübtede ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzî* gibi isimlerle bilinen eserini ele alarak özellikle kitapta zikredilen şiirlerle ilgili bazı çıkarma ve eklemelerle tekrar telif etmiştir. İbn Hişâm'ın, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* isimli eserinin şöhret kazanması, İbn İshâk'ın eserinin geri planda kalmasına sebep olmuştur.

Hiz. Peygamber'in hayatını anlatan önemli kaynaklar arasında dikkat çeken eserlerden biri Vâkıdî'ye (ö. 207/823) aittir. O, günümüze ulaşan *Kitâbü'l-Meğâzî* adlı kitabında Hiz. Peygamber dönemindeki gazve ve seriyyeler hakkında geniş bilgi vermektedir. Onun öğrencisi

olan Muhammed b. Sa'd (ö. 230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr* adlı eserinde Hz. Peygamber'in hayatı, dönemi ve arkadaşlarının hayatı hakkında önemli bilgilere yer verir. Burada bir kısmını zikrettiğimiz temel kaynaklar, Hz. Peygamber'in hayatını anlatırken Kur'ân-ı Kerim'e başvurmaya önem verirler. Ancak siyeri bir bütün olarak anlatma amacı olmasa da hadis kitaplarında da Allah Elçisi'nin (sas) hayatı hakkında oldukça önemli bilgiler bulmak mümkündür. Aynı şekilde tefsir literatürünün yanında diğer kaynaklarda da Allah Elçisi'nin hayatına ilişkin önemli bilgilerle karşılaşırız.

Sonuç olarak bütün kaynaklar tarihi anlattığı gibi kaynakların da bir tarihi vardır. Bir anda kitapların son hallerinin ortaya çıkışını beklemek doğru olmaz. Kaynaklar, Hz. Peygamber döneminden başlayarak geçirdiği aşamalarla şekillenmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in hayatını öğrenmek, her dönem önemli görülmüştür.

İleri Okumalar

Tahsin Altuncu, *İlk Dönem İslâm Tarihinde Hristiyanların Müslüman Algısı: Sebeos (661) Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2014.

Mehmet Çoğ, "Ortaçağ Ermeni Literatüründe Hz. Muhammed Algısı", *Tarih Okulu*, 2016, sayı: 26, s. 1-14.

6- Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili aynı olay hakkında neden farklı rivayetler var?

Hz. Muhammed hakkında yazılan makaleleri ve kitapları takip etmeye çalışıyorum. Dikkatimi çeken hususlardan biri aynı olayla ilgili birçok farklı anlatımın bulunması. Özellikle hadiselerin meydana geldiği tarihler ve sebepler hakkında farklı rivayetler var. Bunları nasıl izah edebiliriz?

Hz. Peygamber (sas) hakkında günümüze ulaşan rivayetlerdeki farklılıklar, rivayetlerin kayıt ve nakil sürecinden bağımsız olarak ele alınıp değerlendirilemez. Farklı insanlar tarafından nakledilerek kayda geçirilmiş ve günümüze ulaşmış olan rivayetlerin hem ravilerin zaaflarından hem kayıt sürecinden hem de sonraki istinsah problemlerinden kaynaklanan bazı farklılıklar ihtiva etmesi kaçınılmazdır. Rivayetler nakledilirken gösterilen hassasiyete rağmen elde olmayan sebeplerden dolayı bazı küçük farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Rivayetlerin değerlendirilmesi ve kritiği tarih boyunca ilim adamlarının kafa yordukları bir konu olmuştur. Bunun temelinde doğru bilgiye ulaşma kaygısı yatmaktadır. Bugün için sağlam bir bilgi olarak kabul edilen bir rivayet geçmişte çeşitli eleştirilere muhatap olabilmıştır. Bazı rivayetler için ise tersi bir durum söz konusudur. Bir olay hakkında bir kişiden nakledilen bir bilgi, o bilgiyi nakledenlerden kaynaklanan farklılıklar taşıyabiliyorsa aynı olay hakkında farklı raviler tarafından rivayet edilenler arasında farklılıklar olmasını garipsememek gerekir. Öte yandan bir olayı anlatan ravilerin ilginç gördükleri hususlara işaret etmeleri, bir anlatım farklılığını beraberinde getirebilmektedir. Çünkü rivayetin şekil alması, o rivayetin oluşum süreciyle de ilgilidir.

Yukarıda çizdiğimiz çerçevenin dışında olmak üzere ravilerin hatırlayamamaları, yanlış ya da eksik hatırlamaları gibi sebepler de olaylarla ilgili anlatımlardaki farklılaşmalara sebep olmuştur. Öte yandan kasıtlı tahrif amacıyla müdahaleler de söz konusudur. Özellikle tarihimizde ortaya çıkan dinî-siyasî akımlara mensup insanların kendi görüşlerini temellendirmeleri hususundaki çabaları ve meşruiyet kaygıları kimi rivayetlerin bağlamından kopararak anlaşılmasına sebep olabildiği gibi bazı konularda rivayetler uydurulmuş olması da farklılıkların sebeplerindendir. Tarihte bu açıdan bazı kritikler yapılmış ve uydurma rivayetler tespit edilmiş olsa da söz konusu rivayetlerden bir kısmının literatüre girmesi engellenememiştir.

Hız. Peygamber hakkında nakledilen rivayetlerin hepsi aynı şeyleri anlatsaydı o zaman bu rivayetlerden kuşku duymak gerekirdi. Rivayetlerde farklılıkların olduğunu gördüğümüzde bunların normal bir aktarım sürecinden geçtiğini anlamış oluruz. Günümüzde herhangi bir olaya şahit olan insanların anlatımları arasında karşılaştığımız farklılıklar siyerle ilgili rivayetler için de söz konusudur.

Hız. Peygamber döneminde meydana gelen olayların tarihleri hakkında kaynaklarda farklı nakillerin bulunmasının sebeplerinden biri, tarihlerin tespiti sürecinde ravilerin nesi problemini dikkate alıp almamalarıdır. Nesi, kamerî takvimi şemsî takvime uyarlama uygulamasıdır. Birkaç yılda bir takvime müdahale edilerek iki takvim arasındaki on bir günlük fark giderilmekte, böylece haccın her zaman aynı döneme denk gelmesi sağlanmaktadır. Bu uygulama Allah tarafından yasaklanmıştır: *“Haram ayları ertelemek, ancak inkârda daha da ileri gitmektir ki bununla inkâr edenler saptırılır. Allah’ın haram kıldığı ayların sayısına uygun getirip böylece Allah’ın haram kıldığını helal kılmak için haram ayı bir yıl helâl, bir yıl haram sayıyorlar. Onların bu çirkin işleri, kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah inkârcı toplumu doğru yola iletmez.”* (Tevbe 9/37).

Hız. Peygamber Medine'deyken Mekkeliler gerek gördüklerinde nesi yapıyorlardı. Muhtemelen bu süreçte iki defa nesi uygulanmıştı. Olayların meydana geldiği tarihler arasındaki farklılıkların bir kısmı bundan kaynaklanmış olmalıdır. Öte yandan hicret yılının takvim başlangıcı olarak kabul edilmesi, Hız. Ömer döneminde gerçekleşmiştir. Daha önce meydana gelen olaylar, resmî takvim başlangıcına göre tarihlendirilince bundan kaynaklı olarak da bazı farklılıkların ortaya çıkması muhtemeldir. Unutma, tarihi çok önemsememe, hatta bilmeme de zikredilebilecek sebeplerdendir. Zira birçok ravi, anlatmak istediği muhtevaya yoğunlaşırken ayrıntıyı önemsemeyebilir ya da bazı konularda bilgi sahibi de olmayabilir. Nakil probleminin getirdiği sorunların yanı sıra kayıttan kaynaklanan bazı problemlerin olması da kaçınılmazdır. Bir kısmını burada saydığımız birçok sebepten dolayı Hız. Peygamber hakkında bilgi veren rivayetlerde yer yer farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Bugün için Hız. Peygamber hakkında her konuda ittifak edilen bir anlatımın tercih edilmesi ya da rivayetler arasındaki ihtilafların tamamen giderilmesi mümkün olmamaktadır. Günümüz imkânlarıyla ele alınan konuyla ilgili karşılaşılan bütün sıkıntıların bertaraf edilmesi söz konusu değildir.

Bütün olumsuzluklara rağmen Hız. Peygamber hakkında sahip olunan bilgilerin diğer birçok tarihî kişilik hakkında sahip olunanla karşılaştırıldığında daha fazla olduğunu, bunların değerlendirilmesiyle yeni bazı tespitlerde bulunulabileceğini ifade etmek gerekir.

Çağdaş dönemde konuyu inceleyen araştırmacıların tercihlerinden kaynaklı olarak makalelerde farklı bilgilerin yer alması kaçınılmazdır. Çalışmaların işin uzmanları tarafından kaleme alınmış olması ve burada yer alan bilgilerin değerlendirmeye tabi tutulması önem arz etmektedir.

İleri Okumalar

Adnan Demircan, *Tarih ve Tarihçi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2016.

Mehmet Apaydın, *Siyer Kronolojisi*, KURAMER, İstanbul 2018.

8

7- Hz. Peygamber hakkında bu kadar fazla kitaba gerek var mı?

Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili her geçen gün yeni bir kitabın çıktığını görüyoruz. Gerçekten onun hakkında bu kadar fazla kitap yazacak bilgi var mı? Yoksa bunların hepsi birbirinin tekrarı mı?

Hz. Peygamber'in vefatından sonra hayatı hakkında büyük ölçüde sözlü gelenek içerisinde ortaya çıkan ve kısa süre sonra yazılı gelenekle nakledilen rivayetler çeşitli kitap ve risalelerin içinde günümüze kadar gelmiştir. Ancak bu bilgilerin ciddi bir incelemeye tabi tutulmadan ve yeniden telif edilmeden okuyucu tarafından anlaşılması zordur. Öte yandan geçmişte telif edilmiş kitaplarda, metotları gereği pek çok tekrar bulunabilmektedir. Özellikle hadis kitaplarında ve ilk dönem siyer kaynaklarında rivayetlerdeki farklılıkları kayıt altına almak için birbirine benzer ya da çok az farklılık taşıyan rivayetlerin yanı sıra çelişen bazı rivayetlerin de kaydedildiği görülmektedir. Bu kitaplar her dönemdeki insanlara hitap etmez. Bunun için her dönemde, o zamana uygun bir dil ve metoda sahip eserler yazılması bir ihtiyaçtır.

Hz. Peygamber hakkındaki çalışmaların bir kısmı geniş bir muhtevaya sahipken, bir kısmı belirli bir özelliğine ve yönüne işaret eder. Örneğin ilk siyer eserleri daha çok Hz. Peygamber dönemi gazve ve seriyyeleriyle ilgili olarak telif edilmiştir. Bunun sebebi, o dönemde bu tür kitapların telif edilmesini gerektirecek ortamın, koşulların ve ihtiyaçların bulunmasıdır. İnsanların cihada teşvik edilmesi, savaş hukuku ve savaş ahlakıyla ilgili konuların gündeme getirilmesini gerektiren bir ortamda bu konuların ele alınmasında şaşılacak bir durum yoktur.

Hız. Peygamber döneminden sonraki iki-üç asırda rivayetlerin bir araya getirildiği kitaplar yazılmış, takip eden asırlarda ise bu kitaplarda yer alan rivayetler derlenerek ulaşılabilen rivayetlerin bir araya getirildiği kitaplar telif edilmiştir. İbn Seyyidinnâs'ın (ö. 734/1334) *es-Sîretü'l-Kübrâ*, eş-Şâmi'nin (ö. 942/1536) *es-Sîretü's-Şâmiyye* [Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd] ve el-Halebî'nin (ö. 1044/1635) *es-Sîretü'l-Halebiyye* [İnsânü'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn] adlı kitapları bu tarz kitaplardandır. Hız. Peygamber dönemiyle ilgili kapsamlı olan bu çalışmalardan sonra daha kısa ve muhtasar eserler de yazılmıştır.

Her dönemde Hız. Peygamber'in hayatının farklı yönlerinin ele alındığı çalışmalar yapılabilir. Zira insanların ilgileri, merakları ve sordukları sorular zaman içerisinde değişiklik gösterebilmektedir. Bu sebeple günümüzde de Hız. Peygamber hakkında birçok eserin telif edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum biraz ihtiyaçlarla, biraz da insanların merak ve ilgileriyle alakalıdır. Ancak telif edilen eserlerin bir kısmının tekrardan ibaret olduğu, geçmişte yazılanların özetlenmesi ya da şerh edilmesi şeklinde ortaya çıktığı da bir gerçektir. Zira çalışmaların bir kısmı ilmî kaygılarla ve bir sorunu çözmek ya da bir soruya cevap vermek için yapılmamakta, daha çok cemaatlerin veya dinî grupların kendi görüşlerini temellendirmek ya da bağlılarına okuyabilecekleri metinler sunmak için kaleme alındığı bilinmektedir. Özellikle Hız. Peygamber'in hayatını bir bütün olarak anlatan kitaplar arasında tekrar olarak nitelendirilebilecek birçok çalışmanın olduğu gözden kaçmamaktadır. Öte yandan bu çalışmaların önemli bir kısmının, alanın uzmanları tarafından değil, daha çok farklı alanlarda çalışan, hatta tarih ve ilahiyat alanları dışında eğitim almış kişilerin mevcut kaynaklardan derleme yapmak suretiyle ortaya çıktığını söylemek gerekir. Çalışmaların birçoğunda sağlıklı bir rivayet kritiği yapılamadığı, mevcudun naklinden öteye gidilemediği ve rivayetler arasındaki çelişkilere dahi dikkat çekilmediği görülebilir.

Siyer alanında kitap yazan müelliflerin bir kısmının farklı bir uzmanlık alanına sahip olmaları, hatta bazılarının alandan tamamen uzak mesleklere mensubiyetleri kaçınılmaz olarak bu alandaki telif birikiminin sorgulanmasını gündeme getirecektir. Bize göre Hz. Peygamber’le ilgili ele alınacak konuların mutlaka alana ilişkin çalışmalar yapan işin uzmanları tarafından kaleme alınması icap eder. Bu sebeple okuyucunun kitap tercihi aşamasında bunlara dikkat etmesinde yarar görüyoruz. Alana dair yeterli bilgisi olmayan ve metodoloji bilmeyen kişilerin telif ettiği kitaplardan fayda yerine zarar gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Nitekim istismara açık olan bir peygamber algısına bu türden eserler üzerinden elde edilen bilgi ya da bilgisizlik yol açmaktadır. Tarih, özellikle de siyer, din istismarı için kullanılan verimli bir alandır. Mevzu rivayetlerin rahatlıkla kullanılabilirdiği, mevzu ya da zayıf hadislerin derlendiği mevzuat eserlerinin kaynak olarak gösterildiği kitapları alanla ilgili uzmanlığı olmayan okuyucunun değerlendirebilmesi mümkün değildir. Bu da ciddi kafa karışıklıklarına sebep olabilmektedir.

Hz. Peygamber’in her dönemde o günün dili ve gündemi çerçevesinde insanlara anlatılması gerekir. Son ilahî mesajın ilk muhatabı, ilk mümin ve tebliğ ettiği kitabı en iyi anlayan kişi olarak Allah Elçisi’nin hayatı her dönemin insanına mesaj verecek bir zemindir. Ancak bu zeminin doğru kullanılmaması, fayda yerine büyük zararlara yol açar.

Öte yandan Allah Elçisi’nin hayatını sırf kronoloji çerçevesinde anlatmak doğru olmaz. Onun ahlakı, sosyal ilişkileri, yöneticiliği ve diğer özellikleri her dönemde insanlar için örneklikler ihtiva etmektedir. Bu yönüyle de Müslümanlar Allah Elçisi’nin hayatını öğrenmeye ihtiyaç duyarlar. Kaldı ki onun hayatı sadece Müslümanlar için değil, bütün insanlık için örneklik taşımaktadır.

İleri Okumalar

- M. Hanefi Palabıyık, “Akademik Siyer Yazıcılığı: Yaklaşımlar, Metotlar ve Sorunlar Bağlamında”, *Siret Sempozyumu I: Türkiye’de Siret Yazıcılığı*, 2012, s. 133-186.
- Mustafa Fayda, “Siyer ve Türkiye’de Siyer Yazıcılığı Meselesi”, *Siret Sempozyumu I: Türkiye’de Siret Yazıcılığı*, 2012, s. 23-33.
- Mehmet Özdemir, “Siyer Yazıcılığı Üzerine”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2007, cilt: IV, sayı: 3, s. 129-162.
- Âdem Apak, “Siyer Yazıcılığında Hz. Peygamber’in (SAV) Doğru Tanıtılması Üzerine Tespit ve Teklifler”, *Siret Sempozyumu I: Türkiye’de Siret Yazıcılığı*, 2012, s. 271-290.
- Şaban Öz, “Son Dönem (2000-2010) Türkçe Siyer Kitaplarındaki Hatalar Çerçevesinde Siyer Yazıcılığının Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Siret Sempozyumu I: Türkiye’de Siret Yazıcılığı*, 2012, s. 291-363.

8- İslâm'ın doğduğu ortamda gerçekten haniflik diye bir din var mıydı?

Bazı kişiler Araplar arasında haniflik diye bir din olduğunu iddia ediyor. Gerçekten Mekke'de haniflik diye bir din var mı?

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İbrahim'den bahsederken onun için kullanılan "hanîf" ifadesi (*Bakara* 2/135; *Âl-i İmrân* 3/67, 95; *Nisâ* 4/125; *En'âm* 6/79, 161; *Yunus* 10/105; *Nahl* 16/120, 23; *Hac* 22/31; *Rûm* 30/30) ve bazı hadis kaynaklarında nakledilen rivayetlerden hareketle Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde Hz. İbrahim'in dininin devamı olarak yaşayan ve haniflik diye isimlendirilen bir dinin mevcut olduğu ileri sürülmektedir.

Haniflik adında bir dinin olup olmadığı konusunu ele aldığımızda dikkat etmemiz gereken birkaç hususun altını çizmek gerekir. Bunlardan biri Hz. İbrahim'in yaşadığı dönem ile Hz. Peygamber'in yaşadığı dönem arasında geçen uzun zamandır. Hz. Peygamber Hz. İbrahim'den yaklaşık 2500 sene sonra dünyaya gelmiş ve elçilik göreviyle görevlendirildikten sonra da ilahî mesajı tebliğ etmiştir. Bu kadar uzun zaman içerisinde Hz. İbrahim'in dininin aslını koruyarak varlığını devam ettirmiş olduğunu söylemek zordur. Bu arada İsrailoğullarından birçok peygamberin gönderildiğini hatırlamak gerekir. Öte yandan Hz. Peygamber'in ataları dâhil olmak üzere birçok insanın babalarının ve atalarının yaşadıkları toplumun değerlerine bağlı olduklarını gösteren tutumlarını ya da sözlerini tespit etmek zor değildir. Hz. İbrahim'in dinine nispet edilen insanların gerçekten bu dini benimseyen kimseler oldukları ileri sürülecek olursa söz konusu dini nereden ve hangi kaynaktan öğrendikleri sorusunun cevaplandırılması gerekir. Zira bir insan dinî kimliğini ya doğduğu toplum içinde çocukken ebeveyninden ve çevresinden edinir ya da

büyüdükten sonra araştırmak suretiyle dinî tercihte bulunur. Bunun dışındaki bağlantılar istisnaidir.

Mekke’de Hz. İbrahim’in dinine mensup olduğu ifade edilen dört isimden bahsedilmektedir. Bunlar Varaka b. Nevfel, Ubeydullah b. Cahş, Osman b. Huveyris ve Zeyd b. Amr’dır. Bu dört kişinin üçü Kureyş’in farklı boylarına mensuptur. Ubeydullah b. Cahş ise Mekke’ye müttefik olarak gelen bir kabileye mensup olup Hz. Peygamber’in halasının oğludur.

Söz konusu kişilerin babalarının muvahhit olduğuna dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bilakis yakınlarının müşrik olduğunu biliyoruz. Eğer bu dört kişi tevhit inancını babalarından ve atalarından ya da karşılaştıkları bir başkasından almamışlarsa inançlarıyla Hz. İbrahim arasındaki bağı nasıl kurabiliriz? Onların zamanına kadar Hz. İbrahim’in dininin nesiller üzerinden nakledilmemiş olması ve Hz. İbrahim dinine ait metinlerin bulunmaması söz konusu kişilerin tevhit inancına farklı yollarla ulaşmış olmalarını muhtemel kılmaktadır.

Kaynaklarımızda hanif ya da muvahhit olarak zikredilen Mekke dışında yaşayan başka insanlardan da söz edilmektedir. Bu kişiler muhtemelen bireysel tercihleriyle ya da diğer dinlerin etkisinde kalarak tevhit inancını benimsemişlerdir. Bunlar arasında Tâif’te ikamet eden Sakîf kabilesine mensup şair Ümeyye b. Ebi’s-Salt ve İyâd kabilesine mensup olan Kus b. Sâide gibi bazı kişiler zikredilir. Kaynaklarda bu kişilerin tevhit inancına sahip olduklarına ve bunu insanlara anlattıklarına dair rivayetler yer almaktadır.

Hız. İbrahim’in İslâm’ın doğduğu coğrafyada çok güçlü bir figür olduğunu ve birçok dinî geleneğe mensup insanların kendilerini ona nispet ettiklerini biliyoruz. Kur’ân-ı Kerim’de bu hususa işaret eden ayetlerden biri “İbrahim ne Yahudi idi ne de Hristiyan. Fakat o, hanif (Allah’ı bir tanıyan, hakka yönelen) bir Müslümandı. Allah’a ortak koşanlardan da değildi.” (Âl-i İmrân 3/67) ayetidir. Kur’ân-ı Kerim’in eleştirilerinden, hem müşriklerin hem Yahudilerin hem de

Hristiyanların Hz. İbrahim'in kendilerinden olduğunu söylediklerini anlıyoruz. Kur'ân-ı Kerim aslında iddia sahipleri olan müşrik, Yahudi ve Hristiyanların ileri sürdükleri gibi Hz. İbrahim'in dinî geleneklerine mensup olmadığını, bilakis onların yolunda olmayıp Hz. Peygamber'i destekler bir ifade olarak Allah'a yönelmiş ve ona teslim olmuş biri olduğunu vurgular.

Müşrikler de Hz. İbrahim'in dinine bağlı olduklarını ileri sürüyorlardı. Muvahhit olan insanların Hz. İbrahim'le kurdukları ilişkiyi bir taraftan müşrikler üzerinden, diğer taraftan Hristiyan ve Yahudilerle ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkan etkiler doğrultusunda ifade ettiklerini söyleyebiliriz.

Hanifliğin bir din olarak nitelendirilebilmesi için bu dinin birtakım kurumlarının ve geleneklerinin olması icap eder. Oysa haniflik daha çok Allah Teâlâ'ya yönelme ve tevhit inancını ifade eder. Tevhit inancı çerçevesinde inandıklarını söyleyen insanların İbrahim'e nispeti daha sonra gelenek içerisinde ortaya çıkmıştır.

Üzerinde durulması gereken önemli bir konu da hanif kelimesinin taşıdığı anlamdır. Aslında Sami geleneğe ait dillerin hepsinde bu kelime mevcuttur ve olumsuz bir anlamı vardır. Buradan hareketle şunu söylememiz mümkündür: Hanif kelimesini Mekke'li müşrikler kendi inançlarından sapan insanlar için kullanırken İslâm onların şirkten sapmış olmalarını müspet manada ele alarak doğru bir tutum içerisinde olduklarını ifade etmiştir. Böylece hanif Arapçada da kullanılan anlamlarından biri olan "sapma, bir şeyden ya da bir şeye yönelme" anlamıyla mevcut olan geleneksel din anlayışından sapmayı ifade eder. Buradan sapan insanlar şirkten Allah'a itaate yönelmişlerdir. O halde haniflik kavramını müstakil bir dinî gelenek anlamında değil, daha çok yerleşmiş geleneksel din anlayışından uzak ve bu anlayışın kurallarını kabul etmeyen insanların içinde bulunduğu durumu ve sahip oldukları inancı ifade eden bir kavram olarak kullanmak isabetli olur.

İleri Okumalar

Adnan Demircan, *Cahiliye Arapları*, Beyan Yayınları, İstanbul 2015.

Kur'ân'daki Hanîfler ve Nasara Üzerine Araştırmalar (Derleyen: Fuat Aydın), Eskiyei Yayınları, Ankara 2017.

9- Zemzem suyu bazılarınca iddia edildiği gibi kutsal mıdır?

Müslümanlar Zemzem suyuna bir kutsallık atfediyorlar. Bu su zannedildiği gibi kutsal mıdır?

İslâmî gelenek içerisinde önemli bir yere sahip olan Zemzem suyu Mekke tarihinde önemlidir. Zemzem'in ortaya çıkışıyla ilgili anlatılan efsaneye göre Hz. İbrahim'in hanımı ya da cariyesi olan Hacer'i ve oğlu İsmail'i ekini bitmeyen bir vadide bırakmasının (İbrahim 14/37) ardından Allah Teâlâ'nın susuz kalan İsmail'i susuzluktan kurtarmak için mucizevî bir şekilde buradan bir su çıktığı anlatılır. Bununla ilgili anlatılanlar Kur'ân'da yer almamaktadır. Ancak hadis kitaplarında Zemzem'le ilgili bazı bilgiler yer almaktadır. Bir hadiste Hz. Peygamber'in şöyle dediği nakledilir: "Allah İsmail'in annesine rahmet eylesin; eğer suyun önünü kapatmasaydı Zemzem şarıl şarıl akıp giden bir ırmak olurdu." (Buhârî, "Enbiyâ", 9, "Müsâkât", 10). Hz. Cebrail'in Hacer'e "Bu suyun yok olacağından, kaybolup çekileceğinden korkma. Burası Allah'ın evidir. Allah, dostlarını korur. Bu, Allah'ın misafirlerinin içeceği bir sudur." dediği de rivayet edilir (Buhârî, "Enbiyâ", 9).

Yukarıda işaret ettiğimiz hikâyede -hakikat payı olan bazı yönler olsa da- Mekkeliler açısından oldukça önemli olan Zemzem etrafında anlatılagelen ve zamanla efsaneleşen bilgileri tarihî kritiğe tabi tuttuğumuzda bunların önemli bir kısmının güvenilirliği problemiyle karşılaşırız.

Zemzem adı zikredilmese de benzer hikâyeye Tevrat'ta şöyle geçmektedir: "İbrahim sabah erkenden kalktı, biraz yiyecek, bir tulum da su hazırlayıp Hacer'in omuzuna attı, çocuğunu da verip onu gönderdi. Hacer Beer-Şeva Çölü'ne gitti, orada bir süre dolaştı. Tulumdaki su tükenince, oğlunu bir çalının altına bıraktı. Yaklaşık bir

ok atımı uzaklaşıp, ‘Oğlumun ölümünü görmeyeyim.’ diyerek onun karşısına oturup hıçkırarak hıçkırarak ağladı. Tanrı oğlanın sesini duydu. Tanrı’nın meleği göklerden Hacer’e, ‘Nen var, Hacer?’ diye seslendi, ‘Korkma! Çünkü Tanrı çocuğun sesini duydu. Kalk, oğlunu kaldır, elini tut. Onu büyük bir ulus yapacağım.’ Sonra Tanrı Hacer’in gözlerini açtı ve Hacer bir kuyu gördü. Gidip tulumunu doldurdu, oğluna içirdi.” (Tevrat, *Yaratılış* 21/14-19)

Zemzem’le ilgili anlatılan hikâyenin Hz. İsmail döneminden Hz. Peygamber (sas) dönemine kadar değişmeden ve farklılıklar ortaya çıkmadan gelmiş olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim bazı kaynaklarda kuyunun Hz. Âdem döneminde Cebrail (as) tarafından açıldığı, daha sonra kaybolduğu ve sonradan tekrar açıldığı da ifade edilmektedir.

Zemzem suyunun Mekke tarihinde önemli bir yeri vardır. Rivayetlere göre Huzâalılar Cürhüm kabilesini Mekke’den çıkardıkları zaman Zemzem kuyusunu kapatmışlardı. Kuyunun açılması ancak Hz. Peygamber’in dedesi Abdülmuttalib tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunun Abdülmuttalib’in gördüğü ve birkaç defa tekrar eden bir rüya üzerine gerçekleştiği rivayet edilir. Esasen kuyunun Abdülmuttalib tarafından açılması onun tarafından yerine getirilen hacıların şu ihtiyacının giderilmesi görevi [Sikâye] açısından çok önemli olmuştur. Çünkü daha önce hac döneminde oldukça artan su tüketiminin karşılanması için Mekke’nin etrafındaki dağlardan hayvanların sırtında su taşınıyordu. Öte yandan Mekke civarında uzak yerlerden getirilen suyun içime uygun olmaması sebebiyle tatlandırılarak misafirlere ikram edildiği, bunun da fazladan iş ve masraf anlamına geldiği bilinmektedir.

Zemzem kuyusu bulunduktan sonra hacıların şu ihtiyacının karşılanması için oldukça önemli bir işlev görmüştür. Ancak Abdülmuttalib suyu bulduktan sonra Mekkeliler bu suyun dedeleri İsmail’e ait olduğunu söyleyerek kuyuda ortaklık iddiasında

bulunmuşlardır. Bu iddianın bir kâhine başvurularak çözülmesi yönündeki adımlar daha sonra yolda karşılaşılan mucizevî bazı gelişmeler üzerine durdurulmuş ve suyun kullanım hakkının Abdülmuttalib'e ait olduğu kabul edilmiştir. Bundan sonra Mekke'de Abdülmuttalib'le birlikte herkes Zemzem kuyusundan istifade etmiştir. Abdülmuttalib onları engellemiyordu. Sikâye görevini yürüten Hâşimoğulları, Zemzem kuyusunun tekrar açılmasından sonra bu görevi daha kolay bir şekilde yerine getirmişlerdir.

Zemzem kuyusunun bakımı ve sonraki dönemlerde bu sudan yararlanma imkânının arttırılmasıyla ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Zemzem kuyusundan çıkarılan suyun kutsal olduğu anlayışı Müslümanlar arasında gelişen bir kültürdür. Bunun bir sonucu olarak hacca giden Müslümanlar memleketlerine dönerken konuklarına ikram etmek üzere bu sudan götürmektedirler. Birçok insan, Zemzem suyunda diğer sularda bulunmayan bazı özellikler olduğuna inanmaktadır. Mekke tarihi açısından önemli olan ve mucizevî bir şekilde ortaya çıktığına inanılan bu su hakkında birçok rivayet nakledilmektedir. Hz. Peygamber'in (sas), "Zemzem hangi niyetle ve ne maksatla içilirse ona şifa olur" (İbn Mâce, "Menâsik", 78) dediği rivayet edilir.

İleri Okumalar

Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Zemzem", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zemzem> (20.01.2019).

10- Hz. Peygamber, Hacerü'l-Esved'in yerine konması için hakemlik yapmış mıdır?

Hacerü'l-Esved'in yerine konması hususunda Hz. Peygamber'in hakemlik yapması bir kurgu mudur? Kaynaklarda bu hadise nasıl anlatılıyor?

Hz. Peygamber'in İslâm öncesi hayatıyla ilgili anlatılan olaylardan biri Mekkelilerin Kâbe'yi yeniden inşası sırasında Hacerü'l-Esved'in yerine konulması hususunda ortaya çıkan ihtilafın Hz. Muhammed (sas) tarafından çözülmesidir.

Kaynaklarda anlatıldığına göre Hz. Peygamber otuz beş yaşlarındayken Kâbe'nin yangın ve sel baskınlarından dolayı tahrip olması üzerine yeniden inşasına ihtiyaç duyulmuştur. İnşaat için kabileler arasında helal yollarla elde edilen mallardan olmak üzere mal ve para toplanmış; ayrıca her kabilenin inşa edeceği kısım kurayla belirlenmiştir. Buna göre Rûkn-i Esved ile Rûkn-i Hicr arasındaki kısım, yani Hacerü'l-Esved'in bulunduğu köşeden Hicru İsmail denen yere kadarki duvar Abdümenâf ve Zühre kabilelerinin payına düştü. Rûkn-i Hicr-i İsmail'den Hicr'in diğer rûknüne kadarki bölüm, Esed b. Abdüluzzâ ile Abdüddâr kabilelerinin payına düştü. Rûkn-i Hicr ile Rûkn-i Yemânî arasındaki bölüm Teym ve Mahzûm kabilelerinin payına düştü. Rûkn-i Yemânî ile Rûkn-i Esved arasındaki bölüm ise Sehm, Cumah, Adî ve Âmir b. Lüey kabilelerinin payını düştü (İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 121). Her kabile üzerine düşen kısmı inşa etti. Hz. Peygamber de akrabalarıyla birlikte inşaatta çalıştı. Anlatımda müşriklerin özellikle helal mallarından ayırdıkları parayı Kâbe için kullandıkları anlatımı, müşriklerin bir helal-haram algısına sahip olduklarını söylemeye imkân verse de bu anlayışın daha sonra teşri

edilmiş bir dinin hükümleri açısından olduğunu söylemek doğru olmaz.

İnşaat tamamlanınca tavaf için başlangıç noktası olarak kabul edilen köşeye Hacerü'l-Esved'in kim tarafından yerleştirileceği hususunda kabileler arasında ihtilaf ortaya çıktı. Böyle bir ihtilafın Hacerü'l-Esved'e kutsiyet atfetmelerinden ve değer vermelerinden kaynaklandığı ifade edilebilir. Bir taş olmakla birlikte Hacerü'l-Esved'in Araplar nezdinde diğer taşlardan farklı bir değeri olduğu anlaşılmaktadır. Onun Cennet'ten yeryüzüne inerken Hz. Âdem tarafından getirildiğine dair bir inanç vardır. Kaynaklarımızda bu inancı yansıtan birçok rivayet yer almaktadır. Ancak söz konusu rivayetlerin elimizdeki anlatımlardan hareketle tarihî olarak tespiti mümkün değildir.

Hacerü'l-Esved'in Kâbe'ye ilk defa nasıl konulduğuyla ilgili şöyle bir hikâye anlatılır: Hz. Âdem, bir elinde bir taş, diğer elinde bir yaprakla Cennet'ten çıktı. O yaprağı Hindistan'da toprağa dikti. Hissettiğimiz güzel kokular ondan çıkmaktadır. Taş ise, ışık saçan beyaz bir yakut parçasıydı. Hz. İbrahim, Kâbe'yi inşa ederken Hacerü'l-Esved'in konulduğu yere kadar gelince Hz. İsmail'e, "Bir taş getir, onu şuraya koyayım." dedi. O, dağdan bir taş getirdi. İbrahim, "Başkasını getir." dedi. Bu şekilde onu defalarca geri çevirdi. İbrahim getirilen taşı bir türlü beğenmiyordu. Bir seferinde İsmail yine dağa gitmişti. Bu kez Cebrail ona Hindistan'dan bir taş getirdi. Bu taş, Hz. Âdem'in Cennet'ten çıkarıp getirdiği taşı. Onu yerine koydu. İsmail dağdan gelince, "Bunu sana kim getirdi?" diye sordu. İsmail, "Senden daha güçlü ve istekli olan biri." diye cevap verdi (İbn İshâk, *es-Sîre* (nşr. Süheyl Zekkâr), s. 95). Bu anlatımların asırlar boyunca kolektif muhayyilede geliştiğini söylemek yanlış olmaz. Zira böyle bir bilginin binlerce yıl sadece sözlü gelenek çerçevesinde muhafazası mümkün değildir.

Kureyş boylarının ileri gelenleri Kâbe'nin yeniden inşası sırasında ortaya çıkan sorunu çözmek amacıyla Benî Şeybe kapısından ilk giren

kişinin Hacerü'l-Esved'i yerine koyması hususunda anlaştılar. Bu sırada Hz. Peygamber'in gelmesi üzerine oradakiler memnun oldu. Zira Hz. Peygamber'in herkesi memnun edecek bir çözüm bulacak bir insan olduğunu biliyorlardı.

Hz. Peygamber herkesin Hacerü'l-Esved'in yerine yerleştirilmesine katkıda bulunmasını sağlayacak bir yöntem uyguladı. Hırkasını yere sererek Hacerü'l-Esved'i üzerine koydu ve her kabileyi temsil eden bir kişinin elbisenin bir tarafından tutmasını istedi. Böylece hep birlikte taşı konulacak yere taşıldılar. Ondan sonra da Hz. Peygamber taşı alarak yerine yerleştirdi.

Hikâyede dikkat çeken bazı hususlar vardır. Bunlardan biri Hz. Peygamber'in daha sonraki dönemlerde peygamberlik öncesi hayatında önemli bir şahsiyet olduğunu vurgulamak amacıyla böyle bir kurgunun yapılmış olup olmamasıdır. Kuşkusuz böyle bir hadise imkânlar dâhilindedir, ancak hikâyenin bazı kısımlarında kurgu olması da muhtemeldir. Ancak Hz. Peygamber'in ahlakını ve yaşadığı toplumdaki itibarını gösteren, ayrıca herkesi kucaklayıcı bir çözüm üretmesi Hz. Peygamber'in kişiliğine uygundur. Mekkeliler, ticaretle uğraşan ve ahlakıyla sivrilmiş olan Hz. Peygamber hakkında olumlu kanaatlere sahiptilerdi. Hayatın normal akışı içinde böyle bir hadisenin meydana gelmesi mümkün olmakla birlikte peygamberlikten sonra buna farklı bir anlam yüklenmiş olması mümkündür.

Eleştiri konusu yapılan hususlardan biri Hz. Peygamber'in Harem'in Benî Şeybe kapısından geldiğine ilişkin ifadelerdir. Bu ifadelerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber Harem'in bir tarafından girmiştir ve burası Şeybeoğulları Kapısı olarak isimlendirilmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in yaşadığı ve bu gelişmenin olduğu dönemlerde Harem'in bir kapısının olmadığı da ifade edilmektedir. Bununla birlikte rivayetlerde kastedilenin Hz. Peygamber'in geldiği yön olması, Harem'e giriş yollarından biri olarak zikredilmiş olması muhtemeldir. Rivayetlerin nakil sürecinde giriş yönü Harem'in o dönemde bilinen

hali dikkate alınarak anlatılmış olabilir. Bu durum rivayetin tamamen uydurma olduğu anlamına gelmez.

Sonuç olarak bir insanın hayatında olabilecek olağan gelişmelerin, kişinin hayatındaki gelişmelere bağılı olarak sonradan yeni okuma ve yorumlara tabi tutularak değerdendirilmesi her zaman mümkündür. Bu anlam yükleme bir tarafa bırakılırsa olağan bir gelişme olarak söz konusu rivayetin bir aslının olabileceğini düşünmek yanlış olmaz.

İleri Okumalar

Salim Öğüt, “Hacerülesved”, *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hacerulesved> (20.01.2019).

Osman Şimşek, *Kâbe Tarihi (Başlangıçtan Abbasî Devleti’nin Sonuna Kadar)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2003.

11- İslâm'dan önce Araplar arasında günümüzdeki ibadetler var mıydı?

Bazı araştırmacılar, günümüzdeki ibadetlerin İslâm'dan önce de Araplar arasında yerine getirildiğini söylüyorlar. Bazıları ise hukuka ait birçok düzenlemenin geçmişte mevcut olduğunu ifade ediyorlar. Söyledikleri doğru ise o zaman Hz. Peygamber'in getirdiği neydi?

Hz. Peygamber'in İslâm'ı tebliğ ettiği toplumda bir din anlayışı, bu dine uygun inanışlar, uygulamalar ve dinî kurumlar mevcuttu. Bunlar kitabî dinlere göre zayıf olsa da az ya da çok, zayıf ya da güçlü olarak bulunuyordu. Hz. Peygamber bunların tevhit akidesine uygun olanlarını muhafaza etmiş, bir kısmını geliştirmiş, bir kısmını da reddetmiştir.

Hiçbir din, geldiği toplumda toplumun bütün değerlerini yok ederek ve ortadan kaldırarak gelişme ortamı bulamaz. Kaldı ki insanların gerek geçmişlerinden getirdikleri değerlerin, gerekse deneyimleriyle elde ettikleri birikimin olumlu taraflarının kullanılması önem arz etmektedir. İslâm olumlu gelenekleri kabul edip geliştirmiş, olumsuz olanları ise kaldırarak yerine daha iyilerini getirmiş ya da mevcutları ıslah etmiştir. Öte yandan İslâm inancına göre gerçek din, Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar bildirilen dinin tek olduğunu kabul eder. Bu durumda batıl dinlerin içinde de hak dine ait olan değerler bulunabilir.

Hz. Peygamber'in yaşadığı toplumda bazı dinî ritüeller ve ibadetler vardı. Bunlardan biri hac ibadetidir. Hac ibadetinin İslâm'dan önce nasıl yapıldığı hususunda kaynaklarımızda epey bilgi mevcuttur. Hz. Peygamber döneminden önce hac ibadetinin temel unsurları bakımından İslâm döneminde yapılandan çok büyük farkı yoktu. Ancak Mekkeli müşrikler kendileri ve müttetikleri için bazı ayrıcalıklar

ihdas etmişlerdi. Bunlar kendi elbiseleriyle tavaf yapabilme, Arafat vakfesi yerine Nemire'de vakfe yapma gibi uygulamalardı. Hz. Peygamber, bu bidatlerin bir kısmını hicretin 9. yılında hac emiri olarak hac yaptıran Hz. Ebû Bekir'e gönderdiği talimatla, bir kısmını da ilk ve son haccında temizlemiştir. Öte yandan tevhit inancını zedeleyici, tavaf alanına serpiştirilmiş olan putların kaldırılması, Mekke'nin fethinden sonraki ilk icraatlardan biri olmuştur. Böylece Hz. İbrahim döneminden beri devam etmekte olan hac ibadeti aslî şekline kavuşturulmuştur.

İslâm'dan önce hac ibadeti sırasında tavaf, Safa ile Merve arasında sa'y, Arafat, Müzdelife ve Mina vakfeleri ile şeytan taşlama ritüelleri vardı. Ancak İslâm'la birlikte bunların ayrıntılarıyla ilgili önemli düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle Mekkelilerin kendilerine bir ayrıcalık olarak geliştirdikleri Arafat'ta vakfe yerine Nemire Vadisi'nde vakfe yapma anlayışı reddedilmiştir. Yine hac ibadeti sırasında tavaf yapılırken ihram uygulamasıyla ilgili müşriklerin kendilerine mahsus ayrıcalıklar geliştirdikleri bilinmektedir. Mekkeliler ve müttelikleri kendilerini Ehl-i Hums, Harem dışından gelenleri ise Ehl-i Hil olarak isimlendiriyorlardı. Ehl-i Hums olan kişiler kıyafetleriyle tavaf yapabilirken, Ehl-i Hil olanlar ya daha önce giymedikleri bir elbiseyle tavaf yapıp o elbiseyi bir taşın altına bırakıyorlar, ya da Ehl-i Hums'tan birisinden ödünç bir elbise alıyorlardı. Bu imkânları bulamayanlar ise çıplak tavaf yapıyorlardı. İslâm, insan onuruna aykırı ve ayrımcı olan bu uygulamayı da kaldırmıştır.

İslâm'dan önce Araplarda hac ibadetinin dışında bilinen başka ibadetler de vardı. Bunlardan biri kurban ibadetidir. Müşrikler özellikle putları ziyaret ettikleri zaman onlara kurban keserler ve kurbanlarının kanlarını putlara sürerlerdi. Öte yandan hac mevsiminde de hac yapan kişiler kurban keserlerdi.

Müşrikler ibadet olarak Muharrem ayının 10. gününde oruç tutuyorlardı. Aşura orucu denen bu orucun neden tutulduğuyla ilgili

kaynaklarda bazı efsanevî anlatımlar yer almaktadır. Bunların hakikatini tespit etme imkânı yoktur. Hz. Âdem'den Hz. Nuh'a insanlığın bilinmeyen dönemine kadar götürülen Aşura orucuyla ilgili anlatılanların sağlam bilgiler olduğunu söylemek mümkün değildir. Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten sonra oradaki Yahudilerin de Aşura orucu tuttuklarını görmüşlerdi. Hicretin 2. yılında Ramazan orucunun farz kılınmasından sonra Hz. Peygamber Aşura orucunun tutulup tutulmaması hususunda Müslümanları serbest bırakmıştır.

Müşriklerin dinî kavram olarak salâ [namaz] kelimesini bildiklerini ve dua gibi bazı dinî ritüelleri için bu kelimeyi kullandıklarını biliyoruz. Ancak müşriklerin salâ olarak isimlendirdikleri ibadetin Hz. Peygamber tarafından kılınan namazın benzeri ya da aynısı olduğuna ilişkin elimizde bir bilgi mevcut değildir. Bilakis namazın Hz. Peygamber'in risaletinden sonra Cebrail (as) tarafından Allah Elçisi'ne öğretildiğine dair birçok nakil mevcuttur. Ayrıca müşriklerin namaz sırasında insanın en değerli yeri olarak kabul ettikleri alınlarını yere koydukları için özellikle secdeye tepki gösterdikleri de nakledilir.

Müşriklerin yakınlarına ve kendilerinden yardım talebinde bulunanlara yardım ettiklerini ve infakta bulunduklarını da biliyoruz. Bütün bunlara baktığımızda İslâm'ın şartları olarak zikredilen temel ibadetlerin bir kısmının ya da benzerlerinin müşriklerde de mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda Hz. Peygamber'in müşriklerden farklı olarak ne yaptığını ve İslâm'ın neyi getirdiği sorusuna şöyle cevap verebiliriz: İslâm'ın getirdiği en önemli şey ibadetlerin Allah'a has kılınması ve dinin Allah'ın dini olarak yaşanmasını istemesidir. Putların aradan kaldırılması, Allah'a ortak koşulmasının yasaklanması ve ibadetlerin tevhit eksenli olarak yapılması en önemli değişimdir. Ayrıca ibadetlerin bir disiplin çerçevesinde yapılmasının insan hayatını düzenleme etkisi de önemlidir. İbadetlerde ve gelenekte mevcut olan tevhit inancına aykırı unsurlar ayıklandığı gibi zulme, baskıya ve sömürüye sebep olan âdetler de kaldırılmıştır. Böylece tevhidin sosyal,

siyasî, ekonomik ve hukukî boyutları topluma hâkim olmuştur. Öte yandan ibadetlere, bir kısmına değindiğimiz ilkeler çerçevesinde bir form ve disiplin kazandırıldığı da unutulmamalıdır.

Tarih boyunca gönderilen peygamberler, gönderildikleri toplumda mevcut olan dini tashih ederek ve kulluğu Allah’a has kılarak tevhit eksenli bir inancı bildirmeyi esas almışlardır. Hiçbir toplumda inanç ve değerlerin tamamen batıl olması düşünülemez. İster vahiy kökenli olsun, ister insan aklının ve tecrübesinin sonucu olsun mutlaka bütün toplumlarda mensup olan boyutlar vardır. Bunları yok saymak marufu esas alan İslâm inancına aykırıdır.

İleri Okumalar

M. Mahfuz Söylemez, *Cahiliye Arapları Namaz Kılar mıydı?*, Hikav Yayınları, İstanbul 2018.

Cevad Ali, *Cahiliyeden İslâm’a İbadet Tarihi*, çev. Muammer Bayraktutar, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015.

12- İslâm'dan önce Mekke'de bilinen anlamda parlamento var mıydı?

İslâm'dan önce Mekke'de parlamento olduğunun söylendiğini, Mekke'de bazı kabilelerin elinde bulunan görevlerin bakanlıklara benzetildiğini duyuyoruz. O dönemi bugünün kavramlarıyla anlatmak doğru mudur?

İslâm'dan önce Mekke'de bağımsız bir devlet yoktu. Mekke'nin son dönem siyasî yapısını şekillendiren kişi Hz. Peygamber'in büyük dedesi Kusay'dır. Kusay'dan önce Yemen kökenli bir kabile olan Huzâa şehre hâkimdi. Kusay'ın babası Kilâb öldükten sonra annesi Fâtıma bt. Sa'd, Uzre kabilesinden Rebîa b. Harâm ile evlendi. Fâtıma'nın iki oğlu vardı. Bunlardan büyüğü Zühre Mekke'de amcalarının yanında kaldı. Ancak asıl adı Zeyd olan Kusay henüz küçük bir bebek olduğu için onu yanında götürebilmesi için Kilâb'ın ailesinden izin istedi. İzin vermeleri üzerine de Kusay'ı alarak Rebîa'nın yaşadığı Ürdün taraflarına gitti. Burada yaşadığı için Zeyd'e "kabilesinden/memleketinden uzakta yaşayan" anlamında Kusay denmiştir. Büyüyüp gerçek kabilesini öğrenince Kureş'in yurdu olduğunu öğrendiği Mekke'ye geldi. Ancak buraya gelince hayal kırıklığına uğradı. Zira kabilesinin Mekke dışında çadırlarda yaşadığını öğrendi. Kısa sürede temayüz eden Kusay ticarete başarılı oldu. Gelişinden bir süre sonra Huzâa kabilesinin lideri Huleyl b. Hubşiyye'nin kızı Hubbâ'yle evlendi. Evlendikten sonra kayınpederinin izniyle Mekke'ye yerleşti. Ancak kayınpederinin vefatından sonra Mekke'den çıkarıldı. Daha sonra Mekke'yi Huzâalılardan almak için onlarla mücadele etti ve bu hedefini gerçekleştirdi.

Kusay, Huzâa kabilesini Mekke'den çıkardıktan sonra Kureyş'i Mekke'ye yerleştirdi. Ancak tepeler arasındaki vadi Kureyş'in bütün kollarını yerleştirmesi için yeterli değildi. Bunun için Kureyş'in bazı kollarını vadiye, bazı kollarını da etrafındaki uygun yerlere yerleştirdi. Vadiye yerleştirilen kabilelere Kureyşu'l-Bitâh, çevreye yerleştirilenlere de Kureyşu'z-Zevâhir denir. Kusay, Mekke'yi ele geçirme sürecinde kendisiyle işbirliği yapan ya da sesini çıkarmayan kabilelere bir kısmı Mekke'ye hâkimiyet sağlanmasından önce, bir kısmı ise Mekke'ye hâkim olmasından sonra ihdas edilmiş olan görevlerin bazılarını paylaştırdı. Kusay'ın yaptığı bu düzenlemeler sonraki dönem Mekke tarihi açısından önemlidir.

Güçlü bir lider haline gelen Kusay, ihdas ettiği görevlerin önemli bir kısmını kendi elinde tuttu. Bunlar arasında Mekke'de şehirle ilgili sorunların ele alındığı ve görüşmelerin yapıldığı Dârü'n-Nedve sorunun cevabı açısından zikredilmelidir. Bir toplantı yeri olarak işlev gören Dârü'n-Nedve, aynı zamanda Kusay'ın eviydi. Kusay Mekkelileri ilgilendiren konularda onları toplantıya çağırırdı. Bu toplantılar Dârü'n-Nedve'de yapılıyordu.

Kâbe'nin perdedarlığı ve korunması görevi olan Sidâne, fakir hacıların yemek ve barınma ihtiyacını karşılayan Rifâde, hacıların su ihtiyacını karşılamak üzere ihdas edilen Sikâye görevleri önemlidir. Bunların dışında sosyal, siyasî, hukukî, dinî ve ekonomik mahiyette birçok görev organize edildi.

Nedve'ye katılanların kırk yaşını dolduran Kureyşliler olduğu ifade edilmekteyse de bunun mutlak bir kural olarak işletildiği söylenemez. Nedve'deki toplantılara bütün Kureyşliler davet edilmez, gerek görüldüğünde daha dar kapsamda ve gizli toplantılar da yapılırdı. Nitekim Hz. Peygamber'in öldürülmesine karar verilen toplantıya bütün Kureyşliler çağrılmamış; Ahlâf grubunun yanı sıra onun kabilesi olan Hâşimoğullarıyla problemi olan kabileler çağrılmıştı.

Dârü'n-Nedve'de Mekke yönetimiyle ilgili konulardan başka birçok konu ele alınırdı. Hatta evlilik yaşına gelen kızların durumunun ilanı ve nikâh akdi gibi törenlerin de burada yapıldığı nakledilir.

Kusay'ın elinde bulunan görevler onun vefatından sonra oğlu Abdüddâr tarafından yürütüldü. Abdüddâr vefat edince kardeşi Abdümenâf'ın çocukları bu görevlerde kendilerinin de hakları olduğunu söylediler. Bunun üzerine iki taraf arasında gerginlik meydana geldi. Kureyş'in diğer kollarının çoğu bu gerginlik sırasında iki taraftan birisini destekleyerek pozisyonlarını belirlediler. İki taraf da diğer tarafla mücadele edeceklerine dair birbirlerine söz verdiler. Abdüddâr ve destekçilerine el-Ahlâf [Sözleşenler], Abdümenâf ve destekçilerine el-Mutayyebûn [Koku sürüneneler] grubu denir. Nihayet görüşmeler yoluyla sorun çözüldü. Görevlerin bir kısmı Abdüddâr ile müttefiklerinin elinde kalırken bir kısmı Abdümenâf ve müttefiklerine verildi. Prestijli görevler olan Dârü'n-Nedve, Kâbe'nin bakım ve koruması görevi olan Sidâne ve Kâbe'nin perdesinin temini ve asılması görevi olan Hicâbe, Abdüddâr'ın oğullarının elinde kaldı. Abdümenâf'ın oğulları ise hacıların su ihtiyacının karşılanması görevi olan Sikâye, muhtaç hacıların barınma ve iâşe ihtiyaçlarını temin görevi olan Rifâde görevinin yanı sıra ticarî ve askerî seferlerde komutanlık yapma görevi olan Kıyâde gibi görevlerini üstlendiler.

Bu dönemden kalan görevler arasında önemli bir yere sahip olan Dârü'n-Nedve'nin bir parlamentoya benzetilmesi ve burada alınan kararların çağdaş dönemdeki parlamentolarda alınan kararlarla karşılaştırılması doğru bir yaklaşım değildir. Mekke'deki siyasî yapının modern dönemdeki parlamenter yapılanmaya benzetilmesi yanlış olur. Çünkü Mekke'de o bölgenin siyasî koşullarına göre şekillenmiş olan günümüzdeki kurumlardan oldukça farklı bir yapı söz konusudur. Kurumların ortaya çıktıkları dönemlere ve o dönemin koşullarına mahsus özelliklerini dikkate almadan, farklı zamanlara ve bölgelere ait kavramlarla anlatılması algı sapmalarına sebep olur. Bunun için

Mekke'de birçok kabilenin katılım sağladığı, güçlü bir liderin bulunmadığı yapıyı kendi özellikleri çerçevesinde değerlendirmek daha sağlıklı olur. Kusay, bir kral olmasa da güçlü bir liderdi. Ancak onun vefatından sonra çocukları bu siyasî gücü aynı şekilde koruyamamışlardır. İç ihtilafları bu gücün birçok kabile tarafından paylaşılmasını gerektirmiştir.

İleri Okumalar

Yaşar Çelikkol, *İslâm Öncesi Mekke*, Ankara Okulu, Ankara 2003.

Âdem Apak, "İslâm Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetinin Oluşumu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, cilt: X, sayı: 1, s. 177-194.

13- Mekke müşrikleri ahirete inanıyorlar mıydı?

Mekke müşriklerinin inançlarıyla ilgili farklı bilgiler verilmektedir. Ayrıca Kur’ân-ı Kerim’de de buna ilişkin bazı bilgiler verilmektedir. Ancak okuduklarım kafamı karıştırdı. Mekke müşriklerinde ahiret inancı var mıydı?

Hız. Peygamber’in tebliğ faaliyetlerinde ilk muhatabı olan Kureyşliler ve diğer Araplar arasında ahiret inancının bulunup bulunmadığı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüş ve bu görüşler gerek referans olarak gösterilen ayetlerle gerekse rivayetlerle temellendirilmeye çalışılmıştır. Bazı araştırmacılar, Mekkeli müşriklerin ahirete inanmadıklarını savunmaktadırlar. Bu görüşü savunanlar bazı ayetleri delil olarak gösterirler. Bunlardan bazıları şunlardır:

“İnsan, bizim kendisini az bir sudan (meniden) yarattığımızı görmedi mi ki, kalkmış apaçık bir düşman kesilmiştir. Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: ‘Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?’ De ki: ‘Onları ilk defa var eden diriltecektir. O her yaratılmışı hakkıyla bilendir.” (Yâsîn 36/77-79).

“Dediler ki: ‘Gerçekten biz, ölüp bir toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra mı tekrar diriltileceğiz?’ And olsun, biz de bizden önce atalarımız da bununla tehdit edildik. Bu öncekilerin uydurduğu masallardan başka bir şey değildir. De ki: ‘Eğer biliyorsanız söyleyin: Yer ve yerde bulunanlar kime aittir?’ Allah’ındır’ diyecekler. ‘Öyle ise siz hiç düşünüp öğüt almaz mısınız?’ de. De ki: ‘Yedi kat göklerin Rabbi, büyük Arş’ın Rabbi kimdir?’ ‘Allah’ındır’ diyecekler. ‘Öyle ise ona karşı gelmekten sakınmaz mısınız?’ de. De ki: ‘Eğer biliyorsanız söyleyin: Her şeyin hükümrânlığı elinde olan, kendisi koruyan, kendisine karşı konulamaz olan kimdir?’ ‘Allah’ındır’ diyecekler. ‘Öyle ise nasıl aldanıyorsunuz?’ de.

Hayır, biz onlara gerçeği getirdik, fakat onlar kesinlikle yalancıdırlar.”
(Müminûn 23/82-90).

Yukarıdaki ayetlerin tarihsel bir bağlamı varsa da bunların nasıl değerlendirileceği ve genelleme ifade edip etmediğinin anlaşılması ayrı bir inceleme gerekmektedir. Ancak şunu ifade etmek gerekirse Hz. Peygamber’in muhataplarını Allah’ın birliğine ve ahirete iman etmeye davet etmesi üzerine buna tepki gösteren bazı kişilerin sorularına cevap verildiği anlaşılmaktadır. Kur’ân-ı Kerim bu kişilerin kimliği hakkında bilgi vermemekte, ancak rivayetlerde bazı isimler zikredilmektedir. Yâsîn Suresi’nde “Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?” sözünün Mekkeli müşriklerden biri olan Übey b. Halef tarafından söylendiği ifade edilir. Birçok ravi söz konusu kişinin Übey olduğunu söylerken bazıları ise bunun el-Âs b. Vâil olduğunu ifade etmektedirler. Diğer ayette sözü edilenler ise Hz. Peygamber’in Mekkeli muhataplarından bir gruptur.

Kur’ân-ı Kerim’de yer alan eleştiriler ise bütün müşriklerin durumunu tasvir etmemekte, bu konuda inkârcı olanların iddiaları eleştirilip reddedilmektedir. Öte yandan Mekkeli müşriklerin bir kısmının sahip oldukları inancın bütün Araplar arasında yaygın olduğunu söylemek mümkün değildir. Rivayetlerde anlatılanlardan, bazı müşriklerin ahirete ve dirilişe inandıkları, ancak bir kısmının inanmadığı anlaşılmaktadır.

Bazı müşriklerin ahirete inandıklarına dair anlatılanlara bakılırsa defnettikleri ölünün mezarının başına bir deveyi götürüp bağlayıp bırakıyorlardı. Deve ölünceye kadar burada bekletilirdi. Kıyamet koptuğunda ölünün Beliyye dedikleri bu deveye binerek mahşer yerine gideceğine inanılırdı. Bu inanç müşrikler arasında mevcuttu, ama yaygınlığı konusunda kesin tespitlerde bulunmak mümkün değildir. Aynı şekilde ahiretin varlığına inanmayan insanların sayısı hakkında da net bir tespitte bulunamıyoruz.

Ahiret inancının bulunmadığı kişilerde ahlak sistemi daha çok ceza ve mükâfatın dünyada gerçekleşeceğine inanma şeklinde tezahür etmiştir. Allah'ın razı olduğu işleri yapanların Allah tarafından dünyada mükâfatlandırılacakları, yanlış ve kötülük yapanların da dünyada cezalandırılacakları kabul ediliyordu. Mükâfat ve ceza dünyada olduğu için ayrıca ahiret hayatına inanmıyorlardı. Onlar bu dünyada yaptıkları iyiliklerle ve kötülüklerle karşılaşacaklarına inanıyorlardı. Müşriklerin bu inancı mevcut Tevrat'taki inançla paralellik arz etmektedir. Zira Tevrat'ta da ahiret inancından, ahirette ceza ve mükâfattan pek söz edilmez. İnsanların yaptıkları iyiliklerin ve kötülüklerin karşılığı dünyada verilir. Öyle anlaşılmaktadır ki Yahudiler daha sonra muhtemelen Müslümanların etkisinde kalarak bu inancı geliştirmişlerdir. Mevcut İncillerde ise ahiret inancı vurgusu dikkat çekmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'in inanç, ibadet ve muamelata ilişkin hükümlerle ilgili ifadelerinde kullanılan dil, muhatabı olan müşriklerin bu dil konusunda bir bilgiye sahip olduklarını göstermektedir. Yukarıda işaret ettiğimiz rivayetlerdeki anlatımların yanı sıra bu açıdan da bakıldığında müşriklerin ahiret hakkında bilgi sahibi olduklarını ve onlarda ahirete inananların yanında inanmayanların da bulunduğunu ifade edebiliriz.

İleri Okumalar

Cahiliye Araplarının Ahiret İnancı (Editör: M. Mahfuz Söylemez), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016.

M. Mahfuz Söylemez, "İlk Dönem İslâm Tarihi Kaynaklarına Göre Cahiliye Araplarında Ahiret İnancı", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2016, cilt: XIII, sayı: 1, s. 71-109.

Mevlüt Güngör, "Kur'ân Bağlamında İslâm Öncesi Mekke Toplumundaki Tanrı ve Ahiret İnancı", *Dinî Araştırmalar*, 2005, cilt: VIII, sayı: 23, s. 13-28.

14- Hz. Peygamber'in kabilesi Mekke'de saygın bir kabile midir?

Hz. Peygamber'in mensup olduğu Hâşimoğulları, onun yaşadığı dönemde Mekke'de saygın bir kabile midir?

Hz. Peygamber'in mensup olduğu Hâşimoğulları boyu, Mekke tarihinde önemli bir yere sahip olan Kusay'ın torunlarından Hâşim'e nispet edilirler. Hâşim, Abdümenâf'ın, o da Kusay'ın oğludur. Kusay'dan sonra ailenin büyük oğlu Abdüddâr babasının yerine geçmiş, ancak onun vefatından sonra kabile içinde ayrılıklar ortaya çıkmıştı. Araplarda kabile mensupları arasındaki ihtilaf ve sorunlar çoğu zaman iç bölünmelere yol açabiliyordu. Bir Arap atasözünde "Ben ve kardeşim amcaoğluna karşıyız, ben ve amcaoğlum yabancıya karşıyız." denir. Bu anlayış gerginlik ve ayrılıklara sebep oluyordu. Nitekim bir süre sonra Kusay'ın torunları arasında çıkan ihtilaf sebebiyle Abdüddâroğulları ile Abdümenâfoğulları arasında sorunlar yaşandı.

Mekke'de Hâşimoğulları gibi Kureys'in başka boyları da mevcuttur. Bunların etkileri ve ağırlıkları bakımından bakılırsa Abdümenâf içerisinde Hâşimoğullarının bir ağırlığı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Abdümenâfoğulları içerisinde Hâşimoğullarına rakip olabilecek konumda olan ve aralarında ihtilaf bulunan başka boylar da vardır. Abdümenâf'ın dört oğlu vardı. Bunlar, Abdüşems, Hâşim, Nevfel ve Muttalib idi.

Hâşimoğullarıyla Abdüşems'in oğlu Ümeyye'nin çocukları arasında Hz. Peygamber'den önce başlayan bir rekabet mevcuttu. Rivayetlere göre Ümeyye, amcası Hâşim'e karşı liderlik iddiasında bulunmuş, taraflar liderliğe kimin layık olduğunu belirlemek üzere bir kâhine gitmeye karar vermişlerdi. Kâhinin Hâşim'i uygun görmesi üzerine

daha önce anlaştıkları üzere Ümeyye elli deveyi boğazlayarak yemek pişirip insanlara ikram etti ve Şam bölgesine giderek orada on yıl sürgünde yaşadı. Cezasını çektikten sonra Mekke'ye dönen Ümeyye'nin çocuklarıyla Hâşim'in çocukları arasındaki rekabetin dozajı zaman zaman düşmüşse de devam etmiştir. Fakat bir taraftan da yeri geldiğinde Abdümenâf olarak düşmanlarına ve rakiplerine karşı birlikte hareket ediyorlardı. Bu şartlar altında Hâşimoğullarının Ümeyyeoğullarıyla olan rekabetlerini Mekke'nin temel sorunu olarak değerlendirmek doğru değildir.

Hız. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib zamanında da amcası Nevfel'le aralarında Abdülmuttalib'e babasından kalan bir arsa sebebiyle ihtilaf çıkmıştı. Bu sebeple Abdümenâfoğulları başkalarına karşı zaman zaman birlikte hareket etseler de kendi aralarında üç gruba bölünmüşlerdi. Dolayısıyla Abdümenâfoğullarının kendi içinde siyasî birlik mevcut değildi. Ancak Muttalib'in evlatları, amcaoğulları Hâşim'in çocuklarıyla beraber hareket etmişlerdir. Bundan dolayı Hâşimoğulları zikredildiğinde çoğu zaman onlarla birlikte Muttaliboğulları da kastedilir. Hatta Hâşimoğullarıyla ilgili zekât alma yasağı Muttaliboğulları için de geçerlidir.

Hâşimoğullarının saygınlığıyla ilgili anlatılan hususların büyük bir kısmının sonraki dönemlerde şekillenmiş yargılar olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Hız. Peygamber döneminde Mekke'yi yöneten tek bir aile yoktu. Güçlü olan kabilelerin hepsinin elinde şehrin yönetimiyle ilgili sosyal, siyasî, hukukî ve ekonomik ilişkileri düzenleyen veya organizesinde rol almalarını sağlayan görevler mevcuttu. Bu görevlerin tek bir ailenin elinde bulunmaması, belirli bir ailenin Mekke'de gücü tekeline almasını imkânsız hale getiriyordu. Ortaya çıkan siyasî tablo kabilelerin birbirlerini dengelemelerini sağlıyordu.

Kuşkusuz Mekke'nin tek bir ailenin yönetiminde olmaması hanedan sisteminin kurulmasını engellemiştir. Mekke'deki siyasetin

Hâşimoğulları ile Ümeyyeoğulları arasındaki rekabet sonucunda şekillendiğini söyleyenler varsa da aslında Mekke tarihine bakıldığında buradaki siyasette farklı yapıların varlığı müşahede edilir. Siyasette iki ailenin rekabetine vurgu, biraz da İslâm dönemindeki gelişmelerle ilişkili olarak şekillenmiştir.

Hâşimoğullarıyla Ümeyyeoğulları arasındaki rekabet Abdümenâf'ın liderliğiyle ilgilidir. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse Ümeyyeoğulları ile Hâşimoğulları arasındaki rekabet bir aile içi rekabetidir.

Mekke'de ikamet eden Kureyş kabilesinin diğer boylarının liderleri vardı. Bu kabilelerin bir kısmı daha etkindi. Sahip oldukları güç, liderlerini öne çıkarıyordu. Abdüddâr, Mahzûm, Cumah ve Esed bu kabilelerdendir. Hâşimoğulları da bu boylardan biri olarak bir ağırlığa sahipti, ancak Mekke'nin en güçlü boyu değildi.

Hâşimoğullarının elindeki Sikâye ve Rifâde görevleri sebebiyle Mekke'de bir saygınlıkları vardı. Hz. Peygamber'in dedelerinden Hâşim'in ve onun oğlu Abdülmuttalib'in dönemin siyasetindeki gücü ve etkisi sebebiyle Hâşimoğullarının ağırlığı devam etmiştir. Ebû Tâlib de dikkate alınan liderlerden biridir. Ancak Allah Elçisi'nin (sas) İslâm'ı tebliğ etmeye başlamasından sonra Hâşimoğullarının o dönemdeki liderliğini yapan Ebû Tâlib, yeğenine destek olduğu için diğer liderlerin baskısına maruz kalmıştır. Ebû Tâlib'ten sonra kabilenin lideri olan Ebû Leheb'in takındığı tutum, aile içi dayanışmayı zayıflatan bir gelişme olmuştur. Araplarda kabilenin gücü, kabile mensuplarının birbirlerine bağlılığına, başka bir ifadeyle asabiyyenin düzeyine da bağlıydı. Dayanışma içinde hareket eden kabileler bunu diğer kabilelere karşı kullanırlardı. Ebû Tâlib'in vefatından ve Hz. Peygamber'in hicretinden sonra Mekke'de Hâşimoğullarının nüfuzunda gerileme olduğunu söylemek yanlış olmaz. Hz. Peygamber'in vefatından sonraki siyasî gelişmeler de Hâşimoğullarının konumunu etkileyen gelişmelerdendir.

İleri Okumalar

Ali Özek, “Hz. Muhammed (s.a.v)’in Soyu ve Haşimoğulları”, *Vahyin Nüzulünün 1400. Yılında Hz. Muhammed (s.a.v) -Milletlerarası İlmi Toplantı-*, 2011, s. 107-126.

15- Hz. Peygamber'in dedelerinden şirk inancında olan var mı?

Geçenlerde bir yerde okumuştum. Hz. Âdem'e kadar Hz. Muhammed'in atalarında şirk içinde olan yokmuş diye. Oysa dedesi Kusay çocuklarının isimlerini putlara nispetle vermiş. Hz. Muhammed'in ataları içinde müşrik kimsenin olmaması mümkün mü?

Hz. Peygamber'in, Hz. Âdem'e kadar atalarından hiçbirisinin şirk içerisinde olmadığı şeklindeki inancın tarihsel ve dinî bir temeli yoktur. Zira Allah'ın gönderdiği dine karşı her şahıs bireysel olarak sorumludur. Bir soya mensup olmakla kurtuluş arasında ilişki kurmak Yahudi dinî geleneğinde varsa da İslâm böyle bir ayrıcalığı kabul etmez.

Doğup büyüdüğümüz coğrafya ve zaman tercihlerimizi belirleme üzerinde etkili olsa da sonuçta büyüyüp rüşt yaşına gelen insan Yüce Allah'ın kendisine verdiği iradeyle dinî tercihine karar verir. Belirli bir soya ait özel bir tercih olduğunu söylemek doğru olmasa gerektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de, bazı peygamberlerin ailelerinden kendilerine inanmayan kişilerin oldukları hatırlatılır. Hz. Nuh'un hanımı ve oğullarından biri ona inanmayanlar arasındaydı.

"Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nuh, ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna, 'Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin, inkârcılarla birlikte olma!' diye seslendi. O, 'Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım' dedi. Nuh, 'Bugün Allah'ın rahmet ettikleri hariç, onun azabından korunacak hiç kimse yoktur.' dedi. Derken aralarına dalga giriverdi de oğlu boğulanlardan oldu. 'Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu!' denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdî'ye oturdu ve 'Zalimler topluluğu Allah'ın rahmetinden uzak olsun!' denildi. Nuh

Rabbine seslenip şöyle dedi: ‘Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin vaadin elbette gerçektir. Sen de hükmedenlerin en iyi hükmedenisin.’ Allah, ‘Ey Nuh! O asla senin ailenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O halde hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben sana cahillerden olmamanı öğütlerim.’ dedi. Nuh, ‘Rabbim! Şüphesiz ben senden hakkında bilgin olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana acımazsan, şüphesiz ziyana uğrayanlardan olurum.’ dedi.” (Hûd 11/42-43).

Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Lut’un hanımının da ona iman etmediği anlatılır: “*Bunun üzerine biz de onu ve karısı dışında aile fertlerini kurtardık. Karısı ise azap içinde kalanlardan oldu. Onların üstüne bir azap yağmuru yağdırdık. Bak, suçluların akıbeti nasıl oldu.*” (A’râf 7/83-84).

Hz. Peygamber (sas) Hz. İsmail’in soyundan geldiği için onun soy ağacında bulunan Hz. İbrahim’in babasıyla ilgili Kur’ân-ı Kerim’in şahitliği şöyledir: “*Hani babasına şöyle demişti: ‘Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun? Babacığım! Doğrusu, sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Bana uy ki seni doğru yola ileteyim. Babacığım! Şeytana tapma! Çünkü şeytan Rahman’a isyankâr olmuştur. Babacığım! Doğrusu ben sana, çok esirgeyici Rahman tarafından bir azabın dokunmasından, böylece şeytana bir dost olmandan korkuyorum.’ Babası, ‘Ey İbrahim! Sen benim ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, mutlaka seni taş a tutarım. Uzun bir süre benden uzaklaş!’ dedi. İbrahim şöyle dedi: Esen kal! Senin için Rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz O, beni nimetleriyle kuşatmıştır. Sizi ve Allah’tan başka taptıklarınızı terk ediyor ve Rabbime ibadet ediyorum. Rabbime ibadet etmekle de mutsuz olmayacağımı umuyorum.*” (Meryem 19/41-48).

Kuşkusuz Hz. Peygamber’in dedelerinden de amcalarından da farklı inançlara sahip olan insanlar vardı. Nitekim Hz. Peygamber’in amcalarından bazılarının ilahî davete yetiştikleri halde iman etmedikleri bilinmektedir. Hatta Ebû Tâlib vefat edinceye kadar Allah Elçisi’ni (sas) korumasına rağmen Müslüman olmamıştır. Ebû Leheb’in

ona düşmanlık yapmaktan geri durmadığı bilinmektedir. Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas Allah Elçisi (sas) Mekke fethi için yola çıktığında onunla yolda karşılaşarak Müslüman olmuştur. Akrabalarından bir kısmı ise ancak Mekke fethi sırasında Müslüman olmuşlardır.

Hz. Peygamber'in atalarıyla ilgili zikredilen hususun daha çok bir inanç ilkesi olarak ifade edildiğini söylemek gerekir. Bunun tarihî gerçekliği olmadığı gibi iddianın tersine bazı rivayetler de nakledilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in Hübel putunun önünde fal oku çektiği kaynaklarımızda anlatılır. Bazı rivayetlerde Abdülmuttalib'in vefatından önce putları yüceltmekten vazgeçtiği de söylenir.

Allah Elçisi'nin (sas) büyük dedesi Kusay'ın çocuklarına put isimlerini ihtiva eden isimler verdiğini de biliyoruz. Onun çocuklarının adları Abdüddâr, Abdümenâf, Abdüluzzâ ve Abdukusay'dır. Bunlardan Abdüddâr, Abdümenâf, Abdüluzzâ bir putun kulu olarak isimlendirilmiştir. Allah Elçisi'nin (sas) diğer dedelerinin inançlarının da kendi toplumlarının inançlarıyla paralellik arz ettiğini söylemek yanlış olmaz.

Hz. Peygamber'in "(Önce) *en yakın akrabayı uyar.*" (Şuarâ 26/214) ilahî emri doğrultusunda yakın akrabalarından başlayarak İslâm'ı tebliğ ettiği ifade edilir. Tebliğe başladıktan sonra akrabalarından çok azının davetine müspet cevap verdikleri, çoğunluğunun ise Müslüman olmadıkları görülür. Hatta Mekke'de Allah Elçisi'ne şiddetle muhalefet eden Mahzûm, Abdüddâr, Cumah gibi kabilelerden Müslüman olanların sayısı Hâşimoğullarından Müslüman olanların sayısından fazladır. Nitekim Allah Elçisi'nin on üç yıllık tebliğ sürecinde erkek yakınlarından sadece amcası Hz. Hamza, amca oğulları Hz. Ali ve Cafer b. Ebî Tâlib Müslüman olmuştur. Aynı dönemde Ümeyyeoğullarından (Abdüşems'ten) Hz. Osman, Hâlid b. Saîd, Amr b. Saîd ve Ebû Huzeyfe b. Utbe Müslüman olmuştur.

Abdüddâroğullarından yedi, Mahzûmoğullarından sekiz, Cumahoğullarından ise on üç erkek Müslüman olmuştur.

Hız. Peygamber'in bütün atalarının muvahhit oldukları iddiasının savunmacı bir yaklaşımın ürünü olarak şekillendiğini söylemek mümkündür. Onun ebeveyninin Müslüman olarak vefat ettiklerini savunan anlayış da bu şekilde tarih içerisinde şekillenmiştir. Oysa Hz. Peygamber'in ebeveyni ve ataları henüz nazil olmamış vahiy ile mükellef değillerdir. Burada onların ahiretteki durumlarıyla ilgili değil, tarihî tespitlerimizi ifade etmek durumundayız. Ahirette ise mutlak hâkim olan Yüce Allah'ın adaletiyle herkes hak ettiğinin karşılığını bulacaktır.

İleri Okumalar

Mithat Eser, "Tarihî Realite Açısından Hz. Peygamber'in Soyunun Kutsallığı Anlayışı ve Bu Anlayışın Çıkış Sebepleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, sayı: 28, s. 83-101.

Mustafa Akçay, "Hz. Peygamber'in Anne- Babasının (Ebeveyn-i Resûl) Dînî Konumuna Dair Ebû Hanîfe'ye Atfedilen Görüş Etrafındaki Tartışmalar", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, sayı: 19, s. 1-27.

Mustafa Akçay, "Abdülâhad Nûrî'ye Göre Hz. Peygamber'in Ebeveyninin Dinî Konumu", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, cilt: IX, sayı: 1, s. 125-160.

16- Hz. Peygamber'in bütün amcaları hakkında neden bilgi yok?

Peygamber'in Ebû Tâlib, Ebû Leheb, Hamza ve Abbas olmak üzere birkaç amcası hakkında bilgi veriliyor. Diğerleri ne oldu? Yoksa başka amcası yok mu?

İslâm'dan önce yaşayan şahsiyetlerin çok azı hakkında bizlere bilgi ulaşmıştır. Bu sebeple İslâm'a yetişmemiş, müelliflerin üzerinde durmaları gereken bir durumu olmayan kişiler hakkında bilgi olmamasını garipsememek gerekir. Hz. Peygamber'in amcaları da olsalar Abdülmuttalib'in çocukları da bunlardandır.

Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber'in dokuz amcasından söz edilmekte, bazılarında ise bu sayı daha fazla olmak üzere zikredilmektedir. Abdülmuttalib'in erkek çocuklarının on kişi olduğunu zikreden müellifler onun Zemzem kuyusunu kazarken yaptığı duadan hareket etmektedirler. Oysa Abdülmuttalib'in erkek çocuklarının sayısı onu bulduktan sonra da çocukları dünyaya gelmiş olabilir. Bu sebeple onun çocuklarının sayısını onla sınırlandırmak doğru olmaz. Ayrıca dünyaya gelen bazı çocuklarının kendisi hayattayken vefat ettiklerini hesaba kattığımızda rivayetlerde zikredilen rakamların farklı olması anlaşılır bir durumdur.

Hz. Peygamber'in amcalarından Hz. Hamza ve Hz. Abbas Müslüman olmuş, Ebû Tâlib ve Ebû Leheb İslâmî davete yetiştikleri halde Müslüman olmamışlardır. Kaynaklarda ismi zikredilen diğer amcaları Hâris, Zübeyr, Abdülkâbe, Gaydak, Kusem, Mukavvim, Hacl ve Dirâr İslâm'a yetişmedikleri için haklarında fazla bilgiye sahip değiliz.

Hz. Peygamber'in Safiyye, Ervâ, Âtike, Ümmü Hakîm, Ümeyme ve Berre isimlerinde halaları olup Safiyye, Ervâ, Âtike ve Ümeyme isimli

halaları Müslüman olmuşlardır.

İbn Sa'd, Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in on iki oğlu ve altı kızı olduğunu söyler ama on dokuz çocuğunun adını zikreder:

1) Hâris: Abdülmuttalib'in en büyük çocuğudur. Onun sağlığında vefat etti. Annesi, Âmir b. Sa'sa'aoğullarından Safiyye bt. Cüneydib'dir.

2) Resûlullah'ın (sas) babası Abdullah: Annesi Fâtıma bt. Amr'dır.

3) Zübeyr: Şair ve ün sahibiydi. Abdülmuttalib vasiyetini ona yapmıştı.

4) Ebû Tâlib: Onun asıl adı Abdümenâf'tır.

5) Abdülka'be: Vefat etti ve çocukları olmadı.

6) Ümmü Hakîm: Adı el-Beydâ'dır.

7) Âtike:

8) Berre:

9) Ümeyme:

10) Ervâ: Son dört kızının annesi Mahzûmoğullarından Fâtıma bt. Amr'dır.

11) Hamza: Bedir'e katıldı ve Uhud'ta şehit oldu.

12) el-Mukavvim

13) Hacl: Adı Muğîre'dir. Son üçünün annesi Zühreoğullarından Hâle bt. Vüheyb'dir.

14) Safiyye: Annesi el-Ayyile bt. el-Muttalib b. Abdümenâf b. Kusay'dır.

15) Abbas

16) Dırâr: Kureyş'in en yakışıklı ve cömert gençlerindendi. Resûlullah'a (sas) vahiy geldiği günlerde vefat etti; çocukları yoktu.

17) Kusem: Çocuğu olmadı. Son üçünün annesi Nüteyle bt. Cenâb b. Küleyb b. Mâlik b. Amr b. Zeydmenât b. Âmir'dir.

18) Ebû Leheb: Asıl adı Abdüluzzâ'dır. Yakışıklı olduğu için Abdülmuttalib ona "Ebû Leheb [Alevli]" künyesini takmıştı. Annesi,

Huzâaoğullarından Lübnâ bt. Hâcir'dir.

19) el-Gaydâk: Adı Mus'ab'tır. Annesi Huzâaoğullarından Mümenni'a bt. Amr'dır (İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 73-74).

Hiz. Hamza, Mekke'de erken dönemde Müslüman olmuş, ancak Uhud Gazvesi'nde şehit olduğu için onun hakkındaki bilgilerimiz de çok fazla değildir. Zira gelişmelerin daha fazla tespit edilme imkânının olduğu Medine'de Allah Elçisi'yle (sas) uzun bir süre bulunamamıştır. Hiz. Abbas ise daha geç bir dönemde Müslüman olmasına rağmen gerek Hiz. Peygamber'in vefatından uzun bir süre yaşaması (ö. 32/653), gerekse Abbasîler Devleti'nin kurucularının onun soyundan gelmeleri sebebiyle onunla ilgili daha çok bilgiye sahip olmamız şaşırtıcı değildir.

Hiz. Peygamber hakkındaki rivayetlerde Ebû Tâlib'in daha çok zikredilmesinin sebebi, Hiz. Peygamber'i büyüten, daha sonra da kabile lideri olarak onu himaye eden bir kişi olmasıdır. Ehl-i Sünnet, Ebû Tâlib'in Müslüman olmadan vefat ettiğini kabul ederken Şîa, onun Müslüman olarak vefat ettiğini ve Aşhab'ın ileri gelenlerinden biri olduğunu ifade etmektedir. Ancak Müslüman olduğuna ilişkin açık rivayetler olsaydı Ehl-i Sünnet'in bunu reddetmesini gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Görüş ayrılığı Hiz. Ali'nin babası olması hasebiyle Şîa'nın ona bir imtiyaz tanımak istemelerinden kaynaklanmaktadır.

Ebû Leheb'in Kur'ân-ı Kerim'de de adının anılması onu bilinen bir isim haline getirmiştir. Hiz. Peygamber'e karşı takındığı muhalif tutumu sebebiyle rivayetlerde de zikredilen biridir.

Tarihî kişilikler hakkında bilginin fazlalığı, içinde bulunduğu olayların çokluğuna bağlı olarak mümkündür. İslâm dönemine yetişmemiş insanlar hakkında fazla bilgi bulunmamasında bir gariplik yoktur.

İleri Okumalar

Ömer Faruk Kiraz, *Hz. Peygamber'in Amcaları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

8

17- Hz. Muhammed'in doğumuyla ilgili anlatılan hikâyeler doğru mudur?

Hz. Muhammed'in doğumuyla ilgili anlatılan hikâyeler doğru mudur?

Tarihin her döneminde, dünyaya gelen bir çocuğun gelecekte önemli bir insan olacağı varsayılarak hayatına ilişkin her konunun kayıt altına alınması mümkün değildir. Modern dönemde kayıt imkânlarının arttığı zamanlarda bunu kısmen yapmak mümkün ise de bu gün dahi yaygın bir kayıt kültürü olduğunu söylemek doğru olmaz. Hz. Peygamber'in yaşadığı toplumda insanların hayatlarıyla ilgili her konunun kayıt altına alınmasını beklemek ise söz konusu değildir. Bu sebeple Hz. Peygamber'le ilgili rivayetlerin önemli bir kısmının sonraki zamanlarda onun peygamber olarak tebliğde bulunmasından ve ona inanan insanların sayısının artmasından sonra geriye doğru anlatım olarak ortaya çıktığını söylemek icap eder. Öte yandan ilimlerin gelişim sürecinde Hz. Peygamber'in hayatı hakkında merak edilen soruların cevaplarıyla ilgili araştırmalar da bazı rivayetlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in doğumuyla ilgili anlatılanların önemli bir kısmı Allah Resûlü'nün (sas) hayatını anlatan ilk kaynaklarda yer almayıp daha sonraları telif edilen eserlerde nakledilmiştir. Hz. Peygamber'in hayatından bahseden ilk kaynaklarda onun doğumuyla ilgili rivayetler oldukça sınırlıdır. Sonraki dönemlerde özellikle mucizevî konuların anlatımının daha yoğun bir şekilde ortaya çıktığı ve geliştiği görülmektedir. Rivayetlerde zaman içerisinde bir artışın meydana geldiğini söylemek de mümkündür. Ana kaynaklarda Hz. Peygamber'in doğumuyla ilgili var olan bilgiler birkaç cümleden fazla değildir.

İlk kaynaklarda yer alan bilgilerden biri Allah Resûlü'nün doğum günüyle ilgilidir. Ayrıca Hz. Peygamber'in doğum süreci hakkında bilgi veren bazı rivayetler vardır. Bunların dışında kalanların önemli bir kısmının sonradan şekillendiğini söylemek yanlış değildir.

İlk kaynaklardan olan İbn İshâk (ö. 151/768) Allah Elçisi'nin (sas) doğumuyla ilgili şu bilgiye yer verir: "İbn İshâk dedi ki: Resûlullah (sas) Fil yılında, Rebîülevvel ayının 12'sinde Pazartesi dünyaya geldi.

İbn İshâk dedi ki: Annesi onu doğurunca dedesi Abdülmuttalib'e haber gönderip "Bir oğlun oldu, gelip ona bak." dedi. O da gelip ona baktı. Annesi de ona hamileyken gördüğü rüyayı, kendisine söylenenleri ve adıyla ilgili kendisine emredileni anlattı.

Dedesinin onu alıp Kâbe'ye girdiğini, Allah'a dua edip şükrettiğini sonra onu götürüp annesine verdiğini iddia ederler. Sonra ona sütannesi aramaya başladı (İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 158).

Allah Elçisi'nin doğumundan bahseden rivayetlerin bir kısmının, aslı olan bazı anlatımların nakil sürecinden kaynaklanan sorunlar çerçevesinde bazı müdahalelere uğraması suretiyle şekillendiğini söylemek mümkündür. Ancak bir kısmının farklı etkenlerle geliştiğini, bunların Hz. Peygamber hakkında tarihî süreçte oluşan algının ürünü olduğunu söylemek yanlış değildir. Allah Elçisi'nin vefatından çok sonra ortaya çıkan mezhebî akımların ve fikrî tartışmaların bu süreci beslediği de bir gerçektir. Allah Elçisi'nin (sas) ebeveyninin Müslüman olarak vefat edip etmediği gibi tartışmaların Allah Elçisi'nin yaşadığı dönemin tartışma konuları olmadığı ifade edilmelidir.

Allah Elçisi'nin doğumunun mucizevî bir şekilde meydana geldiğine dair anlatılanların ortaya çıkışında önemli bazı etkenlerin bulunduğunu, bu rivayetlerin durup dururken ortaya çıkmadığını biliyoruz. Özellikle Müslümanların diğer kültürlerle karşılaşma sürecinde Hz. Peygamber'in doğumunun Hz. İsa (as) gibi mucizevî olduğunu anlatmak üzere bazı tasvirler geliştirilmiştir. Bunların bir kısmının diğer kültürlerden alındığı anlaşılmaktadır. Örneğin Ahmed'in

yıldızının doğuşuyla ilgili hikâye Hz. İsa'nın İncil'de anlatılan doğumuyla ilgili kehanete benzemektedir. İbn İshâk'ta yer alan ve Allah Elçisi'nin şairi Hassân b. Sâbit'e dayandırılan hikâye şöyledir: Allah'a yemin olsun ki yedi veya sekiz yaşında söylenenleri anlayabilecek durumda bir çocukken Yesrib'te bir Yahudi'nin bir burcun üzerine çıkarak yüksek sesle "Ey Yahudiler!" diye seslendi. Yahudiler toplanınca "Yazıklar olsun sana! Neyin var?" diye sordular. "Bu gece gelecek olan Ahmed'in yıldızı doğdu." dedi (İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 159). Yedi sekiz yaşındaki bir çocuğun bu hikâyeyi hatırlaması ve yıllar sonra Hz. Peygamber'in doğumuyla bağlantı kurması çok zordur. İncil'in Matta kitabında şöyle bir ifade yer almaktadır: "İsa'nın Kral Hirodes devrinde Yahudiye'nin Beytlehem Kenti'nde doğmasından sonra bazı yıldızbilimciler doğudan Yerusâlim'e gelip şöyle dediler: Yahudilerin Kralı olarak doğan çocuk nerede? Doğuda O'nun yıldızını gördük ve O'na tapınmaya geldik." (*Matta* 2/1-2).

Hz. Peygamber'in doğumundan söz eden uzunca bir hikâyede onun doğumunun dünyanın muhtelif yerlerinde büyük değişikliklere yol açtığı anlatılır. Buna göre Kisra'nın sarayının on dört sütunu yıkılmış, ateşperestlerin bin yıldan beri yanmakta olan ateşi sönmüş, Sâve Gölü taşmış ve Sasanilerin din önderi rüyasında develerin atları kovaladığını görmüş (et-Taberî, *et-Târîh*, II, 166).

İlk kaynaklarda geçmeyen bu rivayette anlatılanlara herhangi bir Müslümanın şahit olması mümkün değildir. Rivayetlerdeki bilginin nasıl elde edildiğine dair herhangi bir kayıt da bulunmamaktadır. Anlatılanların bilgi olarak naklini sağlayacak imkânların nasıl elde edildiğini tespit etmek zordur. Burada anlatılanların meydana geldiğini kabul etsek bile bunların daha sonra Hz. Peygamber'le ilişkilendirilebilmesi de çok zordur. Geriye söz konusu hikâyenin Hz. Peygamber'in vefatından çok sonra, Müslümanların fetihleriyle birlikte Sasani İmparatorluğu'nun topraklarına hâkim olmalarının ardından

geliştiğini söylemek kalıyor. Hikâyenin kişi tarafından uydurulması mümkün olduğu gibi kolektif akıl tarafından zamanla geliştirilen bir hikâye olması da mümkündür.

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in doğumu hakkında anlatılanların önemli bir kısmının zamanla Müslümanların muhayyilesinin ürünü olduğunu, oldukça sınırlı olan sahih bilginin ise zaman içinde arttığını ve geliştiğini söylemek gerekir.

İleri Okumalar

Erol Demiryürek, *Hz. Peygamber'in Doğumu ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.

Hakan Öztürk, "Rüya Motifi'nin Siyer Yazıcılığındaki Yeri: Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin Doğumundan Önce Müjdelenmesi Örneği", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, cilt: XVIII, sayı: 1, s. 133-155.

18- Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatıyla ilgili anlatılan olağanüstü hadiseler doğru mudur?

Hz. Muhammed'in nübüvvetinden önce hayatında birçok olağanüstü hadiseden söz ediliyor. Ancak peygamber olduktan sonra müşriklerin bütün meydan okumalarına rağmen mucize gösterilmiyor. Bunun sebebi nedir? Yoksa nübüvvet öncesi anlatılanlar uydurma mı?

Hz. Peygamber'in hayatını ele alan bazı kitaplarda özellikle İslâm öncesi hayatında meydana gelen harikuladeliklerin fazlalığı dikkati çekmektedir. Birçok kaynakta aslında Hz. Peygamber diğer insanlar gibi bir insan olarak yaşayıp mücadele eden bir şahsiyet olarak anlatılırken nispeten daha geç dönemlerde onun sık sık mucize gösterdiğine dair hikâyeler ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde nübüvvet öncesi hayatı anlatılırken, özellikle de çocukluk döneminden bahsedilirken harikulade gelişmeler üzerinde durulur.

Allah Resûlü'nün (sas) hayatının İslâm öncesi döneminde meydana geldiği ifade edilen harikuladeliklerle ilgili anlatımların Allah Resûlü'nün risalet sonrası hayatında, özellikle maruz kaldığı baskı ve sıkıntılar sırasında zikredilmemesi dikkat çekmektedir. Peygamber olmadan kendisinden olağanüstü fiillerin ve hallerin sadır olduğu iddia edilen bir kişi, nübüvvetten sonra bunları insanlara hatırlatıp inanmalarını talep ederdi. Oysa Hz. Peygamber, insanlara bu yönde hatırlatmalarda bulunarak davette bulunmamıştır. Bu durum söz konusu anlatımlarla ilgili kuşkuyu celp etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatına dair anlatılanların İslâm ilim geleneği açısından sorunlu bir sürecin ürünü olduğunu söylemek de yanlış değildir.

Mucizevî anlatımların önemli bir kısmının Müslümanların muhayyilesinde geliştiğini söylemek yanlış olmaz. İnsanların değer verdikleri ve dinî bir konum biçtikleri birçok kişi için benzer anlatımlarla karşılaşırız. Söz konusu olan, insanlık tarihinde önemli bir kavşak noktasında bulunan ve büyük bir değişim ve dönüşüm meydana getiren bir peygamber ise bunun daha çok olması şaşırtıcı olmaz. Ancak bu tespitimiz İslâm kültür ve medeniyetinde mucize olgusunun bulunmadığı anlamına gelmez. Mucizenin mevcudiyeti ayrı, bu rivayetlerin tarihî gerçekliğinin olup olmadığının kritik edilmesi ayrı bir konudur. Kur'ân-ı Kerim'de diğer peygamberlerin mucizelerinden açıkça söz edildiği bilinmektedir. Hz. Peygamber'in nübüvvet sonrası hayatında müşriklerin defalarca mucize taleplerine Yüce Allah müspet cevap vermeyi takdir etmemiştir. Bununla birlikte isteklere olumlu cevap verilmemesi, ilkesel olarak Allah Elçisi'nin hayatında harikulâde gelişmelerin olmadığı anlamına gelmez. Burada mucize ile harikulade durum arasında önemli bir fark olduğunu hatırlamak gerekir. Mucize peygamberlik iddiası, muhatabın inkârı ve meydan okuması üzerine Allah'ın olmasını takdir ettiği olağanüstü olaydır. Her mucize harikuladedir, ama her harikulade gelişme mucize değildir. Ancak rivayetlerde anlatılanların tek tek kritik edilerek değerlendirilmesi ve genellemelerden kaçınılması gerekir. Ele alınan rivayetlerde verilen bilgilerin genellikle sorunlu olduğu tespit edildiğinde bu hususta katı yargılardan kaçınmak gerektiğini ifade etmek icap eder.

Hız. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatıyla ilgili farklı bazı harikuladeliklerden söz edilmektedir. Topuklarıyla yere vurarak su çıkarması, puta kurban edilmek istenen bir buzağının dile gelerek Hız. Peygamber'i müjdelemesi, bir Yahudi bilgininin Hız. Peygamber'den söz etmesi gibi bir kısmı kehanete dayalı haberler nakledilmiştir.

Nübüvvetten önce Allah Elçisi'ni (sas) bir bulutun gölgelediği ifade edilmekteyse de onun tebliğe başladıktan sonraki hayatıyla ilgili buna

benzer bir anlatımla karşılaşmıyoruz. O halde burada bilinçli olarak İslâm öncesi dönemin tercih edilmesinin bir anlamı olmalıdır. Bunun sebeplerinden biri, nübüvvet dönemi hakkında rivayet uydurmanın daha zor olmasıdır. Zira bu dönemde Müslümanların sayısının çokluğu ve nübüvvet döneminin Müslümanların ilgisini daha çok çekmesi sebebiyle dönem hakkında inceleme ve araştırma imkânlarının fazla olması bir engel olarak zikredilebilir. Öte yandan Müslümanların diğer kültürlerle karşılaşmalarından sonra özellikle Hz. İsa'yla ilgili anlatılan ve bir kısmı Kur'ân'ın şahitliğiyle de bilinen mucizevî olaylara benzer anlatımların Hz. Peygamber için de ortaya çıkması anlaşılabilir bir durumdur.

Bir peygamberin diğer insanlardan farklı olması gerektiği düşüncesi de söz konusu ettiğimiz rivayetlerin ortaya çıkmasını ve şekillenmesini etkileyen önemli gerekçeler arasında zikredilmelidir. Rivayetlerin ortaya çıkıp gelişmesinde bazı nakillerin sözlü kültür içinde değişim geçirmesinin etkisi üzerinde de durulmalıdır. Bu rivayetlerin bir kısmı bir kişi tarafından uydurulmuş olabilir, ancak çoğunluğu sözlü nakil sırasında kolektif muhayyileden beslenerek zamanla şekillenmiş olmalıdır.

Allah Elçisi'nin (sas) nübüvvet öncesi hayatıyla ilgili anlatılanların Müslüman algısında yer almasının sebepleri arasında peygamberlik konusu etrafında Hz. Peygamber'in vefatından sonra nübüvvet konusunda ortaya çıkan tartışmaların önemli bir etkisi olmalıdır.

Hız. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatıyla ilgili Kur'ân'da yer alan bilgilerin yanı sıra sahih rivayetlerden hareketle bir bakış açısına sahip olmak önemlidir. Söz konusu anlatımların doğru olması Hız. Peygamber'e bir üstünlük getirmeyeceği gibi bunların doğru olmamasının onun konumuna bir zarar vermesi de mümkün değildir. Aslında Allah Elçisi'nin (sas) bir beşer olarak, bıkmadan mücadelesine devam etmesi ve Allah'ın mesajını insanlara anlatması, Allah'a itaati ve bağlılığı, anlatılması ve örnek alınması gereken yönüdür.

İleri Okumalar

Mustafa Özkan, “İrhâsâtla İlgili Rivâyetlerin Metin ve Anlam Açısından Değerlendirilmesi”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016/2, cilt: VII, sayı: 14, s. 23-41.

Adil Bebek, “Kelâm Literatürü Işığında Mucize ve Hz. Muhammed’e Nisbet Edilen Hissi Mucizelerin Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, sayı: 18, s. 121-148.

Adnan Demircan, “İslâm Tarihinin İlk Üç Asrında Mucize Algısı Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Din Dilinde Mucize*, 2015, s. 179-212.

Hikmet Zeyveli, “Kur’ân ve Kur’ân-Dışı İslâmî Rivâyetlerde Mucize”, *Din Dilinde Mucize*, 2015, s. 105-134.

19- Hz. Peygamber'in sütannesinin evinde olanlar hakkında anlatılanlar doğru mudur?

Hz. Muhammed'in sütannesine verilmesinden sonra Halime'nin evine bereket geldiğine dair ayrıntılı bilgiler anlatılıyor. Bu konuda bizzat Hz. Peygamber'in ifadesi var mıdır? Bunları kim gözlemledi ve nasıl tespit edildi? Peygamber'in sonraki dönemlerinde de benzer bir süreç olmuş mudur?

Hz. Muhammed'in çocukluk dönemiyle ilgili olarak anlatılan hik yelerin önemli bir kısmının İslâm ilim geleneğinde rivayetlerin sıhhati için aranan isnada sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Vefatından sonra onun hayatına ilişkin anlatımlarda bir peygamber olduğu kabulünden hareketle bir dil kullanıldığı görülmektedir. Sözü edilen Hz. Peygamber'in   le götürülmesinden sonra Halime'nin evinde bereketin arttığı gibi ifadeler aslında tarihin geriye doğru okunması suretiyle yapılan tasvirlerdendir.

Allah Resûlü'nün (sas) nübüvvetten önceki hayatında meydana geldiği ifade edilen gelişmelerin nübüvvetten sonra ortaya çıkmaması dikkat çekicidir. Allah Resûlü'n n diğer Müslümanlarla zaman zaman maddî sıkıntılar çektiğini, bu sıkıntılarının giderilmesi yönünde büyük bir gayret sarf edildiğini biliyoruz. Halime'nin Allah Resûlü'nün yanlarında bulunduğu dönemde yaşadıkları süreci anlatmış olsa bile, anlattıkları peygamber olduğu kabul edilen bir insanın geçmişine ilişkin tasvirlerdir. şunu da ifade edelim ki, Allah Te    bütün insanlara rızkını vermekte, çalışan çabasının karşılığını görmektedir. Eğer bazı insanlara mahsus olmak üzere özel ayrıcalık tanımış olsa bu insanların imtihan edilmesini zedeleyici bir durum olurdu. Bu durumda bütün insanlar, Müslüman olmak suretiyle çıkarlarını korumak isteyeceklerdi.

Hız. Peygamber'in sütannesinin ailesi ve yakınlarının Allah Resûlü'ne yakınlıklarını ifade etmek üzere bazı hikâyeler anlatmış olmalarını muhtemel görebiliriz. Özellikle sütannesinin kabilesinin Hız. Peygamber'le ilişkilerini ifade etmek üzere bu tür anlatımları tercih etmiş olabileceklerini düşünmek yanlış olmaz. Araplarda iftihar amacıyla söz konusu ilişkilerin ortaya çıkabileceğini görüyoruz.

Hız. Peygamber'in, sütanesi ile yaşadığı dönemde meydana gelen hadiselerle ilgili doğrudan anlattığı hikâyeler pek yoktur. Zaten lde bulunduğu sürede yaşı itibariyle yaşadıklarını hatırlaması ve daha sonraki dönemlerde bunları anlatması mümkün olmamalıdır. Belki hatırladığı birkaç anısı olabilir. Bunların dışında Halime'nin evinde bereketin yaşandığı ya da başka gelişmelerin olduğunu hatırlaması beklenemez.

Halime'nin evindeyken yaşananlara ilişkin anlatımın Sa'doğullarına mensup kişilerden nakledilmesi mümkündür. Bu rivayetlerden birisinde anlatıldığına göre Halime Resûlullah'ı (sas) nne koyarak bineğine bindi. Kocası el-Hâris de yaşlı bineklerine bindi. Daha önce yola çıkan arkadaşlarına yetiştiler. Arkadaşları bineklerini otlatıyorlardı. Halime ve kocası bineklerini durdurdular. Arkadaşları, "Ey Halime! Ne yaptın?" dediler. Halime, "Vallahi hayatımda gördüğüm en hayırlı ve en bereketli çocuğu aldım." dedi. Kadınlar, "O Abdülmuttalib'in oğlu mu?" dediler. Halime, "Evet" dedi. Halime, "Henüz yerimizden ayrılmadan bazı kadınlarımızın hasetlendiklerini gördüm." dedi (İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 90). Yine senesinde Muhammed b. Sa'd'ın arkadaşlarından naklettiğı ifade edilen, ancak ravilerin isimlerinin verilmediğı bir rivayette Halime Hız. Peygamber'i iki yıl emzirdikten sonra onu annesine götürdüğü, annesiyle görüşmesi sırasında Hız. Peygamber'le ilgili gördüklerini ve şahit olduğu bereketi anlattığı, bunun zerine Âmine'nin "ocuğumu götür. Ben onun Mekke vebasına yakalanmasından korkuyorum. Vallahi ona bir hal olacaktır." diyerek Hız. Peygamber'i ona geri verdiğı ifade edilir. Halime onu geri

götürdü. Resûlullah (sas) dört yaşına geldiğinde, kardeşleriyle birlikte mahalleye yakın otlaklarda dolaşıyordu. Orada iki melek ona geldiler, karnını açıp içinden siyah bir pıhtı çıkardılar ve attılar. Altından bir leğen içinde karnını kar gibi beyaz bir su ile yıkadılar. Sonra onu ümmetinden 1.000 kişiyle tartıya koydular; onun tarafı ağır geldi. Meleklerden biri diğerine, “Eğer bütün ümmetiyle tartıya konsa hepsinden ağır gelir.” dedi (İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 91).

Halime’nin mensup olduğu Sa’doğullarının tebliğden sonra Müslüman olmadıkları, hatta Mekke’nin fethinden sonra Hz. Peygamber’e ve Müslümanlara karşı harekete geçmek isteyen kabilelerle birlikte olmaları, yukarıda anlatılanlara benzer rivayetlere kuşkuyla bakılmasına sebep olmaktadır.

Halime’nin Hz. Peygamber yanındayken yaşadığı başka gelişmelerden de söz edilir. Bunların anlatımında da muğlaklıklar ve rivayetlerin senetlerinde sorunlar vardır. Bu rivayetlerden birisine göre Halime karşılaştığı Yahudilere, “Bu oğlum hakkında ne dersiniz? ‘Hamileliğim esnasında şunları gördüm, doğum esnasında şunları gördüm.’ diye annesinin anlattıklarını onlara anlattı. Yahudiler, “Bu çocuk yetim mi?” dediler. Halime, “Hayır! Bu babasıdır, ben de onun annesiyim.” dedi. Bunun üzerine Yahudiler, “Eğer yetim olsaydı onu öldürürdük.” dediler. Halime onu alıp götürdü ve “Az daha emanetime zarar verecektim.” dedi (İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 92).

Kuşkusuz bu anlatımlar, senetleri açısından sorunlu olduğu gibi objektif bir bilgi nakli olarak da değerlendirilemez. Zira bu tür gözlem ve tespitler sübjektif değerlendirmelerdir. Nitekim Hz. Peygamber’in evinde ya da yolculukları sırasında az bir yemeği birçok kişinin yediği ve doyduğu şeklinde bazı rivayetler nakledilmektedir. Bu rivayetler incelendiğinde büyük bir kısmında anlatılanların orada bulunanların sübjektif kanaatleri olduğu görülür. Hz. Peygamber’le birlikte bulunan arkadaşlarının az bir yemeği paylaşmaları ve orada bulunan bazı

insanların bundan manevî bir sonuç çıkarmış olmaları, onların kanaatini kesin bir bilgi olarak değerlendirmemizi gerektirmez.

İleri Okumalar

Huriye Martı, “Kur’ân ve Sünnet Perspektifinden Bereket Olgusu”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, sayı: 25, s. 87-100.

Hikmet Koçyiğit, “Kur’ân Açısından Bereket Kavramının Değerlendirilmesi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, cilt: XII, sayı: 1, s. 147-170.

20- Hz. Peygamber'in çölde sütanneye verilmesinin sebebi nedir?

Hz. Peygamber'in sütannesine çöle gönderilmesine benzer başka örnekler var mı? Bu uygulama yaygın mıydı? Küçük bir bebeğin annesinden koparılmasının sebebi neydi?

Kaynaklarımızda küçük bir bebek olan Hz. Peygamber'in maruz kalması muhtemel olan -özellikle bulaşıcı- hastalıklara karşı koruma güdüsüyle göçebe olan Sa'd b. Bekir kabilesinden Halime'nin yanına gönderildiği anlatılmaktadır. Bu uygulamanın Mekke Arapları arasında özellikle maddî durumu iyi olan kişilerin erkek çocuklarını koruma düşüncesiyle gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Kız çocukları süt çocuğu olarak başka kabilelere verilmezdi. Zira Araplar kızları erkekler kadar değerli kabul etmiyorlardı.

Erkek çocuklarının şehir dışına gönderilmesinin temel sebebi maruz kalmaları muhtemel olan salgın hastalıklardır. Çünkü Mekke gibi hem hac ibadeti hem de ticaret sebebiyle dışarıdan ziyaretçisi olan bir şehirde salgın hastalıkların ortaya çıkması ve özellikle bünyeleri hassas olan çocukların etkilenmeleri kaçınılmazdı. Hz. Peygamber de diğer Mekkeli çocuklardan bazılarının çöle gönderildiği gibi çöle gönderilmiştir. Bu uygulamanın Mekke'de ne kadar yaygın olduğuna dair kesin bir şey söylemek mümkün değilse de Hz. Peygamber dışında başka çocukların da süt çocuğu olarak çöle gönderildiği zikredilmektedir. Cahiliye döneminde sütanneliğinden kaynaklanan yakınlığa dikkat edilir, bununla ilgili evlilik yasaklarına uyulurdu. İhtiyaç duyulduğunda çocuk sütannesine verilirdi.

Küçük bir çocuğun annesinin yanından alınıp başka bir kadına verilmesi dönemin kültürü ve algısı açısından mazur görüldüğü gibi çocukların sağlığı ve geleceği söz konusu olduğunda buna annelerin

rahatlıkla katlanabileceklerini söylemek yanlış olmaz. Dönemin koşulları ve anlayışı çerçevesinde şekillenen bu geleneğin günümüz insanının değerleriyle karşılaştırılarak anlaşılması doğru olmaz.

Araplar arasında başka bir yere gönderilmese bile çocuğun sütannesine verilmesi anlayışı da mevcuttu. Özellikle sütü yeterli olmayan kadınların çocuklarını beslemek amacıyla buna ihtiyaçları vardı. Nitekim Hz. Peygamber, Halime'ye verilmeden önce Mekke'deyken Ebû Leheb'in cariyesi Süveybe (ö. 7/628) tarafından emzirilmiştir.

Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim sütannesi olarak Ümmü Bürde Havle bt. Münzir'e verilmiştir. İbrahim hastalandığında sütannesinin yanındaydı. Bunu duyan Hz. Peygamber, Medine'nin dışında bulunan Ümmü Bürde'nin evine giderek çocuğu görmüş, ancak çocuk Hz. Peygamber'in kucağında vefat etmiştir.

Hz. Peygamber'in fasih Arapça öğrenmesi için çöle gönderildiğini ifade eden bazı araştırmacılar varsa da dil öğrenmek amacıyla çöle gitme uygulaması, Arap kabilelerin şehirlerde oturmaya başlamaları, birbirlerinden etkilenmeleri suretiyle Arapça ağızların otantik yapısının bozulması ve Arap olmayan Müslümanların sayısının artmasından dolayı Arapçaya vâkıf olmayan insanların şehirlerde Araplarla birlikte yaşamaları gibi problemlerin ortaya çıkışından sonra gündeme gelmiştir. Şehirde büyüyen çocukların Arapçayı düzgün öğrenemedikleri görüldüğü için küçük çocukların bedevi kabilelere verilerek Arapçayı otantik haliyle öğrenmelerine ihtiyaç duyulmuştur.

Hz. Peygamber dönemi açısından bakıldığında bu hususta bir sorun olduğunu söylemek doğru olmaz. Zira o dönemde konuşulan Arapçanın fasih olup olmadığını ölçecek bir kültürel zemin yoktu. Kaldı ki Kur'ân-ı Kerim Allah Resûlü'ne (sas) Kureyş ağzıyla nazil olmuştur. Bu durumda Kur'ân'ın fasih olmayan bir Arapçayla indiği söylenmiş olur ki bu doğru değildir. Bilakis Müslümanlar arasında siyasî birlik sağlandıktan sonra Kureyş Arapçası fasih Arapça olarak

referans bir ağız haline gelmiştir. Öte yandan Hz. Peygamber döneminde Arapçayla ilgili gramer ve dil çalışmaları yapılmadığı için fasihlik meselesi, ağızların başka etkilerle otantik yapısının bozulmasıyla bağlantılı olarak ifade edilebilir.

Araplarda sütkardeşliği önemli bir müessese olup Cahiliye döneminde de bilinmektedir. Hz. Peygamber'i emziren Süveybe, Hz. Hamza ve Allah Elçisi'nin halası Berre'nin oğlu Ebû Seleme el-Mahzûmî'yi de emzirdiği için daha sonraları amcası Hz. Hamza'nın kızı Ümâme ile veya Ebû Seleme'nin kızı Dürre ile evlenmesi teklif edildiğinde kardeşinin kızı olduğunu söyleyerek teklifi kabul etmemiştir.

Hz. Peygamber'in çölde süt emzirme döneminden daha uzun bir süre kalması, bu uygulamanın sadece süt emzirmek için düşünülmendiğini, aynı zamanda sağlık konusunun önemli bir etken olduğunu göstermektedir.

Süt emmeden kaynaklanan ilişkilerin bir çeşit akrabalık olarak sonraki dönemlerde de kişiler arasında yakınlık oluşturduğu bilinmektedir. Nitekim Allah Resûlü Hz. Hatice'yle evlendikten sonra Halime Mekke'de Resûlullah'ın yanına gelerek kılıktan ve hayvanlarının telef olmasından bahsetti. Resûlullah (sas) Hz. Hatice ile konuştu; ona kırk koyun ve binmeye müsait bir deve verdi. Halime ailesine döndü (İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 93). Başka bir rivayete göre kendisine süt emziren bir kadın Hz. Peygamber'den (sas) yanına girmek için izin istedi. Yanına girince Resûlullah (sas), "Anneciğim! Anneciğim!" diyerek üst elbisesini onun için yere serdi. O da üzerine oturdu (İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 93).

Huneyn Gazvesi'nden sonra el-Ci'râne'de ganimetler paylaştırıldıktan sonra Hevâzin heyeti Resûlullah'ın (sas) yanına geldi. Heyetin içinde Resûlullah'ın (sas) süt amcası Ebû Servân da vardı. Ebû Servân "Ey Allah'ın Elçisi! Şu esir edilenler arasında seni besleyen halaların, teyzelerin ve dadıların var. Doğrusu biz evlerimizde sana

baktık ve seni emzirdik. Seni süt emerken gördüm; senden daha hayırlı bir bebek görmedim. Seni süttten kesilmiş olarak da gördüm; senden daha hayırlı bir çocuk görmedim. Seni genç olarak da gördüm; senden daha hayırlı bir genç görmedim. Dostlar senin hakkında sadece hayrı konuştu. Bizler senin köklerin ve aşiretiniz. Bize iyilik yap, Allah da sana iyilik yapsın.” dedi. Resûlullah (sas), “Sizi çok bekledim. Gelmezsiniz diye, sizden ümit kesmiştim.” dedi. Resûlullah (sas) esirleri dağıtmıştı. Onlara şöyle dedi: “Bana ve Abdülmuttaliboğullarına ait olanlar sizindir! Yakınlarınızın serbest bırakılmasını insanlardan da isteyeceğim. Öğlen namazını kıldırduğım zaman, “Resûlullah’ı Müslümanların yanında, Müslümanları da Resûlullah’ın yanında şefaathçi kılıyoruz.” deyin. Ben, “Bana ve Abdülmuttaliboğullarına ait olanlar sizindir.” diyeceğim. Sonra da esirlerinizin serbest bırakılmasını insanlardan talep edeceğim.” dedi. Resûlullah (sas) öğle namazını kıldırduğunda, kalkıp Resûlullah’ın kendilerine tavsiye ettiğı gibi konuştular. Bunun üzerine Resûlullah (sas) kendi payına ve Abdülmuttaliboğullarının payına düşen esirleri onlara geri verdi. Muhacirler ve Ensâr da aynı şekilde davrandılar. Diğerlerinden de esirlerini serbest bırakmalarını istedi. Hepsi gönül rızasıyla Resûlullah’ın emrine teslim olmak ve ellerindeki esirleri geri vermek hususunda sözbirliğı yaptılar. Sadece bir kabile ellerindeki esirleri bırakmak istemedi. Resûlullah (sas) esirlerin yerine onlara deve verdi (İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 93-94).

Sonuç olarak süt emzirme, anlayışı Hz. Peygamber döneminde Araplar arasında bilinen ve imkânlar ölçüsünde çocukların şehir dışına da gönderildiğı bir uygulamadır. Bunun sosyal, hukukî, dinî ve kültürel etkileri vardır.

İleri Okumalar

Hatice Nur Ertürk, *Câhiliye’den Hz. Peygamber Dönemine Sütannelik Geleneğı, Önemi ve Etkileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.

Muhammed Hamidullah, “Hz. Peygamberin Süt Kardeşleri”, çev. Fahreddin Atar, *İslâm Medeniyeti*, 1973, cilt: III, sayı: 34, s. 3-5.

21- Hz. Peygamber çölde ne kadar kalmış, annesi ve dedesiyle ne kadar süre yaşamıştır?

Hz. Muhammed'in sütannesinin yanında kaldığı süreyle ilgili bir karışıklık var mı? Halime'nin yanında ne kadar kaldı, annesiyle ve dedesiyle beraber ne kadar yaşadı, kesin olarak biliniyor mu?

Hz. Peygamber, doğduktan kısa bir süre sonra sütanneye verildi. Burada en az dört yaşına kadar kaldı. Hz. Peygamber'in Halime tarafından annesine ne zaman verildiği hususunda rivayetlerde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Halime iki yıllık süt emzirme süresinden sonra Hz. Peygamber'i annesine götürmüştü; ancak onun bir süre daha Halime'nin yanında kalması uygun görüldüğü için Allah Elçisi tekrar Sa'doğullarının yurduna götürülmüştür. Hz. Peygamber annesine dört veya beş yaşındayken verildi. Buna göre annesinin yanında bir ya da iki yıl yaşadıktan sonra annesinin vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber'in çölde kaldığı süre zarfında annesiyle görüşmelerinin olup olmadığına, görüşmeleri varsa bunların nasıl gerçekleştiğine dair bilgilerimiz eksiktir. Allah Elçisi'nin çöle götürüldükten sonra geri getirilinceye kadar orada yıllarca kalmış olabileceğini varsaymak doğru olmasa gerektir. Zira Halime'nin kabilesi Sa'doğullarının yaşadığı bölge Mekke'den çok uzak değildir. Özellikle panayırların kurulduğu hac dönemlerinde insanların hacca geldikleri hatırlanırsa, Hz. Peygamber'in de bu süreçte ailesiyle temasının olabileceğini düşünmek yanlış olmaz. Bununla birlikte elimizdeki kaynaklar, Hz. Peygamber'in hayatının bu dönemi hakkında bize yeterli bilgi vermemektedir.

Hz. Peygamber'in annesine tesliminden sonra onunla yaklaşık olarak iki yıl kaldığı söylenebilir. Ancak bu sürelerin hepsi yaklaşık

sürelerdir. Kesin kayıt tutulmadığı için başka türlü bir tespitte bulunmak doğru olmaz.

Hız. Peygamber altı yaşındayken Âmine, Resûlullah'ın (sas) dedesi Abdülmuttalib'in dayıları Benî Adî b. en-Neccârları ziyaret etmek amacıyla Hız. Muhammed'i yanına alarak Yesrib'e gitti. Yesrib'e gidiş sebebinin sadece ziyaret olup olmadığı kesin değildir. Hız. Peygamber'in babasının mezarının da Medine'de olduğunu hatırlamak gerekir.

Hız. Peygamber'in Yesrib'te kaldığı dönemle ilgili birkaç hatırasını naklettiği, bunlardan birisinin burada yüzme öğrenmek olduğu nakledilir. Küçük bir çocuk için bu seyahat tecrübesinin önemli olduğu ifade edilmelidir.

Hız. Peygamber ve annesinin yanında hizmetçileri olan Ümmü Eymen de vardı. Orada bir ay kadar kaldılar. Daha sonra Hız. Peygamber'in annesi onu alıp Mekke'ye geri dönmek istedi. Ebvâ köyüne ulaştıklarında Âmine hastalanarak vefat etti ve oraya defnedildi (577 m. [?]). Ümmü Eymen Hız. Peygamber'i yanına alarak, geldikleri iki deveyle Mekke'ye döndü (İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 95). Hız. Peygamber ve annesinin bu yolcuğu nasıl yaptıkları ve bu kadar küçük bir çocuğun on gün kadar süren bu yolculukla Medine'ye götürülmesine ilişkin ayrıntılara sahip değiliz. Öte yandan Âmine'nin hayatı hakkında da yeterli bilgimiz olduğu söylenemez.

Hız. Peygamber Ümmü Eymen tarafından Mekke'ye götürüldükten sonra dedesi Abdülmuttalib onun bakımının sorumluluğunu üstlendi. O dönemde çok sayıda çocuğun yetim kaldığını ve bu çocukların velayetlerini üstlenen yakınları tarafından büyütüldüklerini biliyoruz. Henüz doğmadan babasını ve altı yaşındayken annesini kaybeden Hız. Peygamber, sekiz yaşına kadar dedesinin himayesi altında yaşadı. Abdülmuttalib, torununa özel ihtimam gösterir, yanına alarak ona değer verirdi. Resûlullah (sas) Abdülmuttalib'in minderine otururdu.

Onu gördüğünde, “Oğluma dokunmayın, o büyüklüğe ve otorite sahibi olmaya alışıyor.” derdi.

Vefatına sebep olan hastalığı sırasında Abdülmuttalib Hz. Peygamber’in velayetini oğullarından Ebû Tâlib’e vasiyet etti. Ebû Tâlib’in merhametli bir insan olması sebebiyle tercih edildiği anlaşılmaktadır. Allah Elçisi (sas) bundan sonra evliliğine kadar amcasının himayesinde yaşamıştır.

Hz. Peygamber, amcasının evinde aile sıcaklığını görmüş, Ebû Tâlib’in hanımı Fâtıma bt. Esed (ö. 4/625-26 [?]) Hz. Peygamber’i çocuklarından ayırmamış, hatta ona daha fazla ihtimam göstermiştir. Kaynaklarda çocuklarını doyurmadan önce Hz. Peygamber’i doyurduğu ifade edilir. Allah Elçisi’nin “annemden sonra annem” dediği iki kadından biri Fâtıma bt. Esed, diğeri de Ümmü Eymen’dır (ö. 24/645 [?]).

Küçük bir çocuğun dünyasında sekiz yaşına kadar yaşadığı gelişmelerin nasıl derin izler bırakmış olduğunu tahmin etmek zor değildir. Bu dönemin Allah Elçisi’nin nübüvvet sürecinde karşı karşıya kaldığı baskılara direnme gücü gösterecek şekilde eğitilmesine vesile olduğunu söylemek mümkündür.

İleri Okumalar

Casim Avcı, *Muhammedü’l-Emin: Hz. Muhammed’in Peygamberlik Öncesi Hayatı*, Hayykitap, İstanbul 2008.

22- Rahib Bahira Hz. Peygamber'i çocukken tanımış olabilir mi?

Hz. Peygamber'in çocukken Suriye'ye gittiği ve burada Rahib Bahira ile görüştüğü, Rahib'in Hz. Muhammed'in peygamber olacağını bildiği söyleniyor. On yaşındaki bir çocuğun peygamber olacağı nasıl bilinebilir ki?

Hz. Peygamber'in (sas) çocukluk dönemiyle ilgili olarak anlatılan hikâyelerden birisine göre Hz. Peygamber amcası Ebû Tâlib'le birlikte Şam taraflarına ticarî amaçla gerçekleştirilen bir seyahate katılmıştır. Allah Resûlü'nün bu sırada 9-12 yaşları arasında olduğu nakledilmektedir. Normal koşullarda aylarca devam eden ve oldukça yorucu olan böyle bir yolculuğa bir çocuğun çıkarılması uygun değildi. Ancak Hz. Peygamber'in amcasıyla gitmek üzere ısrar etmesi üzerine amcasının onu kırmadığı ifade edilmektedir.

Yolculuk o dönemde Mekkelilerin kervanlarının gittiği Şam bölgesinde bulunan -Dımaşk şehrinin yaklaşık 120 km. güneyindeki-Busra şehrine kadar devam etmiş, burada alışverişlerini tamamladıktan sonra geri dönmüşlerdir.

Allah Elçisi'nin Mekke'ye geri götürülmesiyle ilgili olarak rivayetlerde farklı bir ayrıntıya yer verilir. Buna göre Allah Elçisi Busra'ya giderken Bahira'nın gördüğü bulutun gelen kervanı takip etmesi gibi olağan olarak değerlendirmedeği bazı alametlerden hareketle daha önce âdeti olmadığı halde kervandakileri yemeğe davet etmiş. Hz. Peygamber, develerin yanında bırakılmış. Rahip insanların simalarını incelemiş, ancak aradığını bulamayınca başka kimse olup olmadığını sormuş. Kervanın yanında bir çocuğun kaldığını söyleyerek çağırılmış. Bahira simasına bakarak Hz. Muhammed'in gelecekte peygamber olacak kişi olduğunu anlamış. Ona sorduğu bazı sorularla

bu kanaatini pekiştirmiş. Ayrıca Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'le sohbet ederek yetim olduğunu öğrenmiş. Kanaati pekişince de onu Dimaşk'a götürmeleri halinde Yahudiler tarafından öldürüleceğini söyleyerek geri dönmeleri hususunda ısrar etmiş. Hatta bu konuşmalar sırasında gelen birkaç Yahudi'nin Hz. Muhammed'i öldürmek istedikleri ve Bahira'nın buna engel olduğu da anlatılır. Ebû Tâlib'in rahibin sözleri üzerine bir şiir okuduğu da söylenir.

Şam yolculuğu birçok açıdan problemler ihtiva eden bir hikâyedir. Her şeyden önce uzun süren bu ticarî yolculuklara küçük çocukların götürülmesi olağan bir durum değildir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in amcası tarafından yolculuğa götürülmesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Öte yandan Bahira'nın Hz. Peygamber'i bazı alametlerinden tanıdığına ilişkin anlatılanlar istifhamlara sebep olmaktadır. Bahira'nın bu bilgileri kendisine geçmişte yaşayan din adamlarından intikal eden bir kitaptan öğrendiği ifade edilmektedir. Bu kitapta ne tür bilgilerin yer aldığı, dahası bu kitabın ne olduğu ve hangi Hristiyan mezhebî geleneğine ait olduğuna dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Nitekim daha sonra Hz. Peygamber'in nübüvveti döneminde karşılaştığı Hristiyanların benzer bir bilgiye sahip olduklarına dair bilgi yoktur. Bahira'nın küçük bir çocuğu tanıma keyfiyeti oldukça muğlak bir ifadedir.

Hz. Peygamber'in Hz. Hatice adına Şam'a ticaret için gittiğinde orada Rahip Nastur veya Nastura isimli birisiyle karşılaştığı ve onun tarafından da tanındığı ifade edilir. Bir rivayete göre Busra'ya geldiklerinde bir ağacın gölgesinde oturdular. Rahip Nastur, "Bu ağacın altında, bugüne kadar ancak bir peygamber oturmuştur." dedi. Sonra Hz. Peygamber'in yanında bulunan Meysere'ye dönerek, "Onun gözünde kırmızılık var mı?" diye sordu. Meysere, "Evet! Kırmızılık hiç kaybolmuyor." dedi. Rahip, "O peygamberdir ve o peygamberlerin sonuncusudur." dedi. Eşyalarını satarken pazarda Hz. Peygamber'le bir adam arasında bir anlaşmazlık çıktı. Adam, "Lât ve Uzzâ'ya yemin et."

dedi. Resûlullah (sas), “Bunlara asla yemin etmedim. Ben bunlardan uzaklaştırılan bir kişiyim.” dedi. Meysere, öğle vakti sıcaklık şiddetlendiği zaman iki meleğin Resûlullah’ı (sas) güneşten korumak üzere gölge yaptıklarını görürdü (İbn Sa’d, *Tabakât*, I 108). Ancak burada tasvir edilenlerin nübüvvet döneminde karşımıza çıkmaması ilginçtir.

Hız. Peygamber’in Yahudilerden korunması için Şam’a götürülmemesi tavsiyesi de başka boyutlarıyla müphemlikler taşımaktadır. Allah Elçisi’nin Yahudilerin ikamet ettikleri Medine’den geçtiği, üstelik daha küçük yaşlardayken annesi Âmine’yle birlikte Medine’ye giderek orada bir süre kaldığı bilinmektedir. Onun bu süreçte Yahudiler tarafından bir sıkıntıyla karşılaşmaması, Bahira’nın böyle bir tavsiyede bulunduğuna, hatta ısrarla Dimaşk’a götürülmesine engel olduğuna dair anlatılanlara kuşkuyla bakılmasına sebep olmaktadır. Yahudilerin Hız. Peygamber’i öldürmek istediklerine dair iddiaların temelinde nübüvvetin İsrailoğullarının elinden çıkmasını istemedikleri düşüncesine dayanmaktadır. Hız. Muhammed’in peygamberliğinin bu ve benzeri rivayetlerle temellendirilmeye çalışılması, gayrimüslimlerin aslında onu tanıdıkları ve kabul ettikleri iddiaları çerçevesinde şekillenmiştir.

Bahira’nın Hız. Peygamber’le görüşmesine dair anlatılanlar Allah Elçisi’ni (sas) Hristiyan din adamlarının tanıdığına ilişkin anlayışın yansıması olarak gelişmiş görünmektedir. Öte yandan bazı Hristiyanlar bu rivayetlerden hareketle Hız. Peygamber’in Bahira’nın etkisi altında kaldığı uydurmasını yaymaya çalışmışlardır.

Söz konusu rivayete Allah Elçisi’nin (sas) henüz çocuk olduğu bir dönemde Bahira tarafından tanındığı anlamı yüklemek doğru olmadığı gibi vukuu meçhul olan bir görüşmeden Allah Elçisi’nin etkilenererek bir dinî sistem kurduğunu söylemek de doğru değildir.

Halis Demir, Recep Tayyip Gedikli, Mikail Şeker, “İslâm Tarihindeki Bir Vakanın Yorum Kritiği: Rahip Bahîrâ Olayı”, *Ağrı İslâmî İlimler Dergisi*, 2018, sayı: 2, s. 57-92.

Muhammed Hamidullah, “Hz. Peygamber’in İslâm Öncesi Seyahatleri”, çev. Abdullah Aydınli, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 1980, sayı: 4, s. 327-342.

23- Hz. Peygamber'in annesi Âmine genç olduğu halde neden dul kaldıktan sonra evlenmedi?

Arap toplumunda dul kalan kadınlar hemen evlenirken Hz. Muhammed'in annesinin evlenmemiş olması size de garip gelmiyor mu? Sonuçta genç bir hanım. Neden evlenmesin? Müslüman yazarlar bunu gizlemiş olabilirler mi? Âmine hakkında neler biliniyor?

Kureyş'in Zühreoğulları boyuna mensup olan Hz. Peygamber'in annesi Âmine hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Babası Vehb b. Abdümenâf Zühreoğullarının ileri gelenlerinden biridir. Annesi ise Abdüddâroğullarından Berre bt. Abdüluzzâ'dır. Evlendiği sırada kaç yaşında olduğu kesin olarak bilinmemektedir.

Rivayete göre Âmine bt. Vehb, amcası Vüheyb b. Abdümenâf'ın himayesi altındaydı. Abdülmuttalib, oğlu Abdullah için Âmine'yi amcasından istedi. Amcası Âmine'yi verince Abdullah onunla evlendi. Abdülmuttalib aynı mecliste, Vüheyb'in kızı Hâle'yi de kendisi için istedi ve onunla evlendi. Böylece Abdülmuttalib ve oğlu Abdullah bir mecliste evlenmiş oldular. Hâle bt. Vüheyb, Hz. Hamza'yı dünyaya getirdi. Hamza, Resûlullah'ın (s) amcası ve ikisi de Ebû Leheb'in cariyesi Süveybe'nin sütünü emdikleri için aynı zamanda sütkardeşiydi (İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 75).

Evliliğinden birkaç ay sonra bir ticarî yolculuktan dönen Abdullah b. Abdülmuttalib yolda hastalanmış, Yesrib'e ulaştıklarında yola devam etmesinin sağlığını olumsuz etkileyeceği düşünülerek babasının dayılarının yanında bırakılmış, ancak orada vefat etmiştir. Âmine evliliğinden birkaç ay sonra dul kalmış, hamile olduğu için de kayınpederi Abdülmuttalib'in himayesinde çocuğunu dünyaya getirmiştir.

Hz. Peygamber'in doğumundan sonra çocuğunu sütannesine gönderen Âmine'nin bu süreçte neler yaptığı hakkında bilgimiz yoktur.

Ancak çocuğu kendisine verildikten sonra bir Medine seyahati yapmıştır.

Dört yaşlarında Allah Elçisi'ni yanına alan Âmine'nin oğlu altı yaşındayken yanlarında Ümmü Eymen de olduğu halde Yesrib'e bir yolculuk yaptığı ve orada bir ay kadar kaldıktan sonra dönüş yolunda Ebvâ Köyü'nde hastalanarak vefat ettiği (m. 576 veya 577) nakledilir. Bu yolculuğun neden yapıldığı hususu çok açık değildir. Hazrec kabilesinin Neccâroğulları boyu Âmine'nin kayınpederi Abdülmuttalib'in annesinin akrabalarıdır. Onların ve Abdullah'ın mezarının ziyareti için Âmine'nin buraya geldiği ifade edilse de o dönemde Araplarda on gün yolculuk yaparak mezar ziyaretinde bulunma kültürünün mevcut olup olmadığı hakkında kesin bir şey söylemek zordur. Bu durumda çocuğunu dünyaya getirdikten yaklaşık altı yıl sonra da vefat etmiştir.

Âmine'nin yaşadığı dönemde bir kadın dul kaldıktan sonra rahatlıkla evlilik yapabilmektedir. Genç yaşta vefat etmeseydi muhtemelen o da diğer Kureyşli kadınlar gibi evlilik yapardı. Abdullah'ın vefatından hemen sonra hemen evlenmemesinde öncelikle o sırada hamile olması ve Hz. Peygamber'i bırakmak istememesi etkili olmuştur. Arap örfüne göre boşanmış kadın evlendiği zaman çocuklarını kocasına ya da onun ailesine bırakmak durumundaydı. Eğer kadın dul kalmışsa çocuklarını kocasının ailesinin himayesine bırakırdı. Zira çocuklar erkeğin ve ailesinin kabul edilirdi. Bu anlayış Âmine'nin evlilik yapmasını engelleyen etkenlerden olmalıdır. Öte yandan Abdülmuttalib'in şefkat ve himayesi de çocuğunun başında beklemesinde etkili olmuştur.

Kaynaklarda Âmine'nin çocuğunu doğurduktan sonra herhangi bir evlilik teklifi alıp almadığına ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Genellikle hamileyken bir kadına evlilik teklifi yapılması uygun görölmez. Ancak çocuğunu doğurduktan sonra buna engel bir durum yoktur.

Âmine'nin evlenmemesi, Hz. Peygamber'e gösterdiği ihtimam ve şefkatle de ilgili olabilir. Annelerin çocukları için bu tür fedakârlıklar yaptığına ilişkin birçok örneğe şahit oluyoruz. Peygamberlik görevi için seçilen insanların kişilikleri üzerinde ciddi bir etkiye sahip olan annelerinin de önemli insanlar olduklarını düşünmek yanlış olmaz.

Hz. Peygamber henüz küçük bir çocukken vefat eden Âmine'nin evlenmemiş olmasında bir gariplik yoktur. Evlilik yapmış olsaydı bunun kaynaklarda gizlenmesi mümkün değildi. Böyle bir durumun gizlenmesi için bir sebep de yoktu. Zira Arap kültürü açısından böyle bir evliliğin yapılması yadırganmazdı. Kadınların eşlerinin ölümünden sonra ya da boşanma durumunda evlilik yapması garip görülmediği için böyle bir durum Hz. Peygamber'in annesi için olsaydı, kuşkusuz bu da ifade edilirdi.

İleri Okumalar

Mustafa Ağırman, "Hz. Peygamber'in Anneleri", *EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-*, 2007, cilt: XI, sayı: 32, s. 105-124.

24- Hz. Peygamber, putlar adına kesilen eti yemiş midir?

Hatırladığım kadarıyla bir rivayette Hz. Muhammed'in put adına kesilen bir eti Zeyd b. Amr'a ikram ettiği, ancak Zeyd'in bunu yemediği anlatılıyor. Hz. Muhammed putların adına kesilen hayvanların etini yiyor muydu?

Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesinde müşriklerin dinî törenlerine katılmadığı ve o toplumun bazı değerlerini yerine getirmekten korunduğu ifade edilir. Kaynaklarda Hz. Peygamber'in -Hz. Ömer'in amcası ve Mekkeli muvahhitlerden biri olarak zikredilen- Zeyd b. Amr'a et ikram ettiği, Zeyd'in ise bunu yemeyi reddettiği nakledilir.

Rivayete göre Resûlullah Zeyd b. Amr ile Beldah'ın aşağı kısmında karşılaştı. Bu karşılaşma, Hz. Peygamber'e henüz vahiy gelmeden önceydi. Resûlullah (sas) Zeyd'e içinde et olan bir yemek ikram etti. Zeyd yemeği reddederek "Putlarınıza kestiğiniz etten yemem. Ben sadece Allah'ın ismi zikredilerek kesilenden yerim." dedi (Buhârî, "Zebâih", 16). Başka bir rivayette Zeyd'in şöyle dediği de nakledilir: "Koyunu Allah yarattı. Onun için gökten yağmur indirdi, yerden de bitki çıkardı. Ama siz onu Allah'ın ismini zikretmeden kesiyorsunuz." (Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 24).

Putlar adına kesildiği anlaşılan etin Zeyd'e ikram edilmesi, Hz. Peygamber tarafından yendiği anlamına gelmemektedir. Bilindiği gibi Allah Elçisi'nin (sas) şirkten ve müşriklerin geleneklerinden uzak durduğuna ilişkin anlatımlar mevcuttur.

Yukarıda zikredilen rivayetlerde kapalı olan taraflar bulunmaktadır. Bununla birlikte rivayetlerin iki türlü yorumlanması mümkündür. Hz. Peygamber açısından meselenin daha çok nübüvvet bağlamında düşünüldüğü, -sonraki dönemlerde oluşan peygamberlik algısı

çerçevesinde- bir peygamberin günah işlememiş olması lazım geldiği fikri öne çıkmaktadır. Dolayısıyla bu konuda söylenenler Hz. Peygamber'in hayatından ve rivayetlerden hareketle söylenenlerden ziyade sonraki dönemlerde peygamberlikle ilgili oluşan ve büyük ölçüde naslara dayanmakla birlikte aynı zamanda nassın yorumunu da ihtiva eden görüşlerin temellendirilmesine matuf olarak şekillenmiştir. Söz konusu görüşlerin inanç açısından değerli kabul edilmesi anlaşılabilir bir durumdur.

Konuya inanç açısından değil de tarihî bir olgu olarak bakıldığında Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatı hakkında geniş ayrıntılara sahip olmadığımız için bu konuda kesin bir yargıda bulunmak zordur. Mevcut rivayetler, onun inancı ve yaşantısını açıklamak için yeterli olmayıp küçük kesitlerle ilgili olan ve birçok müphemlik taşıyan rivayetlerden hareketle genellemeler ve genel değerlendirmeler yapmak sağlıklı olmaz. Hz. Peygamber'in eti ikram etmesi, hayvanın kimin tarafından kesildiği, Hz. Peygamber'in bunu yiyip yemediği gibi ayrıntılara ilişkin bir bilgi vermemektedir.

Putlar adına kesilenlerden kastın bir puta adanan kurbanlar olduğu açıktır. Bu durum müşriklerin sair zamanlarda kestikleri hayvanların aynı kategoride değerlendirilmemesini gerektirmektedir. Rivayette zikredilen etler, putların adına kesilenlerle ilgili olmalıdır.

Zeyd b. Amr'ın tutumunun yaygın bir tutum olduğunu söylemek zor değildir. Muhtemelen kendisine mahsus bir inancın gereği olarak putlar adına kesilenleri yemediği ifade edilebilir. Yoksa sair zamanlarda da et yemediği anlamına gelmemelidir. Öte yandan putlar adına kesilen hayvanların etlerinin yenmemesi meselesi İslâm'ın bu husustaki yasağıyla ilişkili olarak düşünülmelidir. Vahyin gelmediği bir dönemde putlar adına kesilenlerin haramlığı hususunda bir anlayışın olması lazım geldiğini söylemek isabetli olmaz. Kaldı ki bu konuda anlayışa sahip insanlar olsa da bunun dinin bir hükmü olarak sunulması doğru olmasa gerektir.

Yüce Allah şöyle buyurur: “Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve **Allah’tan başkası adına kesileni** haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Bakara 2/173).

“Allah size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa şüphesiz ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Nahl 16/115).

“Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, **Allah’tan başkası adına boğazlanan**, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. İşte bütün bunlar fışk (Allah’a itaatten kopmak)tır. Bugün kâfirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçtim. Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.” (Mâide 5/3).

“De ki: ‘Bana vahyolunan Kur’ân’da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da **Allah’tan başkası adına kesilmiş** bir hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yemek zorunda kalırsa yiyebilir.’ Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir.” (En‘âm 6/145).

Yukarıdaki ayetler, yenmemesi gerekenlerle ilgili yasaklamalar getirmektedir. Bu yasaklar, teşriden sonrası için geçerli olup teşri öncesinde âdetler belirleyici olmalıdır. Ancak bazıları için âdetlere uymamak her zaman mümkündür.

Sonuç olarak diyebiliriz ki tarihte oluşan nübüvvet inancı açısından bakıldığında Hz. Peygamber'in ve diğer peygamberlerin hayatları boyunca şirkten korundukları kabul edilmektedir. Mevcut rivayetler de bu bakış açısına göre yorumlanmaktadır.

İleri Okumalar

Ali Osman Ateş, "Putlara Kurban Kesme ve Allah'tan Başkası Adına Kesilenlerden Yeme Konusunda Hz. Peygamber'in Tutumu", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, sayı: 4, s. 363-402.

Mustafa Akman, "Allah'tan Başkası Adına Kesilenler", *İslâmî Araştırmalar*, 2001, cilt: XIV, sayı: 3-4, s. 389-404.

M. J. Kister, "Torbadaki Et (Bir İlk Dönem Rivayeti Üzerinde Çalışma)", çev. Enbiya Yıldırım, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, sayı: 4, s. 167-178.

25- Hz. Peygamber'in gençlik dönemi hakkında yeterli bilgiye sahip miyiz?

Hz. Muhammed gençlik yılları hakkında yeterli bilgi var mı? Mesela evleninceye kadar nerede kaldı, geçimini nasıl temin etti, neler yaşadı?

Genel olarak Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatı hakkında elimizde mevcut olan bilgiler sınırlıdır. Gençlik dönemi açısından bakıldığında yaşadığı hayatın ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasına imkân verecek bilgilerin olmadığı ifade edilmelidir. Bunun sebeplerinden biri dönemin kayıt imkânlarının oldukça sınırlı olması, Hz. Peygamber'in hayatını kayıt altına almayı gerektirecek bir durumun bulunmamasıdır. Zira Hz. Peygamber diğer Mekkeliler gibi bir hayat yaşıyordu. Onun peygamber ve gelecekte dünya tarihini değiştirecek önemli insanlardan birisi olacağına ilişkin bir bilgi mevcut değildi.

Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili bilgilerin bir araya getirilmesi ve bunların ilmî bir disiplin çerçevesinde nakledilmeye başlanması onun vefatından sonraki dönemlere ait bir gelişmedir. Ancak Hz. Peygamber'in nübüvveti öncesi hayatı hakkındaki bilgiler kısıtlıdır.

Allah Resûlü'nün gençlik dönemi amcası Ebû Tâlib'in evinde geçmiştir. Çok küçük yaşta annesini ve daha sonra da dedesini kaybettikten sonra Ebû Tâlib onun himayesini üstlenmiş ve sekiz yaşından evlendiği yirmi beş yaşına kadar amcasının evinde kalmıştır.

Elimizdeki rivayetlerden bu dönemdeki hayatı hakkında özellikle gençlik döneminde amcasının işlerine yardımcı olduğu, zaman zaman deve otlatarak çobanlık yaptığı ve ticaret amacıyla birkaç defa Mekke dışına seyahat ettiği anlaşılmaktadır.

Allah Elçisi'nin (sas) gençlik dönemiyle ilgili anlatılan gelişmelerden biri amcalarıyla onlara yardım etmek üzere Ficâr savaşlarından

dördüncüsüne katılmış olmasıdır. Hz. Peygamber'in bu savaşta aktif olarak çatışmalara katılıp katılmadığı hususunda ayrıntılı bilgi yoktur. Bazı rivayetlerde onun Ficâr Savaşı'na katılmasına rağmen fiilen savaşta yer almadığı, amcalarına yardımcı olarak onların eşyalarını koruduğu ve atılan okları toplayarak amcalarına verdiği ifade edilmekteyse de (İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 186) İbn Sa'd'ta geçen bir rivayette Allah Elçisi'nin amcalarıyla Ficâr Savaşı'na katıldığı ve bazı oklar attığını ifade ettiği rivayet edilmektedir (İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 106). Onun savaşa katılmadığına dair ifadelerin savunma refleksiyle ortaya çıkmış olması muhtemeldir.

Hz. Peygamber'in (sas) gençlik dönemiyle ilgili anlatılan gelişmelerden biri Hilfu'l-Fudûl'a katılmasıdır. Bu anlaşma, Mekke'de dışarıdan gelen tüccarın maruz kaldıkları haksızlıkları gidermek ve onlara destek olmak amacıyla Hz. Peygamber'in amcası Zübeyr'in çağrısı ile Teymoğullarından Abdullah b. Cüd'ân'ın evinde toplanan Mutayyebûn grubuna mensup kabilelerin gerçekleştirdikleri önemli bir anlaşmadır. Hz. Peygamber, elçilik görevinden sonra bir gün bu anlaşmadan söz ederek onu övmüş ve bir daha böyle bir anlaşmaya çağırılması halinde tekrar katılacağını söylemiştir. Allah Elçisi (sas) bu anlaşmaya katıldığında yirmi yaşındaydı.

Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatıyla ilgili olarak anlatılan gelişmelerden biri yirmi beş yaşındayken Hz. Hatice ile evlenmesidir. Hz. Hatice adına Şam tarafına ticarî bir kervana katılıp iyi bir kazançla döndükten sonra Hz. Hatice'nin dikkatini çekmiş; o da bir arkadaşı aracılığıyla Hz. Peygamber'e evlilik konusunu hatırlatmıştır. Hz. Hatice, Esed b. Abdüluzzâoğulları kabilesine mensup olup Hz. Peygamber'in uzak sayılabilecek bir akrabasıdır. Daha önce iki evlilik yapmış ve bu evliliklerden çocukları olmuştu. İlk evliliğini Ebû Hâle Hind b. Zürâre et-Temîmî'yle yapmış ve bu evliliğinden Hind isimli oğlu dünyaya gelmiştir. Daha sonra Atîk b. Âbid el-Mahzûmî ile evlenmiş ve ondan da Hind ismini verdikleri bir kızı dünyaya gelmişti.

Kureys'in zengin hanımlarından biri olan Hz. Hatice, kendisine yapılan evlilik tekliflerini kabul etmemiştir. Hz. Peygamber'le evlendiğinde Allah Elçisi'nden (sas) yaşça büyük olduğu anlaşılmaktaysa da kırk yaşında olduğuna dair rivayeti yaklaşık bir yaş olarak kabul etmek daha isabetlidir.

Hz. Peygamber'in evleninceye kadar kaldığı amcası Ebû Tâlib'in evindeyken ailenin işlerine yardım ettiği, böylece aile bütçesine katkıda bulunduğu, dönemin koşullarında amcasının ailesine yük olmamaya çalıştığı, diğer aile bireyleri gibi aileye destek olduğu, bunu da yapabildiği işleri yerine getirerek yaptığı anlaşılmaktadır.

İleri Okumalar

Kasım Şulul, "Ficâr Savaşları'na Dair Bir Tetkik", *Hadis ve Siyer Araştırmaları*, 2016, cilt: II, sayı: 1, s. 111-132.

M. Salih Arı, "Hilfu'l-Fudûl Cemiyetinin Sosyal Dayanışmadaki Rolü", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995-1998, cilt: II, sayı: 2, s. 375-384.

Mithat Eser, "Hz. Peygamber'in Zulmü Engelleme Amaçlı Hilfu'l-Fudûl'a Katılması", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, cilt: 13, sayı: 2, s. 311-329.

26- Hz. Peygamber nübüvvetten önce putlara hiç ibadet etmedi mi?

Putlara tapan bir toplumda yaşayan Hz. Muhammed'in kırk yaşına kadar putlarla yolu kesişmedi mi? Kendisini nasıl korudu ya da korudu mu? Allah'ın onu koruduğu bir Müslüman imanı... Bu inanca sahip olmayan kişiye bir açıklamanız olabilir mi?

Hz. Peygamber'in (sas) mensup olduğu Kureyş kabilesine mensup insanların çoğunun inancı Kur'ân'ın şirk olarak tanımladığı bir inançtır. Bu inanç Hz. İbrahim'in ve Hz. İsmail'in tebliğ ettiği dinin Arapların eski inançlarıyla karışarak bozulması suretiyle ortaya çıkmıştı. Kureyşliler müşrik olmalarına rağmen Hz. İbrahim'in dinine bağlı olduklarını söylüyorlardı. Zira Hz. İbrahim ve Hz. İsmail, Mekke'de önemli dinî ve tarihî figürlerdi. Hz. İbrahim döneminden kalan hac ibadeti ondan kalma ana ritüelleriyle önemli bir ibadet olarak icra ediliyordu. Öte yandan Kureyşlilerin birçok bağlıları bulunan Hristiyanlık ve Yahudilikle de ilişkileri olduğu bilinmektedir. Bu iki din mensupları da kendilerini Hz. İbrahim'e nispet ediyorlardı. Kur'ân-ı Kerim söz konusu üç inanç ve dine mensup olanların Hz. İbrahim'i sahiplenmelerini reddetmektedir: *"İbrahim ne Yahudi idi ne de Hristiyan. Fakat o, hakka yönelen bir Müslümandı. Allah'a ortak koşanlardan da değildi."* (Âl-i İmrân 3/67).

Mekkelilerin yücelttikleri Lât, Menât ve Uzzâ putları Mekke dışındaydı. Ancak Kâbe'nin çevresine yerleştirilen Kureyşlilerin saygı duydukları ya da diğer kabilelere ait putlar da vardı. Kureyşlilerin önemli bir putu Hübel'di. Onun önünde fal oku çekerler, kestikleri kurbanlarının kanlarını ona sürerlerdi. Mekkelilerin Hübel'i yücelttikleri bilinmekle birlikte putlarla doğrudan temas kurmaya gerek görmeyen, muvahhit olan ya da muvahhit olmadığı halde putları çok

önemsemeyen insanların da burada yaşadığı zikredilmektedir. Bu durumda her Mekkelinin putları yüceltmede benzer bir tutum içinde olduğu söylenemez. Sonuçta inanç bireysel ve insanın iç dünyasına ait olduğu için onun açık beyanı ve faaliyetleri üzerinden bir yargıda bulunulabilir. Bu yargı bile özneldir.

Mekke’de putperestlik yaygın olsa da orada yaşayan insanların hepsi putları yücelten, şirk dininin dindarları değildi. Mekke toplumunda kurumsal bir dinî ibadet olarak hac ibadeti vardı. Onun dışında sürekli bir ritüel olarak yerine getirilen, Muharrem ayının onunda tutulan Aşura orucundan da söz edilir. Hz. Peygamber bu orucu tutmuş ve hicretin 2. yılında Ramazan orucunun farz kılınışına kadar Müslümanlar Aşura orucunu tutmaya devam etmişlerdir. Ancak Ramazan orucunun farz kılınmasından sonra Allah Elçisi (sas) Aşura orucunun tutulup tutulmaması hususunda insanları serbest bırakmıştır.

Mekke’de canlı gibi görünen dinî hayata rağmen dinî ritüellerin fazla olmaması ve dinî kurumsal yapının zayıflığı gibi etkenler, söz konusu ibadetlerin yerine getirilmesi için bir sistem oluşmasını engellemiştir. Din daha çok efsanelere ve hikâyelere dayalı inançlardan oluşuyordu. Bu sebeple kişilerin dinî hayatlarıyla ilgili bilgi bulmak genellikle mümkün olmamaktadır.

Bazı rivayetlerde doğrudan dinî yaşantıya atıf yapmadan Hz. Peygamber’in nübüvvetten önce toplumu içinde onlardan biri gibi yaşadığı ifade edilmektedir (et-Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân*, XXIV, 488). Ancak bu rivayetler Hz. Peygamber’in doğrudan dinî yaşantısını değil, kavmiyle çatışmayan bir hayat yaşadığı anlamında anlaşılmaya müsaittir.

Öte yandan Hz. Peygamber’in yaşadığı dönemde tevhit inancına sahip olan bazı insanların isimleri zikredilmektedir. Mekke’li olan Zeyd b. Amr, Varaka b. Nevfel, Ubeydullah b. Cahş ve Osman b. Huveyris bunlardandır. Hz. Peygamber’in inancı açısından onlar arasında zikredilmemesi, onun diğer insanlar gibi gösterilmek istenmemesinden

kaynaklanmış olabileceği gibi bu yönüyle tanınan bir insan olmamasından da kaynaklanmış olabilir. Sonuçta bu insanlar din konusunu kendileri için problem olarak görüp bununla ilgili olarak araştırmalarda bulunuyorlar ve görüşlerini ortaya koyuyorlardı. Bu durum onların dışında Mekke’de muvahhit kimse olmadığı anlamına gelmez.

Hız. Peygamber’in İslâm’dan önce yaşadığı toplumda dinle nasıl bir ilişki kurduğu hususunda elimizdeki rivayetlerden hareketle ayrıntılı bir tasvir yapmak mümkün değildir. Bu konuda şekillenen inancın belirleyici olması Hız. Peygamber’in hayatıyla ilgili değerlendirme yapılmasını da etkilemektedir.

Aklımıza şöyle bir soru gelebilir: Hız. Muhammed’in (sas) Allah’ın Elçisi olacağı Allah tarafından biliniyorsa bu durumda Allah onu şirkten korumuş olamaz mı? Elbette bu sorunun cevabının imanî bir boyutu vardır. Ancak tarih açısından bakıldığında bu konuda bilgi olmaması, bazı şeylerin bizden gizlenmiş olduğu anlamı çıkmaz. En fazla bu konudaki bilgilerin yeterli olmadığını ifade edebiliriz.

Kur’ân-ı Kerim’de Hız. Peygamber’in nübüvvet öncesi hayatı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmadığı gibi dinî hayatı hakkında da yeterli bilgi mevcut değildir. Bu konuda tartışma konusu yapılan “*Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?*” (Duhâ 93/7) âyet-i kerimesinde geçen “dalalet” kelimesi genellikle, dinî açıdan yolunu kaybetmişlik ve sapmışlık olarak değerlendirilmemiştir. Hatta yolunu kaybetmenin çobanlık yaptığı çocukluk dönemine ait bir hatırayla ilişkilendirilerek bunun dinî yaşantıyla ilişkilendirilmemesi çabası dahi gösterilmiştir. Bazı rivayetlerde ise dalalet kelimesi onun peygamber olmadan önce nübüvvet ve vahiy konusunda bilgi sahibi olmamasıyla izah edilmeye çalışılmaktadır.

Sonuç olarak Hız. Peygamber’in İslâm’dan önce şirk inancına bulaşmadığı konusunda Müslümanların genel bir ittifakı vardır. Bu ittifak, onun hayatıyla ilgili genel anlatıma da uygundur.

İleri Okumalar

Recep Demir, “Duhâ Suresi 7 ve İnşirah Suresi 2. Ayetler Bağlamında Nübüvvet Öncesi Hz. Peygamber’in İnancı”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, 2014, cilt: XIV, sayı: 3, s. 57-81.

Bayram Ayhan, “Duhâ Sûresine Dair Sebeb-i Nüzûllerin Tahlili”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, cilt: XXI, sayı: 1, s. 75-99.

27- Hz. Peygamber'in yakın akrabaları kendisine iman etmedikleri halde başkaları nasıl iman etti?

Bildiğim kadarıyla Hz. Muhammed tebliğe başlayınca kabilesi olan Hâşimoğullarından kendisine itaat eden fazla kimse yok. Amcalarından Hz. Hamza ancak beş yıl sonra Müslüman olmuş. Kendisini destekleyen Ebû Tâlib bile Müslüman olmayı kabul etmemiş. Akrabalarını ikna edemeyen Hz. Muhammed, başkalarını nasıl ikna etti?

Hz. Peygamber, açık tebliğe görevlendirilince yakın çevresinden başlayarak ilahî mesajı anlattı. Ancak onun açık tebliğe başlamadan önce çevresindeki insanlar iman etmeye başlamışlardı. Hanımı Hz. Hatice, ev halkından kızları, Hz. Ali ve Zeyd b. Hârise, Hz. Peygamber'in yakın arkadaşı Hz. Ebû Bekir bunlardandır. Bu kişiler Hz. Peygamber'in yaşadığı ilk vahiy tecrübesini duyar duymaz iman etmişlerdi. Bunlar Allah Elçisi'nin (sas) yalan söylemeyeceğini biliyorlardı.

Allah Elçisi'nin daveti akrabaları ve kabilesiyle sınırlı olmayıp bütün insanlara yönelikti. Bu sebeple davet, kan bağına bağlı bir görev değildir. Nitekim tebliğin ilk zamanlarında Ammâr b. Yâsir ve ailesi ile Bilal-i Habeşî gibi şahsiyetler Müslüman oldular. Öte yandan Hz. Muhammed'in tebliğe başladığı süreçte muhatapları arasında Müslüman olanların önemli bir kısmının kendi kabilesinden değil başka kabilelerden olduğunu biliyoruz. Aslında Allah Resûlü'nün tebliğ faaliyetinde akrabalık ilişkilerinin yanı sıra diğer ilişkileri de dikkate alarak insanları İslâm'a davet ettiğini biliyoruz. Örneğin arkadaşlarıyla ilişkileri tebliğinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Öyle ki arkadaşları hem davetine icabet eden hem de kendi

çevrelerine yönelik olarak tebliğde bulunan kimseler olarak önemli bir misyon üstlenmişlerdir.

Hız. Peygamber'in Mekke'de İslâm'ı tebliğ ettiğı yıllarda Hâşimoğullarından Müslüman olanların sayısının az olduğı hususu doğrudur. Öyle ki ailenin erkeklerinden Hız. Hamza, Hız. Ali ve Cafer b. Ebî Tâlib dışında Müslüman olan kimse yoktu. Hatta Hız. Hamza'nın Müslüman olduğunu ilan etmesi, av dönüşü şehre geldiğinde Abdullah b. Cüd'ân'ın cariyesinin Ebû Cehil ve adamlarının Hız. Peygamber'e hakaret ettiklerini söylemesi üzerine olanlara tepki göstermesinin bir neticesi olarak meydana gelmiştir. Kızgın bir şekilde Hız. Peygamber'e iman ettiğini söyleyen Hız. Hamza Ebû Cehil'e de saldırarak onu yaralamıştır.

Hız. Peygamber'e şiddetle karşı çıkan bazı kabilelerden daha fazla kişi Müslüman olmayı kabul etmiştir. Bununla birlikte hem Hâşimoğulları hem de diğer kabileler Allah Resûlü'nün davetinin muhataplarıydı. Hız. Peygamber'in muhatapları açısından bir ayrım yapmadığı muhakkaktır. Hatta daveti açısından kişinin cinsiyeti, yaşı, kabilesi ya da geldiğı bölgenin önemi yoktu. Onun yanında her insan Allah'ın mesajını kabul etmeye, dünyada ve ahirette tevhit inancının izzetiyle yaşamaya layıktı. İnsanların İslâm'ı kabul etmeleri, Hız. Peygamber açısından yerine getirdiğı tebliğ görevinin semeresini almak, ama İslâm'ı kabul eden kişi için iki cihanda mesut olmak anlamına geliyordu.

Hâşimoğullarından olan akrabalarının çoğunun Allah Resûlü'ne iman etmedikleri halde ona destek olmaya devam ettiklerini de biliyoruz. Onların desteğı kabile dayanışmasının bir gereğıydi. Öte yandan Hız. Peygamber'in mesajına muhatap olup da ona iman eden pek çok şahıs bilinmektedir. Hatta bunların bir kısmı Hâşimoğullarıyla rakip olan ve onlara düşmanlık besleyen kimselerdi. Daha doğrusu bu kimselerin mensup oldukları kabilelerinden farklı bir çizgi ortaya koyduklarını görüyoruz.

Allah Resûlü'nün başkalarını ikna etme hususunda gösterdiği başarının temelinde onun muhataplarına verdiği güvenin önemli bir etkiye sahip olduğunu söylemek yanlış değildir. Allah Resûlü insanları İslâm'a davet ederken açık ve anlaşılır bir inanca, sadece Allah'a itaat etmeye davet ediyor, diğer taraftan da o güne kadar yalan söylediği müşahede edilmemiş, insanların güvenini kazanmış bir peygamber olarak onlarla ilişki kuruyordu. Hz. Peygamber'in insanları davet ettiği mesajın muhatapları tarafından anlaşılabilir bir dille ifade edildiği ve davetin etkileyici olmasının yanında Hz. Peygamber'in kendi kişisel durumuyla ilgili algı da önemli olmuştur.

Allah Elçisi'nin davetine icabet eden insanların yanında ona karşı çıkan insanların olduğu da bilinmektedir. Elbette daveti reddeden ve hatta Hz. Peygamber'e düşmanlık yapanların da kendilerince bahaneleri vardı. Hidayetin bireysel bir tercih olmasının yanında nasip boyutu olduğu da bir gerçektir. Hz. Peygamber'e sadece itaat etmeyenlere bakarak davetini değerlendirmek doğru olmasa gerektir. Ayrıca başarılı bir şekilde tebliğde bulunan Allah Elçisi'nin tebliğine bir bütün olarak bakıldığında her geçen gün daha fazla teveccüh gördüğü, bunun da düşmanlık yapan müşriklerin baskıyı arttırmalarına sebep olduğu bilinmektedir.

İleri Okumalar

Nevzat Âşık, "Hazreti Peygamber'in Tebliğ Metodu", *Diyanet İlmi Dergi*, 1997, cilt: XXXIII, sayı: 1, s. 73-82.

Kemal Sözen, "Hz. Peygamber'in Tebliğde Karşılaştığı Problemlere Analitik Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmi Dergi*, 2001, cilt: XXXVII, sayı: 1, s. 87-96.

Ahmet Önköl, "Kaynakları Açısından Hz. Peygamber (s.a.v)'in Tebliğ Metodu", *Vahyin Nüzulünün 1400. Yılında Hz. Muhammed (s.a.v) -Milletlerarası İlmi Toplantı-*, 2011, s. 541-552.

Adnan Demircan, "Tebliğde Hz. Peygamber'in Örnekliği", *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, 2012, cilt: XLVIII, sayı: 1, s. 7-28.

28- Hz. Peygamber'in Cebrail'i (as) gördüğünde şaşırması, daha önce gördüğü ifade edilen olağanüstülüklerle çelişmiyor mu?

Nübüvvet öncesinde Hz. Peygamber'in peygamberliğine dair bazı alametler görüldüğüne ilişkin anlatımlar mevcuttur. Diğer yandan Cebrail'i (as) gördüğünde büyük bir şaşkınlık yaşadığı söyleniyor. Cebrail'i görünce daha önce yaşadıklarını buna yorması gerekmez mi?

Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili farklı kişilerin naklettikleri rivayetlerde bütüncül bir tasvir aramak yanlış olur. Zira ravinin olayı duyuş ortamı, zamanı, anlattığı kişi, zamanı ve yeri gibi etkenler rivayetlerin nakil sürecinde birbirine uymayan tasvirlerin ortaya çıkmasına sebep olduğu gibi, Hz. Peygamber'in hayatının değişik dönemleri hakkında farklı rivayetlerle karşılaşmak da kaçınılmazdır. Bu sebeple rivayetlerde farklılık ve çelişki olmaması gerektiğini beklemek, rivayetlerin yazıldığı dönemin ilim geleneğine aykırıdır. Nitekim soruda işaret edilen konunun dışındaki bazı gelişmelerin anlatımında farklılıklarla karşılaşmaktayız. Tarihçinin işi önyargıya kapılmadan rivayetler arasındaki çelişkileri ve farklılıkları ele almak ve bunlardan yararlanarak doğru bir tasvire ulaşmaktır. Rivayetlerin ortaya çıktığı koşullar, nakil sürecinden kaynaklanan zaafılar, zamanla oluşan algı çerçevesinde yorumlama ve benzeri etkenlerle rivayetlerde değişiklikler meydana gelmektedir.

Hz. Peygamber'in (sas) nübüvvetinden önce bazı alametlerin görüldüğüne dair rivayetlerin bir kısmı kehanetle ve diğer din mensuplarıyla ilişkilendirilmektedir. Bu rivayetlerin Müslümanların diğer kültürlerle kurdukları ilişkiler çerçevesinde onlara bazı cevaplar üretmek ve onları etkilemek gibi gerekçelerle ortaya çıkmış olması

kuvvetle muhtemeldir. Hatta bunların bir kısmında başka kültürlerde anlatılanlarla benzerlikler de bulmak mümkündür.

Hiz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatındaki gelişmeleri kabaca iki ana gruba ayırmak yerinde olur. Bunların bir kısmı onun hayatındaki olağan gelişmelerdir. Diğerleri ise yaşamadığı halde onunla ilgili olarak üretilenlerdir. Zamanla Müslümanların muhayyilesinde üretilenlerin büyük bir kısmı Kur'ân-ı Kerim'de ve ilk dönem kaynaklarında mevcut olmayıp daha sonra ortaya çıkmıştır. Hiz. Peygamber'in hayatına ilişkin olağanüstülüklerin bir kısmı daha sonraları uydurulmuş olmakla birlikte bir kısmının meydana gelen gelişmeler üzerine kurgulandığı anlaşılmaktadır. Hatta bunların bir kısmı sübjektif kanaatlerdir ve Hiz. Peygamber'in nübüvvetinden sonra nübüvvet süreciyle ilişkilendirilmiştir. Örneğin bir yerde yenen az miktardaki yemeğin çok sayıda kişiye yetmesi, Allah Elçisi sebebiyle bereket görülmesi gibi değerlendirmeler, objektif ölçülere bağlı olmayıp kişilerin kanaatlerini ifade etmektedir. Kaldı ki bu kanaatler genellikle sonraki dönemlerde yani Allah Elçisi'nin nübüvvetinin kabulünden sonra yorumla üretilmiştir. Olayın yaşandığı anda böyle bir tespit yapılmamış, sonradan yorumla bir algı oluşturulmuştur. Tarihi geçmişte yaşanan hadiselerle ilişkilendirerek ve yorumlayarak okumak her zaman karşılaşılan bir durumdur. Bu sebeple söz konusu anlatımların doğduğu koşulları iyi anlamak gerekir. Eğer sonraki dönemde mucizevî bir olay olarak düşünülen bir gelişme meydana geldiği anda bu anlamda yorumlanmış olsaydı bu daha anlamlı olurdu. Ancak Hiz. Peygamber'in elçiliği kabul gördükten sonra geçmişte meydana gelen hadiseleri hatırlayarak bu anlamı yüklemek tarihi geriye doğru okumanın bir sonucudur.

Hiz. Peygamber'in Hira Mağarasında Cebrail (as) ile karşılaştığında büyük bir şaşkınlık yaşadığı, korku hissettiği ve karşılaştığı durumu yorumlamakta zorluk çektiği nakledilmektedir. Ancak kaynaklarımızda Hiz. Peygamber'in nübüvvetinin Cebrail'i ilk gördüğü andan çok

önceleri tezahür eden etkilerinin olduğunu ifade eden rivayetler de mevcuttur. Bu rivayetler Kur'ân-ı Kerim'de Allah Elçisi'nin (sas) yaşantısıyla karşılaştırıldığında önemli bir kısmının sıkıntılı olduğu ifade edilmelidir. Hz. Peygamber'in nübüvvet sürecinin başladığı 35 yaşından sonraki dönemde hayatında karşılaşılan manevî dönüşüm ve akabinde 40 yaşında Hira Mağarası'nda müşahede ettiği hadisenin dışında hayatında nübüvvete ilişkin açık alamet olarak görülebilecek bilgilere sahip olmadığı ifade edilmelidir. Eğer bu anlama gelen gelişmeler yaşamış olsaydı öncelikle kendisinin bunları peygamberliğe yorması gerekirdi. Hz. Peygamber nübüvvetin mahiyetiyle ilgili elçilik öncesinde bir zihinsel hazırlık yapmadığı gibi hayatında da bunun karşılığını gördüğü hadiseler meydana gelmemiştir. Esasen bu tip iddialar diğer olgularda olduğu gibi genellikle tarihin geriye doğru okunması sürecinde ravilerin oluşturdukları anlayışı temellendirmek üzere vurgularından kaynaklanmaktadır. Önce yaşananlar sonuçlardan hareketle anlamlandırılmaya çalışılmaktadır.

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in nübüvvet sürecinin başlangıcından sonra yaşadıkları belirleyici olmak üzere değerlendirilmeli, geçmişte yaşananlar ise tarih metodolojisinin ve İslâm inancının genel çerçevesi içinde ele alınmalıdır. Bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamber'in bir peygamberlik beklentisi olmadığı gibi daha önce buna ilişkin bir bilgiye de sahip değildir.

İleri Okumalar

Nasr Hâmid Ebû Zeyd, "Nass-Olgı İlişkisi Bağlamında İlk Vahiy Tecrübesinin Değerlendirilmesi", çev. Mehmet Emin Maşalı, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, cilt: VII, sayı: 7, s. 671-688.

29- Hz. Peygamber gerçekten ilk yaratılan varlık mıdır?

Hz. Muhammed'in ilk yaratılan varlık olduğu, Allah'ın âlemleri onun için yarattığı şeklinde söylemler var. Bunların Hz. Muhammed'in dünyasında bir karşılığı var mı?

İlk varlık inancı, İslâm öncesi inanç ve düşünce sistemlerinde ele alınmış ve bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. İslâm düşüncesinde bu konudaki görüşlerin genellikle eski kültür ve dinlerle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber'e saygı ve değer vermenin bir ifadesi olarak da değerlendirilebilecek, onun Allah katındaki değeri yanında evrende ilk yaratılan varlık olduğuna dair ifadeler, geçmişteki bazı inançlarla ve sonradan ortaya çıkan inanç sapmalarıyla ilişkilidir. Hz. Peygamber döneminde bu konuda bir inancın olmadığı Kur'ân'ın da bu inançlara geçit vermediğini ifade etmek gerekir. Allah Resûlü kendisine diğer insanlar arasında ayrıcalık tanıyan uygulamalardan rahatsız olur, diğer insanlar gibi yaşamaya önem verirdi.

Hz. Peygamber bir anne ve babadan dünyaya gelmiştir. Allah tarafından elçi olarak görevlendirilmiş olması Allah katında özel bir değeri ve konumu olduğunu göstermektedir. Öte yandan Allah Teâlâ insanlara tebliğ ettiği mesaj sebebiyle gönderdiği elçisini âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Yüce Allah ona hitaben, "*Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*" (Enbiyâ 21/107) buyurur.

Hz. Peygamber'in bütün mahlûkattan önce yaratıldığı, onun nurunun Hz. Âdem'den kendisine kadar babalarında nakledilerek geldiği şeklinde bazı tasavvurlar ortaya çıkmıştır. Temel kaynaklarda ve Kur'ân-ı Kerim'de karşılığını bulamadığımız bu görüşlerin temellendirilmesi için zaman zaman anlam kaymasına maruz

bırakılarak ayet ve hadislerin yorumlandığını söylemek icap eder. Öte yandan söz konusu görüşlerin delillerinin zaman içerisinde sadece anlam giydirmek suretiyle değil aynı zamanda bunun için bazı deliller üreterek de yapıldığını görüyoruz. Nitekim bu görüşlerin temellendirilmesi için bazı hadislerin uydurulduğu da bilinmektedir. Bunlardan biri, “Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım” (es-Sağâni, *el-Mevdû‘ât*, s. 52;) mevzu hadisidir. Aliyü'l-Kârî ve Aclûnî bu sözün hadis olmasa da anlamının doğru olduğunu ifade ederler (Aliyyul-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfû‘a fî'l-Ahbâri'l-Mevdû‘a*, s. 295; el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 192). Ancak bir sözün anlamının doğru olması, Allah’a ve Elçisi’ne nispetini meşrulaştırmaz. Aslında bu söz, insana hitaben “Sen olmasaydın, âlemler yaratılmazdı, denmesi doğrudur” şeklinde insan için kullanılmışken (el-Gazzâlî, *Me‘âricu'l-Kuds fî Medârici M‘arifetu'n-Nefs*, s. 114) daha sonra Hz. Peygamber’e hitaben hadis-i kudsi olarak zikredilmiştir.

Her ne kadar daha önceleri başta Ka'bû'l-Ahbâr olmak üzere, bir kısım şahsiyetler bu anlayışı çağrıştıran bir takım ifadelerde bulunmuş ve bahse konu terimi kullanarak, bu anlayışa kapı aralamış iseler de, kadîm kültürlerin yoğun olduğu İran, Irak, Mısır, Sümer ve Hint gibi kültürlerin egemen olduğu bir coğrafyada yaşayan Tüsterî, “Nûr-i Muhammedî” düşüncesinin ilk felsefî temellerini atmıştır. Elbette İslâm dünyasının hâkim olduğu bölgelerde kültürel etkileşim kaçınılmazdır. Nûr-i Muhammedî anlayışının İslâm düşünce tarihindeki seyrine bakıldığında, hicrî III. yüzyıldan itibaren teori olarak literatüre geçtiği anlaşılmaktadır. Bu teorinin Müslümanlar arasında yaygınlık kazandığı dinî grupların başında Şîîler ve sûfîler gelmektedir. Başlangıcından itibaren geldiği noktaya kadar incelendiğinde, belirli bir coğrafî havzada etkili olduğu ve bu havzadan diğer bölgelere taşındığı tespit edilmektedir. Bu havza, İran merkezli birçok kadim medeniyetin gelişerek yerleşmiş olduğu Bâbil Havzasıdır. Tüsterî'den Abdülkerîm el-Cîlî'ye kadar, Nûr-i Muhammedî teorisinin oluşturulması ve

yaygınlaşması safhasında rol oynayan bütün şahsiyetler, bu bölgeden neşet etmişlerdir. Aralarından hiçbirisi Hicâz, Yemen veya Kuzey Afrika gibi bölgelerden çıkmamıştır. Bu durum, Nûr-i Muhammedî teorisi oluşturulurken hangi kültürlerin ne kadar etkili olduğu konusunda, fikir vermektedir. Köken olarak farklı coğrafyalara mensup olanların da bir şekilde, buralarla irtibat kurduklarını görmek mümkündür (Mahmut Çınar, *Nûr i Muhammedî*, s. 143).

Hiz. Peygamber'in yaşadığı dönemde ve sonrasında arkadaşları arasında nur-i Muhammedî anlayışının bir karşılığının olmadığı açıktır. Hiz. Peygamber diğer insanlar gibi bir beşer olarak yaşamış ve arkadaşlarından üstün olduğuna ilişkin bir algının toplum içerisinde yerleşmesine müsaade etmemiştir.

Hiz. Peygamber sevgisi ve yüceltmenin abartılı anlayışlara yol vermesi, sorunlu din anlayışlarının toplumda yerleşmesine ve hatta kurumsallaşmasına yol açar. İslâm dininde önemli kurumlardan biri olan nübüvvetin bu yanlış algılarla anılması, iyi niyetle ortaya çıkmışsa da sorunludur. İslâm, insan hayatına denge getiren bir dindir. Bu denge, inançta da önemlidir. Abartılardan ve aşırılıktan Müslümanları koruyan bir dinin tebliğcisinin abartılı inançların konusu yapılması ayrı bir üzüntü kaynağıdır. Hiz. Peygamber'in beşerî özelliği ve buna dair Kur'ân vurgusu İslâm'ın nübüvvet ve Hiz. Peygamber hakkındaki inancının temelini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak Hiz. Peygamber'in evrende yaratılan ilk varlık olduğu ve daha sonra diğer varlıkların o özden yaratıldığı ya da Yüce Allah'ın kâinatı Allah Resûlü'nün yüzü suyu hürmetine yarattığı iddialarının dinî bir temeli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu iddialar Hiz. Peygamber'in yaşadığı dönemden çok sonraları ortaya çıkan tasavvuf kültürü içerisinde gelişen anlayışlardandır.

İleri Okumalar

Mahmut Çınar, *Nûr i Muhammedî İncancının Ortaya Çıkışı ve Kaynakları*, Rağbet Yayınları, 2. Baskı İstanbul 2016.

Zölfi Güler, “Yunus Emre’nin Nur-ı Muhammedî Anlatımının Türk Yaratılış Destanlarıyla Benzerliğı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* [*Fırat Üniversitesi Dergisi: Sosyal Bilimler*], 2006, cilt: XVI, sayı: 2, s. 63-72.

8

30- Hz. Peygamber Elçi olarak görevlendirildiğini nasıl anladı?

Hz. Muhammed resûl olduğuna nasıl inandı? Risâlet görevini nasıl başlattı?

Elçi olarak görevlendirilen kişilerin hepsi insanlar arasında özel bir konuma sahip şahsiyetlerdir. Kendi dönemlerinde Allah'ın mesajını insanlara iletmek üzere görevlendirildikleri toplumlarda ahlaklarıyla ve beşerî ilişkileriyle temayüz etmiş şahsiyetler olduklarını söyleyebiliriz. Hz. Muhammed (sas) bu seçilmiş insanların son halkasıdır. Elbette karakter ve seciyesi ilahî mesajı almaya, iletmeye ve temsil etmeye uygundur. İlahî mesajı ilettikten sonra kenara geçip oturan biri değildir. Hem mesajı insanlara iletmış, hem de en ince ayrıntısına kadar örnek olmuştur.

Tarih boyunca Yüce Allah'ın yol gösterici mesajını iletmek üzere kaç insanın peygamber olarak görevlendirildiği hususunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Âdem, İdris, Nuh, İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kûb, Yusuf, Lût, Hûd, Salih, Şuayb, Musa, Harun, İlyas, Elyesa, Zülkifl, Yunus, Eyyûb, Davud, Süleyman, Zekeriya, Yahya, İsa ve Muhammed Kur'ân'da kendilerinden nebî veya resûl olarak söz edilen şahsiyetlerdir. Bunlardan Nuh, İbrahim, İsmail, Musa, Harun, İsa ve Muhammed hem resûl hem nebî olarak nitelendirilmiştir. Allah, bütün nebî ve resûllere dinî-dünyevî konulara ilişkin bilgileri ve buyrukları vahiy yoluyla bildirip bunları insanlara tebliğ etmelerini emretmiş, onlar da aldıkları vahiylerin Allah'tan geldiğine dair zorunlu bilgiye sahip olmuşlardır (Yusuf Şevki Yavuz, "Peygamber", *DİA*).

Hz. Peygamber'in Allah'ın Elçisi olarak görevlendirilmesinin onun yaşadığı hayattan bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Bir başka ifadeyle söylemek gerekirse elçilik görevi tesadüflerle meydana gelmiş

bir olgu olmayıp Yüce Allah'ın seçmesi ve görevlendirmesiyle meydana gelmiştir. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in doğup büyüdüğü coğrafya, onun ailesi, henüz doğmadan babasını ve küçük bir çocuk olarak annesini kaybetmesi ve sonrasında yaşadıklarının nübüvvet sürecinin bir parçası olarak düşünülmesi yanlış değildir. Hayatının bütün safhaları Hz. Peygamber'in nübüvvet görevini üstlenecek konuma gelişine kadarki sürecin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Yaşadıkları, ilahî mesajı tebliğ edebilecek bir karakterin oluşumunun parçalarıdır.

Allah Elçisi'nin (sas) nübüvvetten önceki süreçte yalnız kalmayı tercih etmesi, Hira Dağı'ndaki mağarada inzivaya çekilmesi, düşüncelere dalması gibi gelişmeler, peygamberlik görevine hazırlanmasının parçaları olarak zikredilmelidir. Nihayet Hz. Peygamber'in Hira Dağı'ndaki mağarada yaşadığı ilk tecrübeden sonra Allah Elçisi olduğu hususundaki kanaati, gördüğü bazı rüyalar ve duyduğu seslerle pekişmiştir.

İlk vahiyden sonra geçen süre içerisinde Allah Resûlü'nün bu hususta görevlendirildiğine ilişkin kanaatinin yakîn derecesinde bir iman haline gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Vahiy almaya ve tebliğ etmeye hazır bir duygu ve zihin dünyasına kavuştuktan sonra Yüce Allah mesajını tebliğ etmek üzere onu görevlendirdiğini vurgulu bir şekilde bildirmiştir. Allah Teâlâ, ilk inen vahiylerden birisinde “*Ey örtünüp bürünen! Kalk da uyar.*” (Müddessir 74/1-2) buyurmaktadır.

Allah Elçisi'nin (sas) Cebrail (as) yoluyla gelen görevi üstlenmesi ve mesajı iletmeye başlaması için bir süre geçmiştir. Birçok kitapta “gizli tebliğ dönemi” olarak belirtilen bu döneme “pasif tebliğ dönemi” demek daha doğru olur. Zira Hz. Peygamber bu dönemde hem kendisine verilen nübüvvet görevinin idrakine varmış, hem de çevresine durumu anlattığında birçok yakını anlattıklarından önemli bir gelişme yaşadığına inanarak kendisine destek vermiştir.

Hız. Peygamber'in Cebrail (as) ile çeşitli zamanlarda karşılaşması ve kendisine Allah elçisi olarak görevlendirildiğinin bildirilmesi, görevlendirmeye ilişkin inancını pekiştirmiştir. Vahiy sürecinin devam etmesi ve daha sonraki zamanlarda vahyin gelişinin hızlanması Hız. Peygamber'in inancını pekiştiren önemli etkenler arasında zikredilmelidir.

Peygamberlik, iman konularından biridir. Hız. Peygamber de bu iman konusuna muhataptır. Yüce Allah Bakara suresinde şöyle buyurur: *“Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri; Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: ‘Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.’ Şöyle de dediler: İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır.”* (Bakara 2/285).

Sonuç olarak vahyin ilk muhatabı olan, onu tanımlayan, anlayan, ezberleyen ve hayatında yaşayan Allah Elçisi, seçilmiş bir insan olarak Allah'ın kendisine yüklediği görevin bilincine görevin hemen başında yaşadıklarıyla şahit olmuş, buna iman etmiş ve görevinin gereğini yerine getirmiştir.

İleri Okumalar

Hüseyin Certel, “Hız. Peygamber'in Risalet Görevine Hazırlanması Bağlamında Çocukluk ve Gençlik Dönemi Yaşantıları”, *EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-*, 2004, cilt: VIII, sayı: 19, s. 31-56.

Şefaettin Severcan, “Hız. Muhammed'in (s.a.v.) Risaletinin İlk Yılları”, *İslâm'da İnsan Modeli ve Hız. Peygamber Örneği* [Kutlu Doğum Haftası: 1993], 1995, s. 73-76.

31- Hz. Muhammed Allah'ın son elçisi midir?

Hz. Muhammed'in son elçi olduğu nereden biliniyor? Daha sonra peygamber gelmemiş midir?

Hz. Muhammed'in ilahî mesajı insanlara iletmek üzere görevlendirilen son peygamber olduğu inancı Müslümanların inanç konularından biridir. Onun tebliğ ettiği mesajın korunması, dinin nazil olduğu gün gibi diri kalması, tebliğ edildiği günden bugüne kadar insanlığın sorunlarını çözücü gücü bunu gösteren delillerdendir.

Elçiliğin sona ermesi hususu hatm-i nübüvvet konusu olarak ele alınır. Hz. Muhammed'ten önce peygamber olanlar ya da peygamberlik iddia eden kişiler için onlara tabi olanlar son peygamber olduklarına ilişkin bir inanç geliştirmiş olabilirler. Yahudilikte Malaki'nin, Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın ve Mani'nin son peygamber olduklarına ilişkin inançlar ortaya çıkmıştır (Metin Yurdağür, "Hatm-i Nübüvvet", *DİA*).

Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'tir. Onun mesajı korunarak sonraki dönemlere ulaşmıştır ve kıyamete kadar Allah'ın koruması altındadır. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in insanlara gönderilmiş son elçi olduğunu teyit eden bir ayet vardır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve nebilerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."* (Ahzâb 33/40). Ayrıca Mâide suresinin 3. ayetinde geçen *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim."* ifadesi dinin tamamlandığını ve artık başka bir peygamberin gelmeyeceğine delil olarak anlaşılmıştır. Öte yandan Hz. Peygamber de peygamberlerin sonuncusu olduğunu ifade

etmiştir (Buhârî, “Menâkıb”, 18; Müslim, “Mesâcid”; 5, “İmân”, 327; “Fedâil”, 20-23).

Allah’ın gönderdiği son mesaj hem insanların hafızasında hem de yazılı olarak muhafaza edilmiş ve günümüze kadar insanlara yol gösterici olarak var olmuştur. Allah Elçisi’nin vefatından sonra Yüce Allah’ın insanlara bir elçi üzerinden mesaj iletmesi son bulmuş; bundan sonra artık bir peygamber gönderilmemiştir. Hz. Peygamber’in hayatında ve daha sonrasında ortaya çıkan peygamberlik iddialarının hiçbirisi gerçekçi bir tebliğ mahiyeti taşımamaktadır. Bu görevi Hz. Muhammed yürütmüş ondan sonra peygamberlik iddia edenler ise genellikle onun tebliğ ettiği mesajı ve faaliyetlerini taklit ederek insanları kendilerine bağlamaya çalışmışlardır. Peygamberlik iddia edenler, çoğunlukla geçmişte gelen bir peygamberin tebliğ ettiği dinî emirleri esnetmek ya da yaşadıkları toplumdaki inançları kendi konumlarını güçlendirmek için kullanmaları suretiyle faaliyette bulunmuşlardır. Bu iddialarla tarih boyunca karşılaşmıştır. Söz konusu iddiaların, inanç ve muamelata ilişkin gevşetme ve yumuşatma eğilimi içinde olmaları, insanları yanlarına çekebilmek için toleransı bir yöntem olarak kullanmaları, samimiyetlerinin sorgulanmasının sebeplerinden biridir. Nitekim Hz. Peygamber’in vefatından kısa süre önce peygamberlik iddiasında bulunan Esved el-Ansî, Müseylimetü’l-Kezzâb ve Tulayha b. Huveylid kabilecilik refleksiyle kendi kabileleri arasında bazı taraftarlar toplamışlarsa da iddiaları bir din oluşturmak değil, Hz. Peygamber’in getirdiği dinin istismarı şeklinde ortaya çıkmıştır.

Sonraki dönemlerde peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan insanlar da mevcut bir dinin kuralları üzerinden ve genellikle dinî ödevleri hafifleterek peygamberlik iddiasında bulunmaya çalışmışlar, çok az insanı taraftarına çekebilmişlerdir.

Hz. Peygamber’in getirdiği mesajın canlılığı ve alternatifsiz olması, onun son mesaj olduğunu gösteren delillerden biridir. Öte yandan

tarihte zaman zaman peygamberlik iddiasında bulunan kişilerin insanları ikna etme yönünde başarı gösterememeleri, İslâm gibi mükemmel bir din tebliğ etmelerinin imkânsızlığı, son elçi olarak Hz. Muhammed'in misyonunun devam etmesini sağlamaktadır. Bu misyon kıyamete kadar varlığını devam ettirecektir. Hz. Peygamber'in mesajının alternatifsiz olduğu sahte peygamberlerin iddialarının tarihte kaybolup gitmesinden de anlaşılır.

İslâm'ın önemli inanç ilkelerinden biri, Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu ve ondan sonra bir peygamber gönderilmeyeceği, Allah'ın gönderdiği son vahyin kıyamete kadar insanlara yol gösterici olmaya devam edeceğidir. İslâm âlimleri, yukarıda bir kısmına değindiğimiz delillerden hareketle Hz. Muhammed'in son peygamber olduğuna inanmamayı dinden çıkma sebebi olarak görmüşlerdir.

İleri Okumalar

Metin Yurdağur, "İslâm Düşünce Tarihinde Hatm-i Nübüvvet Meselesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995-1997, sayı: 13-14-15, s. 303-312.

Mehmet Bulgen, "Mûcize ve Hatm-ı Nübüvvet", *Hiz. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı Çalıştay Bildiri ve Müzakere Metinleri* (17-19 Ekim 2014), 2015, s. 273-278.

Abdülgaflar Aslan, "Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Son Peygamber Oluşu ve Yalancı Peygamberlik Olgusu", *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler*, 2002, s. 101.

Osman Kaya, "Ahzab Suresi 40.Ayet Bağlamında Nübüvvet, Velayet ve Hatemiyet Meselesi", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, cilt: VI, sayı: 1, s. 167-192.

32- Fetret-i Vahiy döneminde Hz. Peygamber'in intihar etmeyi düşündüğü bilgisi doğru mudur?

Fetret-i Vahiy döneminde peygamber intihar etmeyi düşündü mü? Düşündüyse bunu nasıl açıklayacağız?

Hz. Peygamber'in ilk vahiy tecrübesinden sonra bir süre vahiy almadığı ifade edilmekle birlikte kaynaklarda bu sürenin ne kadar olduğu hususunda farklı rivayetler mevcuttur. Söz konusu sürenin en az üç gün, en çok üç yıl olduğu ifade edilmektedir. Rivayetlerde fetretin üç gün, on iki gün ya da on iki gece, on beş gün, yirmi beş gün, kırk gün, altı ay, iki buçuk yıl veya üç yıl sürdüğüne dair farklı bilgiler bulunmaktadır. Bu farklılıklar konunun ne kadar problemlili ve çelişkili olduğunu göstermektedir. Bunun sebepleri arasında bu konuda kuşku duyulmasına engel olacak şekilde sağlam bir bilginin elimizde olmayışıdır. Örneğin konu Kur'ân-ı Kerim'de açıkça ifade edilmemiştir.

Fetret-i Vahiy olarak ifade edilen süreden sonra ilk inen vahyin Müddessir suresi olduğunu söyleyenlerin yanı sıra Duhâ suresi olduğunu söyleyenler de vardır. Ayrıca fetretten sonra nazil olan vahiy için başka surelerden de söz edilmektedir. Ancak Müddessir ve Duhâ'yla ilgili rivayetler daha güçlüdür.

Hz. Peygamber'in ilk vahiy tecrübesinden sonra daha önce yaşadığı tecrübenin kısa da olsa bir süre tekrar etmemiş olması mümkündür. Ancak onun daha önce benzer bir süreç yaşamaması ve gelecekte olacaklar hakkında bilgisi olmaması sebebiyle bu dönemi fetret olarak değerlendirmiş olması muhtemel değildir. Kaldı ki Hz. Peygamber'in gelişmelerin hangi yöne gideceği konusunda bir fikri olmadığı gibi bundan sonra karşılaşacakları hususunda da bir yargısının olması düşünülemez. Bundan dolayı gelişmenin fetret olarak

değerlendirilmesi Hz. Peygamber dönemi sonrasına ait bir durumdur. Öte yandan Hz. Peygamber'e vahiy kendisine bildirilmiş standart bir periyotta gelmiyor, bazen vahyin arası birkaç gün açılabilirdi. Bu durumlarda Hz. Peygamber'in kaygılanmadığı bilinmektedir. Ancak ilk vahiy tecrübesinden sonra olanları anlamaya çalışırken olacaklar hakkında bir bilgisi olmadığından bir beklenti içine girmesi muhtemeldir.

Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in ilk vahiy tecrübesinden sonra vahiy almaması ve bu tecrübenin tekrar yaşanmaması sebebiyle üzüldüğü, zaman zaman uçurumlara çıkarak intihar etmeyi düşündüğüne ilişkin ifadeler yer almaktadır (Abdurrezzâk, *el-Musannef* (nşr. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî), V, 321; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XLIII, s. 113; Buhârî, "Ta'bîr", 1). Ancak vahyin başlangıç sürecinden söz eden bazı kaynaklarda bu hususa işaret edilmemektedir.

Çağdaş araştırmacıların bazıları söz konusu rivayetleri Hz. Peygamber'e yakıştıramadıkları için reddetmektedirler. Ancak Hz. Peygamber diğer insanlar gibi sevindiği zamanlar olduğu gibi üzüldüğü zamanlar da olmuştur. Bu üzüntüsünün bir ifadesi olarak beklenti içerisinde olduğunda yalnız kalmak üzere dağlara çıktığı belirtilir. İlk vahiy tecrübesini Hira Dağı'nda yaşadığı hesaba katılırsa tekrar aynı şeyi yaşamayı umarak dağlara çıkmış olması mümkün olabildiği gibi üzüntüden ne yapacağını bilemeden bunu yapmış olması da mümkündür. Bu faaliyetlerini abartılı bir şekilde yorumlamak doğru olmadığı gibi bir beşer olarak yaşadığı süreci anlama ve anlamlandırma hususundaki çabasında takındığı bazı tavırların olumsuz bir nitelik olarak ona nispet edilmesinin doğru olmadığı da ifade edilmelidir.

Hz. Peygamber hakkında nakledilen rivayetleri, daha sonra teşri edilen dinî ilkeler çerçevesinde değerlendirmek ve buna göre hüküm koymak sağlıklı bir yöntem değildir. Allah Elçisi'ne bazı davranışların

yakıştırılmaması ya da bizim peygamberlik inancımıza ve algımıza uygun olmayan anlayışların kabul edilmemesi de doğru bir yaklaşım olmaz.

Hız. Peygamber'in intihar etmek üzere dağlara çıktığı iddiasını ele aldığımızda söz konusu iddiaları şöyle değerlendirmek mümkündür: Hız. Peygamber'in yaşadığı vahiy tecrübesi çok önemli bir hadise olup bunu yaşayan kim olursa olsun hayatında önemli bir iz bırakacaktır. Hız. Peygamber gibi ailesine bağlı ve sıkıntılara karşı güçlü bir kişiliğe sahip bir şahsiyetin yaşadığı ilk tecrübenin ardından olanları yorumlayamaması ya da yaşadıklarını bir kez daha görmek istemesi sebebiyle intihar edecek aşamaya gelmesi zor görünmektedir. Onun ilk vahiy tecrübesi sırasında çok korktuğu hatırlanırsa aynı korkulu durumu yaşamak için bunalıma girmiş olduğunu söylemek de doğru olmasa gerektir. Öte yandan Hız. Peygamber'in vahiy tecrübesini tekrar yaşamaması sebebiyle terk edilmişlik duygusuna kapılması için hem ilk tecrübe hakkında bir bilgisi olması hem de yeni bir vahyin gelmesi için uzun bir süre geçmiş olması gerekmektedir. Oysa vahyin yeniden gelişti üzerinden çok uzun bir zaman geçmemiş olması gerekir. İlk vahiyden sonra üç yıl vahyin gelmediği iddiasını tarihî gelişmelerle temellendirmek mümkün görünmemektedir. Ancak Hız. Peygamber'in ilk vahiy tecrübesinden sonra olacakları merak etmesi ve durumu anlaması için dağlara çıkması mümkündür.

İleri Okumalar

Mustafa Akçay, "Vahiyde Fetret Problemi Üzerine Bir İnceleme", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, sayı: 2, s. 79-88.

Faruk Vural, "Sebepleri ve Sonuçları Bakımından Fetret-i Vahiy Meselesi Üzerine Bir İnceleme", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, cilt: VIII, sayı: 8, s. 83-102.

33- Hz. Peygamber'in sırtında nübüvvet mührü var mıdır?

Genellikle vaizler Hz. Peygamber'in sırtında onun peygamberlik alameti olduğunu söyledikleri bir mühürden söz ederler. Gerçekten Hz. Peygamber'in sırtında nübüvvet mührü var mıdır?

Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in sırtında onun peygamberliğini gösteren bir nübüvvet mührünün bulunduğu ilişkin ifadeler yer almaktadır. Buradan hareketle Hz. Peygamber'in peygamberliğini ispat eder şekilde iki kürek kemiğinin arasında güvercin veya keklik yumurtası büyüklüğünde bir lekenin bulunduğu ve bunun da peygamberlik alameti olduğu savunulmaktadır. Nübüvvetle ilişkilendirilen rivayetlerde zikredilen büyük ben, et parçası ya da lekenin özellikle Hz. Peygamber'in nübüvveti ve özellikleriyle ilgili olarak yazılmış olan eserlerde sıklıkla zikredildiği ve bundan nübüvvetin delillerinden biri olarak bahsedildiği görülmektedir. Nübüvvet alameti kabul edilen bu ben/et parçası/leke için hâtemü'n-nübüvve denmektedir. Kâğıtların altına basılan mührü de hâtem denir. Ayrıca "yüzük" anlamındaki hâtem kelimesi Allah Elçisi'nin parmağındaki yüzük için de kullanılmaktadır. Hz. Peygamber'in nebilerin sonuncusu olduğunu ifade etmek üzere kullanılan hâtemü'n-nebiyyîn kelimesinde de hâtem kelimesi kullanılmaktadır (*Ahzâb* 33/40).

Söz konusu mührün Hz. Peygamber'in çocuk yaşta amcası Ebû Tâlib'le Şam bölgesindeki Busra şehrine yaptığı seyahat sırasında Bahîra tarafından incelendiğine ve Rahib'in, küçük yaşına rağmen Hz. Muhammed'in gelecekteki elçi olacağını tespit ettiğine dair anlatılanlara (İbn İshâk, *Sîretu İbn İshâk*, s. 75) ihtiyatla bakmak gerekir. Yine Selman-ı Fârisî'nin Müslüman olma süreciyle ilgili olarak

anlatılan ve oldukça uzun olan hikâyede de bu mührü işaret edilmektedir. Ancak bu kadar uzun bir rivayetin kurgulanmama ihtimalinin oldukça zayıf olduğu ifade edilmelidir (İbn İshâk, *Sîretu İbn İshâk*, s. 89). Başka olayların anlatımında mühür birkaç defa daha zikredilmekteyse (Bk. el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, III, 1018) de Hz. Peygamber'in tebliğ faaliyetini söz konusu mühür üzerine bina etmediği bilinmektedir. Peygamberliğe alamet olduğu ifade edilen bu mührün Hz. Peygamber'in davetine muhatap olan bütün insanlara gösterilmesi gerekirdi. Eğer böyle bir durum söz konusu olsaydı o zaman bunun bir alamet olduğu anlaşılırdı.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e verilmiş olan böyle bir alametin olduğuna ilişkin bir ifade yer almamaktadır. Öte yandan rivayetlerde yer alan ifadelerin kapalı bazı taraflarının olduğunu da ifade etmek gerekir.

Hz. Peygamber'in parmağında taşıdığı yüzüğün üzerinde "Allah'ın elçisi Muhammed" şeklinde yazı bulunduğu, bunu gören bazı çocuklar tarafından peygamberlik mührü olarak zikredilmiş olması muhtemeldir. Daha sonra oluşan algı çerçevesinde bu rivayetlerin raviler tarafından nakli sürecinde söz konusu mührün sırtında bulunan nübüvvet mührü olduğu yönünde bir anlam değişikliğine uğradığını söylemek mümkündür.

Öte yandan nübüvvet mührü anlayışının diğer kültürlerle ilişkili olarak şekillenmiş olması da muhtemeldir. Nitekim Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçen Ali b. Rabben et-Taberî'ye göre Ahd-i Atîk'in İşaya kitabında yer alan, "Çünkü bize bir çocuk doğdu, bize bir oğul verildi. Sultanlığı onun kürek kemikleri üzerindedir" (İşaya 9/6) ifadeleri metnin İbranicesinde, "Kürek kemiği üzerinde nübüvvet alâmeti vardır" şeklindedir. Taberî, bunun Hz. Muhammed'in sıfatlarıyla ilgili bir açıklama ve onun suretine ve nişanlarına yönelik bir işaret olduğunu söylemiştir (Mustafa Sinanoğlu, "Nübüvvet Mührü", *DİA*).

Mühürle ilgili şöyle bir değerlendirme de yapılmaktadır: “Hadis ve siyer kaynaklarındaki rivayetler değerlendirildiğinde Resûl-i Ekrem’in sol kürek kemiğine yakın bir yerde bir benin bulunduğu, buna kendisinin herhangi bir olağanüstü nitelik atfetmediği ve nübüvvet mührü olarak da isimlendirmede anlaşılmaktadır. Söz konusu benin Hz. Peygamber’in göğsünün açılması olayında melekler tarafından mucizevî bir şekilde oluşturulduğu yönündeki görüşler de bu konudaki rivayetlerin problemlili olması yüzünden kesin bir kanaat vermemektedir. Buna karşılık ilgili rivayetlerin daha sıhhatli olması sebebiyle doğuştan olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır. Benin, Resûlullah’ın nübüvvetinin delillerinden biri olarak algılanması sonradan ortaya çıkmış bir kanaat olup bu telakkinin benimsenmesinde Ehl-i kitabın kutsal metinlerinde geleceği bildirilen peygamberle ilgili ifadelerin yanı sıra bu bene de işaret edildiğine dair sıhhatleri şüpheli rivayetlerin de etkisi olmuştur. Ayrıca başta Kur’ân-ı Kerim olmak üzere Allah Elçisi’nin (sas) nübüvvetini ispat eden pek çok delil varken söz konusu bene vurgu yapılması isabetli görünmemektedir.” (Mustafa Sinanoğlu, “Nübüvvet Mührü”, *DİA*).

Sonuç olarak diyebiliriz ki Allah Resûlü, tebliğ sürecinde sırtında olduğu ifade edilen mührü peygamberliğinin bir delili olarak kullanmadığı gibi mevcut olduğu ifade edilen benin/lekenin nübüvvetle nasıl ilişkilendirildiği konusunda herhangi bir bilgi de yoktur. Eğer Allah Elçisi’nin sırtında böyle bir leke olmuş olsaydı bu lekenin Hz. Peygamber’in nübüvvetine delil oluşunun bir dayanağının olması icap ederdi. Öte yandan Hz. Peygamber’in de bunu tebliğ çalışmalarında insanlara göstermesiyle bu mühür üzerinden onları ikna etmesi beklenirdi. Allah Resûlü mesajını insanlara iletirken ne böyle bir mührü delil olarak göstermiş ne de insanları bu mührün varlığıyla ikna etmeye çalışmıştır.

İleri Okumalar

Erdinç Ahatlı, “Nübüvvet Mührü (Tarihi Süreçteki Algılanması ve Anlamlandırılması)”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sayı: 3, s. 281-302.

34- Peygamber olduğunu söyleyen birisine inanmak kolay mı?

Bir insanın “gelin dininizi değiştirin” demesiyle insanlar dinlerini nasıl değiştiriyorlar? Bunu anlamakta zorlanıyorum.

İnsanın dinî hayatıyla ilgili radikal değişikliğe karar vermesi kolay değildir. Ancak bu durum, kişinin mensup olduğu dinî geleneğe, ortama, döneme, kendisine teklifte bulunanın etkisine, teklif ettiği dinin ilkelerine ve karar verme koşullarına bağlı olmak üzere değişir. Tarihte yıllarca tebliğde bulunduğu halde tabileri birkaç kişiyi geçmeyen peygamberler olduğunu biliyoruz. Hz. Muhammed de on üç yıllık tebliğ sürecinde Mekke’de Müslüman olanların sayısı iki yüz elli kişiyi bulmamıştır. Ancak Müslüman olanların sayısının az olması, tebliğin başarısının ölçüsü değildir. İlk Müslümanlar, sonraki dönemlerde İslâm toplumuna yön veren insanlar olarak oldukça etkili olmuşlardır.

Kuşkusuz insanların mensubu oldukları dini değiştirme kararları kişiden kişiye değişiklik arz eden bir durumdur. Bazı insanlar dinleriyle ilgili oldukça tutucu iken bir kısmı bağnaz olmadıkları gibi ikna edici bir delil buldukları zaman dinlerini değiştirme tavrı da göstermişlerdir. Hz. Peygamber’in (sas) tebliğine muhatap olan insanlardan bazıları onun getirdiği mesajın ikna edici tarafının yanında güven telkin edici kişiliğinin etkisinde kalarak iman etmişlerdir. Ancak İslâm’ın yayılış tarihine baktığımız zaman Mekke döneminde bireysel ihtida olarak karşımıza çıkan durumun daha sonraki yıllarda farklı bir sürece girdiğini ve daha çok siyasî ve ekonomik etkenlerle bazı kabilelerin Müslüman olmayı tercih ettiklerini söyleyebiliriz. Bu açıdan bakıldığında ihtidanın sadece kişilerin din konusunda ikna olmaları süreciyle ilişkili olarak düşünülmemesi gerektiği, bunun aynı zamanda

sosyal, siyasî ve ekonomik ilişkilerin etkisiyle kabul edilebildiği de ifade edilmelidir. Nitekim İslâm'ın yayılış tarihinde de kavimlerin toplu olarak İslâm'a girişinde bu etkinin inkâr edilmesi mümkün değildir.

Hız. Peygamber'e iman eden ilk Müslümanlarla Medine döneminin sonundaki gelişmelerin etkisiyle Müslüman olanların hareket noktaları arasında bazı farklılıklar vardır. İlk Müslümanlar, Hız. Peygamber'in tebliğ faaliyetleriyle birlikte ona iman eden kişilerin tavırları ve yaşantıları, onlarla kurdukları ilişkilerin etkisi gibi etkenlerle İslâm'ı kabul etmişlerdir. Allah Resûlü insanlara güven telkin ettiğı gibi onunla birlikte ilk iman eden Müslümanların, özellikle Hız. Ebû Bekir gibi toplum nezdinde saygın olan kişilerin de İslâm'ın yayılmasında önemli etkiye sahip olduklarını söylemek gerekir. Nitekim Hız. Ebû Bekir birçok arkadaşını Hız. Peygamber'e götürerek Müslüman olmalarını sağlamıştır. Böylece Peygamber'in çabasının yanı sıra ona iman eden insanların ilişkileri ve tutumları da İslâm'ın tebliğ edilmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Allah Resûlü'nün ilk muhatapları açısından ifade edilmesi gereken önemli bir husus da kendi dinleriyle daha önce kurdukları ilişkide tutucu olmamalarının Hız. Peygamber'in davetine icabet etmelerindeki etkisidir. Allah Resûlü tebliğ'e başladığında Müslüman olanlar, daha önceki inançlarının kendilerini tatmin etmediğı düşüncesiyle Allah Resûlü'nün davetine kulak kabartmışlardır.

Genel olarak Arapların dinlerinin güçlü kurumlara sahip olmaması ve inancın daha çok efsanevî anlatımlara dayanması, vahiy karşısında direnç göstermesini engelleyen etkenlerdendir. Bununla birlikte ihtida sürecinde kişilerin tutumları ve duruşları arasında farklılıklar olması kaçınılmazdır. Nitekim bazı kişiler oldukça erken dönemde, Hız. Peygamber'le karşılaşır karşılaşmaz Müslüman olurken bazı insanlar ise ancak zorunluluk gördükleri bir zamanda Müslüman olmayı tercih etmişlerdir.

Müslüman olan insanların yanında tepki gösterenler olduğunu da biliyoruz. Hatta bazı kişiler Müslüman olmadıkları gibi kendilerini Hz. Peygamber'in davetine karşı koyma konusunda adeta görevli addetmişler ve fırsat bulduklarında düşmanlık yapmaktan geri durmamışlardır.

Yukarıda çizmeye çalıştığımız çerçeve doğrultusunda özetleyecek olursak Hz. Peygamber özelinde insanların dine girişleri dönemin koşullarına bağlı olmak üzere farklılık göstermiştir. İlk dönemlerde Müslüman olanların bir bedel ödemeyi göze alarak Müslüman olduklarını görüyoruz. Ama İslâm güçlenince Arap kabilelerinin temsilcileri Müslüman olmak için görüşmeler yapmak üzere Medine'ye gitmeye başladılar.

Hz. Peygamber'in insanları çağırdığı mesajın yanında ahlakı, kişiliği ve tebliğden önce insanlarla kurduğu ilişki davetin karşılık bulmasında etkili olmuştur. Dine giriş insanların hayatlarında önemli bir kırılma noktası olsa da birisinin kendi kültüründen başka bir kültür çevresinde kabul görmüş bir dine girmesi daha büyük zorluklar taşımaktadır. Nitekim Araplardan Müslüman olanların dinin emir ve yasakları çerçevesinde sınırları belirlenmiş alana uyumları daha kolay olmuştur. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in ilk muhatapları açısından değerlendirildiğinde Hz. Peygamber'in mesajını anlama hususunda ortak bir dile sahip olunduğunu da ifade etmek gerekir.

İleri Okumalar

Yahya Yaşar, "Mekkeli Müşriklerin Hz. Peygamber'den Kur'ân Dışında Mucize Taleplerine Cevabi Ayetlerin Tahlili", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, cilt: XIV, sayı: 27, s. 135-182.

İshak Özgel, "Tarihsel Yorum Perspektifiyle Kur'ân'da Muhaliflerin Peygamberlere Tepkileri", *Tabula Rasa: Felsefe-Teoloji*, 2003, cilt: 3(8), s. 267-280.

35- Müşriklerin hepsi kötü niyetlerle mi Müslüman olmayı reddetmişlerdi?

Hız. Peygamber'in davetini reddeden müşrikler hakkında çoğunlukla genellemeci bir dil kullanılıyor. Gerekçe olarak da çoğu zaman yeni dinî çıkarlarına uygun görmedikleri anlamına gelen açıklamalar yapılıyor. Gerçekten hepsi öyle miydi? Buna karşılık Hz. Muhammed'in mesajını ikna edici bulmayan ya da başka sebeplerle iman etmeyi reddeden insanlar yok muydu?

Her toplumda farklı karakter ve kişiliklere sahip insanlar olduğu gibi Hz. Peygamber'in İslâm'ı tebliğ ettiği bölgede de farklı insanlarla muhatap olması kaçınılmazdır. Oradaki insanları insan ortalamasından farklı olarak değerlendirmek yanlış olur. Nitekim bazıları inanmaya meyyal bir karaktere sahipken bazıları reddetmeye meyyal kişilikleriyle öne çıkmışlardır.

Hız. Peygamber'e iman edenlerin birbirlerinden farklı gerekçeleri olabildiği gibi ona karşı çıkanların da farklı gerekçeleri olduğu muhakkaktır. Kuşkusuz Hz. Peygamber'i reddeden insanların tamamının sadece çıkar sebebiyle onu reddettiği iddiası temellendirilmesi zor bir iddiadır. Hz. Peygamber'e karşı çıkanların her birinin kendine mahsus sebepleri olabildiği gibi bunların bazı ortak sebepleri de olabilir. Allah Resûlü'nün tebliğ faaliyetinde bulunduğu Mekke'de din ile -hayatî öneme sahip olan- ticaret arasında kurulan ilişki, mevcut yerleşik dinî yapının bozulmasının Mekkeliler açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceği kaygısı ve atalarından kendilerine tevarüs eden gelenek ve inançların eleştirilmesi, özellikle de ilah olarak kabul ettikleri varlıkların ulûhiyetinin reddedilmesi onları Hz. Peygamber'e karşı tutum almaya sevk eden etkenler arasında zikredilebilir. Müşriklerin bir kısmının tepkilerinin arkasında Araplar

arasında yerleşik olan kabilecilik anlayışının etkisini de zikretmek gerekir. Allah Elçisi'ne iman etmeyi Hâşimoğullarını üstün kabul etme ve onlara tabi olma şeklinde yorumlayan kişilerin direnç göstermeleri, karşılaşılan bir durumdur. Bazı muhataplarının ise dinî konulara ilgisiz olabildikleri de söylenebilir. Öte yandan Hz. Peygamber'in mesajını kabul etmeseler de müşriklerin tepkileri de farklı olmuştur.

Hz. Peygamber tebliğ faaliyetlerinde özellikle kabile liderlerinin tutumunu önemsemiş ve onların İslâm'a girmesi için çaba harcamıştır. Zira kabile liderlerinin tutumunun etkili olduğunu biliyordu. Bunun temel sebebi kabile liderlerinin İslâm'ı kabul etmesi halinde birçok kabile mensubunun da liderleriyle birlikte hareket ederek İslâm'a gireceklerini ummasıydı. Ancak Allah Resûlü bu çabasına rağmen kabile liderlerini ikna etmekte beklediği sonuca ulaşamamıştır. Bunun sebepleri arasında kabile liderlerinin Allah Resûlü'ne tabi olmaları durumunda kendi pozisyonlarına ve kabilelerinin çıkarlarına zarar vereceklerini düşünmeleri hususu zikredilebilir. Çünkü Arap toplumu kabileler halinde yaşıyordu ve her kabile diğer kabilelerle kendilerinden olan bir liderin liderliği altında ilişki kuruyordu. Allah Resûlü'nün peygamber olarak kabul edilmesi, onların sosyal ve siyasî konumlarının sarsılmasına sebep olabilecek bir durumdu. Nitekim İslâm Araplar arasında yayıldıktan ve akideye dayalı sosyal kurumsallaşma oluştuktan sonra Arap toplumunun kabilevî yapısının değişmeye başladığı ve kabilelerin belirleyici etkisinin azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte kabile kimliğinin derinden derine sosyal, siyasî, ekonomik ve hatta dinî ilişkilerde belirli düzeyde etkisini korumaya devam ettiğini de belirtmek gerekir.

Kabile liderlerinin tutumunun Hz. Peygamber'e karşı duruşta önemli bir belirleyici olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Şunu da ayrıca ifade etmek gerekir ki Hz. Peygamber'in tebliğ faaliyetlerinde Mekke'de hiçbir kabile lideri onun elçiliğini kabul etmemiştir.

Müşriklerin yeni vahyi reddetme sebepleri arasında onların Allah-insan ilişkileriyle ilgili inançlarını da zikretmek gerekir. Kendilerinden olan bir beşerin Allah’la ilişki kurabileceğine inanmayan birçok insan vardı. Bu inanç, atalarından kendilerine intikal etmişti. Dinlerinin temel meşruiyet kaynağı olarak atalarından miras kaldığına işaret eden müşriklerin bu anlayışları Kur’ân-ı Kerim’de birçok yerde eleştirilmiştir:

“Onlara, ‘Allah’ın indirdiğine uyun!’ denildiğinde, ‘Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız!’ derler. Peki ama ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?” (Bakara 2/170).

“Çirkin bir iş işledikleri vakit, ‘Biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize bunu emretti.’ derler. De ki: Şüphesiz, Allah çirkin işleri emretmez. Siz bilmediğiniz şeyleri Allah’ın üzerine mi atıyorsunuz?” (A’râf 7/28)

Müşrikler hakkında yargıda bulunurken bütün gerekçelerini bilerek hükmümüzü ortaya koymadığımızı, bilinen bazı kişilerden hareketle değerlendirmeler yaptığımızı ifade etmemiz gerekir. Bu genellemelerin ihtiyat payını her zaman düşünmek durumundayız.

Sonuç olarak diğer konularda olduğu gibi farklı kişiliklere, değerlere ve karakterlere sahip insanların tutum belirlemede farklılıklara sahip olmalarından daha doğal bir şey yoktur. Ayrıca bir kişinin tutumunu belirlerken biri daha vurgulu olsa da kişilerin genellikle birden çok etkenden hareketle kararlarını verdiklerini, bazı kişilerin kararlarının ise kendi iradelerine dahi bağlı olmadığını söylemek yerinde olur.

İleri Okumalar

Muhammed Hamidullah, “Hz. Peygamber’in Büyük Düşmanlarının Psikolojisi”, çev. İsmail Yakıt, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, sayı: 6, s. 211-218.

Ekrem Sarıkçıoğlu, “Kur’ân’a Göre Müşrikler ve Putperestler”, *İslâmî Araştırmalar*, 1986, cilt: 1, sayı: 1, s. 26-32.

Feyza Betül Köse, “Bir Entelektüel Müşrik: Nadr b. el-Hâris el-Abderî ve Mücadelesi”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, cilt: IX, sayı: 1, s. 69-85.

İsmail Pırlanta, “Müşriklerin Hz. Peygamber’e Karşı Takındıkları Tavırlar -Ebû Süfyân Örneği-”,
Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2018, cilt: XIII, sayı: 13, s. 75-102.

36- Hz. Peygamber'in Darü'l-Erkam'a girişı ne zamandır ve buradaki faaliyetleri nelerdir?

Hz. Peygamber'in Mekke'de bir ara Dârü'l-Erkam'a girdiği söyleniyor. Ancak siyer okuyucusu olarak onun buradaki çalışmaları ve buraya ne zaman girdiği hususunda pek bir bilgiye rastlayamadım. Olayın keyfiyeti nasıl ve oraya ne zaman girdi?

Hz. Peygamber'in ve Müslümanların tavır alışlarını etkileyen önemli gelişmelerden biri müşriklerin Allah Elçisi'ne (sas) ve hidayete erenlere karşı tutumlarıdır. Özellikle kabile liderlerinin yakınlarından ya da anlaşmalılarından olan kişilerin Müslüman olanların Allah Elçisi'yle ilişki kurmalarını engellemeleri Hz. Peygamber'in tutum belirlemesini etkileyen önemli gelişmelerden biridir. Baskı arttıkça Hz. Peygamber, baskıya karşı önlem olarak yeni bazı kararlar almış ve adımlar atmıştır. Süreci etkileyen önemli gelişmelerden biri müşriklerin, özellikle de lider konumundakilerin tutumudur.

Hz. Peygamber'in Mekke'deki önemli faaliyetleri çerçevesinde zikredilen gelişmelerden biri Erkam'ın evindeki çalışmalarıdır. Allah Elçisi'nin tebliğ faaliyetlerinin özellikle gençler arasında ilgi görmesinden sonra kabileler kendi mensuplarına yönelik baskıları arttırdılar. Hz. Peygamber'e itaatin kabile liderlerinin kendi iddiaları ve faaliyetleri açısından olumsuz görülmeye başlanması ve mensuplarına yaptıkları baskılar Hz. Peygamber'in bu faaliyetlere karşı yeni önlemler almasını zorunlu kılmıştır. Müslümanların Allah Elçisi'yle görüşmeleri engellenince müşriklerin baskısının etkisiz hale getirilmesi için alınan önlemlerden biri görüşmelerin artık daha güvenli bir yer olan Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evinde yapılmasıdır. Böylece burası Hz. Peygamber'in faaliyetlerinde bir çeşit merkez olarak kullanılmıştır. Erkam'ın evi, konumu açısından stratejik bir yer olup Safâ Tepesi'ne yakındı. Allah

Elçisi (sas) burada Müslümanlarla ve İslâm'a yeni girenlerle görüşerek müşriklerin baskı ve engellemelerinden uzakta Allah'ın vahyini tebliğ etmeye çalışıyordu. Bu süreçte Hz. Peygamber Müslümanları müşriklerin baskılarına karşı organize etmeye ve dayanışmalarını arttırmaya çalışmıştır. Böylece Erkam'ın evi, Mekke'de stratejik bir konuma sahip olmuştur.

Hz. Peygamber'in Erkam'ın evine girdiği tarih kesin olarak bilinmemekle birlikte nübüvvetin 4. veya 5. senesinde olması muhtemeldir. Yakın zamanda yayınlanan bir çalışmada çeşitli verilerden hareketle Hz. Peygamber'in Erkam'ın evine girişinin hicretten önce 11. yıldan sonra (m. 611'den sonra) olması gerektiği görüşü ileri sürülmüştür. Hz. Ömer'in, Ammâr b. Yâsir ve Suheyb b. Sinân'ın Dârü'l-Erkam'da Müslüman olduğu nakledilmektedir. Onlar Müslüman olduklarında otuzdan fazla kişi Müslüman olmuştu (Mehmet Apaydın, *Siyer Kronolojisi*, s. 342, 746). Adı geçen sahabîlerin Allah Elçisi'nin Erkam'ın evinde bulunduğu sırada Müslüman olma süreçleri hakkında verilen bilgi, Erkam'ın evine ne zaman girildiği sorusunu cevaplandırmamaktadır.

Kaynaklarımızda Erkam'ın evine giriş, Hz. Peygamber'in tebliği açısından bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Bu durum Allah Resûlü'ne iman eden kişilerin iman ettikleri zamanı belirleme açısından da önemlidir. Hz. Peygamber'in Ashabı hakkında bilgi veren kaynaklarımız, onların Müslüman oldukları tarih hakkında "Allah Resûlü'nün Erkam'ın evine girişinden önce ya da sonra" kaydını düşerler. Bu bakımdan Erkam'ın evine giriş Mekke'de İslâmlaşma tarihi açısından önemlidir. Öte yandan Erkam'ın evi, Allah Elçisi'nin inancı hayatın merkezine alarak Müslümanları İslâm kimliği etrafında organize etme adımı olarak da önemli bir yere sahiptir. Hz. Peygamber (sas) Müslümanların inanç etrafındaki dayanışmalarını ancak Medine'ye hicretten sonra gerçekleştirebilmiştir.

Erkam'ın evine girildikten sonra Allah Resûlü'nün tebliğ faaliyetlerini ve görüşmeleri daha çok burada yaptığı anlaşılmaktadır. Daha önce birebir görüşmelerde Müslüman olanlar burada daha stratejik bir tebliğ faaliyeti içerisinde çalışmalarına devam etmiştir. Erkam b. Ebi'l Erkam'ın evi Mekke'nin hâkim bir noktasında olduğu için ayrıca müşriklerin faaliyetlerini izlemek açısından da bir avantaj sağlıyordu.

Sonuç olarak önemli konumuna ve ilk kaynaklarda zaman zaman atıf yapılmasına rağmen Hz. Peygamber'in Erkam'ın evine ne zaman girdiğine ilişkin kesin bir bilgiye sahip değiliz. Bu gelişmeyle ilgili tarihlendirme yapanlar bazı yorumlarla tahminlerde bulunmaktadır. Kesin bir tarih belirlemek mümkün değilse de Hz. Ömer'in Müslüman oluşundan önce Allah Elçisi'nin Erkam'ın evini bir karargâh gibi kullandığı anlaşılmaktadır. Bu da Mekke döneminin ilk yıllarında olmalıdır.

İleri Okumalar

- M. Asım Köksal, "Erkam'ın Evi", *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1984, cilt: XX, sayı: 3, s. 3-8.
- M. Asım Köksal, "Erkam'ın Evi 2", *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1985, cilt: XXI, sayı: 1, s. 27-29.

37- Mekke’de müşrikler iddia edildiği gibi Müslümanlara büyük baskılar yapmışlar mıdır?

Hocalar camilerde Mekke’de Müslümanların büyük işkencelere maruz kaldıklarını söylüyorlar. Oysa okuduğum siyer kitaplarında işkence görenlere ilişkin verilen örnekler sınırlı. Üstelik örneklerin çoğu Mekke’ye dışarıdan gelen zayıf kişilerle ilgili. Acaba insanları etkilemek ve onların dikkatlerini çekmek için Hz. Peygamber ve arkadaşlarına yapılan baskı abartılıyor mu?

Müşriklerin İslâm tebliğine karşı tutumları, kendilerince durumu vahim olarak değerlendirmeye başladıkları zamandan sonra, ama özellikle zaman içerisinde İslâm’ı ciddi bir tehlike olarak görmeye başlamalarının ardından sertleşmiştir. Hz. Peygamber’e geri adım attıramayacaklarını anlayan müşrikler bir taraftan Hâşimoğullarının Hz. Peygamber’e baskı yapmalarını sağlamak amacıyla liderleri Ebû Tâlib’in nezdinde girişimlerde bulunurlarken, diğer taraftan da kabileler kendi mensuplarını Müslüman olmaktan alıkoymak için çaba harcamışlardır. Söz konusu baskı ve engelleme sürecinde zaman zaman şiddete başvurmaktan geri durulmadığına dair örneklerle de karşılaşırız. Özellikle Mekke’ye dışarıdan gelen ve güçlü bir desteği olmayan kişilerin baskıya daha yoğun bir şekilde maruz kaldıklarını görüyoruz. Bunların içerisinde Yâsir ailesi gibileri bulunuyordu. Fiilî işkenceye dönen bu baskılar sonucunda Ammâr b. Yâsir’in annesi Sümeyye ve babası Yâsir şehit olmuş, Ammâr ise kendisine yapılan işkencelere dayanamayarak Hz. Peygamber ve İslâm aleyhinde sözler söylemek zorunda bırakılmıştı. Daha sonra büyük bir pişmanlıkla söylediklerini Hz. Peygamber’e bildirmiş; Allah Elçisi de benzer bir durumda kalırsa aynı şekilde davranmasını tavsiye etmiştir. Onun hakkında nazil olan vahiy, bu durum sebebiyle sorumlu olmadığını

göstermiştir: “*Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah’ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah’tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır.*” (Nahl 16/106).

Ayrıca köleler arasında Müslüman olan bazı kişiler de sahipleri tarafından yoğun baskıya ve şiddete maruz bırakılmışlardır. Bunların maruz kaldığı baskıyı sonlandırmak amacıyla Hz. Ebû Bekir gibi maddî imkânı nispeten iyi olan kişilerin seferber oldukları ve bazı köleleri azat ettikleri bilinmektedir. Kaynaklarımızda Bilal-i Habeşî’nin maruz kaldığı işkenceye dair tasvirler yer almaktadır. Müslüman olmasından dolayı ağır işkencelere uğrayanlardan biri Habbâb b. el-Eret’tir. Müşrikler kızgın taşların olduğu yere onun sırtını yapıştırıyorlardı. Sırtının suyu çekilinceye kadar buna devam ediyorlardı. Habbâb Hz. Peygamber’e (sav) giderek başına gelenlerden şikâyetçi oldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: “Sizden önceki zamanlarda bir adamın bedeni demir taraklarla taranır, tarak et ve sinirleri geçerek kemiğe dayanırdı. Baltalarla parçalanırlardı ama yine de bu işkence onları dinlerinden döndürmezdi. Siz acele ediyorsunuz. Vallahi bu iş devam edip gidecek. Nihayet binek üstünde bir yolcu San’a’dan Hadramevt’e hiçbir şeyden korkmadan seyahat edecektir. Bu kişi sadece tek Allah’tan ve bir de koyunları için kurttan korkar.” (el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, I, 200-201).

Baskıların bir boyutu da kabile mensuplarına kabileleri tarafından yapılmaktaydı. Kabileler kendi çocuklarına İslâm’ı kabul etmemeleri ya da İslâm’dan dönmeleri yönünde baskı yapıyorlardı. Nitekim hicret sürecinde bazı ailelerin kendi çocuklarını Medine’ye gitmemeleri için engelledikleri, onları evlerinde bağladıkları ya da hapsettikleri, bundan dolayı da bazı kişilerin hicret edemedikleri bilinmektedir. Hz. Peygamber’in Hudeybiye seferi sırasında Müslümanlara sığınan, ancak anlaşmadan dolayı Hz. Peygamber tarafından babasına iade edilen Suheyl b. Amr’ın oğlu Ebû Cendel, bunlardan biriydi.

Kabileleri tarafından baskı görmeyen kişiler ise diğerlerine göre daha rahat bir hayat yaşıyorlardı. Ancak genel olarak bakıldığında Mekke’de yoğun bir psikolojik baskı olduğu ve müşriklerin her geçen gün bu baskıyı artırdıkları görülür. Baskının ve işkencenin fiziki boyuta taşındığı kişiler bulunmakla birlikte bütün Müslümanlara aynı yoğunlukta işkence yapıldığı söylenemez. Verilen örneklerden hareketle bütün Müslümanların aynı şekilde işkenceye maruz kaldıklarını söylemek elbette Müslümanların Mekke’de karşılaştıkları durumu tasvir açısından yetersiz kalacaktır. Ancak verilen örnekler Müslümanlara yönelik tepkinin ve baskının mahiyetini anlamak açısından önemlidir.

Ebû Tâlib yaşadığı sürece Hâşimoğullarının desteğini aldığı için Kureyş’in diğer kolları Hz. Peygamber’e doğrudan müdahaleyi pek göze alamıyorlardı. Bununla birlikte birkaç defa fizikî şiddete muhatap olmasının yanında genel olarak Müslümanlara yönelik psikolojik şiddetin yaygın olduğu ifade edilmelidir.

Müslümanların maruz kaldıkları, baskı birlikte hareket etme ve birbirlerini koruma imkânı vermiyordu. Bu baskılar sebebiyle Hz. Peygamber’in az sayıdaki Müslümanı kimliklerini korumak ve müşriklerin baskılardan vazgeçmelerini sağlamak amacıyla Habeşistan’a göndermesi de Müslümanların maruz kaldığı sıkıntıları göstermektedir. Bazı abartılı anlatımlar bir yana, İslâm Mekke’de müşriklerin ileri gelenlerinin öncülüğünde devam eden engellerle karşılaşmıştır. Bütün Müslümanlar aynı derecede baskıya maruz kalmamış olsalar da Mekke’de genel bir baskı havasının olduğunu söylemek yanlış değildir.

İleri Okumalar

M. Ali Kaptan, *Hazreti Muhammed (s.a.v)’in Müşriklerle Münasebeti*, Esra Yayınları, İstanbul 1993.
Ali Bakkal, *Haz. Peygamber’in Nübüvvetini İnkâr Konusunda Müşriklerin Tutarsızlığı*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016.

8

38- Habeşistan'a gönderilen Müslümanlar Mekkeliler için ne ifade ediyordu?

Habeşistan'a zayıf Müslümanların gönderildiği, böylece kendilerine yapılan baskıdan korunduklarına dair genel bir kanı var. Diğer taraftan Mekkeliler Habeşistan'a sığınan Müslümanları getirmek için çaba harcıyorlar. Müşriklerin zayıf Müslümanlardan kurtuldukları için sevinmeleri gerekmez mi?

Hız. Peygamber'in Mekkelileri tevhide daveti zamanla artan bir baskıya dönüşünce ve müşrikler, kendi kabilelerinden Müslüman olanlara baskıları arttırdınca Hız. Peygamber (sas) de buna karşı önlem olmak üzere bazı adımlar attı. Bu çerçevede çok sayıda Müslümanı Habeşistan'a gönderme kararı aldı. Allah Elçisi'nin bu kararı üzerine 105 kadar Müslüman Habeşistan'a peyderpey giderek orada bir süre kaldılar.

Habeşistan Mekke'nin bulunduğu Hicâz bölgesine uzak, arada Kızıldeniz'in olduğu bir yerdi. Mekkelilerin çocuklarının kolaylıkla iletişim kuramayacakları bir yere gönderilmesi müşrikleri kızdırmıştı.

Habeşistan'a hicret edenlerden bazıları yaklaşık bir yıl sonra geri dönerken bir kısmı uzun süre orada kaldılar. Müslümanların Habeşistan'a hicret etmeleri Mekke'de büyük yankı uyandırdı.

Hicret eden Müslümanların hemen hepsi Kureyş'in farklı boylarına mensuptu. Onların arasında kabilelerinin ileri gelenlerinin çocukları olanlar da vardı. Hatta baskıya maruz kalmayan, Hız. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in oğlu Cafer gibi kimseler de Habeşistan'a gönderilmişti. Hız. Peygamber'in buraya gönderdiği Müslümanların mutlaka fizikî şiddet görmelerini ölçü olarak almadığı, daha derin ve Mekke'deki süreci, özellikle de kabilelerin tutumlarını gözden geçirmelerini sağlamak üzere bir düşünceyle hareket ettiği

anlaşılmaktadır. Nitekim hicret eden Müslümanlar arasında ailesinin yoğun baskısına maruz kalan ve Hz. Peygamber'le (sas) görüşmeleri istenmeyen kişiler olduğu gibi genel baskıdan etkilenenler de vardı.

Habeşistan muhacirlerinin gidişinden bir süre sonra Mekkeliler Amr b. e-Âs ve Abdullah b. Ebî Rebîa'yı hediyelerle Habeşistan kralına göndererek Müslümanların iade edilmesi için girişimde bulundular. Ancak Necâşî, konuyla ilgili talepleri dikkate almadı. Hatta Mekkelilerin daha sonra bir heyet daha gönderdikleri de anlatılır. Onların Müslümanların iade edilmelerini istemeleri oraya gidenlerin kimliği hakkında bize ipucu vermektedir. Hicret edenler, Mekkeliler açısından önemsiz kişiler değildi. Bundan dolayı geri getirilmeleri Mekkeliler açısından önemliydi.

Habeşistan'a gidenlerin Kureyş'in farklı boylarına mensup olmaları kabile liderlerinin kabilelerinin mensuplarını getirtme hususunda girişimde bulunmalarına yol açmıştır. Ancak bu girişim Necâşî tarafından olumsuz karşılanmış ve Habeşistan'a sığınan Müslümanlar iade edilmemiştir. Eğer Mekke'den ayrılanlar zayıf kimseler olsaydı Kureyşliler onlardan kurtuldukları için sevinirlerdi. Ancak hicret edenlerin çoğu -aralarında liderlerin çocuklarının da olduğu- kabilelerin evlatları oldukları için onları geri getirme ihtiyacı duymuşlardı.

Habeşistan'a giden Müslümanlar orada bir süre kaldıktan sonra muhtemelen Mekkelilerin yaydığı, müşriklerin Allah Resûlü'yle anlaştıkları yönündeki asılsız habere güvenerek bir kısmı geri dönmüşlerdir. Bu haber de Mekkelilerin Müslümanların peşini bırakmadığını ve onları geri getirmek için faaliyetlerine devam ettiklerini göstermektedir. Nitekim Habeşistan'a hicret eden Müslümanlardan otuz dokuzu Mekke'ye geri dönmüş, fakat durumun kendilerini anlatıldığı gibi olmadığını gördükten sonra bazı kişilerin koruması altında şehre girerek orada ikamete devam etmişlerdir.

Habeşistan'da kalan Müslümanlar ise Allah Resûlü'nün Medine'ye gitmeleri yönündeki talimatları doğrultusunda hicretin 7. yılında Hayber'in fethedildiği sıralarda Medine'ye hicret etmişlerdir. Orada kalanlar arasında Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in oğlu Cafer de vardı. Allah Elçisi'nin Necâşî'ye haber göndererek kendisiyle evlendirilmesini istediği ve Habeşistan'dayken nikâhları kıyılan Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe de Habeşistan'dan Medine'ye dönen grupla birlikteydi.

Görüldüğü üzere müşriklerin Habeşistan muhacirleriyle ilgileri ve buraya hicret edenlerin kimlikleri Allah Elçisi'nin Müslümanları buraya sırf baskılardan korumak amacıyla göndermediğini, bunun yanı sıra Habeşistan hicretini bir strateji olarak düşündüğünü göstermektedir. Bu strateji, müşriklerin baskılarını boşa çıkarmayı hedeflediği gibi baskıdan vazgeçip geri adım atmalarını da hedefliyordu.

İleri Okumalar

Levent Öztürk, *İlk Hicret: Habeşistan*, Siyer Yayınları, İstanbul 2015.

Adnan Demircan, *Nebevî Direniş Hicret*, 2. Basım, Beyan Yayınları, İstanbul 2015.

Âdem Apak, "Habeşistan Hicreti Üzerine Mülahazalar", *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 2017, sayı: 2, s. 27-44.

39- Mekkelilerin ambargosu kimlere karşı yapılmıştır?

Mekke müşriklerinin ambargosu şehirdeki bütün Müslümanları da kapsıyor muydu? Müslümanları da kapsıyorsa Hâşimoğullarıyla birlikte onları nasıl ambargoya dâhil ettiler?

Hz. Peygamber'in (sas) tebliğinden rahatsız olan müşriklerin ileri gelenleri önce onu iddiasından vazgeçirmeye çalıştılar. Ancak Allah Elçisi bundan vazgeçmeyince farklı tepkiler ve hatta baskılarla geri adım atmasını sağlamak için çaba harcadılar. Müşriklerin attıkları adımlardan biri amcası Ebû Tâlib'e baskı yaparak Hz. Peygamber'i desteksiz bırakmaktı. Ancak bu yöndeki adımlar da sonuç vermedi. Habeşistan hicretiyle müşriklerin ileri gelenlerinden bazılarının çocukları Mekke'den ayrıldıktan bir süre sonra Hâşimoğullarına yönelik bir ambargo kararı alındı.

Ambargo çerçevesinde Hâşimoğulları ve onlarla birlikte hareket eden Muttaliboğullarıyla alışveriş yapılmayacak ve onlara kız verilmeyip onlardan kız alınmayacaktı. Böylece bir süre sonra Hz. Peygamber'in geri adım atmasını ya da durumdan zarar gören Hâşimoğullarının onu yalnız bırakabileceklerini hesaplıyorlardı. Bu sosyal ve ekonomik ambargo, Hâşimoğulları açısından büyük bir sorundu. Ancak Mekke gibi, akrabalık ilişkilerinin etkili olduğu ve farklı kabilelerde evli kızları olan Hâşimoğullarına ambargoyu uygulamak kolay değildi.

Ambargoya maruz kalanların arasında Müslüman olanların sayısı çok değildi. Hâşimoğullarının çoğu İslâm'a girmemişti. O sırada Hâşimoğullarının erkeklerinden Mekke'de olup da Müslüman olanlar, Hz. Hamza ve Hz. Ali'ydi. Muttaliboğullarından da Ubeyde b. el-Hâris, et-Tufeyl b. el-Hâris, el-Husayn b. el-Hâris ve Mistah b. Üsâse

zikredilebilir. Ayrıca hanımlardan da Müslüman olanlar vardı. Diğerleri Müslüman olmamalarına rağmen akrabalık dayanışması saikiyle birlikte hareket ettiler.

Ambargo sırasında Mekke'de Habeşistan'dan dönen ya da oraya gitmemiş olan başka kabilelere mensup Müslümanlar vardı. Ancak bu Müslümanlar farklı kabilelere mensup oldukları için onlara yönelik bir ambargo yoktu. Bununla birlikte onlar da kendi kabilelerinin çeşitli düzeylerde baskısı altındaydılar. Onları da kapsayacak bir ambargonun yapılması pek mümkün değildi. Zira Müslümanlar Mekke'de henüz birlikte hareket edecek bir cemaat kimliği kazanmamışlardı.

Müşrikler, ambargoya ilgili bir belge hazırlayarak onu Kâbe'nin iç duvarına astılar. Böylece yaptıklarına meşruiyet kazandırmayı planlıyorlardı. Ancak bütün çabalarına rağmen üç yıl kadar devam eden ambargodan istedikleri sonucu alamadılar.

Ebû Tâlib, ambargo başlayınca, etkisini azaltmak amacıyla Hâşimoğullarıyla Muttaliboğullarını Şi'bu Ebî Tâlib [Ebû Tâlib vadisi] denen yerde toplayarak dayanışma içinde hareket etmelerini ve imkânlarını paylaşmalarını sağladı. Bu süreç içerisinde çadırlarında yaşadılar. Böylece sahip oldukları imkânları paylaşarak ambargonun etkisini zayıflatmaya çalıştılar.

Bu karar, baskıya karşı dirençlerini arttırdı.

Ambargo sürecinde anneleri Hâşimoğullarından olan ya da onlarla iyi ilişkileri bulunan bazı kişilerin ambargoyu delmeye çalıştıklarını biliyoruz. Hâşimoğullarından ve Muttaliboğullarından olmayan Müslümanların bu dönemdeki tutumu hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgilere rastlayamıyoruz. Ancak onların da Hâşimoğullarına ellerinden gelen desteği verdiklerinden kuşku duymak için herhangi bir neden bulunmamaktadır.

Hâşimoğullarının dayanışması, ambargonun etkisini azalttığı gibi diğer kabilelerden olup onlarla hısımlık ilişkisi bulunan ya da dostlukları olan kişilerin tutumu da etkisini azaltıyordu. Öte yandan

müşriklerin ambargoyu herkese aynı katılıkta uygulayamadıkları, özellikle Ebû Leheb'in muaf tutulduğu da nakledilmektedir. Hz. Peygamber'e karşı muhalif tutumuyla müşriklerin vazgeçemeyecekleri bir kimse olan Ebû Leheb'in söz konusu ilişkilerinden sonra Hâşimoğulları nezdinde itibarını nasıl koruduğu ve dahası Ebû Tâlib'in vefatından sonra ailenin liderliği pozisyonuna nasıl gelebildiği hususunda açıklamalara rastlamasak da bu ilişkilerin de ambargonun etkisini azaltan etkenlerden olduğunu düşünmek yanlış değildir.

Buraya kadar çizdiğimiz çerçeveye göre üç yıl kadar süren ambargonun Müslümanlara yönelik olmaktan ziyade Hâşimoğullarına yönelik bir ambargo olduğu anlaşılmaktadır. Ambargo henüz bir grup olarak hareket edebilecek refleksi gösteremeyen Müslümanların tamamına değil Hâşimoğullarına yönelik olarak uygulanmıştır. Ambargonun uygulayıcısı olan müşriklerin beklentilerini karşılayacak sonuçları elde etmelerine imkân verecek şekilde uygulanmadığını, Hâşimoğullarının dayanışma içinde hareket ettiklerini, ayrıca yakınlarından ve dostlarından destek aldıklarını görüyoruz.

İleri Okumalar

Ünal Kılıç, *İslâm'ın Zor Yılları ve İlk Boykot*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2016.

Mehmet Mahfuz Söylemez, "Müslümanlara Uygulanan İlk Ekonomik ve Sosyal Ambargo", *Örnek İnsan Hz. Muhammed*, 2006, s. 9-19.

40- Ebû Tâlib Müslüman oldu mu?

Şiîlerle Sünnîler arasında Ebû Tâlib'in Müslüman olarak ölüp ölmediği hususunda görüş farklılıkları var. Bunun sebebi nedir? Ebû Tâlib'in İslâm karşısındaki durumu gerçekte neydi?

Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'in davetine yetişmiş amcalarından biridir. Ayrıca vefat edinceye kadar onu desteklemiş; Kureyş kabilesinin diğer boylarının liderlerine karşı kabilesinin lideri ve Allah Elçisi'nin amcası olarak onu korumuştur. Hz. Peygamber'in dedesinin vefatından sonra Ebû Tâlib'in himayesi altında yaşaması, amcasıyla iyi ilişkilere sahip olmasını etkileyen gelişmelerdendir. Bu konularda kaynaklarda verilen bilgiler büyük ölçüde paraleldir. Ancak onun Müslüman olup olmadığı hususunda Sünnîlerle Şiîler arasında görüş ayrılığı vardır.

Şiîler Ebû Tâlib'in Müslüman olduğunu söylerken Sünnîler kaynaklarında onun Müslüman olduğuna ilişkin açık bir rivayet nakletmemektedirler. Görüş ayrılığının sebebi, tarihî bir olgunun bilimsel açıdan tartışılması değildir. Görüş ayrılığı Şiîlerin Hz. Ali hakkındaki inançlarıyla ilgilidir. Nitekim Şiî âlimler Ebû Tâlib'in mümin olarak vefat ettiğine dair birçok kitap yazmışlardır.

Ebû Tâlib Allah Resûlü'nün tebliğe başladığı zamandan itibaren Hz. Peygamber'e karşı oldukça müşfik bir tutum takınmış ve sonuna kadar da kendisini desteklemiştir. Zaman zaman Mekkelilerin baskıları karşısında Hz. Peygamber'den tutumunu gözden geçirmesine ilişkin tavsiyelerde bulunmuşsa da vefatına kadar Allah Resûlü'nü himaye etmeye devam etmiştir.

Sünnî kaynaklarda Ebû Tâlib'in açıkça Müslüman olduğuna dair herhangi bir beyanı nakledilmemiştir. Kaynaklarda vefatına yakın hastalığı sırasında sekerat anında Hz. Peygamber'in kendisine iman etmeyi teklif ettiği, fakat Ebû Tâlib'in bunu kabul etmediği, hatta onun

bunu, Kureş'in kadınlarının kendisini ölümden korkan biri olarak düşünmelerinden çekindiği için istemediğine dair sözleri de nakledilir. Bundan sonra Hz. Abbas, Ebû Tâlib'in Allah Elçisi'ni kabul ettiğini ikrar ettiğini belirtmişse de Hz. Peygamber onun bu beyanını duymadığını ifade etmiştir (İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 418).

“Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah’a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır ne de müminlere.” (Tevbe 9/113) ayetiyle *“Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola ulaştırır. O doğru yola gelecekleri daha iyi bilir.”* (Kasas 28/56) ayetinin Ebû Tâlib'in durumuyla ilgili olarak nazil olduğu söylenir (Buhârî, “Menâkıbu'l-Ensâr”, 40; Cenâiz”, 81; Tefsîr [Berâe] 16; [Kasas], 1; Eymân, 19; Müslim, “İmân”, 39). Ayrıca Hz. Peygamber'in (sas) onun hakkında “Umulur ki. Kıyamet günü şfaatim ona fayda verir de, böylece ateşten, topuklarına kadar yükselen sığ bir yere konur, yine de beyni kaynar.” dediği rivayet edilir (Buhârî, “Menâkıbu'l-Ensâr”, 40; “Rikâk”, 51; Müslim, “İmân”, 360). Bir rivayette ise Ebû Tâlib'in kâfir olarak ölmesi sebebiyle oğulları Tâlib ile Akîl'in kendisine varis oldukları, ancak Cafer ile Ali'nin varis olamadıkları da nakledilir (Buhârî, “Hac”, 44; “Cihâd”, 180; “Meğâzî”, 48; Müslim, “Hac”, 439).

İslâm'a göre bir kişinin Müslüman kabul edilebilmesi için inancını beyan etmesi ve insanların onu duymuş olması gerekir. Ancak kişinin imanı Allah'la onun arasındadır. İslâm ile iman birbirinden farklı hususlardır. Bir kişinin Müslüman olması onun bunu ikrarıyla birlikte kabul edilir. Bu kişi içinden iman etmemiş olsa da Müslüman olarak kabul edilir. Zira gerçekte iman, kişi ile Allah arasındadır. Onun için mahiyeti konusunda bir değerlendirme yapmak doğru olmaz. Öte yandan Ebû Tâlib'in Müslüman olarak ölmediğine dair bazı rivayetler de mevcuttur (Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 70 [hadis no: 3214]; Nesâî, “Tahâre”, 128 [hadis no: 190]).

Bu konunun tarihî süreç içerisinde Müslümanlar, özellikle Şîîler ve Sünnîler arasında tartışma konusu olması iki tarafın da kendi görüşlerini temellendirmek üzere bazı rivayetler oluşturmuş olabileceklerinin ihtimal dâhilinde görülmesini gerektirmektedir. Bundan dolayı Ebû Tâlib'in Müslümanlığına ilişkin rivayetlere de Müslüman olmayıp kâfir olarak öldüğüne ilişkin rivayetlere de ihtiyat kaydı koymakta fayda vardır. Bu rivayetlerin bir kısmının Ebû Tâlib hakkındaki kanaat şekillendikten sonra farklı bir okumaya tabi tutularak ya da küçük anlam kaymalarına uğrayarak değişmiş olması muhtemeldir.

Şîîlerin Hz. Ali'nin babası olan Ebû Tâlib'in Müslüman olduğu yönündeki iddiaları Hz. Ali'nin Şîî din algısındaki konumu açısından önemli görülmüştür. Ancak Sünnîlerin buna karşı tepkilerini ideolojik olarak ortaya koymalarını gerektirecek fazla bir şey yoktur. Eğer Ebû Tâlib gerçekten Müslüman olduğunu ifade etmiş ve Müslümanlarla birlikte Allah Resûlü'nün tebliğ ettiği emirleri yerine getirip yasaklardan kaçınmış, İslâmî bir hayat yaşamış olsaydı Sünnîlerin bunu saklama imkânları olmayacağı gibi, böyle bir tutum içine girmelerini gerektirecek bir durum da yoktu. Çünkü Sünnîler açısından Hz. Ali de önemli bir şahsiyettir ve Ahab arasında önemli bir konuma sahiptir. Onun babasının Müslüman oluşunu reddetmek Sünnîlerin ona verdiği değer açısından sorunlu bir yaklaşım olur.

Ebû Tâlib'in m. 619 yılında nübüvvetin 10. yılında vefat ettiği hatırlanırsa Hz. Peygamber'le uzun süre birlikte kaldığı, Müslüman olması durumunda bunun gizlenemeyecek kadar birçok olayla ilgili zikredilmesi kaçınılmaz olurdu.

Kaynaklarda bu konuda sarîh bir bilgi bulunmamasına rağmen Ebû Tâlib'in Müslümanlığı meselesinin bugün tartışılmasının çok anlamlı olduğu söylenemez. Bunun temelde sebebi mezhebî aidiyet üzerinden oluşturulan tarih algısının mezhebî bakış açısıyla karşılıklı olarak birbirlerini beslemesidir.

İleri Okumalar

Ömer Ünal, “Ebû Tâlib: Hayatı ve Edebi Kişiliği”, *EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-*, 2003, cilt: VII, sayı: 17, s. 113-132.

41- Hz. Muhammed'in Tâif dönüşü Mut'im b. Adî'den himaye almasının sebebi nedir?

Hz. Muhammed Tâif'ten döndüğünde neden kabilesinin dışından birisinden koruma talep etme ihtiyacı hissetti? Ailesinden onu koruyacak kimse yok muydu? Mesela o dönemde Mekke'nin önemli şahsiyetlerinden biri olarak gösterilen amcası Abbas onu himaye edemez miydi?

Kabilecilik, Araplarda önemli bir dayanışma kurumudur. Bu sebeple Hz. Peygamber (sas), Müslüman olmasalar da akrabalarının desteğini almıştır. Ancak amcası Ebû Tâlib'in vefatından sonra amcalarından Ebû Leheb kabilenin lideri oldu. Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'in tebliğine karşı menfi bir tutuma sahip olduğu bilinmektedir. Hatta bu tutumu sebebiyle Hz. Peygamber'in kızları Rukıyye ve Ümm Külsûm ile nikâhladığı oğullarına onları boşattırdığı nakledilir. Onun hakkında nazil olan Tebbet suresinin de yaklaşımını gösterdiğini ifade etmek gerekir. Buna rağmen Ebû Leheb kabile lideri olduktan sonra başlarda Hz. Peygamber'i himaye edici bir tutum takındı. Bunun sebebi kabile liderlerinin kabilelerine mensup olan kişileri koruma hususundaki hassasiyetleridir. Bu tutumları hem kabile dayanışmasını besler, hem de kabile içinde saygınlıklarının devamını sağlar. Ancak Hz. Peygamber'in amcası Ebû Leheb'ten gelen bu desteğin uzun sürmediği anlaşılmaktadır. Bir süre sonra Hz. Peygamber'in faaliyetlerini kısıtlamaya ve onu yönlendirmeye çalışan Ebû Leheb ile Hz. Peygamber'in arası bozulmaya başlamış; bu süreçte oldukça sıkıntılı günler geçiren Hz. Peygamber bir alternatif bulmak ümidiyle Tâif'e gitmiştir. Allah Elçisi'nin Tâif'e gitme kararı vermesinde Mekkelilerin onun davet çabasını engellemek ve onu dinlememek suretiyle tepkilerini gösterme tutumları da etkili olmuştu. Tebliğ görevini yerine

getirebilecek ortamın oluşmasına engel konulması Allah Elçisi'ni (sas) rahatsız ediyordu.

Zeyd b. Hârise'yi alarak Tâif'e giden Hz. Peygamber, burada yaptığı görüşmelerden olumlu bir sonuç alamadı. Hatta Tâifliler ona tepki de gösterdiler. Tâif'te, Mekkelilerle siyasî ve ekonomik ilişkileri olan Sakîf kabilesi oturuyordu. Orada bazı Mekkelilerin emlaki de vardı. Bu ilişki, onların Kureyş'in müşrik liderleri paralelinde bir tutum takınmalarının sebebini açıklamaktadır.

Hz. Peygamber ve Zeyd b. Hârise, umduğunu bulamadığı gibi şehirden ayrılırken saldırıya da maruz kaldılar. Allah Elçisi, yüzüne kapıların kapandığı bu dönemde yeni kapıların açılması ve Allah'ın rızasına nail olması beklentisi içinde Mekke'ye döndü.

Allah Elçisi, tekrar Mekke'ye döndüğünde ailesi dışındaki birisinin himayesine ihtiyaç duydu. Onun himaye arayışı içerisinde olma isteği özellikle Ebû Leheb'in tutumuyla da ilişkilidir. Böylece amcasının kendisinden esirgediği desteği başka bir Mekkelinin yanında bulmaya çalışmıştır. Öte yandan bu dönemde yaşanan gelişmeler sebebiyle Kureyş'in diğer kolları arasında Hâşimoğullarına yönelik baskının etkisini hissettirmeye başladığı da görülmektedir.

Kişinin ya da kabilenin sosyal, siyasî ya da ekonomik sebeplerle ihtiyaç duyması halinde himaye istemesi yaygın olarak görülen bir gelenektir. Ayrıca himaye verecek olan kişi ya da kabilenin verdiği teminatı yerine getirebilecek güçte olması gerekir.

Hz. Peygamber Tâif dönüşü Mekke'de rahat hareket edebilmek için himaye ihtiyacı hissetmiştir. Mekke'ye yaklaşınca kendisine himaye vermesi için Zühreoğullarından Ahnes b. Şerik'e haber gönderdi. Ahnes'in kabul etmemesi üzerine Âmiroğullarından Süheyl b. Amr'a teklifte bulundu. Ancak o da kabul etmedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in büyük dedesi Hâşim'in kardeşi Nevfel'in torunu olan Mut'im b. Adî'ye haber gönderdi. Mut'im himaye vermeyi kabul edince çocukları, yeğenleri ve kardeşlerini silahlandırarak Hz.

Peygamber'i Mekke dışından alıp Kâbe'nin yakınlarında oturan müşriklerin yanına götürdü. Orada Allah Resûlü'nün himayesi altında olduğunu ilan etti. Bu duyuru muhtemel olumsuz bir gelişmeyi engellemeye matuftu. Bu gelişme eskiden beri aralarında soğukluk olan Nevfeloğullarıyla Hâşimoğulları arasında ilişkilerin düzelmesi açısından önemli bir adımdır. Himaye vermenin bir sebebi de himaye ilişkisinin tarafları birbirlerine yakınlaştırmasıdır.

Hız. Peygamber'in Mut'im b. Adî'den himaye alması, kendi kabilesiyle ilişkilerini tamamen sonlandırdığı anlamına gelmemektedir. Nitekim onun amcası Abbas'la iyi ilişkiler içinde olduğu, diğer akrabalarıyla ilişkilerinin de devam ettiği bilinmektedir. Ancak burada Ebû Leheb'in tutumu önemli bir belirleyici olarak zikredilmelidir.

Hız. Peygamber'in amcalarından, örneğin Abbas'tan himaye almasına zaten gerek yoktu. Hız. Abbas, onun amcası sıfatıyla gerektiğinde sorumluluklarını yerine getirirdi. Ancak Abbas'ın Mekke'deki gücü ve etkisi sınırlıydı. Hele o dönemde Hız. Peygamber'in tebliğe başlamasından sonra Hâşimoğullarının nüfuzu sarsıntı geçirmişti.

Hız. Peygamber'in Ebû Leheb'le yaşadığı sorunları aşmak üzere Mut'im'den himaye alması, Kureyş müşriklerinden karşılaşması muhtemel sıkıntılara karşı cepheyi tahkim etmeye matuftu. Buna rağmen Mut'im'in himayesinden birkaç yıl sonra bazı Kureyş boyları Hız. Peygamber'i öldürme kararı aldıklarında o sırada vefat etmiş olduğu anlaşılan Mut'im'in çocukları Hız. Peygamber'i öldürme kararının tarafı olmaktan kaçınmamışlardır. Bu gelişme, Mut'im'in verdiği emanın yakınları tarafından çok beğenilmediği için vefatından sonra farklı bir tutum takındıklarını gösterdiği gibi Kureyşlilerin baskılarının arttığını da göstermektedir. Muhtemelen Mut'im'in akrabaları genel gerginlik havası içinde himayeyi devam ettirme iradesini gösterememişlerdir.

Hız. Peygamber'in Mekke'deki faaliyetlerinde önemli olan bu gelişmelerin Arap kültürüyle ve Allah Elçisi'nin (sas) maruz kaldığı sıkıntılarla ilişkili olarak anlaşılması gerekir. Himaye talebinin Hâşimoğullarıyla ilişkilerini tamamen kopardığı şeklinde yorumlamak yanlıştır. Nitekim sonraki zamanlarda ortaya çıkan gelişmelerde Allah Elçisi'nin yakınlarıyla ve özellikle de amcası Hz. Abbas'la ilişkisinin devam ettiğı bilinmektedir.

İleri Okumalar

Emine Öztürk, *Hız. Muhammed'in Tebliğ Mücadelesinde Taif Yolculuğı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010.

42- Hazrecli altı kişinin Müslüman olma sürecinde Hz. Peygamber'in Yesriblilerle ilişkileri nelerdir?

Akabe'de Müslüman olan altı Hazreclinin Allah Elçisi'yle yaptıkları görüşmenin akabinde Müslüman oldukları anlatılmaktadır. Bu gelişmenin nübüvvetin 11. yılında meydana geldiği kabul edilirse, Hz. Peygamber'in büyük ninesi Selma'nın kabilesi olması hasebiyle Hâşimoğullarıyla hısımlık ilişkisi bulunan Hazrec'e mensup kişilerin Hz. Peygamber hakkında bilgiye sahip olmamaları mümkün değil gibi görünüyor. Bu durumda anlatımlarda kapalı kalan yerler mi var?

Hazrec kabilesinden olan Yesribli altı kişinin Müslüman olması Hz. Peygamber'in Mekke dışından gelenlere yönelik tebliğ faaliyetleriyle ilişkili önemli bir gelişmedir. Hz. Peygamber Nevfeloğullarının himayesini aldıktan sonra Mekke'deki tebliğ faaliyetlerinde muhatap bulmakta sıkıntı çekmeye devam etti. Zira müşriklerin liderlerinin ciddi tepkisiyle karşılaşmaya devam ediyordu. O güne kadar Hz. Peygamber'in yoğun baskıya rağmen geri adım atmaması, engellerle karşılaşmasına, bu da tebliğ için muhatap bulmasına engel oluşturuyordu. İnsanların Hz. Peygamber'le özgür iradeleriyle görüşmelerine engeller konuyor, genel baskı havası Müslüman olabilecek kişileri engelliyordu.

Allah Elçisi (sas) Mekke'de beklediği olumlu tepkiyi bulamayınca İslâm'ı tebliğ amacıyla hac dönemini beklemek zorunda kalıyordu. Her sene Zilkâde ayıyla birlikte başlayan hac mevsiminde Mekke'ye gelen kabilelere giderek onları İslâm'a davet ediyordu. Bu arada Mekke müşriklerinin yoğun aleyhte propagandası da sürüyordu. Hz. Peygamber'in yaptığı görüşmelerin akabinde müşrikler, insanların ona

inanması için yalanlarla tebliğini etkisizleştirmeye ve onu itibarsızlaştırmaya çalışıyorlardı.

Birçok kabileyle görüşmeler yapan Hz. Peygamber bu tebliğ çabalarından olumlu bir sonuç elde edemedi. Hz. Peygamber'in görüşmeleri sırasında karşılaştığı Yesribli altı Hazrecli'yle Akabe mevkiinde yaptığı görüşmede bu kişiler Müslüman olmayı kabul ettiler. Es'ad b. Zürâre, Avf b. el-Hâris, Râfi b. Mâlik, Kutbe b. Âmir, Ukbe b. Âmir ve Câbir b. Abdullah'tan oluşan bu altı kişi İslâm'ın Yesrib ve çevresinde yayılmasında rol üstlenen kişiler oldular.

Bazı kaynaklarımızda bir yıl önce Müslüman olan Abdüleşheloğullarından İyâs b. Muâz isimli bir gençten bahsedilir (İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 427). Ancak İyâs'ın orada yaşadığı ihtida sürecini başkalarına anlatıp anlatmadığını bilmiyoruz.

Medinelilerin, özellikle de Hazreclerin Hz. Peygamber'in ailesiyle olan hısımlık bağları sebebiyle Allah Resûlü'nü tanımamaları mümkün değildir. Hazreclilerin Müslüman olduğu zamana kadar geçen on yılı aşkın süre içerisinde Mekke'ye hac amacıyla ya da başka sebeplerle birçok defa gelen Medinelilerin Hz. Peygamber hakkında bilgi sahibi oldukları kanaatindeyiz. Kaynaklarda bu konuda ayrıntılı anlatımlara rastlamamamız herhangi bir ilişkinin olmadığı anlamına gelmez.

Birinci Akabe görüşmesinde Allah Resûlü ile buluşan ve o dönemde Hz. Peygamber'in ailesiyle ilişkileri devam eden Hazreclilerin Hz. Peygamber hakkında bir ön bilgiye sahip olduklarını söylemek yanlış değildir. Elbette koşullar Hz. Peygamber'le bir araya gelmelerini sağladığında daha önce onun hakkında duydukları ve bildikleri şeyler onları Allah Elçisi'ne iman aşamasına getirmiştir.

Aslında Hazreclilerin Müslüman olmasında etkili olan başka birkaç etkenden de söz etmek yanlış olmaz. Yakın bir zamanda meydana gelen Buâs Savaşı'nda Hazrec'in yenilgiye uğraması, onları bir müttefik arayışına yöneltmişti. Nitekim Hz. Peygamber'in Hazreclilerle görüşme yaptığı sıralarda Hazrecliler kendilerine destek olmaları için

Kureyş'le ittifak yapma yollarını arıyorlardı. Ticaretle uğraşan bir kabile olan Kureyşlilerin yol güzergâhı üzerinde bulunan Yesrib'in iç işlerine karışmak istemedikleri, bu sebeple ittifak talebini savsakladıkları anlatılır. İşte ittifak arayışı içinde olan Hazreclilerden küçük bir grup Hz. Peygamber'i sadece müttefik olarak değil, aynı zamanda Medine'de çatışma sürecini sonlandırabilecek mesaja davet eden bir kişi olarak kabul etmişlerdir.

Yesribli Araplar, komşuları olan Yahudilerle ilişkileri sebebiyle -İslâm inancının çerçevesini çizdiği şekilde olmasa da- nübüvvet olgusundan haberdardılar. Zaman zaman Yahudilerle aralarında meydana gelen gerginlikler sırasında gelecek bir peygamberin emri altında onları cezalandıracaklarından söz ettikleri nakledilir. Öte yandan peygamberlik kültürü Yahudiler arasında canlıydı. Araplar da bu konuyu onlardan dinlemişlerdi.

Hazreclilerin Allah Elçisi'nin (sas) ailesiyle hısımlıkları vardı. Akrabalık ve hısımlık ilişkileri, Arapların birbirlerine destek verdikleri ve yeri geldiğinde dayanışma içinde hareket ettikleri bir zemindir. Hz. Peygamber'in ailesinin geçmişte meydana gelen bazı olaylar sırasında Hazreclilerin desteklerini aldıkları bilinmektedir. Öte yandan Hz. Peygamber'in babasının Yesrib'te dayılarının yanında vefat etmesi ilişkilerinin devam ettiğini göstermektedir.

Mekkelilerin tutucu bir topluluk olmalarına rağmen Yesriblilerin yeni dini kabule daha meyyal olduklarını söylemek yanlış olmaz. Çünkü dinî hayat, Mekke'de ticaretle ilişkili olarak gündelik hayatta daha canlı ve etkiliydi. Mekkeliler, din değiştirmenin kendilerine maddî açıdan da zarar vereceğini düşünüyorlardı.

Yukarıda zikrettiğimiz etkenlerin yanında Hazreclilerin bireysel tercihleri de İslâm'ı kabul etmelerini ve Hz. Peygamber'in hicretinden sonra Medine adını alacak olan Yesrib ve çevresinde İslâm'ın yayılmasını hızlandırmıştır.

Michael Lecker, “İslâm Öncesi ve İslâm’ın İlk Döneminde Medine/Yesrib Pazarı Üzerine”, çev.
M. Mahfuz Söylemez, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003/2, cilt: II, sayı:
4, s. 157-172.

43- Birinci Akabe Biati'ne neden “Kadınlar Biati” denilmiştir?

Birinci Akabe Biati'nden bahseden kitaplarda Kadınlar Biati ifadesine denk geldim. Bunun ne anlama geldiğini anlayamadım. Kadınlar katıldığı için mi bu adı aldı? Birinci biatle ikinci biat arasında ne fark var? Neden birincisine Kadınlar Biati deniyor?

Müslüman olan Hazrecliler memleketlerine dönüp orada İslâm'ı tebliğ ettiler ve bir yıl sonra daha kalabalık bir grup olarak Mekke'ye geldiler. Hicretin 12. yılında (m. 621) Hz. Peygamber'le yine Akabe mevkiinde görüşen Yesribli Müslümanlar, Allah Elçisi'nin (sas) nasihatlerini dinlediler ve bazı konularda kendisine söz verdiler. Böylece İkinci Akabe görüşmesi sırasında Birinci Akabe Biati akdedildi.

Birinci Akabe Biati'nde bulunanların çoğunluğu yine Hazrec kabilesindendir. Hazrec kabilesinin yanında Evs kabilesinden de Hz. Peygamber'e iman etmiş kişilerden ikinci Akabe görüşmesine gelenler oldu. Bu biatte Hazrec kabilesinin farklı kollarından ve müttefiklerinden Avf b. el-Hâris, Es'ad b. Zürâre, Muâz b. el-Hâris, Râfi b. Mâlik, Zekvân b. Abdukays, Ebû Abdurrahman Yezîd b. Sa'lebe (müttefik), Ubâde b. es-Sâmit, Abbas b. Ubâde, Ukbe b. Âmir ve Kutbe b. Âmir; Evs kabilesinden ise Ebü'l-Heysem et-Teyyihân ve Uveyym b. Sâide biate katılmışlardır. On iki kişi olarak burada bulunanların bir kısmı bir yıl önceki ilk görüşmede bulunan ve Müslüman olan kişilerdi. Ancak Evs kabilesinden iki kişinin bulunması, İslâm'ın Yesrib'e taraf olarak değil, sorunu çözen bir güç olarak gitmesini sağlayan önemli bir gelişmeydi.

Yesriblilerin Müslüman olmaları, üstelik daha önce aralarında kan davası bulunan kabilelere mensup kişilerin bir arada bulunmaları onlar

açısından önemli olduğu gibi İslâm tebliği açısından da önemlidir. Zira Hz. Peygamber sadece bir kabilenin peygamber olarak tanıdığı bir kimse değil, farklı ve hatta aralarında düşmanlık olan kabilelerin mensupları tarafından tanınan bir peygamber olarak kabul edilmiştir.

Hz. Peygamber ikinci Akabe görüşmesine gelen Müslümanlarla Birinci Akabe Biati'ni gerçekleştirmiştir. O, biate katılanlara şöyle demişti: “Gelin, Allah’a ibadette hiçbir şeyi ortak koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarınızı öldürmemek, kendiliğinizden uyduracağınız hiçbir yalanla kimseye iftira etmemek, hiçbir maruf işte bana âsi olmamak üzere biat edin. İçinizden kim sözünde durursa ecri Allah’a aittir. Bu dediklerimden birini yapıp da ondan dolayı dünyada cezaya uğratılırsa, bu ceza ona kefarettir. Bunlardan birini yapıp da yaptığı fiili Allah örterse, durumu Allah’a kalmıştır. Allah dilerse onu affeder; dilerse cezalandırır.” (Buhârî, “Menâkıbü'l-Ensâr”, 43).

Birinci Akabe Biati olarak zikredilen biatte Hz. Peygamber'in Müslümanlardan aldığı söz sebebiyle bu biate “Kadınlar Biati” denmektedir. Yıllar sonra Medine’de nazil olan bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Ey Peygamber! Mümin kadınlar, Allah’a hiçbir şeyi ortak koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlerini kabul et ve onlar için Allah’tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*” (Mümtehine 60/12).

Ayette biat edecek olan hanımlardan söz vermeleri istenen hususların Birinci Akabe Biati’nde de istendiği görülmektedir. Bu isimlendirmenin ayetten hareketle verilmiş olması muhtemeldir. Ayrıca Birinci Akabe Biati’ne “Kadınlar Biati” denmesinin biat sırasında cihada ilişkin bir ifadenin bulunmamasından kaynaklandığı da ifade edilir. Zira İkinci Akabe Biati’nde Yesribli Müslümanlar, Hz. Peygamber’i korumak üzere söz vermişlerdi. Bu söz, aynı zamanda

gerektiğinde Allah Elçisi (sas) savaşmayı da göze almak anlamına gelir. Kıtâl [savaş] şeklindeki cihat, kadınların değil, erkeklerin yükümlülüğü olarak kabul edilmektedir. Buna göre cihada ilişkin bir koşul ihtiva etmediği için birinci biate “Kadınlar Biati” denmiştir.

Birinci biatten sonra Mus‘ab b. Umeyr Yesrib’e gitmiş ve İslâm kısa zamanda orada büyük bir teveccühle karşılaşmıştır. Bir yıl sonra Mekke’ye gelen ikisi hanım yetmiş beş kişi Allah Resûlü’ne ikinci biatle başka sözler vermişlerdir. Bu biate katılanların bir kısmı ilk görüşmede ve birinci biatte bulunanlardı. Ayrıca grup içinde on bir Evsli erkek de vardı.

İkinci Akabe Biati sırasında Hz. Peygamber’le (sas) birlikte hazır bulunan Hz. Abbas, “Bildığınız gibi Muhammed (sas) bizdendir. Onu, bizimle aynı görüşte olan, kavmimizden kimselere karşı koruduk. Kendisi kavmi arasında izzet sahibi, yurdunda ise koruma altındadır. Ancak o size katılmayı ve sizin yanınıza gelmeyi istiyor. Eğer onu davet ettiğiniz hususta sözünüzü tutacaksanız ve kendisini muhaliflerinden koruyacaksanız sizi yüklendiğiniz sorumlulukla baş başa bırakıyorum. Eğer yanınıza geldikten sonra onu düşmanlarına teslim edip ihanet ederseniz, kendisini hemen terk edin. Çünkü o kavmi arasında ve yurdunda izzet ve koruma altındadır.” demiş; ancak Medineliler Hz. Peygamber’i dinlemek istediklerini söyleyerek kendisine bazı sözler vermişlerdir. Hz. Peygamber, Medinelilerin aralarından temsilciler seçilmesini istemiş, seçilen on iki nakip [temsilci] Hz. Peygamber’e karşı yükümlülüklerini üstlenmişlerdir.

İleri Okumalar

Cafer Acar, “Siyer Kaynaklarına Göre Akabe Görüşmeleri”, *Turkish Studies*, 2017, cilt: XII, sayı: 10, s. 1-20.

Hüseyin Algül, “Akabe Hadisesi: Hicret ve Getirdikleri”, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1981, sayı: Hicret özel sayısı, s. 31-83.

44- Müslümanların hicretiyle ilgili anlatımlarda abartı var mı?

Müslümanların hicret süreciyle ilgili bazı abartılar var mı? Mesela Hz. Ömer'in meydan okuyarak hicret ettiği anlatılıyor. Bu bilgi ne kadar doğru? Henüz Müslümanların çatışma güçlerinin olmadığı bir ortamda bu mümkün mü?

Müslümanların hicret süreci Hz. Peygamber'in İkinci Akabe Biati'nde Medinelilerle yaptığı anlaşmanın akabinde başladı. Hz. Peygamber Zilhicce ayının ortalarında İkinci Akabe Biati'ni gerçekleştirdikten sonra imkân bulan Müslümanların hicret etmeleri talimatını verdi. O günlerde Mekkelilerin baskılarından ve tepkilerinden bunalan Müslümanlar da hazırlıklarını yaparak hicret etmeye başladılar. Özellikle bazı Müslümanların hicretleriyle ilgili anlatılan gelişmeler, bazı kişilerin durumlarının vurgulanması sebebiyle öne çıkmıştır. Ancak her Müslümanın hicreti kendi koşulları çerçevesinde farklılık arz edebiliyordu. Sıkıntılı bir şekilde hicret edenler olduğu gibi daha rahat hicret edenler de oldu. Engel ve sıkıntıların Mekke yılları boyunca Müslümanların maruz kaldıkları baskılara benzer şekilde akraba ve yakınlarından olduğu görülmektedir. Ancak genel olarak başlarda müşriklerin Müslümanları engelleme siyaseti güttüklerini söylemek doğru değildir. Suheyb b. Sinân gibi bazı isimlerin maruz kaldıkları sıkıntılarda kendilerini destekleyecek kimselerin olmaması etkili olmuştur. Bazı kişilerin yakınlarının hicretini engelledikleri ve sonraki yıllarda da bu engellerin devam ettiği bilinmektedir.

Hz. Ömer'in hicretine gelince bu konuda farklı iki rivayet bulunmaktadır. Hz. Ali'den nakledilen bir rivayete göre Hz. Ömer'in hicreti şöyle gerçekleşmiştir: "Muhacirlerden, Ömer b. Hattâb'ın

dışında, gizlenmeden hicret eden bir kimse bilmiyorum. O, hicret edeceği zaman, kılıcını kuşandı, yayını omuzuna astı, oklarını ve mızrağını eline aldı; Kâbe'ye gitti. Kureyş müşriklerinin ileri gelenleri, Kâbe'nin yanında bulunuyorlardı. Ömer b. el-Hattâb, Kâbe'yi yedi kere tavaf ettikten sonra orada bulunanların birer birer başuçlarına dikilip şöyle dedi: 'Kararası yüzler! Allah elbet bu burunları yere sürtecektir! Kim anasını ağlatmak yahut çocuğunu yetim ya da karısını dul bırakmak isterse, gelip şu vadinin arkasında karşıma çıksın!' Kendilerini eğittiği ve irşat ettiği zayıf kimselerden başka hiç kimse ardına düşüp onu takip edemedi; yüzünün dikine gitti." (İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XLIV, 51-52; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Gâbe*, IV, 137; Muhibbuddîn et-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadra*, II, 286; eş-Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, III, 225; Özpınar, s. 16 [Çeviri Özpınar'dan alınmış, bazı küçük müdahalelerde bulunulmuştur]).

Hiz. Ömer'den nakledilen diğer rivayet ise şöyledir: Ben, Ayyâş b. Ebî Rebîa ve Hişâm b. el-Âs b. Vâil, hicret için Gıfâroğullarının Medine'deki mevkilerinden biri olan Tenâdüb adlı yerde buluşmak üzere sözleştik. Gizli olarak çıkacaktık. Dedik ki hangimiz randevudan geriye kalırsa o kalsın, o mevkie gelmiş olan yürüyüp gitsin. Ben ve Ayyâş b. Ebî Rebîa çıktık. Hişâm b. el-Âs ise engellendi ve işkenceye maruz kalanlar arasında o da işkenceye maruz kaldı. Ben ve Ayyâş, el-Akîk'e geldiğimizde el-Asbe'ye saptık. Nihayet Kubâ'ya ulaştık ve Rifâa b. Abdülmünzir'e konuk olduk. Ayyâş b. Ebî Rebîa'ya anne bir iki kardeşi, Hişâm b. el-Muğîre'nin iki oğlu olan Ebû Cehil ile el-Hâris geldi. Bunların üçünün annesi Temîmoğullarından Muharribe'nin kızı Esmâ idi. O sırada Peygamber (sas) Mekke'deydi, henüz orada ayrılmamıştı. Ebû Cehil ile Hâris hızlı yürüdüler ve bizimle beraber Kubâ'da konakladılar. Bunlar Ayyâş'a şöyle dediler: 'Annen seni görünceye kadar kendisini hiçbir gölgenin gölgelemeyeceğine ve başına asla yağ değmeyeceğine dair adakta bulundu.' Ömer dedi ki: Bunun üzerine ben Ayyâş'a şöyle dedim: 'Vallahi bunlar sadece seni

dininden döndürecekler. Dinini sakın!’ Ayyâş cevaben dedi ki: ‘Mekke’de biraz malım var. Belki onu alırım da bizim için bir güç kaynağı olur ve bir de annemin yeminini yerine getirmesini sağlarım.’ Ardından onlarla beraber yola çıktı. Dacnân denilen yere geldiklerinde Ayyâş bineğinden indi, onlar da onunla beraber inip onu iple bağladılar. Nihayet onunla beraber Mekke’ye girdiler ve şöyle dediler: ‘Ey Mekke halkı! Beyinsizlerinize işte böyle davranın!’ Sonra onu hapsedtiler.” (İbn Sa’d, *Tabakât*, III, 251-252).

Son dönemlerde yapılan bazı çalışmalarda Hz. Ömer’in bir meydan okumayla değil, diğer Müslümanlar gibi tedbir ve temkin çerçevesinde hicret ettiği tespiti yapılmaktadır. Bununla birlikte kaynaklarımızda yer alan onun meydan okuyarak hicret ettiğine dair rivayetler muhtemelen daha çok ilgi çekmesi, insanların dikkatini çekmeye ve mesaj vermeye daha uygun görülmesi sebebiyle öne çıkarılmaktadır. Oysa Hz. Ömer’in çatışmacı bir tavırla hicret etmesi, Müslümanların o süreçte içinde bulundukları duruma ve Allah Elçisi’nin siyasetine çok uymamaktadır.

Sonuç olarak bazı Müslümanlar daha rahat hicret imkânı buldukları halde bazıları ciddi sıkıntılar yaşayarak hicret edebilmişlerdir. Bu sebeple anlatılanların bir kısmında abartı olabilse de hicret sürecinin çok kolay olmadığını ifade etmek yerinde olur. Zira hicret edenlerin evlerini, işlerini, akrabalarını ve çevrelerini bırakarak gitmeleri bile başlı başına sıkıntılı bir durumdu.

İleri Okumalar

Ömer Özpınar, “Hz. Ömer’in Medine’ye Hicretiyle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi”, *İSTEM: İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musikisi Dergisi*, 2012, cilt: X, sayı: 20, s. 11-39.

45- Hz. Muhammed neden en son hicret edenlerdendir?

Hz. Muhammed'in hicretinin oldukça organize bir iş olduğu anlaşılıyor. Neden son ana kadar Mekke'de kalmayı tercih etti?

İslâm tarihinin en önemli olaylarından biri olan Hz. Peygamber'in (sas) hicretini, onun tebliğ sürecinden ve karşı karşıya kaldığı tepkilerden bağımsız düşünemeyiz. Medine'ye hicret, Mekkeli müşriklerin Allah Resûlü'ne ve Müslümanlara yönelik baskı ve engellemelerinin sonunda bir çıkış yolu olarak gelişmiş bir süreçtir. Öte yandan Hz. Peygamber'in Mekke'de İslâm'ı tebliğ etme imkânı kalmamıştı. Hz. Peygamber, Müslümanların maruz kaldığı baskıyı bertaraf etmek için elinden gelen çabayı gösteriyor, bir taraftan müşrikleri iman etmeleri için ikna etmeye çalışırken diğer taraftan da geri adım atması yönündeki baskılara direniyordu. Tam bu gerginlik ve sıkıntı ortamında bir çıkış yolu olarak Medine seçeneği gündeme geldi.

Hicret, Akabe Biatleri süreciyle başlamış ve sonrasında da bütün ayrıntılarıyla planlanmış bir süreçtir. Hz. Peygamber, Mekke'den ayrılmaya karar verdiğinde müşriklerin onu öldürme riski altındaydı. Zira Müslümanların hicretinden sonra tehlikenin onlar açısından daha da büyüdüğüne inanan müşrikler, radikal önlemler almaları gerektiğini düşünmeye başlamışlardı. Bunun sebebi, Mekkeliler için hayatî öneme sahip olan ticaretlerinin tehlikeye gireceği ihtimaliydi.

Hz. Peygamber'in hicreti diğer Müslümanları Medine'ye gönderdikten sonra gerçekleştirmesi, kendisinden sonra Mekke'de kalan Müslümanların maruz kalabilecekleri sıkıntıları bertaraf etmeye matuf bir önlem olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Müslümanların peygamberi ve lideri sıfatı fedakârlık yapmasını gerektiriyordu. Kendisine inananları tehlikeye atarak kişisel güvenliğini düşünmesi

Allah Elçisi'nin davet ettiği mesajın ruhuna uygun olmadığı gibi onun kişiliğine de uygun değildir. Öte yandan Müslümanların onun talimatı doğrultusunda yakınlarını karşılarına alarak o güne kadar sahip olduklarını terk edip adeta bir bilinmeyene hicret etmeleri, Allah Elçisi'nin gücünü ve imanlarının derecesini göstermektedir.

Hiz. Peygamber (sas) İkinci Akabe Biatı'ndan sonra Yesrib'e gitmek üzere imkân bulan Müslümanların hicretine izin verdi. Müslümanların gidiş i iki ayı aşkın bir zaman aldı. Ancak Allah Elçisi (sas), daha önce kendi hicretiyle ilgili bazı kararlar ve önlemler almıştı. Hicret yolculuğu için iki deve satın almış, bunları Mekke'nin çevresindeki kabilelerden Di'loğullarına mensup olan Abdullah b. Uraykıt'a teslim etmişti. Abdullah b. Uraykıt müşrik olup yol kılavuzluğu konusunda bilgisi olan biriydi.

Hiz. Ebû Bekir, diğer Müslümanların hicreti sırasında Allah Elçisi'nden (sas) hicretine izin vermesi talebinde bulunmuş, ancak Allah Elçisi (sas) her defasında biraz daha beklemesini istemişti

Allah Resûlü, Hiz. Ebû Bekir ve Hiz. Ali gibi Mekke'de kalmasında bir amaç güdülen ya da başka sebeplerle bir süre daha kalması gereken birkaç kişi dışında imkân bulabilen bütün Müslümanların hicret etmesini sağladı. Aileleri tarafından engellenen bazı kişiler bir süre daha burada kaldılar. Bunların bir kısmının hapsedildiği ya da zincirlenerek engellendikleri anlaşılmaktadır.

Hicret etme imkânı bulan bütün Müslümanlar gittikten sonra müşrikler, onların yoğun bir şekilde Medine'de ikamet etmelerinin ticaret yollarının güvenliğini sıkıntıya sokan bir tehlike oluşturduğunu gördüler. Bu arada hicret etmek isteyen Müslümanların bazılarına yönelik baskıları, hatta Suheyb b. Sinan gibi bazı Müslümanların mallarına el koymaları, müşriklerin Müslümanların Mekke'den ayrılmalarını kolaylaştırıcı bir rol üstlenmek şöyle dursun, gerginliği arttıran taraf olduklarını göstermektedir. Nihayet Hiz. Peygamber'in Medine'ye gidişinin çok büyük bir risk oluşturacağını düşünerek onu

öldürme kararı aldılar. Bu kararın verildiği zaman ile Hz. Peygamber'in hicret hazırlığı yaptığı zaman birbirine denk gelmektedir.

Allah Resûlü önce hicret etmiş olsaydı, Müslümanların onun yanına gitmesinin kendisini güçlü kılacağını düşünecek olan müşrikler, geride kalanlara büyük sıkıntı verebilirlerdi. Nitekim hicret edemeyen Müslümanların daha sonraki süreçte epey baskıya maruz kaldıklarını biliyoruz. Allah Elçisi, önce Müslümanları göndermek suretiyle onların maruz kalabilecekleri sıkıntıları engellemiş, bir bakıma kendisini hedef haline getirmiştir.

Hicret sürecinin yönetilmesinde Hz. Peygamber'in, özellikle Hz. Ebû Bekir'den büyük destek aldığı bilinmektedir. Bu desteğin ona yol arkadaşlığı yapmanın yanında maddî imkânlarını emrine seferber etmesi suretiyle de gerçekleştiği bilinmektedir. Nitekim ikisi hicret etmek üzere Mekke'den ayrıldıklarında müşriklerin aklına ilk gelen, Hz. Ebû Bekir'in evine bakmak olmuştur.

Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir, yanlarına Âmir b. Führeyre'yi alarak Abdullah b. Uraykıt'ın rehberliğinde hicret ederlerken aileleri Mekke'de kalmış, Hz. Peygamber'i öldürme kararı alan, ancak amaçlarına ulaşamayınca da başına ödül koyan müşrikler, onların ailelerini engelleyici bir tavrın içine girmemişlerdir. Zira böyle bir davranış hem Mekke'de, hem de diğer Araplar nezdinde ayıplanan bir davranış olurdu.

İleri Okumalar

Adnan Demircan, *Nebevî Direniş Hicret*, 2. Basım, Beyan Yayınları, İstanbul 2015.

Mustafa Ağırman, "Hz. Peygamber'in Medine'yi İslâmlaştırması ve Hicret Projesi", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler-*, 1998, cilt: 1, sayı: 2, s. 57-85.

46- Hz. Muhammed'in hicreti sırasında meydana geldiği söylenen mucizevî rivayetler doğru mudur?

Hz. Peygamber hicret yolculuğunda Sevr Mağarası'nda bulunduğu sırada güvercinin mağaranın ağzına yumurtlaması, örümceğin ağ örmesi, bir ağacın bitivermesi gibi olağanüstü gelişmelerle Allah'ın, elçisini koruduğu söyleniyor? Gerçekten bu bilgiler ilk kaynaklarda var mı? Mesela mağaradaki yılan Hz. Ebû Bekir'i ayağından ısırды mı?

Hz. Peygamber'in Mekke'den ayrılıp Medine'ye gittiği süreçte meydana geldiği rivayet edilen olağanüstü gelişmelerin bir kısmının ilk kaynakların bazılarında yer aldığını, ama bir kısmının daha sonraki dönemlerde Müslümanların muhayyilesinde, hadisenin anlatım ve nakli sürecinde gelişmiş olduğu söylenebilir.

Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili temel kaynaklardan biri olan İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında örümceğin ağ örmesiyle ilgili olarak "Resûlullah (sas) Ebû Bekir'in evine gitti; geceye kadar orada kaldı. Sonra Ebû Bekir ile birlikte çıkıp gittiler ve Sevr Dağı'ndaki mağaraya girdiler. Örümcek mağaranın kapısına girift bir yuva yaptı. Kureyş Resûlullah'ı (sas) yoğun bir şekilde arıyordu. Nihayet mağaranın kapısına geldiler. Onlardan bazıları, "Burada Muhammed'in doğumundan önceye ait bir örümcek vardır." dediler ve ayrıldılar." denilmektedir (İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 195).

Başka bir rivayette de şöyle denmektedir: "Mağara gecesinde Allah bir ağaca, Resûlullah'ın önünde bitmesini emretti. Ağaç onu örttü. Allah örümceğe emretti; onun yüzüne karşı yuvasını dokudu, onu örttü. Allah iki yabani güvercine emretti, mağaranın ağzında durdular. Her aileden bir adam olmak üzere Kureyş gençleri kılıçları, değnekleri ve bastonlarıyla mağaraya yöneldiler. Hatta Resûlullah'la (sas) onların arasında yaklaşık kırk zira kalmıştı. Grubun en önündeki adam baktı;

iki güvercini gördü ve geri döndü. Arkadaşları kendisine, “Ne oldu, niye mağaraya bakmadın?” dediler. Adam, “Mağaranın kapısında iki güvercin ve iki yuva gördüm. Hiç kimsenin olmadığını anladım.” dedi. Resûlullah (sas) onun sözünü duydu ve Allah’ın iki güvercin vasıtasıyla düşmanları ondan uzaklaştırdığını anladı. Resûlullah (sas), güvercin türüne dua etti ve mükâfat olarak onları Allah’ın haremine yönlendirdi.” (İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 195).

Yukarıda verdiğimiz rivayetlerdeki anlatımdan anlaşıldığı gibi Hz. Peygamber’in mağarada bulunduğu sırada bazı delilleri dikkate alan müşriklerin Allah Resûlü’nün orada olmaması lazım geldiğine hükmetmeleri olağanüstü yardımın bir yansıması olarak görülmüştür.

Bilindiği gibi Araplar delillerden hareketle iz sürme bilgiliydiler. Hz. Peygamber’i aramaya çalışan müşrikler çeşitli delilleri değerlendirdiler ve değerlendirme neticesinde yanıldılar. Sonuçta iz sürücüler, bazı delillerden hareketle sonuca gitmişlerdir.

İbn Sa’d’tan daha eski bir kaynak olan İbn İshâk’ın hicreti anlatırken bu gelişmelere yer vermemiş olması, ayrıca hadis kaynaklarında gelişmelerin bazı tarih kaynaklarında zikredildiğinden farklı olarak anlatıldığı bilinmektedir. Bu durum söz konusu anlatımların en azından bazı âlimler tarafından nakledilmeye değer bulunmadığını göstermektedir.

Hz. Peygamber’in mağaraya giriş sürecinde Hz. Ebû Bekir’in delikleri kapattığı, yeteri kadar bez parçası bulamadığı için bir deliği ayağıyla kapattığı, ancak delikte bulunan bir yılan tarafından ısırıldığı hikâyesi sonraki süreçte oluşturulmuş bir hikâye olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk kaynaklarda hikâye, Hz. Ebû Bekir’in mağaraya ulaştıklarında Hz. Peygamber’den önce mağaraya girerek yabani bir hayvan ya da yılan bulunup bulunmadığını kontrol ettiği, sonra Hz. Peygamber’i içeri çağırdığı şeklindedir (İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, I, 486). Hikâye geç dönemde telif edilen kitaplarda Hz. Ebû Bekir’in deliği ayağıyla kapattığı ve yılan tarafından ısırıldığı şeklinde

dramatize edilerek genişletilmiştir (Bk. el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II, 477). Bu hikâye günümüzde yazılan bazı kitaplarda da nakledilmektedir. Hikâyenin kurgu olduğu, ilk kaynaklardaki kayıtlarla sonradan anlatılan hikâyenin çok değiştiği anlaşılmaktadır.

Mucize olduğu kabul edilen olaylarla ilgili anlatılanların bir kısmının, şahitlerin öznel kanaati, bir kısmının ise ravilerin yorumuyla ve muhatapların anlayışlarıyla ilişkili olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Öte yandan hadisenin anlatım sürecinde zamanla genişleyen bir literatürle karşılaşıldığı da anlaşılmaktadır. Bu hususta esas olarak hicretin Hz. Peygamber'in planlama yaparak ve müşriklerin atmaları muhtemel adımları hesaba katarak gerçekleştirilen bir süreç olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Zira Allah Elçisi (sas) bütün işlerinde gerekli önlemleri alarak adım atmış, ondan sonra Allah'a tevekkül etmiştir. Dolayısıyla bunun dışındaki anlatımlar, sonradan gelen insanların yorumu olarak değerlendirilmelidir.

İleri Okumalar

Fuat İstemi, *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2107.

Mehmet Azimli, "Olağanüstü Olaylar Örgüsünde Hz. Peygamber'in Hicreti", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2008, cilt: V, sayı: 3, s. 51-79

47- Müşrikler Hz. Muhammed'i öldürmeye nasıl karar verdiler?

Hz. Peygamber'i öldürme teşebbüsü Mekkeliler açısından çok zor bir karar değil miydi? Bu kararı kimler nasıl verdiler?

Mekke'de şehri yönetecek güçlü bir otorite bulunmadığı için Hz. Peygamber'in faaliyetlerinden rahatsızlık duyan müşriklerin ileri gelenleri, tebliğin başında Allah Elçisi'ni (sas) engelleyecek radikal bir karar alamadılar. Bunun sebebi hem Mekke'de müstakil ve güçlü bir otoritenin olmaması, başka bir ifadeyle söylemek gerekirse siyasî erkin kabileler arasında paylaşılması hem de Hz. Peygamber'in Ebû Tâlib'in liderliğindeki Hâşimoğullarının destek ve himayesine sahip olmasıdır.

Ebû Tâlib'in vefatının ardından Ebû Leheb'in liderliğinde Hâşimoğullarının kabile dayanışmasının zayıflaması gibi etkenler, Müslümanların Yesrib'e hicreti ve Hz. Peygamber'in hicret etmesinin Mekkelilerin çıkarına zarar verebileceği düşüncesi müşriklerin Hz. Peygamber'i öldürmeyi ciddi ciddi düşünmelerine ve bu konuyu kararlaştırmalarına sebep oldu.

Hz. Peygamber'in öldürülme kararının alındığı toplantının yapılış süreci meselenin Mekkeliler için hiç de kolay olmadığını göstermektedir. Dârü'n-Nedve'de akdedilen toplantıya Kureyşlilerin hepsi çağrılmamıştı. Mekkelî müşriklerin bir kısmı, özellikle Hz. Peygamber'in kabilesiyle iyi ilişkiler içinde olmayan ve onlara rakip olan kabileler bir araya gelerek Hz. Peygamber'in durumunu müzakere ettiler. Allah Elçisi'nin öldürülmesinin kararlaştırıldığı toplantıya şu kabileler ve kabileleri temsil eden kişilerin katıldığı rivayet edilmektedir:

a) Abdüşemsoğullarından Ebû Süfyân b. Harb, Şeybe b. Rebîa ve Utbe b. Rebîa

b) *Nevfel b. Abdümenâfoğullarından* Cübeyr b. Mut'im, el-Hâris b. Âmir b. Nevfel ve Tu'ayme b. Adî

c) *Abdüddâroğullarından* en-Nadr b. el-Hâris

d) *Esed b. Abdüluzzaogullarından* Ebü'l-Bahterî b. Hişâm, Hakîm b. Hizâm ve Zem'a b. el-Esved b. el-Muttalib

e) *Mahzumoğullarından* Ebû Cehil (Amr b. Hişâm)

f) *Sehmoğullarından* Münebbih b. el-Haccâc ve Nübeyh b. el-Haccâc

g) *Cumahoğullarından* Ümeyye b. Halef

Bazı kaynaklarda bu isimlerin dışında başkalarının katıldığı ifade edilse de toplantıyı organize edenlerin Mekke'deki siyasî gruplardan biri olan Ahlâf grubu olduğu, onlara ayrıca Mutayyebûn grubundan Hâşimoğullarıyla sorunlar yaşayan bazı boyların da katıldığı anlaşılmaktadır.

Toplantıya katılanların kabile irtibatları, Hz. Peygamber'le ilgili kararın esasında Mekke'deki iç siyasî rekabetin de bir parçası olduğunu göstermektedir. Anlaşılan o ki müşrik de olsalar, bütün Mekkeliler Hz. Peygamber'e karşı aynı tepkiyi göstermiyorlardı. Hatta onun dinine girmeseler de kabile dayanışmasının bir yansıması olarak kendisini destekleyen kimseler vardı. Kısacası bu mesele sadece dinî değil, aynı zamanda siyasî bir konuydu.

Toplantıya katılan kabileler arasında en dikkat çekici olanı Nevfeloğullarıdır. Mut'im b. Adî'nin yakınları muhtemelen onun vefatından sonra kendilerini Hz. Peygamber'i himaye sözünü uygulamak zorunda hissetmemişler ve bu himayeyi sonlandırmışlardı. Aksi takdirde daha önceden himaye verdikleri bir kişinin öldürülme kararının verildiği bir toplantıya katılmaları mümkün değildi.

Dârü'n-Nedve'deki toplantıda üç konu üzerinde duruldu. Bunlardan biri Allah Resûlü'nün hapsedilmesi, diğeri sürgün edilmesi, üçüncüsü ise öldürülmesiydi. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de bu konuya işaret edilmiştir: "*Hani kâfirler seni tutuklamak veya öldürmek, ya da*

(Mekke'den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlar. Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır.” (Enfâl 8/30).

Üç seçenek de tartışılmış, nihayet kesin çözümün Allah Elçisi'nin öldürülmesinden geçtiği görüşü baskın çıkmıştır. Ancak Hz. Peygamber'in öldürülmesi Mekkeliler açısından kolay bir iş değildi. Çünkü Mekke'de kabileler arasındaki rekabet sebebiyle Hâşimoğullarının ve müttefiklerinin bu cinayete sessiz kalmayacakları biliniyordu. Bunun neticesinde bir kan davası ve düşmanlığın ortaya çıkabileceği ihtimalinden hareketle Allah Resûlü'ne karşı düzenlenecek olan suikastın bu kararı veren kabilelerin ortak işi olması için herkesin cinayeti birlikte işlemesini sağlayacak bir formül buldular. Buna göre her kableden bir kişi suikasta katılacak, Hâşimoğulları da bütün kabilelerle düşmanlık yapma imkânı bulamayacakları için diyet alarak kabilelerle barış yapmak zorunda kalacaklardı. Böylece Mekkeliler açısından oldukça zor olan bu süreç cinayete katılacak kişilerin sayısını arttırmak suretiyle aşılmaya çalışılmıştır.

Gelişmeler, Hz. Peygamber'i öldürme kararının çok zor alındığını ve alınan kararın uygulanmasında büyük zorluklar yaşandığını göstermektedir. Mekke'deki kabileler Kureyş'in boyları olarak ya birbirlerine akraba ya da bu boylardan birisinin himayesinde buraya yerleşmiş olan kabilelerdi. Birbirlerinden evlenmeleri de onlar arasındaki ilişkileri daha karmaşık hale getiriyordu.

Ahlâf grubunun organize ettiği ve Hz. Peygamber'in akrabaları olan Abdüşems ile Nevfeloğullarının da destek verdiği Dârü'n-Nedve'deki toplantı, müşriklerin içine girdikleri bir çıkmazdı. Kureyş boyları arasında yıllarca sürebilecek bir kan davasına yola açabilecek bu kararın gerçekleştirilememesi, Kureyşliler arasındaki rekabet ve ayrılığın daha da derinleşmemesi açısından yararlı olmuştur.

Mehmet Azimli, “Allah’ın Hz. Peygamberi Suikastlerden Koruması Çerçevesinde Siyerdeki Bazı Olayların Tahlilleri”, *İslâmî Araştırmalar*, 2007, cilt: XX, sayı: 1, s. 31-37.

Hilal Kara-Abdullah Kara, *Efendimiz’e (sas) Yapılan Suikastler*, editör: Muhammed Ali Alioğlu, Siyer Yayınları, İstanbul 2016.

48- Hicret yurdu olarak neden Yesrib seçilmiştir?

Mekke'den Yesrib'e hicret eden Müslümanların barınma sorunu oldukça önemli bir problemdi. Hz. Muhammed onları farklı bölgelere dağıtacağına neden Yesrib'te topladı?

Kişinin kurulu düzenini terk ederek başka bir memlekete gitmesi, hayatında önemli etkileri olan ciddi bir karardır. Günümüz imkânlarında bile karar vermekte zorlanılabileceği göçün dönemin koşulları içinde değerlendirildiğinde oldukça zor olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Müslümanların hicret yurdu olarak belirledikleri mekân, Allah Elçisi'nin hicretinden sonra Medînetü'n-Nebî [Nebî'nin şehri], bir süre sonra da kısaca Medine diye anılan Yesrib başta olmak üzere birçok köyden ve mahalleden meydana gelen bir yerdi.

Müslümanların hicret ettikten sonra Yesrib'in yanı sıra Yesrib'in çevresinde bulunan, kabilelerin ikamet ettikleri köyler Müslümanların yurt edindikleri yerler arasındaydı. Müslümanlar hicret ettikleri köylerde kendilerini misafir edip ikamet etmelerine imkân sağlayan kişilerin yanında kaldılar. Bu, onların barınma sorununu çözmek için önemli bir adımdı. Bazıları ise daha önce ilişkili oldukları, tanıdıkları kişilerin yanına gittiler.

Hicret eden Müslümanların hepsi aslında Yesrib'te ikamet etmediler. Müslümanların bir kısmı Kuba köyünde, diğer bir kısmı da daha sonra kardeşleştirmeye birlikte kendileri için belirlenen kardeşlerinin yanında ya da eskiden tanıdıkları kimselerin yanında, mensup oldukları kabilelerin köylerinde ikamet etmişlerdir. Bu köyler Yesrib'e yakın olduğu için bütün Müslümanların Yesrib'e ve daha sonra Allah Resûlü'nün hicretiyle birlikte adı Medine'ye dönüşen şehre hicret ettikleri ifade edilir.

Hız. Peygamber'in hicretinden sonra karşılaştığı en önemli sorunlardan biri iskânıdır. Zira Medine'de imkânlar oldukça kısıtlıydı. İnsanların ancak kendilerine ait bir evlerinin olduğu ortamda herkese yetecek yeterli sayıda ev bulunması mümkün değildi. Hicretten sonra Hız. Peygamber muhacirleri tek bir köye yerleştirmedi. İmkânlar çerçevesinde onları dağıttı. Örneğin Avf b. Amroğullarının mahallesine Ebû Selime, Âmir b. Rebîa ve onun eşi; Leylâ bt. Ebî Haşme, Abdullah b. Cahş, Ömer b. Hattâb ve Eşi İyaş b. Ebî Rebîa yerleştirildi. Kulsüm b. el-Hidm'in evine Habbâb b. Eret, Mikdad b. Amr, Umeyr b. Avf, Sa'd b. Havle, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Abdullah b. Mahreme, Zeyd b. Hârise, Beyzâ'nın iki oğlu Safvân ve Süheyl, Amr b. Ebî Amr, İyâz b. Züheyr yerleştirildi. Bekâr Müslümanlar, Sa'd b. Hayseme'nin evine misafir oldular (Koçyiğit, *İskân*, s. 69-71).

Müslümanların Medine'de yerleştirildikleri köyler, birbirlerine yakın ve birbirleriyle iletişim imkânlarının kolay olduğu yerlerdi. Hız. Peygamber Müslümanları birlikte hareket edebilecekleri ve Mekke'de sağlayamadıkları koşulları bir arada bulunmak suretiyle oluşturacakları bir ortamda iskân etmek zorundaydı. Birbirlerine akraba kabilelerin oturdukları ve birlikte hareket ettikleri Yesrib ve çevresi bunun için uygundu. Öte yandan dönemin koşulları açısından bakıldığında Müslümanların Arabistan'ın farklı yerlerine dağılmaları mümkün değildi. Zira isteyen istediği yere yerleşemezdi. Bir mekâna yerleşebilmek için himaye almak ya da anlaşma yapmak gerekiyordu. Hız. Peygamber de bir anlaşmanın ardından Müslümanlara hicret izni vermiştir.

Diğer taraftan Müslümanların kimliklerini muhafaza edebilmeleri için bir arada olmaya ihtiyaçları vardı. Müslümanların sayıları oldukça azdı. Dolayısıyla az sayıdaki Müslümanın birbirlerinden uzak diyarlarda dinlerini diledikleri gibi yaşayabilmeleri zordu. Ayrıca hicret yurdu olarak seçilecek yerin aynı zamanda Elçi'nin (sas) yurdu olması lazım geldiği de göz ardı edilmemelidir.

Hicret edilecek yerdeki faaliyetler tebliğin bir parçası olarak düşünüldüğünde Müslümanların kimliğini akide etrafında şekillendirmek açısından da önemli olduğu görülecektir. Allah Elçisi'nin (sas) Medine'ye hicretinin etkileri dikkate alındığında kısa sürede büyük başarılar elde edildiği, Mekke'nin sekiz yıl sonra savaşız fethedilmesi ve Mekkelilerin önemli bir kısmının fetih sürecinde diğerlerinin de takip eden günlerde Müslüman olmaları, İslâm'ın Arabistan'ın bütün bölgelerine yayılması ve hâkim olmasının tercihin başarısı olarak değerlendirileceği açıktır.

Müslümanlar Allah Elçisi'nin (sas) bütün çabası ve Ensar'ın yardımına rağmen hicret ettikten sonra Medine'de birçok sorunla karşılaştılar. Bunların başında barınma ve gıda temini sorunları geliyordu. Geçimin kolay olmadığı ve yabancıların konaklayabilecekleri konutların bulunmadığı bir yerde birkaç yüz kişinin barındırılması dahi büyük bir soruna dönüşebiliyordu. Bu süreçte Müslümanların kendi aralarındaki dayanışma çok önemliydi. Sınırlı kaynaklar en verimli şekilde kullanılarak karşılaşılan sorunların atlatılması mümkün olabilmiştir. Bu hususta Medineli Müslümanların fedakârlıklarının önemli olduğunu ve muhacirlerin hayatlarını kolaylaştıran en önemli etken olarak zikredilmesi gerektiği de ifade edilmelidir.

İleri Okumalar

Tahsin Koçyiğit, *İslâm Tarihinin İlk Yıllarında (h. 1-41 / m. 622-661) İskân* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006.

Mustafa Karataş, "Hz. Peygamber'in Yerleşim ve Şehirleşmeye Yönelik Çabaları: Medine Örneği", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, sayı: 28, s. 59-84.

49- Hz. Peygamber'in Yahudilerle yaptığı anlaşma anayasa olarak değerlendirilebilir mi?

Hz. Muhammed'in Yahudilerle yaptığı anlaşmayı anayasa olarak değerlendiren bazı yazarlar ve akademisyenler var. Gerçekten bu anlaşma bir anayasa mıdır? Belgenin içeriğinde neler var? Kaynaklarda sağlam bir bilgiyle geliyor mu, yoksa biz mi gereksiz bir anlam yüklüyoruz?

Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra ilk yıl içinde karşılaştığı sorunlarla ilgili attığı önemli adımlardan biri Medineli Yahudilerle tarafların çıkarlarını koruyacak bir anlaşmayla aynı coğrafyada yaşama ortamı oluşturmaktı. Hz. Peygamber bir taraftan Müslümanlar arasında dayanışmayı arttırıcı adımlar atarken diğer taraftan da dinî cemaatlerle birlikte hareket etme imkânları oluşturmıştır. İşte Medine Sözleşmesi bunun için atılmış önemli bir adımdır. Aslında sözleşmenin ilk 23 maddesi Medineli Ensar ile Mekkeli muhacirlerin diyet gibi bazı konulardaki karşılıklı hak ve sorumluluklarını ele almakta, bundan sonraki maddeler ise büyük ölçüde Yahudilerle ilişkiler çerçevesinde ilerlemektedir. Hz. Peygamber İkinci Akabe Biati'nde Yesrib'e hicretle ilgili önemli bir adım atmış; ancak Müslümanlar bir araya geldikten sonra ortaya çıkan bazı hukuki sorunların çözümü, hak ve yükümlülüklerin belirlenmesi için bazı konularda yeni bir anlaşma akdetme ihtiyacı doğmuştur. Bu anlaşma akdedildikten sonra muhtemelen Yahudilere de teklif götürülerek anlaşmaya dâhil olmak isteyenler eklenmiş, daha sonra yeni katılımlarla anlaşmanın çerçevesi genişletilmiştir.

Antlaşmanın eski kaynaklarımızdan İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye* ve Ebû Ubeyd'in *Kitâbü'l-Emvâl* adlı kitaplarında geçen metinleri modern dönemlerdeki antlaşmalar gibi maddeler halinde

değil, peş peşe devam eden bir metni ihtiva eden bir rivayet olarak nakledilmiştir. Rivayetin senedi olmadığı için hadisçiler tarafından dikkate alınmaması anlaşılabilir bir durumdur. Ancak tarihî bir rivayet olarak zikrettiğimiz kaynaklardan sonra birçok müellif söz konusu rivayete kitaplarında yer verdikleri gibi asrımızda bu antlaşmayla ilgili bazı araştırmalar da yapılmıştır. İslâm ilim geleneğinde isnad çok önemli olmakla birlikte isnadı olmayan bir metnin doğru bir bilgi ihtiva etmediği söylenemeyeceği gibi isnadı olan her bilginin de doğruluğundan kuşku duyulmayacağı iddia edilemez.

Medine Sözleşmesi geçen asrın başlarında Batı'da dikkat çekmiş ve Alman müsteşrik Julius Wellhausen (ö. 1918) tarafından 47 madde olarak maddelendirilmiştir. Daha sonra Muhammed Hamidullah maddelerle ilgili bir çalışma yaparak altı maddeyi bölmek suretiyle yeni bir tasnif yapmıştır. Çağdaş dönemde de söz konusu sözleşme metni ile ilgili inceleme yapan batılı araştırmacılar vardır.

Medine Sözleşmesi olarak zikredilen metnin aslında yaklaşık yarısı Müslümanların kendi aralarındaki ilişkileri düzenlemektedir. Zira Medineli Müslümanlar Hz. Peygamber'le İkinci Akabe Biati'nde yaptıkları anlaşmada Hz. Peygamber'e karşı bazı sorumluluklar üstlenmiş olmalarına rağmen bu sorumluluklarını nasıl yerine getirecekleri ve ortaya çıkacak karşılıklı sorumlulukların nasıl düzenleneceği konularını ele almamışlardı. Bunun sebeplerinden biri, ortaya çıkan bir sorun olmadan yasal çerçeve belirlemenin zorluğudur.

Hız. Peygamber, hicret ettikten sonra karşılaşılan sorunların çözümü için zemin oluşturacak bir antlaşma yapma ihtiyacı hissetmiştir. İşte bu sebeple Medine Sözleşmesi'nin ilk kısımları Müslümanların kendi aralarında çıkması muhtemel problemleri çözmeye matuf olarak bir çerçeve belirlemektedir.

Sözleşmenin ikinci bölümünde ise Medine'de ikamet eden oldukça etkili olan Yahudilerle çıkması muhtemel bazı sorunların giderilmesine

ilişkin çözümler ortaya konduğu gibi ortak bir mekânda yaşamının karşılıklı olarak getirdiği yükümlülükler ele alınmıştır.

Medine Sözleşmesi, muhtevası açısından incelendiğinde İslâm medeniyetindeki ilk önemli örneklerden biri olduğu görülecektir. Sonraki dönemlerde de Müslümanlar hâkim oldukları bölgelerde yaşayan insanların inançlarını ve kültürlerini, kendilerine ait değerlerini yaşamalarına imkân tanıyan bir zemin oluşturmuşlardır.

Ülkemizde farklı isimlerle zikredilen Medine Sözleşmesi için bazı çağdaş araştırmacılar anayasa olduğu yönünde ifadeler kullanmışlardır. Medine Sözleşmesi İslâm yönetim anlayışının tezahür ettiği önemli belgelerden birisidir. Bu antlaşmaya anayasa denilip denilemeyeceği konusunda ilgili olarak şunu ifade etmek gerekir ki antlaşmanın akdedildiği dönemde anayasa olgusu söz konusu değildir. Anayasa modern bir kurumdur ve günümüze ait siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik anlayışların tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Bugün için toplumda mevcut olan bir kurumun geçmişte mevcutmuş gibi düşünülmesi yanlış olur. Ancak günümüzde anayasa olarak kabul edilen metinlerde bulunan bazı özelliklerin, Medine Sözleşmesi'nde de bulunması mümkündür. Nitekim Medine Sözleşmesi Medine'de yaşayanlara bir anlamda vatandaşlık yükümlülüğü olabilecek bir yükümlülük getirirken diğer taraftan da karşılıklı olarak birbirlerinin haklarını tanımalarını sağlayan bir çerçeve oluşturmuştur.

İleri Okumalar

Abdullah İslâmoğlu, "Medine Sözleşmesi", *Avrasya Hukuk Kurultayı Tebliğler Kitabı*, 2014, Saraybosna, 2014, s. 470-477.

Ahmet Yaman, "Tarihi ve Hukuki Yönüyle Medine Sözleşmesi/Vesikası", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce : İslâmcılık*, editör: Yasin Aktay, 1112 s., 2004, s. 514-516.

Abdurrahman Demirci, "Medine Vesikası: Oluşum Süreci ve Zimmet Antlaşmalarına Etkisi", *İSTEM: İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musikisi Dergisi*, 2012, cilt: X, sayı: 19, s. 253-271.

50- Ensar ve muhacir kavramları hangi koşullarda ortaya çıktı?

Ensar ve muhacir kavramlarının Hz. Muhammed'in dünyasındaki yeri neydi? Bu kavramlar o dönemde kullanılıyor muydu, yoksa bu isimlendirmeler sonradan mı ortaya çıktı?

Ensar ve muhacir kavramları hicret süreci ve sonrasında ilişkiler çerçevesinde ortaya çıkan kavramlardır. Hz. Peygamber bu kavramları Arap toplumunun sosyal ve siyasî yapısının önemli kurumu olan kabileciliğe alternatif yeni bir tanım olarak ortaya koymuştur. Araplar ilişkilerinde mensubu oldukları kabilelerin kimliğiyle yaşarlar, karşılarındaki insanlarla bu kimlik üzerinden ilişki kurarlardı. Kabile kimliği, kabileye kan bağıyla ya da başka yolla mensup olan kişiye bazı haklar getirdiği gibi bazı sorumluluklar da yüklemektedir. Güçlü bir kabileye mensup olan biri bu gücün rahatlığıyla hareket eder, zayıf kabileye bağlı olan da başkalarından zarar görmemek için dikkatli olurdu. Gücün yüceltildiği bir toplumda kabilenin güçlü olması, kişinin güçlü olması anlamına geliyordu.

Medine'deki Müslümanlar farklı kabilelere mensup oldukları için onları kabile kimliğiyle diğer Müslümanlarla sosyal ilişkilerini düzenleyecek bir kimliğe sahip kılmak sağlıklı olmazdı. Bu sebeple Allah Resûlü (sas) Müslümanları bulundukları toplumdaki konumlarına ve yaptıklarına bağlı olarak isimlendirmiş oldu. Burada belirleyici olan İslâm'a bağlılıkları ve fedakârlıklarıydı. Evs ve Hazrec kabilelerinden meydana gelen Medineli Müslümanların hicret eden Müslümanlara yardım etmeleri sebebiyle yardımcıları anlamına gelen Ensar ismiyle, Allah rızasını umarak memleketlerini ve imkânlarını terk edip Medine'ye göç eden Müslümanlar ise Muhacir olarak isimlendirildi. Bu iki isimlendirme bir kimlik oldu ve daha sonraki dönemlerde de

önemli bir değer olarak muhafaza edildi. Özellikle Medineli Müslümanlar, Ensarîlik vurgusuna önem verdiler.

Ensar ve muhacir isimlendirmesi Kur'ân-ı Kerimde de yer almaktadır. Bir ayet-i kerimde Yüce Allah şöyle buyurur: *“İslâm'ı ilk önce kabul eden muhacirler ve Ensar ile iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır.”* (Tevbe 9/100).

Başka bir ayet ise şöyledir: *“Andolsun Allah; Peygamber ile içlerinden bir kısmının kalpleri eğrilmeğe yüz tuttuktan sonra, sıkıntılı bir zamanda ona uyan muhacirlerle Ensar'ın tövbelerini kabul etmiştir. Evet, onların tövbelerini kabul etmiştir. Şüphesiz O, onlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.”* (Tevbe 9/117).

Ensar ve muhacir kimliğini ortaya çıkaran temel etken dine bağlılık ve bu çerçevede oluşan dayanışmadır. Dayanışmanın ilk zamanlar zorunlu olduğu bilinmektedir. Bazı gerginlikler, kırgınlıklar ve küskünlükler her toplum ve toplulukta olduğu gibi ilk dönem İslâm toplumunda da olabilmıştır. Ancak dayanışmadan ödün vermemek gerekir: *“İçinizden varlık ve servet sahibi kimseler yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mallarından bir şey) vermeyeceklerine yemin etmesinler. Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar. Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”* (Nûr 24/22).

Kur'ân-ı Kerim'de birçok ayette hicret olgusundan ve muhacirlerden bahsedilmektedir (Bk. Nisâ 4/100; Ahzâb 33/6; Haşr 59/8; Mümtehhine 60/10). Muhacirlere yardım eden Medineli Müslümanların yaptıkları da ele alınmaktadır. Bu da Müslümanların konumunu ve durumunu belirlemek ve onlara bir isim vermek açısından önemlidir. Hz. Peygamber'in konuşmalarında da sık sık Ensar ve muhacirleri övdüğü ve onların konumlarını ve fedakârlıklarını takdir ettiği görülmektedir.

Ensar ve muhacir kavramlarının Hz. Peygamber'in dünyasında çok önemli bir yeri vardır. Hem hicreti ve muhacirleri övmüş, hem de büyük bir fedakârlıkla muhacirleri yurtlarına ve evlerine kabul edip yemeklerini onlarla paylaşan Ensar'ı övmüştür. Onun, "Eğer hicret (şerefi) olmasaydı Ensâr'dan olmak isterdim." dediği nakledilir (Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 45).

Ensar ve muhacir isimlendirmesi inanca bağlı ilişkiler çerçevesinde gelişen tutumları ifade etmek üzere yapılmış bir isimlendirmedir. Hz. Peygamber döneminde kullanıldığı gibi sonraki dönemlerde de kullanılmaya devam etmiştir. Ancak Ensar'ın sayısının daha çok olması ve onlarla ilgili isimlendirmenin onları birleştirici bir özelliğe sahip olması sebebiyle Medineliler tarafından Ensar ismine nispetin daha yaygın bir şekilde kullanıldığını söyleyebiliriz. Sonraki dönemlerde siyasî ve buna bağlı bazı sebeplerden dolayı Muhacir kavramına nispet pek kullanılmamıştır.

İleri Okumalar

Hüseyin Algül, "Muhâcirûn-Ensar Üzerine Bir Araştırma", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1993, cilt: V, sayı: 5, s. 25-52.

Adnan Demircan, "Siyasetin Kültürel ve Sosyal Hayattaki Yansımaları Bağlamında "Ensâr ve Muhacir" Kavramları", *Anemon: Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, cilt: I, sayı: 1, s. 7-16.

51- Hz. Peygamber Ensar ile muhacirleri kardeş ilan ederken neden Hz. Ali'yi kendisinin kardeşi olarak ilan etti?

Hz. Peygamber Medine'de Ensar ve Muhacirlerden olan kişileri birbirlerinin kardeşi olarak ilan ederken kendisi neden Hz. Ali ile kardeş olmuştur? Bundan Hz. Ali'nin siyasî istikbaliyle ilgili bir mesaj vermek istemiş olabilir mi?

Hz. Peygamber (sas) Medine'de Müslümanlar arasındaki dayanışmayı artırmak ve İslâm toplumunu bir ümmet olarak kimlik sahibi kılmak düşüncesiyle muhacirlerle Ensar'ı bir araya getirerek muhacirlerden ve Ensar'dan birer kişi seçerek onları birbirleriyle kardeşleştirmiştir. Kardeşleştirmenin amacı öncelikli olarak Medineli Müslümanların dışarıdan gelen muhacir Müslümanlara yardım etmesi olsa da bunun insanların birbirlerine karşı sorumluluk duymalarını sağlayacak bir sistemle yapılması, birliği ve beraberliği geliştirmesi açısından önemli olmuştur. Bu sebeple Müslümanlar arasında gerçekleştirilen kardeşleştirme (muâhât) toplumsal dayanışmaya ivme kazandırmıştır. Araplar arasında İslâm'dan önce de bilinen muâhât, Hz. Peygamber (sas) tarafından akide etrafında şekillenen cemaatin birliği için bir araç olarak kullanılmıştır. Böylece muâhâta dinî bir anlam ve değer katılmıştır.

Kardeşleştirme, Müslümanların birbirlerine karşı sorumluluklarını yerine getirmesini sağlamıştır. Aslında kardeşleştirme ilk defa Medine'de yapılmış değildir. Allah Resûlü hicretten önce de Mekke'de kardeşleştirme yapmıştı. Ancak bu kardeşleştirme çok bilinmemektedir. Erkam'ın evinde gerçekleştirilen Mekke'deki kardeşleştirmede Hz. Peygamber Hz. Ali'yle, Hz. Hamza Zeyd b. Hârise'yle, Hz. Ebû Bekir Hz. Ömer'le, Hz. Osman Abdurrahman b. Avf'la, Zübeyr b. el-Avvâm

Abdullah b. Mesûd'la, Ubeyde b. el-Hâris Bilâl el-Habeşî'yle, Mus'ab b. Umeyr Sa'd b. Ebî Vakkâs'la, Ebû Ubeyde b. el-Cerrah Sâlim'le ve Saîd b. Zeyd Talha b. Ubeydullah'la kardeşleştirilmiştir. Burada dikkat çeken husus, Allah Elçisi'nin himayesi altında büyüyen Hz. Ali'yi kardeşi ilan etmesidir. Zaten Hz. Ali, amcaoğlu olması yönüyle Allah Elçisi'nin himaye ve desteğini alabilecek bir kişiydi.

Medine'deki kardeşleştirme Müslümanların birbirlerine varis olmaları gibi hukukî ve ekonomik boyutu olan bir kardeşleştirmeydi. Her bir muhacir için bir Ensarî kardeş olarak belirlenmek suretiyle Müslümanların karşı karşıya oldukları ekonomik sorunları aşmaları ve barınma problemlerini çözmeleri hedeflenmiştir.

Kardeş ilan edilenlerin birbirlerine varis olmaları uygulamasına son verildikten sonra da Hz. Peygamber'in bazı Müslümanlar arasında kardeşlik akdi gerçekleştirdiğini biliyoruz. Örneğin h. 7. yılında Hayber fethi sırasında Habeşistan'dan hicret eden Cafer b. Ebî Tâlib, Muâz b. Cebel'le kardeşleştirilmiştir. Bu uygulamalar, toplumdaki dayanışmayı devam ettirme hedefiyle gerçekleştirilmiştir. Kardeş ilan edilenler arasındaki dayanışmanın yansımalarını sonraki yıllarda da görebiliyoruz. Örneğin Hz. Ali'nin halifeliğinin başında Şam bölgesine vali olarak göndermek istediği Sehl b. Huneyf, onun kardeşleştirmedeki kardeşidir.

Hz. Peygamber'in kardeşleştirmede kendisi için Hz. Ali'yi seçmesinin temelinde kardeşleştirmenin yapıldığı sırada mevcut olan sosyal ve siyasî durumun etkili olduğunu söylemek gerekir. O sırada Evs ve Hazrec kabileleri arasında bir rekabet bulunduğu için Hz. Peygamber bu iki kabileden herhangi bir kişiyle kardeşleşmeyi tercih etmemiştir. Bunun yerine amcasının oğlu Hz. Ali'yi kardeşi ilan etmek suretiyle tarafsız konumunu devam ettirmiştir. Bu durum Hz. Ali'nin konumundan ziyade Hz. Peygamber'in konumuyla ilişkili bir durumdur. Hz. Peygamber birbirlerine yardımcı olmaları ve dayanışma içerisinde hareket etmeleri için Hz. Ali'yi ayrıca -yukarıda

değindiğimiz üzere- Sehl b. Huneyf isimli bir Medineliyle de kardeşleştirmiştir. Böylece Hz. Peygamber Medine siyasetindeki tarafsız konumunu ve Evs ile Hazrec'in kendisini barış mercii olarak görmelerini sağlama konusunda ince bir siyaset ortaya koymuştur.

Sonraki dönemlerde tarihi geriye doğru okumak suretiyle hadiselerle birtakım anlamlar yükleme çabası çerçevesinde Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi kardeşi ilan etmesini, onu yerine halife olarak Müslümanların başına geçirmek istediğini ima etmesi şeklinde yorumlamak isabetli bir yaklaşım olmaz. Doğal olarak bu yorumlar sonraki dönemlerin siyasî gelişmelerinin yansımalarıdır. Hz. Peygamber dönemi koşullarında bunların bir siyasî karşılığının olduğunu söylemek doğru değildir. Hz. Ali'nin Hz. Peygamber döneminde ve sonrasında Hz. Peygamber tarafından kardeşi olarak ilan edilmesine siyasî bir anlam yüklememesine rağmen sonradan ortaya çıkan bu algı esas olarak mezhepçiliğin bir yansımasıdır. Kardeşleştirmenin erken bir dönemde gerçekleştiği ve o sıralarda Hz. Ali'nin liderliğiyle ilgili bir vasat ya da gündem olmaması, teville yüklenen anlamların tarihî bir karşılığının olmadığını göstermektedir.

İleri Okumalar

Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Medine Döneminde Tesis Ettiği Kardeşleştirme (Muâhât) Projesinin Günümüz Bireysel ve Toplumsal Hayatı Açısından Önemi ve Analizi", *Diyanet İlmî Dergi*, 2007, cilt: XLIII, sayı: 4, s. 59-82.

Mustafa Arslan, "İlk Müslüman Toplumun Oluşumu ve Hz. Muhammed (sav): Kardeşleştirme Örnek Olayı Üzerine Tarihsel Bir Din Sosyolojisi İncelemesi", *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 2011, sayı: 23, s. 82-98.

52- Mescid-i Nebevî hangi saikle oluşturuldu?

Kurum olarak Mescid-i Nebevî Hz. Muhammed'in hayatında yeni bir durumdur. Hz. Muhammed bu kurumu oluştururken ne düşündü? Mescid-i Nebevî'yi Mekke'deki kurumlara alternatif olarak düşünmek mümkün mü?

Hz. Peygamber'in Medine'de inşa ettiği mescit o güne kadar Müslümanların sahip oldukları bir kurum değildi. Daha önce Mekke'de bir mescit inşa ederek orada bir araya gelme imkânı bulamayan Müslümanlar Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evinde görüşebiliyorlardı. İmkân bulduklarında Mescid-i Harâm'da, ama çoğu zaman gözlerden uzak vadilerde ibadetlerini yapan Müslümanların evlerinde namazlarını eda ettikleri mescitleri bulunuyordu. Mescit kelimesi namaz kılınan yer anlamına gelir. O dönemde evlerde, temiz tutulan ve namaz kılmak için ayrılan bir köşe olabiliyordu. Buralara da mescit deniyordu. Ancak Mescid-i Nebevî özelliklerinde ve fonksiyonunda bir mescit mevcut değildi.

Mescid-i Nebevî çok fonksiyonel bir yapıydı. Henüz birçok kurumun oluşmadığı bu dönemde mescit birçok yapı ve kurumun işlevini görüyordu. Burada sadece namaz kılınmıyor aynı zamanda namazın dışında Müslümanların sosyal, ekonomik, hukukî ve siyasî birçok sorununun görüşüldüğü ve bunlarla ilgili çalışmaların yapıldığı bir mekân olarak önemli bir işlev görüyordu. Allah Resûlü eğer bir yere gitmemişse ve özellikle bir iş sebebiyle dışarıda değilse zamanının önemli bir kısmını Mescid-i Nebevî'de geçiriyordu. Burası aynı zamanda Müslümanların sosyal ilişkilerini geliştirdikleri, dayanışma içerisinde hareket etme imkânını buldukları birbirlerinin sorunlarıyla ilgilendikleri bir mekân olarak önemli bir hizmet görmüştür.

Mekke döneminde Mescid-i Nebevî'nin benzeri bir kurum yoksa da Mescid-i Harâm'ın benzer fonksiyonlara sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz. Nitekim Mescid-i Nebevî, kurum olarak Mescid-i Harâm'ın fonksiyonlarının bir kısmını taşıyordu. Ancak Medine'deki koşullar dikkate alındığında burada Mekke'deki kurumsal yapıdan daha farklı bir yapının oluştuğunu söylemek yanlış değildir. Hz. Peygamber Medine'ye gittikten sonra ilk yaptığı işlerden biri olarak inşa ettirdiği mescidin zamanla fonksiyonları genişlemiş ve birçok yeni görevin ifa edildiği bir mekân haline gelmiştir. Bu sebeple Mescid-i Nebevî'yi Mekke'deki kutsal mekânlara alternatif olarak düşünmek kanaatimizce isabetli değildir. Mekke'de Mescid-i Harâm, hac ibadetini ifa sırasında tavaf edilen Kâbe'nin bulunduğu yer olarak ayrıcalıklı bir konuma sahipti. Allah Elçisi'nin (sas) Medine'ye hicretinin akabinde inşa ettirdiği ve daha sonra inşa edilen birçok mescidin örneği olan Mescid-i Nebevî Müslümanların sahip oldukları imkân ve koşullar çerçevesinde gelişen bir kurumdur. Hz. Peygamber'in mescitte yaptığı çalışmalar ve buradaki hayatı daha sonraki dönemlerde örneklik teşkil etmiştir. Bu yönüyle mescidin tarihî önemini Hz. Peygamber tarafından inşa edilmesi ve aktif olarak kullanılmasından aldığını ifade etmek gerekir. Nitekim Hz. Peygamber'den önce hem Kubâ'da hem de Yesrib'te mescitler yapılmış ve Müslümanlar bu mescitlerde ibadet etmişlerdir. Ancak bu mescitlerin hiçbirisinin Allah Elçisi'nin mescidinin sahip olduğu özelliklere sahip olduğunu söylemek mümkün değildir.

Mescid-i Nebevî'nin önemli fonksiyonlarından biri Allah Resûlü'nün Medine'ye hicretinden sonra kılınmaya başlanan cuma namazının mescidin inşasından sonra burada ifa edilmesidir. Cuma namazının dışında imkân bulabilen Müslümanlar her gün beş vakitte ibadetlerini burada yerine getirmeye gayret ederlerdi. Sair zamanlarda ise Hz. Peygamber'le görüşmek isteyenler ya da bir sorununu iletmeyi arzulayanlar, genellikle onunla mescitte görüşüyorlardı. Öte yandan

burada kalan evsizlerin eğitimine verilen önem ve yaygın eğitim açısından sahip olduğu fonksiyon mescidin önemli işlevlerindendir.

Her ne kadar Mekke'de mevcut olan kurum ve yapıların fonksiyonlarının bir kısmı bu mescitte mevcut ise de Mescid-i Nebevî'nin gelişmesi ve şekillenmesi Medine'deki koşullar çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Elbette ibadetin yerine getirilmesi en başta zikredilmesi gereken fonksiyonu olan bir kurum olmakla birlikte aynı zamanda eğitim açısından da temel bir fonksiyona sahiptir. Özellikle eğitim boyutuyla ele alındığında Mescid-i Nebevî'nin kendine has bir özelliği olduğunu söylemek yanlış değildir. Nitekim sonraki dönemlerde Müslümanların kurmuş oldukları mescitler Allah Resûlü'nün Mescid'i örnek alınmak suretiyle tesis edilmiştir. Mescid, ilk dönemlerden itibaren hem yaygın eğitimin hem de örgün eğitimin yapıldığı önemli bir merkez olmuştur.

Sonuç olarak Mescid-i Nebevî'nin kendi tarihî koşulları içinde şekillenen ve gelişen bir kurum olduğunu, fonksiyonları bakımından merkezî yapısının oluşumunda Mescid-i Harâm'ın fonksiyonlarına benzer özellikler olsa da hac ibadetinin ifası gibi bir özelliğinin olmadığı, nitekim sonraki dönemlerde de hac ibadetinin gerçekleştirilmesinde ziyaret zorunluluğu görülen bir yer olarak kabul edilmediği bilinmektedir.

İleri Okumalar

Ahmet Önkol, "Asr-ı Saadet'te Mescidin Önemi ve Yaptığı Görevler", *Diyanet İlmi Dergi* [Diyanet Dergisi], 1983, cilt: XIX, sayı: 3, s. 49-55.

Abdurrahman Acar, "Mescid-i Nebi'nin İnşası ve Fonksiyonları", *Örnek İnsan Hz. Muhammed*, 2006, s. 41-46.

53- Suffe'yle ilgili anlatılanlarda abartı var mı?

Bazı yazarların Suffe ile ilgili bana abartılı gelen anlatımları var. Mesela burasının üniversite olduğu, hatta dünyanın ilk üniversitesi olduğunu söyleyenler var. Suffe gerçekte neydi? Hz. Peygamber'in eğitim projesi miydi?

Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra Müslümanların karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri barınma sorunuydu. Özellikle daha önce hısımlık ya da ticaret gibi sebeplerle ilişkili olduğu kimsesi olmayanlar açısından durum daha da zordu. Allah Elçisi (sas) bu sorunların önemli bir kısmını kardeşleştirmeyele çözdü. Ancak bekâr olan ya da henüz ailesini getiremeyen Müslümanların barınma sorunlarını çözmek üzere bazı önlemler aldı. Bunlardan biri, bu kişilerin mescidin müstemilatı içinde yer alan Suffe'de barındırılmasıydı. Hz. Peygamber bekâr Müslümanların bir kısmı için mescidin bitişiğinde bir barınma yeri hazırladı. Daha sonra kible Kâbe'ye doğru çevrilince eskiden namazgâh olarak kullanılan kısım yani mescidin kuzeyindeki üstü kapalı olan bölüm barınma amacıyla kullanılmaya başlandı. Suffe denilen bu yerin özellikle barınma amacıyla kullanıldığı bilinmektedir. Ancak burada kalanların sürekli mescitte bulunmaları ve Hz. Peygamber'le kurdukları münasebet ister istemez onları dinî bilgiler edinme hususunda öne çıkarmıştır. Ayrıca Allah Resûlü Suffe'de kalanlarla ilgili olarak bir eğitim sürecini yönettiğini de söylemek icap eder. Nitekim burada dinî bilgiler edinen bazı kimselerin daha sonraki zamanlarda İslâm'ı tebliğ etmek üzere görevlendirildiğini biliyoruz. Hz. Peygamber döneminde Suffe'de kalanların toplam sayısının yaklaşık 400 kişi civarında olduğu, aynı anda 70 kadar kişinin kalabildiği anlatılmaktadır. Suffe'de kalan sahabîlerden ilk akla gelenler arasında Ebû Hüreyre, Ebû Zer el-Gıfârî,

Selmân el-Fârisî, Abdullah b. Mesûd, Suheyb b. Sinan er-Rûmî ve Bilâl el-Habeşî'nin isimlerini zikredebiliriz. Ubâde b. es-Sâmit burada Kur'ân öğretmek üzere görevlendirilen Müslümanlardan biridir. Übey b. Ka'b ve Muâz b. Cebel de Suffe'de ders veren sahabîlerdendir.

Suffe'de kalanların bir eğitime tabi tutulması kaçınılmazdı. Eğer böyle bir program yapılmamış olsaydı burada barınan insanların hedeflenen düzeyde dinî birikim sahibi olmaları mümkün olmayacaktı. Hz. Peygamber onları eğitmek suretiyle İslâm'ın tebliğinde onlardan yararlanmış, vefatından sonra da birçok bölgede İslâm'ın tebliğ edilmesinde etkin rol oynamışlardır.

Suffe'de kalan kişilerin genellikle Medine'de barınabilecekleri bir evlerinin olmadığı bilinmektedir. İstisnai olarak Abdullah b. Ömer'in evi olduğu halde burada kalanlardan yararlanmak ve onlarla birlikte eğitim faaliyetinin içinde olabilmek için zaman zaman gelip kısa süreli de olsa onlarla birlikte kaldığı ifade edilir. Ancak Abdullah sürekli orada kalmadığı gibi ona benzer örnekler de çok fazla değildir.

Suffe'nin dünyanın ilk üniversitesi olarak nitelendirilmesi ve buradaki faaliyetlerle ilgili abartılı ifadelerin kullanılması doğru olmasa gerektir. Elbette İslâm tarihinde önemli bir yeri olan Allah Resûlü'nün ilme ve insan yetiştirmeye önem verdiğinin göstergelerinden biri olan Suffe sonraki dönemlerde mescide bitişik olarak gelişen eğitim kurumlarının örneklerinden olmuştur. Ancak bu örnekliği abartılı bir şekilde dünyanın ilk üniversitesi olarak nitelendirmek doğru değildir. Öte yandan olguları ve kurumları tanımlarken kendi dönemlerindeki kavramlarla değil de daha sonra ortaya çıkan kavramlarla ve algıyla ele almak sağlıklı bir bakış açısı oluşturmanın önünde engel teşkil etmektedir. Bunun yerine kurum ve olguların kendi dönemlerinin şartları içerisinde oluşan algı doğrultusunda anlatılması daha sağlıklı bir yaklaşımdır.

Suffe bir eğitim projesi olmaktan ziyade Müslümanların o gün için ihtiyaç duydukları barınma sorununu çözmek üzere geliştirilmiş bir

çözümdür. Ancak zaman içerisinde en verimli şekilde kullanılması yönünde Allah Resûlü'nün (sas) pratik çözümler ürettiğini biliyoruz. Bir anlamda Müslümanların burada dayanışma içerisinde yaşamalarını da sağlayan önemli bir kurum olarak ifade edilmelidir. Muhtaç olan Müslümanların Suffe'de barındıkları süreç içerisinde kendilerine ekonomik açıdan destek olunduğunu hem Hz. Peygamber'in evinden hem de diğer Müslümanların evlerinden onlara yemek götürüldüğünü ve ihtiyaçlarının karşılanmaya çalışıldığını biliyoruz.

Önemine rağmen Suffe'nin dönemin koşulları içinde düşünülmeyen fonksiyonlara sahip olduğunu iddia etmek sorunlu algıların oluşmasına sebep olmaktadır. Üniversite düşüncesinin oluşmadığı bir toplumda barınma ihtiyacı çerçevesinde ortaya çıkan bir kurumun üniversite olarak tanımlanması sorunlu bir yaklaşımdır. Modern dönem insanına hitap etmek isteyen insanların çağdaş kavramlarla tarihî olguları anlatma çabaları karşılaşılan bir durumdur. Ancak bundan kaçınmak gerekir. Suffe'yi üniversite olarak tanımlamak ona değer katmayacağı gibi üniversite olarak tanımlanmaması da bir eksiklik sayılmaz. Doğru olanı, kurum ve olguların olduğu gibi, çevre ve zamanlarına ait kavramlarla anlatılmalarıdır.

İleri Okumalar

Ali Akyüz, "Bir Yetişkin Eğitim Kurumu Olarak Suffa", *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, 2006, s. 23-36.

Mehmet Faruk Bayraktar, "Suffa'da Yapılan Eğitim-Öğretim ve Günümüze Yansımaları", *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, 2006, s. 43-52.

Mustafa Baktır, *Ashab-ı Suffa: İslâm'da İlk Eğitim Müessesesi*, Timaş Yayınları, İstanbul 1990.

54- Hz. Muhammed Medine Sözleşmesi'yle Yahudileri oyuna getirmiş olabilir mi?

Hz. Muhammed'in Yahudilere karşı takındığı tutumu dikkate aldığımızda sanki onları oyuna getirmiş gibi bir izlenim uyanıyor. Önce onlarla anlaşıyor. Sonra kabileleri tek tek Medine'den kovuyor. Bu hususu nasıl değerlendirmeliyiz?

Hz. Peygamber Medine'ye gittiği zaman nüfusun yaklaşık %40-45'i Yahudi'ydi. Medine'ye gider gitmez yaptığı nüfus sayımında Müslümanların sayısının 1500 kişi olduğu tespit edilmiştir. O sırada Medine'de yaklaşık % 40 civarında müşrik de vardı.

Sayıları Müslümanlardan daha fazla olan bu insanların bir araya getirilmesi ve onların siyasî bir güce dönüştürülmesi Hz. Peygamber'in çabasının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Hâlbuki Hz. Peygamber'in hicretinden önce burada bulunan müşriklerin ve Yahudilerin birbirleriyle rekabet üzerine bir siyasetleri vardı. Bir araya gelmek üzere bir güç oluşturmak ve Medine dışındaki rakiplerine karşı bir tavır ortaya koymak gibi bir siyaset güdememişlerdir. Bunu Hz. Peygamber gerçekleştirebilmiştir.

Hz. Peygamber'in en önemli özelliklerinden biri hangi dine mensup olursa olsun insanlarla yaptığı anlaşmalarda ve verdiği sözlerde söylediklerine uyması konusunda hassasiyet göstermesidir. Allah Resûlü buna özen gösterirken aynı zamanda muhataplarının da verdikleri sözlerde dürüst olmalarını ve anlaşmalara riayet etmelerini istemiştir. Vefatına kadar yaptığı bütün anlaşmalarda buna dikkat etmeye özel bir çaba göstermiştir.

Allah Resûlü'nün çabasıyla Medine'deki Yahudilerle erken bir zamanda Medine Sözleşmesi, dönemin koşullarında akdedilebilen çok önemli bir sözleşmedir. Bu sözleşme sadece taraflar arasında

kararlaştırılmış olan siyasî bir sözleşme değil aynı zamanda farklı dinî aidiyetleri olan grupların Medine’de bir arada yaşayabilmeleri için ortam hazırlayan bir sözleşme olarak akdedildiği dönemden çok ileride olan bir belgedir. O dönemden sonra İslâm tarihinde kurulmuş olan bütün devletlerde Müslümanlarla gayrimüslimler bir arada, üstelik birbirlerinin geleneklerini reddetmeden ve birbirlerinin alanlarına müdahale etmeden yaşama kültürü geliştirmişlerdir. Modern döneme kadar İslâm dünyasında bazı yerlerde sayıları Müslümanlardan daha fazla olmak üzere gayrimüslimler yaşamışlardır. İnsanlar inançlarını, eğitimlerini ve hukukî sistemlerini devam ettirecek kurumlara sahip olarak herhangi bir müdahale ile karşılaşmadan yaşama imkânı bulmuşlardır. Medine Sözleşmesi bunun ilk önemli örneklerinden birisidir. Ancak Hz. Peygamber’in Medine Sözleşmesi’ne benzer bir şekilde ve farklı gruplarla yaptığı başka sözleşmeler de vardır. Hz. Peygamber’den sonra İslâm fütuhatını gerçekleştiren öğrencileri olan sahabîler de bu sözleşmenin benzeri birçok anlaşma akdetmişlerdir.

Medine’deki anlaşma Hz. Peygamber’in gayretiyle akdedilebilmiştir. Yahudilerle yapılan bu anlaşmaya riayet edildiği sürece Hz. Peygamber anlaşmanın gereklerini yerine getirmiş; ancak anlaşmanın ihlal edilmesini mazur görmemiştir. Özellikle Müslümanların ihanete maruz kaldığı ve büyük sıkıntılarla karşı karşıya kaldıkları durumlarda anlaşmalara ihanet müsamahayla karşılanamazdı.

Hz. Peygamber Medine’deki Yahudilerden anlaşmalara ihanet eden üç kabileyi cezalandırmıştır. Bunlardan biri Allah Resûlü’nün Medine’ye hicretinden sonra Mescid-i Nebevî’nin yanına kurduğu pazardan dolayı maddî kayba uğradığını düşünen Kaynukâoğullarının bir Müslüman hanıma yönelik saldırılarının akabinde gerçekleşen hadisedir. Kaynukâoğullarından bir kuyumcunun dükkânında alışveriş yapan Müslüman kadına hakaret anlamı taşıyan örtüsünün açılmasına sebep olmaları üzerine meydana gelen kavgada bir Müslümanın bir Yahudi’yi öldürmesinin ardından Müslüman da Yahudiler tarafından

öldürülmüştür. Medine Sözleşmesi'ne göre bu ihtilafın Allah Elçisi'ne (sas) götürülmesi gerekiyordu. Kısa bir kuşatmadan sonra Kaynukâoğullarının teslim olmaları üzerine Allah Elçisi tarafından Medine dışına sürülmüşlerdir.

Sürgün edilen ikinci Yahudi kabilesi Nadîroğullarıdır. Medine Sözleşmesi'ne göre iki maktulün diyetinin ödenmesi konusunda Hz. Peygamber'e maddî katkı sağlamaları gerekiyordu. Hz. Peygamber bu amaçla mahallelerine gidince ona bir suikast düzenleme teşebbüsünde bulunmaları anlaşmanın ihlal edilmesi anlamına geliyordu. Bunun ardından kuşatma altına alınan Nadîroğulları, kısa sürede teslim olunca onlar da Kaynukâoğulları gibi sürgün edilmişlerdir.

Hz. Peygamber'in cezalandırdığı son kabile olan Kurayzaoğulları Hendek Savaşı sırasında düşmanla işbirliği yaparak onların Medine'ye girişine izin vermek suretiyle büyük bir tehlikeye sebep olmuşlardır. Hz. Peygamber Kurayzaoğullarına teslim olmalarını teklif etti. Ancak teslim olmak yerine cahiliye döneminde kabileleriyle anlaşmalı olan Evs kabilesinden Sa'd b. Muâz'ın aralarında hakem olmasını kabul edeceklerini söylediler. Sa'd, büyük bir ihanet olduğunu düşünerek erkeklerin öldürülmesine, kadın ve çocukların esir edilmesine karar verdi. Bu karar Hz. Peygamber tarafından değil -İslâm'dan önce de Arapların bildikleri- tahkim mekanizması çerçevesinde Sa'd tarafından verilmişti.

Hz. Peygamber hiçbir zaman insanların öldürülmesini ve yok edilmesini hedefleyen bir siyaset gütmemiştir. Bilakis azılı düşmanı dahi olsa bir kişinin ya da kabilenin barış teklifini değerlendirmiş; Müslüman olduklarında ise geçmişleri ne olursa olsun onları kendilerinden saymıştır. Bu çerçeveden bakıldığında Allah Resûlü'nün Yahudileri oyuna getirdiğini iddia etmek iyi niyetli bir yaklaşım olmaz.

Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber'in vefatına kadar, hatta ondan sonra da Medine'de yaşayan Yahudiler vardı. Şehirdeki Yahudiler sadece Hz. Peygamber'le sorun yaşayan ve Medine'nin

dışına sürölmek ya da etkisiz hale getirilmek suretiyle bertaraf edilenlerden ibaret değildi. Hz. Peygamber anlaşmalara riayet edildiğı sürece insanların haklarını korumuş ve onları mağdur etmemiştir.

İleri Okumalar

Nuh Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, KURAMER, İstanbul 2016.

55- Hz. Peygamber neden münafıkları cezalandırıp Müslümanlardan uzaklaştırmamıştır?

Hz. Muhammed Medine’de yeni bir durumla karşılaşılıyor. Gerçekte kendisine inanmadığı halde inanıyormuş imajı veren insanlar ortaya çıkıyor. Bunların onun başını epey ağrıttığı biliniyor. Buna rağmen münafık denen bu insanları yanında tutmayı tercih ediyor. Bunda gözettiği bir maslahat mı vardı? Ne yapmak istiyordu?

Hz. Peygamber’in hicretinden sonra Medine’de İslâm’ın yayılması ve belirleyici bir güç haline gelmesi üzerine ister sahip oldukları imkânları kaybetmemek, isterse daha iyi imkânlar elde etmek amacıyla bazı insanlar gerçekte inanmadıkları halde Hz. Peygamber’e iman ettiklerini söyleyerek Müslümanların arasına katıldılar. Bu kişiler tutumları itibariyle ikili bir kişiliğe sahiplerdi. Allah Resûlü’yle ve Müslümanlarla beraber olduklarında Müslüman olduklarını söylüyorlar, yalnız kaldıklarında birbirlerine onları kandırdıklarını ifade ediyorlardı.

Nifak, bir çeşit kişilik bozukluğudur. Kişilikli insanların münafıkça bir tutum içerisine girmeleri mümkün değildir. Şahsiyetli insan ister Müslüman, ister müşrik ya da başka bir dinden olsun inancına uygun beyanı sebebiyle tutarlıdır. Münafıklar ise gerçekte inanmadıkları halde inanıyormuş gibi görünerek muhataplarını kandırmanın yanında aynı zamanda kendileriyle çelişki içerisinde yaşamak ve iki kişilikli bir hayat sürdürmek durumundadırlar.

Kur’ân-ı Kerim’de bu kişilerin tutumu için nifak, kendileri için ise münafık sıfatı kullanılır. Kur’ân ve hadisler münafıkların nifakının farklı düzeylerde olabileceğini göstermektedir. Bunların içerisinde nifaklarında şiddetli olanlar bulunduğu gibi bir kısmı zaman zaman tereddütler yaşamaktaydı. Hz. Peygamber’le karşılaştıklarında onun

etkisinde kalıyorlar, ondan ayrıldıkları zaman, bu etkinin zayıfladığı ortamlarda farklı tutumlar takınıyorlardı.

Hız. Peygamber zahiren Müslüman görünen bu insanları Müslüman kabul etmiş ve ümmetin içerisinde zamanla İslâm'ı benimseyebilecekleri ihtimaliyle onları yanında tutmayı tercih etmiştir. Ancak Hız. Peygamber'in bu tutumuna rağmen onlardan bazıları nifaklarında aşırıya giderek mümin olmamışlardır.

Hız. Peygamber'in yaşadığı süreçte münafıkları yanında tutmasının ve Müslümanlar arasında kalmalarına önem vermesinin temel sebeplerinden biri zararlarını engellemek ve onları kontrol altında tutmaktır. Aksi takdirde bu insanlar İslâm düşmanlarıyla işbirliği yapma potansiyeline sahiplerdi. Öte yandan Müslümanların arasında yaşamak suretiyle zamanla İslâm'ın etkisi altında dönüşebilmeleri ihtimali de söz konusuydu. Zaten bunların hepsinin nifaklarında katı olmadığını ifade etmek de gerekir. İslâm düşmanı olmayan ve bilinçli nifak yapanlar bir yana inanç tereddütleri yaşayan bazı insanların zamanla değişmesi mümkündür.

Nifak insanın iç dünyasıyla ilgili bir durum olduğu için münafıklara yönelik hukukî bir cezalandırma olmamıştır. Nifak iman gibi ancak Allah tarafından bilinebilecek bir durumdur. Bu sebeple Hız. Peygamber'in onlara hukukî açıdan sınırları belirlenmiş bir ceza vermesi söz konusu değildir. Bunun yerine münafıklardan karşılaşılan olumsuz davranışları eleştirmek hem bu davranışlardan kaçınmaları hususunda Müslümanları uyarmak hem de söz konusu davranışların sadır olduğu kişilere karşı uyanık olmalarını tavsiye etmek Hız. Peygamber'in münafıklara karşı takındığı tutum olarak ifade edilebilir. Böylece bir taraftan münafıkların karakteri olarak Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen ve Hız. Peygamber'in gözlemleriyle karşımıza çıkan özelliklerine işaret etmek suretiyle bu özelliklere sahip insanların münafık olabilecekleri ihtimali üzerinde durulurken, diğer taraftan da

bu kişilerin davranışlarından müminlerin sakınmaları gerektiği ifade edilmiştir.

Kur'ân'da münafıkların yalan söylemek ve ibadetlerde gayr-i ciddi/saygısız davranmak gibi bazı özelliklerine işaret edilmiştir. Müslümanlar, bu tip davranışlardan uzak olmaları hususunda uyarılmışlardır.

Hız. Peygamber'in münafıklarla ilgili siyasetine bakıldığında bunun arifane bir siyaset olduğunu ve bununla İslâm toplumunda bölünmeye sebep olabilecek gelişmelerin kontrol edildiğini görebiliriz. Allah Resûlü Medine'de karşılaşılması muhtemel olan daha büyük sorunları münafıkları kontrolü altında tutmak suretiyle engellemiştir.

Münafıkların zararları sadece kişisel olarak ibadetlerini uygun bir şekilde yerine getirmemeleri ve kişiliklerinde yaşadıkları gelgitler sebebiyle psikolojik hastalık değildir. Onların aynı zamanda fırsatını bulduklarında Müslümanlar açısından büyük tehlikeler doğurabilecek potansiyele sahip oldukları da bir gerçektir. İşte Hız. Peygamber münafıkların Müslümanlara verebilecekleri zararları onları yanında tutmak suretiyle de engellemiştir. Aksi takdirde zaten Allah Resûlü ve Müslümanlar hakkında olumsuz kanaate sahip olan münafıklar fırsat bulduklarında daha büyük zararlar vermeye kalkışarlardı.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Hız. Peygamber'in münafıklara karşı tutumunun siyasî ve sosyal sebeplerinin yanında başka gerekçeleri de mevcuttur. Hız. Peygamber sosyal ilişkilerinde İslâm'a ve Müslümanlara açık düşmanlık yapmadığı sürece bu insanları yanında ve kontrolünde tutmayı tercih etmiştir.

İleri Okumalar

Adnan Demircan, *Hız. Peygamber Döneminde Münafıklar*, Beyan Yayınları, İstanbul 2016.

56- Birçok savaşa katıldığı halde Hz. Muhammed’e “barış peygamberi” demek doğru mudur?

Günümüzde Hz. Peygamber’in barış peygamberi olduğu anlatılıyor. Ancak Medine’de meydana gelen birçok savaş var. Bu savaşlarla ilgili telif edilmiş bağımsız kitaplar da mevcut. Acaba biz mi Peygamber’i yanlış tanıtıyoruz, yoksa eskiden mi yanlış anlatmışlar?

Hz. Peygamber’in (sas) temel görevi insanlarla savaşmak değil, onlara Allah’ın mesajını en yalın haliyle anlayabilecekleri şekilde tebliğ etmektir. Hz. Peygamber’in savaş ve barışla ilgili tutumunu ele alan bir kişinin öncelikli olarak Allah Resûlü’nün tebliğ süreci içerisinde yaşadıklarını sağlıklı bir değerlendirmeye tabi tutması gerekir. Hz. Peygamber, müşrikler kendisine ve Müslümanlara karşı herhangi bir baskı yapmadıkları ve onu memleketinden ayrılmak zorunda bırakmadıkları halde onlara saldırmış ya da savaş açmış değildi. Elbette savaş ve çatışma noktasına gelinceye kadar Müslümanlarla müşrikler arasında meydana gelen birçok gelişme vardır. Vatanlarından edilen ve mallarına el konan insanların hiçbir şey olmamış gibi yapılanları mazur görmeleri mümkün değildir. İşte bundan dolayı Allah Resûlü ve Müslümanlar kendilerine yapılan haksızlıklarla mücadele etmeyi bir hak olarak görmüşlerdir. Allah Resûlü’nün ve Müslümanların maruz kaldıkları haksızlıklara rağmen savaşa ancak Allah’ın izin vermesiyle girişebilmişlerdir.

Hz. Peygamber tebliğ faaliyetinin dışında insanlarla kurduğu ilişkiler çerçevesinde farklı bazı durumlarla karşılaşmıştır. Allah Elçisi’nin İslâm’ı tebliğ etmeye başlamasından sonra birçok müşrik Müslüman olmadığı gibi Hz. Peygamber’e ve Müslümanlara ağır baskılar yapmışlardı. Özellikle zayıf sahabîler büyük sıkıntılar yaşamışlardı. Onların Hz. Peygamber’in sahip olduğu kabile desteğine sahip

olamamaları sebebiyle daha fazla baskıya ve işkenceye maruz kaldıklarını biliyoruz. Çünkü Hz. Peygamber akrabaları tarafından korunuyordu.

Her şeye rağmen Allah Resûlü insanlarla iyi ilişkiler kurmaya çok önem vermiş ve iletişim kurma imkânları olduğu yerlerde asla savaş yolunu tercih etmemiştir. Allah Resûlü'nün Ashabından bazılarını askerî seferlere gönderdiğinde tavsiye ettiği gibi çatışmadan önce, Müslüman olma veya barışla sorunu çözme seçeneklerinin teklif edilmesini özellikle istemiştir.

Hz. Peygamber imkân bulması halinde İslâm'ı tebliğ yerine silah kullanmayı ve savaşmayı tercih etmemiştir. Fakat Müslümanların maruz kaldığı sıkıntılar sebebiyle ya da İslâm'a yönelik imha edici tavırlardan dolayı zaman zaman savaşlara girmek durumunda kalmıştır.

Hz. Peygamber'in girdiği savaşlarda mutlaka savaş ahlakının, savaş hukukunun ve savaş stratejisinin önemsendiğini, bunlar çerçevesinde adımlar atıldığını görüyoruz. Hz. Peygamber'in savaşlarda takındığı tutum onun elçilik görevine aykırı değildir. Hz. Peygamber adaleti tesis etmek, İslâm'ın emir ve yasakları çerçevesinde hareket etmekle yükümlüdür. Müslümanların sorumluluğu olduğu gibi Hz. Peygamber'in de bu hususlarda sorumluluğu vardır. İşte bu sorumluluk çerçevesinde Hz. Peygamber ihtiyaç olduğu zaman savaşmak durumunda da kalmıştır.

Allah Elçisi (sas), savaştığı zaman savaşın gereğini yerine getirmeye özen göstermiş ve bu hususta Müslümanlara önemli örneklikler sunmuştur. Fiilen savaşa katılmayanların dışarıda tutulması, çatışmalara katılmayan kadın ve çocuklara dokunulmaması Allah Elçisi'nin uyguladığı önemli ilkelerdendir.

Allah Elçisi gerektiğinde kendisi de seferlere iştirak etmiştir. Fakat onun bizzat katıldığı yirmi yedi gazve ve başkasının komutasında gerçekleştirilen elli yedi seriyyeye rağmen bunların önemli bir

kısımında fiilî çatışma meydana gelmemiştir. Allah Resûlü imkân olması halinde çatışmayı değil barışı önceleyen bir tutum içerisinde olmuştur. Savaşa girildiğinde de insanları imha edici bir hedef güdülmesi yerine düşmanın bertaraf edilmesi şeklinde bir yaklaşımı tercih ettiğini ifade etmek gerekir.

Hız. Peygamber döneminde meydana gelen savaşların hepsinde öldürülen müşrik sayısı yaklaşık 250 kişidir. Şehit olan Müslümanların sayısı ise bunun yarısı kadardır. Bu durum Hız. Peygamber'in insan hayatına verdiği değeri ve savaşı, yok etmek için değil, engelleri ortadan kaldırmak için bir yöntem olarak kullandığını göstermektedir.

Kişi İslâm düşmanı dahi olsa Müslüman olduğunda geçmişte yaptıkları bir tarafa bırakılır ve ümmetin diğer mensuplarının hak ve sorumluluklarına sahip olurdu. Allah Resûlü'nün cihada verdiği önem bu çerçevede değerlendirilmelidir. Cihat Allah kelamının insanlara ulaştırılmasında önündeki engellerin kaldırılması faaliyetidir.

Hız. Peygamber kişisel çıkar için insanlara saldırmayı, onları öldürüp mallarına el koymayı caiz görmemiştir. O, ancak Allah'ın rızasının gözetildiği savaşların meşru olduğunu ifade etmiştir. Onun bu bakış açısıyla cihat Allah rızası için gerçekleştirilmesi gereken bir ibadettir ve tek yöntemi savaş değildir.

İleri Okumalar

Bayram Ali Çetinkaya, "Barış (İslâm) Peygamberi Hız. Muhammed ve Küresel Şiddet", *Din ve Dünya Barışı: Uluslararası Sempozyum*, 26-28 Nisan 2007, İstanbul, 2008, s. 602-683.

Arif Ersoy, "Barış ve Rahmet Peygamberi Hız. Muhammed'in Evrensel İnkılâbı", *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, 20-22 Nisan 2007 [İslâmî İlimler Dergisi Yayınları], 2007, s. 601-608.

Adnan Demircan, "Hız. Peygamber'in Hayatını Doğru Öğrenmenin Evrensel Barış Açısından Önemi", *Nebevî Mesajın Evrenselliği Sempozyumu -Sîret Sempozyumu-*, 09-10 Mayıs 2008, Konya, 2009, s. 208-218.

Cafer Sadık Yaran, "Dinler ve Cihad", *İslâm Kaynaklarında, Geleneğinde ve Günümüzde Cihad*, 2016, s. 49-76.

Ahmet Yücel, "Hız. Peygamber'in Cihad Anlayışı ve Kültüre Yansımaları (Cihad Hadisleri ve Değerlendirilmesi)", *İslâm Kaynaklarında, Geleneğinde ve Günümüzde Cihad*, 2016, s. 221-

248.

80

57- Cihat kavramının öne çıkarılmasında ganimet elde etme dürtüsü var mı?

Arapların hayatında ganimetin büyük önemi var. Hz. Muhammed ve Ashabı ganimet elde etmek amacıyla dinî kılıfa uydurarak cihat kavramını geliştirmiş olamazlar mı?

İslâm'dan önce Araplar arasında talan [yağma] ve ganimetin oldukça önemli bir yere sahip olduğu, bunun için kabilelerin birbirlerinin alanlarına saldırarak ve zaman zaman ihanet ederek başkalarına ait mallara el koyduklarını, hatta insanları dahi esir ederek köleleştirmek suretiyle ya da yakınlarına kurtulmalık bedeli ödeterek kazanç elde etmeye çalıştıklarını biliyoruz. Cahiliye Araplarının ganimet anlayışı zulüm ve haksızlığı meşrulaştıran bir boyuta sahipti. Bunu bir hak olarak görmelerinin iki temel dayanağı vardı. Birincisi gücün haklılığıdır. İkincisi ise kaynak ve imkânların yetersizliğidir. Güçlü olanın zayıf olandan elindekini alması ve sürekli bir çatışma ortamı oluşturması, Araplar arasında bir yaşam kültürüne dönüşmüştü.

İslâm savaş hukuku zaruri olarak çatışmaya girildiğinde zulmetmeden ve hakkı gücün üstünde tutarak bir ganimet anlayışı yerleştirmiştir. Hz. Peygamber'in uygulamaları bu anlayışın somutlaşmış halidir. Onun bu husustaki hassas tutumunun istismar gibi sunulması, art niyetli bir yaklaşımın sonucudur.

Hız. Peygamber ve kendisinden sonra yetiştirdiği sahabîler savaş sonunda elde edilen ganimetleri Kur'ân-ı Kerim'de ve Hız. Peygamber'in uygulamasında karşılığını bulan bir şekilde dağıtmışlardır. Elde edilen ganimetlerin dörtte biri gaziler arasında dağıtılır, humus denen beşte biri ise Kur'ân-ı Kerim'de ifade edilen çerçevede dağıtılırdı. Yüce Allah Kur'ân'da şöyle buyurur: “*Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a,*

Peygamber’e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah’a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki ordunun (Bedir’de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir.” (Enfâl 8/41).

Hiz. Peygamber’in savaşlarında savaşın meşruiyet kaynağını oluşturan temel anlayış, Allah Res’ulü’nün hayatında da karşılığını g’ordüğümüz şekilde savaşın sadece Allah’ın rızasını umarak yapılabileceği ilkesidir. Allah’ın rızası hedeflenmeden yapılacak bir savaşın meşruiyet problemi olacağı açıktır. Hiz. Peygamber’e “Savaşanların hangisi Allah yolundadır?” diye sorulunca, “Sadece Allah kelamının yüceltilmesi için savaşan!” demiştir (Buhârî, “İlm”, 45).

Allah’ın rızasına uygun olarak girişilen bir savaşta d’uşmanla karşılaşıldığında öncelikli olarak muhatabın Müslüman olması için teklifte bulunulduğunu görüyoruz. Eğer muhatap Müslüman olursa Müslümanların sorumluluk ve yükümlölüklerine sahip olduğu gibi onların haklarına da sahip olur. Ancak Müslüman olmayı kabul etmezse bu durumda kendisine itaat etmesi teklif edilir. İtaat ettiğinde anlaşma çerçevesinde kendisine yüklenen sorumlulukları yerine getirir. Buna da razı olmazsa ve çatışma meydana gelirse, bu durumda da Müslümanlar savaş hukukunun gereği olarak ele geçirdikleri taşınır ya da taşınmaz, canlı ya da cansız varlıklara ganimet olarak el koyarlar.

Cihat, Allah kelamının insanlara ulaştırılması için ortaya çıkan engelleri ortadan kaldırma yöntemidir. Savaşarak olabileceği gibi savaşmadan da yapılabilir. Cihadın sadece savaşmaktan ibaret olduğunu d’uşünmek yanlış olur. Ancak cihat dendiğinde daha çok akla savaş gelmektedir. Ancak savaşın dünyevî çıkarlar elde etmek için değil, Allah’ın rızasını umarak yapılması icap eder. Hiz. Peygamber cihadın en güzel örneğini savaşa izin verildikten sonra meydan gelen çatışmalarda göstermiştir. Esasen Hiz. Peygamber’in hayatı ve faaliyetleri bir bütün olarak cihadın bir parçası olarak d’uşünülebilir.

Hız. Peygamber'in sahip olduğu maddî varlıklara bakıldığı zaman ganimetin onun hayatında dünyevî çıkarın bir öneminin olmadığı görülür. Onun yakın arkadaşları da Müslümanların büyük fetihler yaptıkları dönemlerde önemli maddî varlıklara sahip olma imkânları varken oldukça mütevazı bir hayat yaşamışlardır. Bu yönüyle baktığımızda ganimet meselesinin ele aldığımız dönemde yaşayan kahramanların hayatlarından ve faaliyetlerinden bağımsız olarak değerlendirilmesi sağlıklı olmaz.

Peygamber Efendimizin ganimeti cihadın sonucunda elde edilen ve savaş hukukunun ölçüsü çerçevesinde değerlendirilen bir sonuç olarak görmeliyiz. Burada amaç başkalarının sahip olduğu varlıklara el koymak ve onları haksız bir şekilde gasp etmek değildir. İslâm'ın ganimet anlayışını Arapların İslâm öncesi uygulamalarından ayıran en önemli özelliklerden biri budur. Bununla birlikte her dönemde olduğu gibi Hız. Peygamber döneminde ve sonrasında bazı insanlar ganimet elde etmek üzere seferlere katılabilmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim, bazı münafıkların, zafer elde edilmesi kolay olduğu düşünülen seferlere katılarak ganimet almak istediklerine dair örnekler verir. Kur'ân'ın da eleştirdiği bu örnekler üzerinden Allah rızası hedeflenerek gerçekleştirilen cihadı eleştirmek haksızlık olur.

İleri Okumalar

Ahmet Keleş, "Cihad-Kılıç-Tebliğ Bağlamında İslâm'ın Yayılışı", *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hız. Muhammed* (Sempozyum tebliğ ve müzakereleri), 13-15 Nisan 2007 / Konya, 2007, s. 249-280.

Saffet Köse, "Cihad Şiddete Referans Olabilir mi?", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2007, sayı: 10, s. 37-69.

Fatih Orhan, "Cihadın Mahiyeti ve "Tebliğ Metodu" Olarak Kullanılması", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2015, sayı: 25, s. 343-359.

58- Bedir Savaşı iddia edildiği gibi bir savunma savaşı mıdır?

Hz. Muhammed Bedir’de savaş kararı almayabilir miydi? Almayabiliyorsa Medine’den kilometrelerce uzakta meydana gelen Bedir Savaşı nasıl savunma savaşı oluyor?

Hz. Peygamber’in Bedir’e gidişinin temel sebebi Abdullah b. Cahş seriyyesinden sonra müşriklerin Müslümanlara yönelik savaş kararı almaları ve bunun akabinde Şam bölgesine gönderdikleri kervandan elde edecekleri geliri Müslümanlarla yapılacak savaşta harcamayı kararlaştırmalarıydı. Müşrikler bu kervanı gönderdikten sonra Hz. Peygamber kervanla ilgili istihbarat elde etti. Allah Elçisi’nin Bedir’e gidişinin öncelikli sebebi kervana yönelikti. Ancak kervanın başındaki Ebû Süfyân Hz. Peygamber’in bölgede olduğunu anlayınca Bedir’e uğramadan kervanı sahil tarafından uzak bir noktadan götürmeyi başardı. Böylece Hz. Peygamber Bedir’de Kureyş kervanıyla karşılaşmadı.

Ebû Süfyân, Müslümanların Bedir’de olduğunu anlayınca Mekkelilere kervanın tehlike altında olduğunu bildirdi. Bunun üzerine müşrikler 1000 kişilik bir ordu hazırlayarak Bedir’e gitmek üzere yola çıktılar. Bu ordu yoldayken ikinci bir haberci, kervan için tehlikenin geçtiğini haber vermek üzere Kureyşlilere ulaştı. Ancak habercinin verdiği bilgiye rağmen Kureyşliler yola devam etmeye, karşılaşarlarsa Müslümanlara bir ders vermeye, karşılaşmazlarsa Bedir’de kurulan panayırdan alışveriş yapmaya gitmek üzere yola devam etme kararı aldılar.

Kureyş ordusu Bedir’e gelince aslında bir meydan savaşı yapma düşüncesiyle buraya gelmemiş olan Hz. Peygamber Ashab’la, özellikle de ilk defa Mekkeli müşriklerle karşı karşıya gelme durumunda olan

Ensar'la istişarede bulunarak durumu kritik etti. Ensar'ın her koşulda kendisini destekleyeceklerini söylemeleri üzerine Allah Elçisi (sas) Bedir'de kalma kararı verdi.

Hız. Peygamber'in ordusunun asker sayısı, yetmiş dördü muhacir ve 231'i Ensar'dan olmak üzere 305 kişiden oluşuyordu. Bu sayı Allah Elçisi'nin (sas) yakalanan Kureyşlilerin kölelerini sorgularken elde ettiği bilgiye göre müşrik ordusunun asker sayısının üçte birinden daha azdı. Kaynaklarda müşrik ordusunun 1000 kişiden meydana geldiği ifade edilir.

Hız. Peygamber bir meydan savaşı yapmak üzere buraya gelmemesine rağmen ortaya çıkan bu durum üzerine müşriklerle karşılaşmadan buradan ayrılmanın doğru olmayacağını düşündü. Bu bir anlamda hem Müslümanlar hem de müşrikler açısından psikolojik bir eşikti. O güne kadar müşrikler Hız. Peygamber'i ve Müslümanları ciddiye almayan, onları gayrimeşru göstermeye çalışan bir tavır içerisindeydiler. Bu tutumları Hız. Peygamber'i ve Müslümanları önemsemediklerini ve ciddiye almadıklarını ihsas ettirmeye yönelikti. Öte yandan Müslümanlar, ilk defa müşriklere karşı ciddi bir imtihan vereceklerdi. O güne kadar kendilerini küçümseyen ve ciddiye almayan müşriklere karşı hak dinin bağlıları olarak yüzleşmek istiyorlardı.

Bedir Savaşı'nın kimi araştırmacılar tarafından savunma savaşı olarak değerlendirilmesinin bazı dayanakları bulunmaktadır. Ancak bunlar da tartışılabilir. Mekke döneminde müşriklerin Müslümanlara yönelik uzun süreli baskılarına rağmen Müslümanlar savaşarak ve baskılara şiddetle karşılık vermediler. Müşrikler, sadece bazı Müslümanların canlarına değil, birçok Müslümanın malına da zarar vermişlerdi. Öte yandan Müslümanlarla savaşırken yapılacak savaşta harcanmak üzere bir kervanın gönderilmesi de esasen savaş sebebiydi. Ayrıca Hız. Peygamber Abdullah b. Cahş'ın saldırısı sırasında ele geçirilen malları iade etmek istemiş, esir edilen Osman b. Abdullah b. Muğîre ile

Hakem b. Keysân'ı serbest bırakmak ve öldürülen Abdullah b. el-Hadramî'nin diyetini de ödemek istemişti. Ancak müşrikler, Allah Elçisi'nin (sas) rızası dışında meydana gelen bu olayla ilgili önerilerini kabul etmediler. Haram aylarda meydana gelen bu olay üzerine müşriklerin Hz. Peygamber'e saldırılarını Kur'ân-ı Kerim şöyle cevaplandırmaktadır: *“Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: O ayda savaş büyük bir günahdır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Harâm'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak Allah katında daha büyük günahdır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür. Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşımaya devam ederler. Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır.”* (Bakara 2/217).

Bütün bu gelişmeleri bir arada düşündüğümüzde Bedir Savaşı Müslümanların gelişmeleri dikkate alarak müşriklerin kendilerine daha fazla zarar vermelerini engellemeye matuf bir meydan savaşıdır. Müslümanlar Hz. Peygamber'in iradesiyle buraya gelmişlerdir. Ancak meydan savaşı olması Müslümanların kendilerini savunmak amacıyla bu savaşa girmedikleri anlamına gelmez.

İleri Okumalar

Mehmet Nadir Özdemir, “Bazı Yönleriyle Bedir Gazvesi”, *Türk ve İslâm Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017, cilt: IV, sayı: 12, s. 105-115.

59- Bedir’de Müslümanlara yardım eden melekler Uhud’ta neden yardım etmediler?

Kur’ân’da da ifadesini bulduğu üzere Bedir’de Hz. Muhammed’e yardım eden melekler Uhud’ta neden yardım etmedi?

Müslümanların Mekkeli müşriklerle karşı karşıya geldikleri ikinci önemli savaş hicretin 3. yılında (m. 625) meydana gelen Uhud Gazvesi’dir. Mekkeli müşrikler Bedir’de aldıkları yenilgi üzerine intikam almak için hazırlıklara başladılar. Hz. Peygamber, Mekkelilerin hazırlıkları hakkında bilgi sahibi olunca müşrikleri şehirde mi yoksa meydan savaşı yapmak üzere şehir dışında mı karşılayacaklarına karar vermek üzere Mescid-i Nebevî’de istişare yaptı. İstişare sonunda düşman ordusunu dışarıda karşılama kararı alındı.

Hz. Peygamber müşrik ordusuyla karşılaşmak üzere 1000 kadar Müslümanla yola çıktı. Ancak yolda Abdullah b. Übey’in başını çektiği 300 kişilik bir grup geri döndü. Bu gelişme üzücüydü.

Hz. Peygamber ordusunu konumlandıracağı yeri belirledikten sonra arkadan gelebilecek bir saldırıyı engellemek amacıyla Abdullah b. Cübeyr komutasında elli okçuyu Aynen (Okçular) Tepesi’ne yerleştirdi. Onlara ne olursa olsun ikinci bir emre kadar yerlerinden ayrılmamalarını ve geçitten saldırabilecek düşman birliklerini püskürtmelerini emretti.

Savaş başladıktan yapılan mübarezede Hz. Ali Kureyş’in sancaktarı Talha b. Ebî Talha’yı, Hz. Hamza da Talha’nın ardından meydana çıkan kardeşi Osman’ı öldürdü. Bu başlangıç Müslümanlara moral oldu ve kısa sürede savaşın yönü Müslümanların lehine gelişti. Düşman ordusu dağılmaya ve kaçışmaya başlayınca Müslüman ordusundaki askerler düşmanın yenildiği düşüncesiyle ganimet toplamaya başladılar. Bunun üzerine okçuların çoğu ganimet toplamak

düşüncesiyle mevzilerinden ayrıldılar. Abdullah b. Cübeyr onlara engel olmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Askerlerin mevzilerinden ayrıldığını gören müşriklerin süvari birliklerinin komutanı olan Hâlid b. Velîd, harekete geçerek Abdullah b. Cübeyr'le tepede kalan on kişiyi şehit etti. İki kuvvet arasında kalan Müslümanlar paniğe kapılarak kaçışmaya başladılar. Bu sırada Allah Elçisi (sas) yüzünden yaralanmış; içlerinde Hz. Hamza ve Mus'ab b. Umeyr'in olduğu yetmiş Müslüman şehit olmuştu.

Hz. Peygamber'in giriştiği savaşlarda farklı sonuçlarla karşılaşması mücadelenin tabiatı ve sünnetullahın gereğidir. Allah'ın Elçisi olduğu için her faaliyetinde ve işinde mutlaka galip gelmesi, insanların dünyada imtihan edilmesi ilkesine aykırıdır. Hz. Peygamber de diğer insanlar gibi bir işe giriştiği zaman o işin gerektirdiği çalışmaları ve tedbirleri en uygun şekilde yerine getirmek üzere çaba harcar, gayretini ortaya koyar ve işin sonunda hedefine ulaşmaya çalışırdı. Uhud Savaşı için de benzer şekilde hazırlıklar yapılmış ve düşmanla savaşılmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah Uhud Savaşı'nda Müslümanların mağlup olması hususunda şöyle buyurur: *"Eğer siz (Uhud'ta) bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da (Müşrikler de Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne.) Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah, zalimleri sevmez."* (Âl-i İmrân 3/140).

Başka bir yerde bunda Müslümanların sorumluluklarına ve imtihanına vurgu vardır: *"Onların (müşriklerin) başına (Bedir'de) iki mislini getirdiğiniz bir musibet (Uhud'ta) sizin başınıza geldiğinde, 'Bu nereden başımıza geldi?' dediniz, öyle mi? De ki: 'O (musibet), kendinizdendir.'* Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter. İki topluluğun (ordunun) karşılaştığı günde başınıza gelen musibet Allah'ın izniyledir. Bu da müminleri ortaya çıkarması ve münafıklık yapanları belli

etmesi içindi. Onlara (münafıklara), ‘Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunmaya geçin.’ denildi de onlar, ‘Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik.’ dediler. Onlar o gün, imandan çok küfre yakın idiler. Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Oysa Allah, içlerinde gizledikleri şeyi çok iyi bilmektedir.” (Âl-i İmrân 3/165-167).

Daha önce de hatırlattığımız üzere Hz. Peygamber savaştan önce Müslümanların bir kısmını Aynen (Okçular) Tepesine yerleştirerek ikinci bir talimat verilinceye kadar oradan ayrılmamalarını sıkı bir şekilde tembihlemişti. Ancak Allah Resûlü’nün bu talimatına rağmen orada bulunan Müslüman askerlerin çoğu, müşrik ordusunun saflarının dağılmaya başlaması üzerine ganimet elde etmek amacıyla mevzilerini terk ederek çatışma alanına gitmişlerdi. Müslümanların ganimet elde etme düşüncesiyle Hz. Peygamber’in talimatı dışına çıkmaları büyük bir risk ve itaatsizlik olarak Müslümanların savaşta beklemedikleri bir durumla karşılaşmalarına sebep olmuştur.

Müslümanlar Uhud Savaşı’nda müşriklerden daha fazla kayıp vermiş olmalarına rağmen savaşı sonraki süreçle birlikte değerlendirdiğimizde müşriklerin aslında amaçlarına uygun bir kazanım elde ettiklerini söylemek mümkün değildir. Nitekim çatışmalar bittikten sonra Ebû Süfyân Hz. Peygamber’i bir sene sonra Bedir’de tekrar karşılaşmaya davet etmiş; Allah Resûlü zamanı geldiğinde Bedir’e gitmiş, fakat müşrikler kendileri Müslümanları davet ettikleri halde sözlerinde durmamışlardır.

Sonuç olarak Allah’ın yardımının muhtelif savaşlarda Hz. Peygamber’e geldiğine ilişkin Kur’ân-ı Kerim’de ayetler yer almaktadır. Bu yardımın keyfiyeti ile ilgili müfessirler farklı yorumlar yapabilmişlerdir. Ancak Hz. Peygamber’e bütün savaşlarda aynı şekilde standart bir yardımın yapılması gerektiği şeklinde bir iddiada bulunmak doğru olmaz.

İleri Okumalar

Fatih Erkoçoğlu, “Medine Coğrafyası ve Uhud Savaşı Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, cilt: XV, sayı: 1, s. 319-350.

60- Hz. Peygamber'in hanımına nasıl zina iftirası yapılabilmıştır?

Hz. Muhammed'in hanımı Hz. Âişe'nin zina ithamına maruz kalması, günümüzde tasvir ettiğimiz sahabî algısıyla çelişmiyor mu? Böyle ağır bir iftirayı kimler, nasıl yapabildi?

İfk Hadisesi, Müslümanlar açısından önemli bir imtihan konusudur. Zira bu iftira ile Hz. Peygamber'in arkadaşlarının Resûlullah'ın yanında durup durmadıkları ve ona olan güvenlerini nasıl ifade edecekleri ortaya çıkmış oldu. Bu konu, aynı zamanda günümüz Müslümanları açısından da imtihan konusu olma özelliği taşır.

Hz. Peygamber döneminde yaşayan insanlar da bugünkü insanlar gibi zaafı vardı. Müspet özelliklerinin yanı sıra beğenilmeyen, hatta kendilerinin beğenmedikleri özelliklere sahip olduklarını söylemek yanlış olmaz. Hz. Peygamber ile karşılaşmaları ve onun yanında bulunmaları bazı güzel ahlakî özelliklerini geliştirmelerine imkân verdiği gibi bazı zaafılarını kontrol etmeleri hususunda onlara büyük bir destek olmuştur. Ancak onların beşerî özelliklerinden sıyrılmalarını beklemek doğru olmaz. Bu çerçeveyi ifade ettikten sonra Hz. Peygamber'in hanımı Hz. Âişe'ye yapılan iftirayı sahabînin bir iftirası olarak değerlendirmenin doğru olmadığını hatırlatmak yerinde olur. Zira Ashab'ın büyük bir kısmı söz konusu iftiranın münafıkların gizliden gizliye yaydıkları bir dedikodu olduğunu düşünüyorlardı.

Ashab'tan birkaç kişinin bu iftiraya inandıkları ve bunu dillendirdiklerine ilişkin rivayetler mevcut olmakla birlikte sahabînin genel tutumunun Hz. Âişe'nin iffetine ilişkin bir kuşku duymadıkları yönündedir. Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin hanımı ile aralarında geçen bir diyalog bunun örneklerinden biridir. Ebû Eyyûb'un hanımı Hz. Âişe'yle ilgili söylentileri gündeme getirince Ebû Eyyûb ona Âişe'nin

kendisinden daha iffetli olduğunu söyleyerek mukabelede bulunmuştur.

Hiz. ÂiŖe'ye yapılan iftira Hiz. Peygamber'in zor durumda bırakılmasını ve üzülmelerini sağlamak amacıyla münafıkların uydurdukları bir iftiradır. Buna inanan ve dillendiren -Allah Elçisi'nin Ŗairi- Hassân b. Sâbit (ö. 60/680[?]), Mistah b. Üsâse (ö. 34/654) ve - Hiz. Peygamber'in halasının kızı ve baldızı- Hamne bt. CahŖ münafıkların gizlice yaydıkları iftirayı açıkça dillendirdikleri için iftira cezasıyla cezalandırılmışlardır.

Müminlerin annesi Hiz. ÂiŖe'ye yönelik bu iftira Allah Elçisi'ni (sas) çok üzmüş, ancak münafıkların yaydıkları iftirayı da sonlandıramamıştır. Nihayet bir ay sonra annesinin evinde bulunan Hiz. ÂiŖe'yle görüşmeye gittiğinde inen ayetler, onun hakkındaki söylentinin iftira olduğunu bildirmiştir: *“O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir güruttur. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir Ŗey sanmayın. Aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır. Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, ‘Bu apaçık bir iftiradır.’ deselerdi ya! Onlar (iftiracılar) bu iddialarına dair dört şahit getirselerdi ya! Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancıların ta kendileridir. Eğer size dünya ve ahirette Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu! Hani o iftirayı dilden dile dolaştırıyor; hakkında hiçbir bilginiz olmayan Ŗeyleri ağızınıza alıp söylüyor ve bunu önemsiz bir iş sanıyordunuz. Hâlbuki bu, Allah katında büyük bir günahdır. Bu iftirayı işittiğiniz vakit, ‘Böyle sözleri ağızımıza almamız bize yaraşmaz. Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım! Bu çok büyük bir iftiradır.’ deseydiniz ya! Eğer inanıyorsanız, bu gibi Ŗeylere bir daha ebediyen dönmemeniz için Allah size öğüt veriyor. Allah size ayetleri açıklıyor. Allah her Ŗeyi hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. İnananlar arasında hayâsızlığın*

yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için dünya ve ahirette elem dolu bir azap vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz. Allah'ın lütfu ve rahmeti sizin üzerinize olmasaydı ve Allah çok esirgeyici ve çok merhametli olmasaydı haliniz nice olurdu?" (Nûr 24/11-20).

Yüce Allah, iffetli bir hanıma yapılan iftiranın cezasını da açıklamıştır: *"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir. Ancak tövbe edip bundan sonra ıslah olanlar müstesna. Çünkü Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."* (Nûr 24/4-5).

Hız. Peygamber, söz konusu iftiraya inanıp dillendiren üç sahabîye iftira cezası uygulatmış, ancak münafıklar bunu gizliden gizliye yaydıkları ve kabul ettiklerini ifade edecek şekilde dile getirmediikleri için bir cezaya çarptırılmamışlardır. Söz konusu iftiranın Müslümanlar tarafından dile getirilmesinden ziyade birkaç sahabînin inandığı bir iftira olduğu belirtilmelidir. Bu ceza, Müslümanların iffetli bir kadının iffetiyle ilgili iftiradan kaçınmalarına dair çarpıcı bir örnektir. Öte yandan böyle bir iftiranın hukukî müeyyidesi de belirlenmiştir. Hız. Ebû Bekir, destekte bulunduğu Mistah b. Üsâse'nin de iftiraya inanıp dillendirmesinden dolayı üzülmüş; bir daha ona yardım etmeyeceğini söylemiş, ancak inen ayetler, yardıma devam etmesini emretmiştir: *"İçinizden varlık ve servet sahibi kimseler yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mallarından bir şey) vermeyeceklerine yemin etmesinler. Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar. Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."* (Nûr 24/22). Bunun üzerine Hız. Ebû Bekir Mistah'a yardım etmeye devam etmiştir.

İleri Okumalar

Ali Aksu, "İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme (Sebepler ve Sonuçları Açısından)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, cilt: VIII, sayı: 1, s. 1-21.

Seyfullah Kara, "İfk Olayının Etkileri ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sayı: 15, s. 343-382.

Recep Erkocaaslan, “Benî Mustalık Gazvesi Esnasında Ortaya Çıkan Nifak Hareketleri ve İfk Olayı”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2015, cilt: LI, sayı: 1, s. 129-158.

61- Kurayzaoğullarının öldürölerek cezalandırılması rivayetleri doğru mudur?

Hız. Peygamber'in (sas) Hendek Gazvesi'nden sonra Yahudi Kurayzalı eli kılıç tutan tüm erkekleri infaz ettirdiğine dair anlatılanlar doğru mudur?

Hız. Peygamber'e karşı müşriklerin ve Yahudilerin işbirliği içerisinde gerçekleştirdikleri Hendek (Ahzâb) Savaşı sırasında Medine'nin geçiş yerlerine kazılan hendeklerle müşrikler hedeflerine ulaşamadılar. Düşman kuvvetleri arasında bulunan ve daha önce Medine'den çıkarılan Yahudi Nadîroğulları kabilesinin lideri Huyey b. Ahtab kendi bölgelerini korumaktan sorumlu olan Yahudi kabilelerinden Kurayzaoğullarına ittifaka dâhil olmaları teklifinde bulunarak onları ikna etti. Kurayzaoğullarının ittifaka dâhil olmaları Müslümanlar açısından kıyım ve katliama yol açabilecek büyük bir ihanetti. Medine'yi kuşatan kuvvetler yağma ve katliam yapmak için hazır bekliyorlardı.

Kurayzaoğullarının anlaşması o sıralarda Müslüman olan, ancak Müslüman olduğu taraflarca bilinmeyen Eşca kabilesinin liderlerinden Nuaym b. Mesûd tarafından bozuldu. Nuaym Müslüman olduğunu Hız. Peygamber'e bildirince ona anlaşmayı bozma görevi verdi. Böylece söz konusu anlaşma planlandığı şekilde hayata geçirilemedi. Müşrikler son ümitlerini de kaybettikten ve iklim koşulları ağırlaştığından kuşatmayı kaldırma kararı aldılar. Düşman kuvvetleri kuşatmayı kaldırıp bölgeden ayrıldıktan sonra Hız. Peygamber Kurayzaoğulları bölgesine giderek buradaki Yahudilerden teslim olmalarını istedi. Ancak Yahudiler teslim olmayı reddedince onları muhasara altına aldı.

Yahudiler direnmelerinin mümkün olmayacağını görünce Hz. Peygamber'in koşulsuz teslim olma önerisini kabul etmeyerek iki taraf arasında hakemlik yapmak üzere Evs kabilesinin Abdüleşhel boyundan Sa'd b. Muâz'ın hakemliğini önerdiler. Onu tercih etmelerinin sebebi, Sa'd'ın mensup olduğu kabilenin İslâm'dan önce Kurayzaoğullarıyla müttefik olması ve kararında kendilerini kayıracığını ümit etmeleri idi.

Sa'd b. Muâz Hendek Gazvesi'nde yaralanmıştı. Yaralı olarak Kurayzaoğullarının mahallesine getirildi. Sa'd, iki taraftan da vereceği karara uyacaklarına dair söz aldıktan sonra kararını açıkladı: Eli silah tutan erkekler öldürülecek, kadın ve çocuklar ise esir edilecekti.

Sa'd'ın cezayı Tevrat'a göre vereceğini söylediği ifade edilir. Tevrat'ta şöyle bir pasaj bulunmaktadır: *"Bir kente saldırmadan önce, kent halkına barış önerin. Barış önerinizi benimser, kapılarını size açarlarsa, kentte yaşayanların tümü sizin için angaryasına çalışacak, size hizmet edecekler. Ama barış önerinizi geri çevirir, sizinle savaşmak isterlerse, kenti kuşatın. Tanrınız Rab kenti elinize teslim edince, orada yaşayan bütün erkekleri kılıçtan geçirin. Kadınları, çocukları, hayvanları ve kentteki her şeyi yağmalayabilirsiniz. Tanrınız Rab'bin size verdiği düşman malını kullanabilirsiniz. Yakınıntıdaki uluslara ait olmayan sizden çok uzak kentlerin tümüne böyle davranacaksınız. Ancak Tanrınız Rab'bin miras olarak size vereceği bu halkların kentlerinde soluk alan hiçbir canlıyı yaşatmayacaksınız."* (Kutsal Kitap, Yasanın Tekrarı, 20/10-16).

Cezanın aynı zamanda Kur'ân-ı Kerim'de yeryüzünü ifsat edenlere verilen cezayla da uyumlu olduğu belirtilir. İşaret edilen ayet şöyledir: *"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır."* (Mâide 5/33).

Bu olay sırasında öldürülen Yahudiler kendilerinin de kabul ettikleri tahkim neticesinde hakemin verdiği karar üzerine öldürülmüşlerdir.

Eğer Kurayzaoğulları teslim olup Allah Elçisi'nin (sas) kararına razı olsalardı onlarla ilgili nasıl bir karar verileceği hususunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak daha önce iki Yahudi kabilesinin sürgün cezasıyla cezalandırıldığını biliyoruz.

Kurayzaoğullarının cezalandırılması kararı Hz. Peygamber'in değil Sa'd b. Muâz'ın kararıdır. Sa'd b. Muâz özellikle Kurayzaoğullarının Cahiliye dönemindeki müttefiklerinden olması sebebiyle onlar tarafından tercih edilmiştir. Bir anlamda Allah Resûlü'ne güvenmek yerine Sa'd b. Muâz'a güvenerek kendileriyle ilgili daha iyi bir karar çıkmasını sağlamaya çalışmışlardır.

Kurayzaoğulları Gazvesi ve meydana gelen olayla ilgili muhtelif kaynaklarda bilgi mevcuttur. Rivayetin siyerciler tarafından uydurulduğu iddiası doğru değildir.

“Allah kitap ehlinde olup müşriklere yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine büyük bir korku saldı. Siz onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir ediyordunuz. Allah sizi onların topraklarına, yurtlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız topraklara varis kıldı. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir.” (Ahzâb 33/26-27) ayetlerinin Kurayzaoğullarının durumuyla ilgili olarak nazil olduğu rivayet edilir (Bk. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, III, 484-485).

İleri Okumalar

Mehmet Azimli, “Benu Kureyza Kuşatması ve Sonucu Hakkında Bazı Düşünceler”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, cilt: 10, sayı: 2, s. 23-32.

W. N. Arafat, “Medine Yahudileri ve Benî Kureyza Hikâyesi Üzerine Yeni Bakışlar”, çev. Şaban Öz, *İslâmî Araştırmalar*, 2004, cilt: XVII, sayı: 2, s. 139-144.

62- Arkadaşlarının muhalefetine rağmen Hz. Muhammed'in Hudeybiye'de müşriklerle antlaşma yapması istişareye önem verdiği iddiasına aykırı değil mi?

Hız. Muhammed'in istişare konusunda istismar edilen icraatlarından biri de Hudeybiye Antlaşması'dır. Hız. Muhammed başka yerlerde danışmaya önem verirken burada kimseyi dinlememiştir. Onun arkadaşları tarafından taviz olarak görülen antlaşmaya taraf olmasını nasıl anlamak gerekir?

Hız. Peygamber hakikaten danışmaya çok önem verir; hem kendi işlerinde hem de Müslümanların işlerinde danışmayı önemser; danışma kültürünün yerleşmesini arzu ederdi. Nitekim sohbetlerinde sık sık danışmanın önemini vurgulardı. Kur'ân-ı Kerim de danışmayı Müslümanların özelliklerinden biri olarak vurgulamaktadır: “İşleri, aralarında danışma iledir.” (Şûrâ 42/38).

Hız. Peygamber, umre yapmak üzere Mekke'ye giderken engellenince ve araçlar vasıtasıyla Kureyş'le temas kurulunca koşulları İslâm'ın tebliği için daha uygun bir ortamın hazırlanması için kullanmayı düşündü. Allah Elçisi'nin (sas) görevi insanlarla temas kurmayı gerektirdiği için her zaman iletişim kanallarını açık tutmak istiyordu.

Mekke müşriklerinin temsilcisi Süheyl b. Amr'la görüşmeler yapıldı. Süheyl, o gün için Müslümanlara çok ağır gelen koşullar ileri sürdü. Hız. Peygamber, adeta Müslümanların anlaşılmak istemediklerini ve iyi niyetlerle gelmediklerini ilan etmek istercesine bir tutumla ileri sürdükleri ağır isteklerini kabul ederek onunla antlaşmanın yapılması hususunda ısrarcı oldu. Çevresindeki sahabîlerin süreçten memnuniyetsizliklerine rağmen ısrarla bu antlaşmanın yapılmasını

istedi. Antlaşmadan sonra Fetih suresinin ilk ayetinin nazil olduğu rivayet edilmektedir: “*Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.*” (Fetih 48/1). Bu ayet, Yüce Allah’ın Hudeybiye Antlaşması’nı bir zafer olarak nitelendirdiğini gösterdiği gibi Allah Elçisi’ni onayladığı anlamına da geliyordu.

Hudeybiye Antlaşması Hz. Peygamber’in nübüvvet görevine ilişkin kilit öneme sahip bir boyutuyla ilgili görünmektedir. Bu da Hz. Peygamber’in mutlaka insanlarla iletişim kurmaya önem vermesi ve bu iletişim çerçevesinde tebliğ görevini yerine getirmesidir. Allah Resûlü (sas) eğer insanlarla iletişim kurmaya önem vermeyip de ilişkilerini kesmiş olsaydı bu tutum, onun peygamberlik görevini yerine getirmesine mani olan bir süreçte sebep olurdu.

Hz. Peygamber ister yakın çevresinde bulunsun, ister kendisine muhalif olsun İslâm’ın mesajına muhtaç olan her insana ulaşmayı önemsemiştir. Onun bu tutumu çerçevesinde değerlendirdiğimizde Hudeybiye Antlaşması müşriklerle gerginleşen durumun normalleşme sürecine girmesi için atılmış önemli bir adımdır. Allah Resûlü’ne muhalefet eden ve antlaşmanın yapılmasını istemeyen ya da bu hususta Hz. Peygamber’e eleştiride bulunan sahabîlere baktığımızda onların genellikle o andaki problemleri gördükleri konulara yoğunlaştıklarını ve Hz. Peygamber’in daha geniş bir perspektiften gördüğü süreci yeterince değerlendiremediklerini söylememiz mümkündür.

Hz. Peygamber’in Hudeybiye’deki tutumu onun istişareye verdiği öneme aykırı değildir. Neticede burada da birçok kişi görüşünü belirtmiş ve sonunda Hz. Peygamber bütün görüşleri değerlendirerek kendi görüşünü uygulamayı takdir etmiştir. Bir başka ifadeyle söylemek gerekirse istişareyi yapanın mutlaka kendisine yapılan tavsiyeleri aynıyla uygulaması gerekmez. Bazen istişare yapıldıktan sonra istişare yapan kişi kendi görüşünün daha tutarlı ve anlamlı olduğuna kanaat getirebilir. Bu bakımdan Hz. Peygamber’in buradaki tutumunu genel

olarak istişareye verdiği önemle çelişkili bir tutum olarak değerlendirmemek gerekir. Ayrıca Hz. Peygamber'in bu antlaşmanın hayırlı ve bereketli bir antlaşma olacağına ilişkin bir işaret almış olması da muhtemeldir. Hz. Peygamber'in gördüğü bir rüyayı yorumlayarak ne yapacaklarına dair bir kanaatle Müslümanları buraya getirmesi ve umre yapmayıp bir sene sonra umrenin yapılması zaman zaman Peygamber Efendimizin durumu yorumlayarak strateji belirlediğini göstermektedir.

Hudeybiye Antlaşması'nı yorumlarken Arabistan'ın genel durumunu ve Allah Elçisi'nin (sas) Arabistan'daki siyasî konumunu da nübüvvet göreviyle birlikte değerlendirmek gerekir. Öte yandan Hayber ve çevresindeki Yahudilerin Allah Elçisi'nin tebliğ faaliyetleri için engel oluşturma ve düşmanlarla işbirliği yapma riskleri de rakipleri azaltmayı gerekli hale getiriyordu.

Hudeybiye Antlaşması'nın günümüzde özellikle başka dinlere ve kültürlerle mensup insanlarla ilişki kurmak isteyenlerin kullandıkları bir örnek olması, üzerinde durulması gereken bir husustur. Allah Elçisi'nin (sas) müşriklerle yaptığı antlaşma İslâm'ın herhangi bir hükmüne aykırı olmadığı gibi yozlaşma ve taviz anlamına gelebilecek bir şekilde yorumlanamaz. Ayrıca onun sadece Hudeybiye'de muhtelif zamanlarda müşriklerle yaptığı başka anlaşmalar da mevcuttur. Bu sebeple Hudeybiye, ilişkilerin devamından yana bir siyaset izleyen Allah Elçisi'nin hayatında istisnâ bir durum değildir. Tarihî olguların sahih tasviri ve yorumu, onlardan doğru yararlanmaya imkân verir.

İleri Okumalar

Mehmet Ali Kapar, "Hudeybiye Seferi ve Hz. Muhammed'in Barışçı Siyaseti", *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 2016, cilt: VIII, sayı: 16, s. 155-175.

Mehmet Azimli, "Tarihin Kırılma Noktası: Hudeybiye Antlaşması", *Hikmet Yurdu*, 2010, cilt: III, sayı: 6, İbn Rüşd Özel Sayısı, 35-48.

Mustafa Özkan, "Hudeybiye Antlaşması Özelinde Hz. Ömer'in Kişilik Tahlili Denemesi", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 2010, cilt: VIII, sayı: 15, s. 43-59.

8

63- Hayber'deki Yahudilere Hz. Muhammed'in saldırmasının haklı gerekçesi var mı?

Hz. Muhammed, Hudeybiye Antlaşması'yla güney sınırını emniyet altına alınca kuzeyde bulunan Yahudilerin üzerine yürüdü. Hayber ve civarındaki Yahudiler Muhammed'e ne yapmışlardı ki onlara savaş açtı? Onlarla yaşadığı sorunları barış yoluyla halledemez miydi?

Allah Elçisi'nin (sas) başka din mensuplarıyla ilişkilerinde temel yaklaşımı barış içinde yaşamaktır. Bu sebeple birçok anlaşma yapmış ve bunlara uyma hususunda çok dikkatli davranmış; ancak karşı tarafın ihanetine müsamaha göstermemiştir. Bilindiği gibi Hz. Peygamber Medine döneminde birçok müşrik kabileyle anlaşma yapmış ve onlarla anlaşmalar çerçevesinde işbirliği içerisinde hareket etmiştir. Aynı şekilde Allah Resûlü'nün Yahudilerle de anlaşma yaptığı ve bu anlaşmalara sonuna kadar uyduğu da bilinmektedir. Ancak Hz. Peygamber zaman zaman anlaşmalı olmadığı kabilelerden düşmanlık gördüğü gibi anlaşmalı olduğu kabilelerden de ihanet ve düşmanlıkla karşılaşmıştır.

Hatırlanacağı üzere Hz. Peygamber Hayber'den önce Medine'deki Yahudilerle yaptığı anlaşmalara ihanet edilmiş ve farklı zamanlarda Kaynukâ, Nadîr ve Kurayzaoğulları Yahudilerine yönelik yaptırımlar uygulanmıştı. Allah Elçisi'nin Hayber Gazvesi, daha önce meydana gelen bazı gelişmelerin sonucudur.

Medine'den çıkarılan (Rebîülevvel 4/Ağustos 625) Nadîroğulları Yahudilerinin bir kısmı Şam bölgesine gitmiş, bir kısmı ise Hayber'e yerleşmişlerdi. Buradaki Yahudiler, Hz. Peygamber'den ve Müslümanlardan intikam alıp tekrar Medine'ye dönmek amacıyla bazı faaliyetlere giriştiler. Bu amaçla Hendek Gazvesi'nden önce

Medine'nin çevresindeki müşrik kabilelerin ve Hayber'deki Yahudilerin Allah Resûlü'nün düşmanlarıyla işbirliği yaptıklarını biliyoruz. Böylece Hayber'deki Yahudiler Medine'ye karşı oluşturulan ittifakın içinde yer aldılar.

Nadîroğulları Yahudilerinin lideri olan Huyey b. Ahtab, Hendek Savaşı sırasında Medine'ye giderek müşriklerle birlikte hareket etmişti. Hatta bu kişi Kurayzaoğulları Yahudilerinin müşriklerle anlaşma yaparak ittifaka katılmaları için aracılık da yapmıştı. Hz. Peygamber, Hendek Gazvesi sırasında müşriklerin farklı gruplarla işbirliği yaptıklarını ve Müslümanlara büyük sıkıntılar verebilecek bir tehlikeye sebep olduklarını görmüştü.

Hayber'deki Yahudiler, Hz. Peygamber'e karşı düşmanlık yapmaktan geri durmuyorlardı. Nitekim Ebû Râfi b. Ebi'l-Hukayk, çevredeki müşrik Araplardan adamlarla irtibat kurarak Hz. Peygamber'e karşı savaşmak için onları organize ediyordu. Bundan haberdar olan Hz. Peygamber Abdullah b. Atîk, Abdullah b. Üneys, Ebû Katâde, el-Esved b. Huzâî ve Mesûd b. Sinân'ı Hayber'e göndererek onu öldürmeleri talimatı verdi. Görevlendirilen kişiler Hayber'e giderek onu öldürdüler (İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 87-88).

Hz. Peygamber, Hudeybiye Antlaşması'nı akdederek Mekke müşrikleriyle on yıllık bir saldırmazlık dönemi başlatarak kuzeydeki sorunlarla ilgilenme imkânı bulmuştur. Böylece zaman zaman Müslümanların düşmanlarıyla işbirliği yapan kuzeydeki Yahudiler üzerine harekete geçme kararı aldı. Bu karar neticesinde Hz. Peygamber Hayber'e gittiğinde önce buradaki Yahudilerin direnciyle karşılaştı. Yahudiler, savaş olmaksızın itaat etmeyi kabul etmediler. Bunun üzerine kaleler kuşatıldı. Kuşatma bir süre devam ettikten sonra Hayber'in fethi gerçekleşti. Allah Elçisi (sas) daha sonra Fedek ve Vâdilkura'yı da aynı koşullarda fethetti.

Hz. Peygamber'e karşı düşmanca tutum Hayber'in fethinden sonra da devam etti. Nitekim Yahudi reislerinden Sellâm b. Mişkem'in karısı

Zeyneb bt. Hârise Hz. Peygamber'e zehirli bir koyun ikram etmiş, sofraya oturan Allah Elçisi (sas) ağzına bir lokma almış; ancak etin zehirli olduğunu fark ederek, yutmamış ve yanındaki arkadaşlarına da etten yememelerini söylemiştir. O arada etten yemiş olan Bişr b. Berâ vefat etmiştir.

Hayber ve çevresi fethedildikten sonra Hz. Peygamber buradaki arazileri ganimet olarak Müslümanlar arasında dağıttı. Ancak Müslümanların buralara gelerek arazileri işleme imkânları yoktu. Bu sebeple araziler gelirin bir kısmının Müslümanlara ödenmesi şartıyla eski sahiplerinin elinde bırakıldı. Böylece Hayber ve çevresi bundan sonra da Yahudiler tarafından iskân edilen bir yer oldu.

Hz. Peygamber, genellikle iki önemli gerekçeyle askerî önlemlere karar vermiştir. Bunların ilki İslâm'ın tebliğ edilmesinin engellenmesidir. Allah Elçisi'nin temel görevi olan Allah'ın mesajının uzaklara ulaştırılması ve hâkim kılınması görevinin engellenmesi, elçilerinin öldürülmesi gibi durumlarda gerekli tedbirleri almıştır. İkinci önemli gerekçe ise Müslümanların güvenlik problemiyle karşı karşıya kalmalarıdır. Bu durumda da gerekli askerî önlemlere başvurmuştur. Hayber ve çevresindeki Yahudilerin Hz. Peygamber'i onlara karşı harekete geçmeye karar vermesine yol açacak bir tutum içinde oldukları açıktır.

Hz. Peygamber, anlaşma ve barış seçeneğini muhataplarına karşı kullanmış, onlarla araya kin ve nefret girmesine sebep olacak bir çatışma meydana gelmeden ilişkilerini sürdürmeye çalışmıştır. Ancak ihaneti ve Müslümanların güvenliğini tehlikeye atan hareketlere izin vermemiştir. Onun Hayber'deki Yahudilerle ilgili siyaseti de bundan farklı değildir.

İleri Okumalar

Nuh Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, KURAMER, İstanbul 2016.

8

64- Hz. Muhammed gerçekten çevredeki devlet liderlerini İslâm'a davet etmiş midir?

Hz. Muhammed'in davet mektuplarının bir gerçekliği var mı? Arabistan'da dahi oldukça geç dönemde kabul gören Hz. Muhammed'in çevredeki insanlara davet mektubu gönderebilecek cesareti bulması şaşırtıcı değil mi?

Hz. Peygamber (sas) İslâm'ı anlatmak ve insanları yeni dine davet etmek için elindeki bütün imkânları kullanmıştır. Nitekim Mekke döneminde tebliğde bulunduğunda mesajını sadece Kureyşlilere tahsis etmemiş, başka kabileleri de muhatap almıştır. Hatta Bilâl ve Addâs gibi Arap olmayan kişileri davetinin muhatabı olarak dikkate almış, onları da Müslüman kardeşleri olarak bağrına basmıştır. Bilâl'in Allah Elçisi'nin (sas) yanında önemli bir konuma sahip olduğunu biliyoruz.

Allah Resûlü'nün Medine'ye hicretten sonra da farklı muhataplar bulunduğunu ve onlarla iletişim kurmaya gayret ettiğini biliyoruz. Bunlardan özellikle Hz. Peygamber'in kabile liderlerini, çevredeki yöneticileri İslâm'a davet etmek üzere girişimlerde bulunduğunu müşahade ediyoruz. Hz. Peygamber'in tebliğ faaliyetleri içerisinde mutlaka üzerinde durulması gereken dikkat çekici bir boyut da muhatabı kim olursa olsun onu Allah'ın birliğini ikrar etmeye, buna inanmaya ve ona göre yaşamaya davet etmiş olmasıdır. Çevredeki en basit imkânları değerlendiren Hz. Peygamber'in Hicâz bölgesinin yakınlarında bulunan devletlere ve kabilelere davet mektupları göndermesinde şaşılacak bir durum yoktur. Bunun keyfiyetiyle ilgili ilk kaynaklarda bilgiler mevcuttur.

İbn Sa'd'ın verdiği bilgiye göre Resûlullah'ın (sas) ilk elçisi Necâşî'ye gönderdiği Amr b. Ümeyye ed-Damrî'ydi. Resûlullah (sas) Necâşî'ye gönderdiği mektupta onu İslâm'a davet ediyor ve Kur'ân'dan ayetleri

bildiriyordu. Resûlullah (sas) Dihye b. Halîfe el-Kelbî'yi İslâm'a davet amacıyla Rum Kayseri Herakleios'a gönderdi. Resûlullah (sas), mektubu Kayser'e iletmek üzere Busra'nın yöneticisine vermesi için Dihye'ye verdi. Busra'nın yöneticisi, o sıralarda Hıms'ta bulunan Kayser'e mektubu iletti. Allah Elçisi (sas) Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî'yi İslâm'a davet için Kısra'ya; Hâtıb b. Ebû Belte'a el-Lahmî'yi, Kıptîlerin büyüğü ve İskenderiye'nin meliki Mukavkıs'a; Şücâ b. Vehb el-Esedî'yi Gassanîlerin lideri el-Hâris b. Ebî Şemir el-Gassânî'ye; Selî b. Amr el-Âmirî'yi Hevze b. Ali el-Hanefî'ye; Amr b. el-Âs'ı, hicretin 8. yılı Zilkade ayında el-Cülendâ'nın oğulları olan Ceyfer ve Abd'a; el-Alâ b. el-Hadramî'yi Bahreyn emiri el-Münzir b. Sâvâ el-Abdî'ye göndererek İslâm'ı tebliğ etti. Ayrıca birçok kabile liderine ve bölge halkına mektuplar yazdı. Kaynaklarda bunlar hakkında ayrıntılı bilgiler mevcuttur (İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 222-252).

Allah Elçisi'nin davet mektuplarıyla ilgili kuşkuları gündeme getirenler, onun mesajının bütün insanları kapsamadığı, aslında önce Mekke'ye mahsus olan davetinin sonraları koşullara bağlı olarak yayıldığını ileri sürmektedirler. Böylece Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği dinin aslında evrensel bir din değil, yerel bir söylem olduğu savunulmaya çalışılmaktadır. Bunu yaparken de davet mektuplarına ilişkin kaynaklarda yer alan rivayetlerdeki bazı ifadeleri ya da tespit ettiklerini iddia ettikleri çelişkileri delil olarak ileri sürmektedirler. Kuşkusuz bu rivayetlerde bulunabilecek bazı sorunlar Hz. Peygamber'in muhataplarına ulaşmayı düşünmediği ve buna ilişkin adım atmadığını göstermez.

Davet mektuplarının muhataplar tarafından nasıl karşılandığı ya da onların zihin dünyasında nasıl bir karşılığının olduğu ayrı bir konudur. Ancak Hz. Peygamber, kendi zaviyesinden görevini yapmış olması açısından bu mektupları göndermeyi önemsemiştir. Veda Hutbesi'nde ifade ettiği gibi bir anlamda görevini hakkıyla ifa ettiğine insanları şahit kılmıştır.

Hız. Peygamber'in görevi insanlara ilahî mesajı tebliğ etmektir. Kendisinden bu görevi yerine getirmek için her türlü yolu ve imkânı kullanma çabası içerisinde olmasından başka bir şey beklemek mümkün değildir. Allah Resûlü bütün imkânları Allah'ın mesajını iletmek üzere kullanmıştır. Uzak diyarlara davette bulunma imkânı bulmadığı zamanlarda da evrensel iddiaları olan mesajı tebliğ etmeye devam etmiştir. Bunu mesajın muhtevasından anlamak mümkündür. Getirdiği inanç, ahlak, ibadet ve muamelat sistemi, İslâm'ın hedeflerini göstermektedir. Onun mesajının bütün dünyaya hitap etmesi hem mesajın muhtevasından hem Hız. Peygamber'in icraatlarından hem de arkadaşlarının kendisinin vefatından sonra gerçekleştirdikleri fetihlerden anlaşılır.

İleri Okumalar

Muhammed Hamidullah, *Hız. Peygamber'in Altı Orijinal Davet Mektubu*, Beyan Yayınları, İstanbul 2007.

Abidin Sönmez, *Resûlullah'ın İslâm'a Davet Mektupları*, 3. Basım, İnkılab Yayınları, İstanbul 2011.

Mehmet Azimli, "Hız. Peygamber'in Bizans İmparatoru Herakliyas'a Gönderdiği Davet Mektubu zerine Bazı Değerlendirmeler", *Hikmet Yurdu*, 2011, cilt: IV, sayı: 7, s. 13-37.

İsmail Hakkı Göksoy, "Hız. Peygamber'in Hükümdarlara Gönderdiği Davet Mektupları ve nemi", *II. Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler*, 20 Nisan 1999 [Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi], 2000, s. 119-138.

65- Mekke'nin fethinde öldürülmesi kararlaştırılanların bazılarının affedilmesi bazılarının affedilmemesi haksızlık değil mi?

Mekke'nin fethi sırasında bazı insanların genel affın dışında tutularak öldürülmesi emredilmiş. Ancak bunlardan Hz. Muhammed'e ulaşip bağışlanmayı dileyenler affedilmiştir. Peki, bu adaletsizlik değil midir?

Hız. Peygamber'in (sas) uyguladığı strateji çerçevesinde Mekke'nin savaş olmaksızın fethedilmesi çabası büyük ölçüde gerçekleşmiştir. Allah Resûlü kimsenin zarar görmesini istemeyerek ve bu konuda çaba harcayarak şehri fethetmeyi hedeflemiştir. Bu strateji, hem peygamber olarak Mekkelilere yönelik tebliği açısından önemlidir, hem de akrabalığın gereği olarak da tercih edilmiştir. Allah Elçisi'nin (sas) hiçbir gazvede insanları öldürme ve katliam yapma gibi bir hedefi yoktu. Buna rağmen Mekke'nin fethinde müşriklerden kaynaklanan, Allah Elçisi'nin (sas) arzu etmediği birkaç küçük olay meydana gelmiştir.

Mekke'nin savaş olmadan fethedilmesi, Hız. Peygamber'in uyguladığı stratejinin başarısıdır. Bu durum aynı zamanda Mekkelilerin İslâm'a çabuk ısınmasını sağlayan etkenlerden biridir. Hız. Peygamber, şehre savaşarak girmek isteseydi muhtemelen Mekkelilerin direnmeleri bunu engelleyemeyecekti. Zira Mekke'nin etrafı surla çevrili olmadığı gibi hazırlıkları ve savaşçıları Hız. Peygamber'i engellemeye yetmezdi. Ancak bunu bildiği halde fethin düşmanlık ve gerginlikle değil barışla gerçekleştirilmesini istiyordu.

Hız. Peygamber, Mekke'ye girdikten sonra yaptığı konuşmada genel af ilan etmiştir. Böylece istenmeyen bazı gelişmelerin önüne geçilmiştir. Zira savaşlarda şehre girenlerin yağma ve taşkınlık yapması

karşılaşılan bir durumdu. Hz. Peygamber işin başında bunu engelleyici bir ortam oluşturmıştır.

Genel affa rağmen Hz. Peygamber İslâm'a yönelik propaganda faaliyetlerinde bulunan, İslâm'a düşmanlıklarıyla öne çıkan ve daha önce bazı suçlar işlemiş olan bazı kişileri genel af dışında tutmuştur. Fakat bunlardan Allah Resûlü'ne ulaşip affedilmelerini talep edebilenler affedilmiştir. Hz. Peygamber kendisine gelip bizzat ya da bir aracı aracılığıyla af talebinde bulunanları affetmiştir.

Genel af kapsamı dışında tutulandan altısının cezasının infaz edildiği nakledilir. Cezası infaz edilenlerin sayısının daha az olduğu da söylenir. Genel af dışında tutulduğu halde daha sonra Allah Elçisi'ne ulaşip af talebinde bulunanlar ve affedilenler şunlardır: Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh, İkrime b. Ebî Cehil, Safvân b. Ümeyye, Hebbâr b. Esved, Abdullah b. Zib'ârâ, Ka'b b. Züheyr ve Enes b. Züneym ed-Dîlî.

Cezası infaz edilenlerin şu kişiler olduğu rivayet edilmektedir: Abdullah b. Hatal, Mıkyes b. Subâbe, Huveyris b. Nukayz, Hâris b. Tulaytîlâ, Hübeyre b. Ebî Vehb, Ernebe ve Ümmü Sa'd.

Genel affın dışında tutulup öldürülenlerden biri olan Abdullah b. Hatal, daha önce Müslüman olmuş; Hz. Peygamber onu zekât görevlisi olarak görevlendirmiş ve yanına da bir köle vermişti. İbn Hatal yolda köleyi öldürüp zekât mallarını alarak Mekke'ye kaçmıştı.

Cezalandırılardan biri olan Mıkyes b. Subâbe Müslüman olup Mureysî Gazvesi sırasında hata ile öldürülen kardeşi Hişâm'ın intikamını almak için Medine'ye giderek Müslüman olmuş; fırsat bulduğunda kardeşinin katilini öldürerek Mekke'ye kaçmıştı. O da genel af dışında tutularak Mekke'de öldürüldü.

Bunlardan başka Abdullah b. Hatal'ın cariyeleri olan ve Hz. Peygamber aleyhine şiirler okuyan Sâre (Ümmü Sâre) ve Kureybâ'nın (Ernebe) da genel affın dışında tutulup öldürüldükleri rivayet edilir.

Hz. Peygamber'in buradaki cezalandırmalarının Müslümanların varlığına muhalefet etme ve onlara eleştiri getirmenin yanında ölüm

cezası gerektiren suçlar olduğu görülmektedir. Bu suçlardan bazılarıyla ilgili af yetkisi devlet başkanı olarak Allah Elçisi'ne aitti. Ancak cinayet suçunun affı maktulün yakınlarına ait bir haktır. Hz. Peygamber'e ulaşip af dileme imkânı bulanların cezası onun af inisiyatifi çerçevesindeyse onları affetmiştir. Hz. Peygamber, bütün gelişmelerde affı öne çıkaran bir kişiliğe sahipti.

Elbette bir kişiye yönelik af aynı durumdaki bütün şahısların affını gerektirmez. Zira her birisinin diğerlerinden farklı koşulları ve öldürülmelerini gerektiren farklı suçları vardı. Bazı suçların cezasının affedilmesi uygun görüldüğü halde bazılarının affı uygun görülmemiştir. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in uygulamasında adalet duygusunu zedeleyecek bir durum söz konusu değildir. Burada cezanın kaldırılmasından ziyade suçun cezalandırılması hususunda devlet başkanının yetkisini kullanmasına dikkat çekilmelidir. Cezalandırma kararı veren merci, aynı zamanda bu cezayı kaldırma hakkına da sahiptir. Hz. Peygamber duygusal davranıp kişisel kızırgınlıkları sebebiyle ya da keyfî bir şekilde cezalar vermiş olsaydı amcası Hamza'yı şehit eden Vahşi gibi insanları cezalandırırdı. Oysa Vahşî Müslüman olduktan sonra diğer Müslümanların sahip olduğu haklara sahip olmuş, Müslüman olarak benzer sorumluluklar üstlenmiştir.

İleri Okumalar

Mehmet Azimli, "Mekke Fethi'nden Tebuk Savaşı'na Bazı Mülahazalar", *İslâmî Araştırmalar*, 2010, cilt: XXI, sayı: 3, s. 194-201.

Hasan Kurt, "Mekke'nin Fethi Üzerine", *Hz. Muhammed (SAV) ve Mesajı*, 2014, s. 283-291.

66- Mekke'nin fethinden sonra Araplar neden hemen Müslüman oldular?

Mekke'nin fethinden sonra Arabistan genelinde İslâmlaşma sürecindeki hızlanmayı neye bağlayabiliriz?

Hiz. Peygamber'in Mekke'yi fethinden sonra Arabistan'da İslâm hızlı bir şekilde yayılmaya başladı ve kısa bir zaman içerisinde Arabistan'ın her tarafına hâkim oldu. Bu açıdan Mekke'nin fethinin bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Söz konusu gelişmenin Allah Resûlü'nün davetinin sonucu muhataplarının ihtida etmesi sürecinin doğal bir parçası olarak değerlendirilmesi doğru olmaz. Hiz. Peygamber'in siyasî olarak güçlenmesi ve Arabistan'a hâkim olması, Arap kabilelerinin mevcut durumlarını korumak ya da daha iyi duruma gelebilmek amacıyla Allah Resûlü'ne yönelmelerini sağlamıştır. Hiz. Peygamber bu imkânı İslâm'ı yaymak için kullanmıştır.

Mekke fethedildikten (20 Ramazan 8/11 Ocak 630) sonra birçok kabile, özellikle 9. yılda Medine'ye heyetler göndererek Hiz. Peygamber'le görüşmüş ve Müslüman olmayı kabul etmiştir. Bazı kabileler İslâm'ı daha önce kabul etmişse de Medine'ye gelen heyetlerin sayısındaki artış sebebiyle bu yıla "Heyetler Yılı" denir.

Mekke fethedildikten sonra da henüz İslâm'a girmemiş olanlar vardı. Nitekim Hiz. Ebû Bekir'in Hac emirliği yaptığı 9. yılda müşriklere son defa Müslümanlarla birlikte hac yapma izni verilmiştir.

Hiz. Ebû Bekir hac emiri olarak Mekke'ye gittikten sonra Hiz. Peygamber Hiz. Ali'yi ona göndererek müşriklerin Arabistan'daki durumuyla ilgili olan Tevbe suresinin ilk 80 ayetini bildirmesini ve nazil olan ayetler çerçevesinde hacca gelen müşriklere duyurular yapmasını istedi. Buna göre o yıldan itibaren müşriklerin hac ibadeti yapmalarına izin verilmeyeceği duyurulmuş; ayrıca kendileriyle

anlaşma yapılan kabilelerle anlaşma süreleri bittikten sonra anlaşmaların yenilenmeyeceği bildirilmiştir. Bunun anlamı Hz. Peygamber'in bundan sonraki süreçte müşriklerin Arabistan'da, özellikle Hicâz'da kalıp kalmayacakları hususundaki kararlarını vermeleri gerektiğidir.

Tevbe suresi şöyle başlamaktadır: *“Allah ve Resûlü’nden, kendileriyle anlaşma yapmış olduğunuz müşriklere bir ültimatodur: Yeryüzünde dört ay daha dolaşın. Şunu bilin ki, siz Allah’ı âciz bırakacak değilsiniz; Allah ise, inkârcıları perişan edecektir. Hacc-ı ekber gününde, Allah ve Resûlü’nden bütün insanlara bir bildiridir: Allah ve Resûlü, Allah’a ortak koşanlardan uzaktır. Eğer tövbe ederseniz, bu sizin için hayırlıdır. Ama yüz çevirirseniz, şunu iyi bilin ki, Allah’ı âciz bırakabilecek değilsiniz. İnkârcılara, elem dolu bir azabı müjdele! Ancak Allah’a ortak koşanlardan, kendileriyle anlaşma yapmış olduğunuz, sonra da anlaşmalarında size karşı hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar, bu hükmün dışındadır. Onların anlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın. Şüphesiz Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları sever. Haram aylar çıkınca Allah’a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”* (Tevbe 9/1-5).

Hız. Peygamber ilahî talimat doğrultusunda Arabistan'da özellikle Hicâz'da şirkin varlığına müsamaha göstermemiştir. Diğer bölgelerde şirke benzeyen inançların varlığına müdahale edilmemişse de Arabistan'ın ayrı bir konumda değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Ancak buralarda yaşayan ve Müslümanlara karşı düşmanlık içinde olmayan ehl-i kitaba müdahale edilmemiştir. Hız. Peygamber zamanla tevhit inancının bozulmaması ve şirk unsurlarının tevhide karışmaması için özel bir uygulama olarak müşriklerin Hicâz'da kalmalarını uygun

görmemiştir. Bu tutum, kültürün baskısıyla inancın zamanla dönüşmesini engellemek açısından önemlidir.

İslâm'ın yayılma sürecinde dönemin siyasî koşullarının büyük bir etkiye sahip olduğu ifade edilmelidir. Hz. Peygamber eğer bir lider olarak Mekke'ye hâkim olmasaydı ve nüfuzunu diğer bölgelere yaymasaydı Arapların ona itaat konusunda daha çekingen davranacaklarını söylemek kehanet olmaz. Öte yandan din değiştirme ve ihtida meselesi bireysel bir konu olduğu için bütün Arapların İslâm'dan aynı düzeyde etkilenmiş olduklarını söylemek mümkün değildir.

Müslüman olan kabilelerin içinde samimiyetle Müslüman olanlar bulunduğu gibi bunların bir kısmının İslâm'ı özümsemedikleri ve fırsat bulduklarında düşmanlık yapabildiklerini görüyoruz. Bu durum İslâm'la olan bağlarını göstermektedir. Bedevilerin Müslüman olmaları sürecindeki durumları hakkında Kur'ân-ı Kerim şöyle der: *“Bedeviler ‘İman ettik.’ dediler. De ki: ‘İman etmediniz. (Öyle ise, ‘iman ettik’ demeyin.) Fakat ‘Boyun eğdik.’ deyin. Henüz iman kalplerinize girmedi. Eğer Allah’a ve Peygamberine itaat ederseniz, yaptıklarınızdan hiçbir şeyi eksiltmez. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.’ İman edenler ancak, Allah’a ve Peygamberine inanan, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat edenlerdir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir.”* (Hucurât 49/14-15).

Hız. Peygamber'in vefatından kısa bir süre önce peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkanlar ve Hız. Ebû Bekir'in hilafetinin ilk günlerinde zekât vermemek suretiyle merkezî otoriteyi reddedenler, dine bağlılıklarının ne kadar zayıf olduğunu göstermişlerdir. Mekke, Medine ve Tâif dışında ferdî ve kısmî itaatler bir tarafa Araplar arasında yaygın bir itaatsizlik ortaya çıkmıştır. Hem peygamberlik iddialarının hem de zekât vermemenin temelinde kabilecilik ve Kureyş'in otoritesini ret düşüncesi olduğunu da ifade edelim. Hız. Ebû Bekir, hilafetinin ilk zamanlarında bu sorunla uğraşmak zorunda kalmıştır.

İleri Okumalar

Cahid Kara, “Heyetler Yılı (Senetü’l-Vüfûd): Tarihsel Arka Plan Üzerine Bir İnceleme”, *İSTEM: İslâm, San‘at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 2013, cilt: XII, sayı: 23, s. 101-123.

67- Araplar zorla Müslümanlaştırılmış olabilir mi?

Eskiden İslâm'ın yayılmasının, isteyerek ve severek hakikati görenlerin eski dinlerinden vazgeçmeleri ve yeni dine girmeleri suretiyle meydana geldiği ifade ediliyordu. Hatta Türkler için İslâm'ın eski Türk inançlarına uygun olduğu için İslâm'la muhatap olur olmaz hemen Müslüman oldukları öğretildi bizlere... Son yıllarda birçok millete İslâm'ın zorla kabul ettirildiği şeklinde iddialarla karşılaşıyorum. Mesela Türklerin ve Kürtlerin zorla İslâm'a sokulduğunu iddia edenler var. Oysa İslâm'ın, zorla din değiştirmeyi uygun görmediğini biliyorum. Gerçekten iddia edildiği gibi İslâm kılıç zoruyla mı yayıldı? Örneğin Araplar zorla mı Müslümanlaştırıldı?

İnsanların dinlerini zorla değiştirmek, ilke olarak İslâm'ın reddettiği bir fiildir. Hiçbir insan rızası dışında dine girmeye zorlanamaz. Müslümanlar dinin tebliğ edildiği ilk yıllarda benzer bir muameleye maruz kalmışlar ve hayatları pahasına buna karşı koymuşlardır. Zorla din değiştirmek insanları mümin yapmaz, münafıklığa kapı aralar.

Hız. Peygamber bizzat dinî baskıya karşı olduğu gibi kendisinden sonra da Müslümanların bu kurala uymaları yönünde telkinlerde bulunmuş, zorlamanın meşru olmadığı İslâm kültürüne yerleşen bir anlayış haline gelmiştir.

Din, bireysel bir tercih olduğu için kişilerin dinlerinin zorla değiştirilmesi sosyal birtakım hastalıkların ortaya çıkmasına sebep olabilecek bir durumdur. Bununla birlikte Müslümanlar ilk zamanlardan itibaren Müslüman olmanın bedelini baskıya maruz kalarak ve dinlerinden vazgeçmeleri için işkence edilerek görmüşlerdir.

Herhangi bir milletin zorla İslâm'ı kabul etmesini sağlamanın İslâm'ın izin vereceği bir fiil olmadığı açıktır. Hiçbir zaman diğer milletlerin dinlerini zorla değiştirme tutumu meşruiyet kazanabilmiş değildir.

Hız. Peygamber döneminde Arapların tebliğle, ikili ilişkilerle, Hız. Peygamber'in ve arkadaşlarının çabasıyla İslâm'a davet edildiğini biliyoruz. Burada üzerinde durulması gereken konu, zorla din değiştirmenin dışında, şartların yönlendirmesi çerçevesinde din tercihinin meydana gelmiş olabileceğidir.

İnsanlar dinlerini zorla değiştirmemiş olsa bile yaşadıkları ortamda ortaya çıkan yeni durumların ve koşulların, çıkar beklentisinin, istikbal elde etme gibi hedeflerin insanları dinlerini değiştirme, daha doğrusu din tercihinde bulunma hususunda yönlendirebileceğini unutmamak gerekir. Bu, dünyanın her tarafında İslâmlaşma ya da başka bir dine girme sürecinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bir başka boyutu ifade etmek gerekirse siyasî koşullar ve çıkar elde etme gibi hesaplarla insanlar din tercihinde bulunabilmişlerdir. Nitekim hicretten sonra meydana gelen gelişmelerle birlikte Hız. Peygamber'in Araplar arasında saygınlığı artmış ve ona tabi olan insanların sayısında bu etkiye paralel olarak artış meydana gelmiştir. Hatta bazı kişilerin başlarda Hız. Peygamber'e ve İslâm'a karşı tepkileri bilinirken Müslüman olmanın çıkar elde etmeye vesile olacağı temennisiyle Bedir Gazvesi'nde elde edilen zaferden sonra Müslüman oldukları bilinmektedir. Bu durum Müslümanları nifak olgusuyla karşı karşıya getirmiştir.

Hız. Peygamber'in vefatının ardından Hız. Ebû Bekir döneminde Arapların önemli bir kısmının dinden dönmesi ve zekât vermeyi reddetmeleri, aslında bu süreçte İslâm'ı kabul etmenin dönemin koşulları çerçevesinde çıkar hesapları ve siyasî istikbal gibi birtakım hesapların da etkisiyle ortaya çıktığını göstermektedir. Eğer böyle olmasaydı Allah Resûlü vefat eder etmez insanlar dinlerini değiştirmek

için harekete geçmezler, Hz. Peygamber'e karşı bir din iddiasında bulunmazlardı. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in ve diğer Müslümanların tebliğ konusunda ortaya koydukları çabaları dönemin siyasî koşullarıyla birleştirdiğimizde bütün bunların insanların dinlerini değiştirme sürecine etki ettiğini söylemek mümkündür. Aynı şekilde çıkar elde etmek gibi ekonomik saiklerle de dinî tercihte bulunulması söz konusu olabilmektedir. Bunları dikkate aldığımızda Hz. Peygamber'in herhangi bir kimsenin dinini zorla değiştirmek gibi bir tavrın içerisine girdiğini söylemek mümkün değildir. Kanaatimizce Arapların da diğer kavimlerin de İslâm'a girişlerinde Müslümanların, onların dinlerini zorla değiştirmeleri değil kendi koşulları içerisinde İslâm'a girmekte bir maslahat ve fayda görmeleri etkili olmuştur. Bu arada bazı kişilerin bireysel ihtida süreci yaşayarak İslâm'a girdiklerini de unutmamak gerekir. Eğer bunların Müslüman olmasını diğer insanların topluca dine girmesinden ayırmazsak bu da yanlış bir değerlendirmeye sebep olabilir.

Yukarıda bahsettiğimiz İslâmlaşma, özellikle dine toplu girişlerle ilgili bir durumu ifade etmektedir. Nitekim gerek Araplarda gerekse diğer kavimlerde birçok kişi Hz. Peygamber'le ya da hak dini tebliğ edenlerle doğrudan temas kurmadıkları halde kendilerine yapılan teklifle dine girmişlerdir. Çoğunluğu hicretin 9. yılında olmak üzere Arapların Hz. Peygamber'e gönderdikleri heyetlerin sayısı birkaç kişiden müteşekkil iken kendi kabileleri adına Hz. Peygamber'i hiçbir zaman görmemiş ve mesajının mahiyeti konusunda oldukça yüzeysel bir bilgiye sahip oldukları halde İslâm'a girmeyi kabul etmişlerdir. Bunların hayatlarında dinin belirleyici bir role sahip olması zaman almıştır. Kısa zaman içerisinde şartlar değiştiğinde farklı bir tutum içerisine girdikleri de bir gerçektir.

İleri Okumalar

Mustafa Çetin, "Dinde Zorlama", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, sayı: 11, s. 65-68.

8

68- Arapların İslâm'a girişlerinde dinî saiklerin dışında başka sebepler var mı?

Hız. Peygamber'in Mekke'de on üç yıllık davetinde çok az insan davetine olumlu cevap verirken Medine döneminin sonunda hızlı bir İslâmlaşma oldu. Bu insanların Müslümanlaşma sürecini normal bir süreç olarak görmek mümkün mü? Yoksa bu sürecin sosyal, siyasî ve ekonomik sebepleri mi var?

On üç yıllık Mekke döneminde İslâm'a girenlerin sayısı 230 kişiyi biraz geçmektedir. Müslüman olanlar üzerinde Hz. Peygamber'in tebliğinin etkisinin yanında Hz. Ebû Bekir gibi ilk Müslümanların da etkili olduğunu ifade etmek gerekir.

Mekke döneminde İslâm'a girenlerin sayısının çok fazla olmaması Allah Resûlü'nün tebliğinin başarısız olduğu anlamına gelmez. Bilakis Mekke'de Müslüman olanlar büyük bedeller ödeyerek dinlerinde sebat etmişler ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra kısa sürede İslâm'ın dünyanın uzak diyarlarına ulaşmasını sağlamışlardır. Bu sebeple onları sayıları açısından değil, nitelikleri ve inançlarına bağlılıkları açısından değerlendirmek daha isabetli olur. Zira sonraki süreçte İslâmlaşmanın hızlanmasında ilk Müslümanların da büyük bir katkısı olduğu muhakkaktır.

Hız. Peygamber büyük bir çaba ve gayretle muhatap olabildiği herkesle, kabile liderlerinden kölelere kadar her insana İslâm'ı anlatmaya çalışmıştır. Buna rağmen ilk muhatapları içerisinde İslâm'ı benimseyenlerin sayısı çok fazla olmamıştır. Çünkü o dönemde Müslüman olmak bir bedel ödemeyi gerektiriyordu. İnsanların bedel ödeyerek Müslüman olmaları kolay değildir. Elbette bunu göze alarak Müslüman olanların tercihi dikkat çekicidir ve saygıya layıktır.

Allah Resûlü (sas) tebliğ ortamı itibariyle Medine'de farklı bir süreç yaşayınca burada yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır. İslâm'ın Medine'de yayılması Mekke'yle karşılaştırıldığında daha süratli olmuştur. Bunu Akabe Biatleri'ndeki gelişmelerden de anlamak mümkündür. Hz. Peygamber daha Medine'ye hicret etmeden İslâm orada her eve ulaşmış ve şehrin gündeminde önemli bir yere oturmuştur. Allah Resûlü Medine'ye hicret ettikten sonra Müslümanların sayımını yapmış ve 1500 kişi kadar olduklarını tespit etmişti. Ulaşılan sayı, Mekke'deki Müslümanların sayısı ile karşılaştırıldığında büyük bir başarıdır. Bu başarı Allah Elçisi'nin Medine'ye hicretinden sonra katlanarak artmaya devam etmiştir. Mekke'de herhangi bir kimseye İslâm'a girmesi için baskı yapılmadığı gibi Medine'de de baskı yapılmamıştır. Özellikle Medine döneminin sonlarına doğru İslâm'a girişte büyük bir artış meydana gelmiştir. Bunda ise Hz. Peygamber'in başarılarının ve Mekke'nin fethinin önemli bir etkiye sahip olduğunu ifade etmek gerekir.

İslâm'a girişte İslâm mesajının yalınlığı ve anlaşılabilirliği ile Hz. Peygamber'in kişiliği ve güvenilirliği önemli bir rol oynamış olmakla birlikte sosyal, siyasî ve ekonomik sebeplerin de bazı insanların kararları üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında her insanın ve her kavmin İslâm'a giriş serüveni farklılık arz eder.

İslâm'ın yayılmasının artarak devam eden bir süreç olduğu muhakkaktır. Bu süreçte İslâm'ın insanlar tarafından kabul edilmesini sadece Hz. Peygamber'le görüşmesine ve onu dinler dinlemez inanç dünyasında büyük bir değişim ve dönüşüm meydana gelmesine bağlamak gerçekçi olmaz. Öte yandan Hz. Peygamber'i gören herkeste aynı değişim ve dönüşümün meydana gelmediği de bir gerçektir. Eğer böyle olsaydı onu yakından tanıyan Mekkeli müşriklerin tamamının Müslüman olması gerekirdi.

Hız. Peygamber'le ilişkilerinde güvene dayalı bireysel ihtida Hız. Peygamber'le doğrudan ilişkisi olan bazı kişiler için söz konusudur. Allah Resûlü'nü tanımamış, mesajı hakkında bilgisi olmayan bir insanın ihtidasının başka sebepleri olabileceğini düşünmek yanlış olmaz. Özellikle Hız. Peygamber'in hayatının son yıllarında kabileleri temsilen Medine'ye gelen heyetlerin görüşmelerinin akabinde heyet üyelerinin Müslüman olmasıyla birlikte kabilelerine mensup olup Allah Elçisi'yle (sas) görüşmemiş olan binlerce insanın Müslüman olduğunu biliyoruz. Bu kişilerin temsilcileriyle birlikte Müslüman olma süreçlerine baktığımızda siyasî bir güç haline gelen Müslümanlarla ilişki kurarak denklemin dışında kalmamak suretiyle varlıklarını sürdürmek, ellerindeki arazi, mera ve su kaynaklarını korumak, Allah Resûlü'yle ilişki kurarak olası bir zarardan emin olmak ve ortaya çıkabilecek bir menfaatten paylarını almak gibi farklı etkenlerin gelişmeler üzerinde etkili olduğunu ifade etmek gerekir.

Hız. Peygamber Medine'ye gittikten sonra ilişki kurduğu birçok kabileye İslâm davetçileri göndermek ve anlaşmalar yapmak suretiyle dinin yayılması için bir zemin oluşturulmuştur. Bunun sonuçları Mekke fethinden sonra hızlı bir şekilde alınmıştır.

Sonuç olarak İslâm'ın Araplar ve diğer kavimler arasında yayılmasını dinin manevî gücünün yanında dönemin siyasî, sosyal, ekonomik, hukukî ve kültürel koşullardan bağımsız düşünmek yanıltıcı olur.

İleri Okumalar

Levent Öztürk, "İslâmiyet'in Yayılmasında Hicretin Önemi: Habeşistan Hicretleri Örneği", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sayı: 4, s. 7-24.

Rıza Savaş, "Mekke'de İslâmiyet'in Yayılmasına Akrabalık Açısından Bir Bakış", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 2004, cilt: II, sayı: 4, s. 35-52.

69- Çatışma meydana gelmeyen Tebûk niçin önemli bir gazve sayılıyor?

Tebûk Seferi siyer kaynaklarında oldukça ayrıntılı anlatılıyor. Aslında bu sefer sırasında bir savaş da meydana gelmemiştir. Neden bu kadar abartılıyor?

Hız. Peygamber'in askerî seferlerinin birçoğunda çatışma meydana gelmediği halde bu seferler önemli sayılmıştır. Tebûk Gazvesi Hız. Peygamber'in hayatının sonlarına doğru gerçekleştirdiği, seferberlik ilan edilmesinden dolayı katılımcı sayısının en fazla olduğu seferdir. Bu gazvede Hız. Peygamber o güne kadar Arapların kendilerini rakip olarak düşünmedikleri çok güçlü olan Bizans Devleti'ne karşı bir askerî harekât başlatmıştır.

Tebûk, Medine'ye gelen bazı tüccarlardan Bizans imparatoru Herakleios'un hâkimiyeti altındaki Şam bölgesinde bulunan Lahm, Cüzâm, Gassân gibi Arap kabileleriyle birlikte Medine'ye saldırmak üzere hazırlık yaptığı istihbaratı elde edilmesi üzerine kararlaştırılan önemli bir gazvedir.

Tebûk Gazvesi'nin, Mu'te Gazvesi'nin akabinde meydana gelmiş olması da bu seferin önemini arttırmaktadır. Çünkü Mu'te Gazvesi'nde Müslümanlar üzücü bir sonuçla karşılaşmışlar ve Allah Resûlü'nün komutan olarak görevlendirdiği Zeyd b. Hârise, Cafer b. Ebî Tâlib ve Abdullah b. Revâha peş peşe şehit olmuşlardı. Gerçi Mu'te'de şehit olan asker sayısı çok fazla değildir. Ancak üç komutanın şehit olması Müslümanların kendilerini Bizans'a rakip görmedikleri bir ortamda psikolojik bir bariyer oluşturmuş görünmektedir. Hız. Peygamber bunu da aşabilmek için altı ay kadar süren Tebûk Gazvesi'ne çıkmıştır. Yol güzergâhında birçok kabileyle anlaşmalar yapmış ve İslâm'ı tebliğ

etmiş, Tebûk'e kadar giderek Bizans kuvvetleriyle karşılaşmadan ve herhangi bir çatışma meydana gelmeden geri dönmüştür.

Hız. Peygamber, diğer zamanlarda bir ordu oluşturduğunda hedeflerine zarar vermemesi için çoğu zaman gidilecek yeri önceden ilan etmez, hedefi çok az kişi bilirdi. Bunun, düşmanın önlem alarak Müslümanların bir tehlikeyle karşı karşıya kalmalarını engellemeye matuf olduğu da ifade edilmelidir. Ancak Tebûk Gazvesi'nde Hız. Peygamber bütün Müslümanları sefere katılmak üzere çağırarak hazırlıklara başlanmıştır.

Medine'de bulunan münafıkların bir kısmı bu sefere katılmak üzere hazırlıklara dâhil olurken bir kısmı sefere katılmamıştır. Hatta bunların bir kısmının hazırlıklara katılmalarına rağmen daha sonra vazgeçtikleri nakledilir. Arapların Bizans'ın hâkimiyeti altındaki topraklara düzenlenecek bir sefere katılma hususunda korku yaşadıkları, korkak ve çıkarıcı bir karaktere sahip olan münafıkların bir kısmının bahane uydurarak sefere katılmak istemedikleri bilinmektedir. Nitekim bunlardan bazıları muhtelif bahaneler dile getirerek Hız. Peygamber'den sefere katılmamak için izin istemişlerdir.

Müslümanların bir kısmının maddî imkânları sefere katılmaları için yeterli değildi. Bunun için Hız. Peygamber, imkânı olan Müslümanların kardeşlerine yardım etmeleri talebinde bulunmuş, Hız. Ebû Bekir sahip olduğu malının tamamını, Hız. Ömer yarısını bağışlamış, Hız. Osman ise ordunun üçte birisini teçhiz etmek suretiyle katkıda bulunmuştur.

Her şeye rağmen binek bulamadıkları için sefere katılamayan (el-Bekkâûn/ağlayanlar) Müslümanlar olmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de bu süreç şöyle anlatılır: *“Allah’a ve Resûlü’ne karşı sadık ve samimi oldukları takdirde, güçsüzlere, hastalara ve (seferde) harcayacakları bir şey bulamayanlara (sefere katılmadıkları için) bir günah yoktur. İyilikte bulunan kimselerin (kınanması) için de bir sebep yoktur. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Kendilerini bindirip (cepheye) sevk edesin diye sana geldikleri zaman senin, ‘Sizi bindirebileceğim bir şey*

bulamıyorum.’ dediğin; bu uğurda harcayacakları bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözleri yaş döke döke geri dönen kimselere de bir sorumluluk yoktur. Sorumluluk ancak, zengin oldukları halde senden izin isteyenleredir. Bunlar, geri kalan (kadınlarla) birlikte olmaya razı oldular. Allah da kalplerini mühürledi. Artık onlar bilmezler.” (Tevbe 9/91-93).

Hz. Peygamber (sas) 30.000 kişilik bir orduyla yola çıktı ve Medine’ye 700 km. mesafedeki Tebûk’e kadar gitti. Gazve sırasında büyük sıkıntılarla karşılaştığı için Kur’ân-ı Kerim’de bu gazve için “sâatü’l-usre” (güçlük zamanı) tabiri kullanılır (Tevbe 9/117). Tebûk Gazvesi’ne Gazvetu’l-Usre (Zorluk Gazvesi) adı da verilmektedir.

Bizans Devleti’ne ve bölgedeki müttefiklerine karşı yapılması, seferde Arap kabileleriyle kurulan ilişkiler çerçevesinde sonuçlar elde edilmesi ve Hz. Peygamber’in büyük bir orduyu organize ederek yola çıkması gibi sebeplerden dolayı bu sefer önemli addedilmiştir.

Münafıkların tutumunun ortaya çıkması, sefere giderken Hz. Peygamber’in namaz kılması için davet edildiği bir mescidin [Mescidu’d-Dırâr] dönüşte nazil olan vahiy üzerine Hz. Peygamber tarafından yıkılması da önemli bir gelişme olarak zikredilmelidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, müminler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resûlü’ne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, “Bizim iyilikten başka hiçbir kastımız yok” diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şâhitlik eder ki bunlar mutlaka yalancılardır.*” (Tevbe 9/107). Ayrıca makul bir sebep olmadığı halde sefere iştirak etmeyen ve Hz. Peygamber’in dönüşünden sonra ona doğruyu söyleyen Ka’b b. Mâlik, Mürâre b. Rebî ve Hilâl b. Ümeyye’yle ilişkileri askıya almak suretiyle cezalandırdı. Elli gün devam eden cezanın ardından affedildiklerine dair vahiy nazil oldu (Tevbe 9/118-119).

Mehmet Azimli, “Mekke Fethi’nden Tebuk Savaşı’na Bazı Mülâhazalar”, *İslâmî Araştırmalar*, 2010, cilt: XXI, sayı: 3, s. 194-201.

Mahmut Öztürk, “Kur’ân-ı Kerim’e Göre Tebuk Gazvesi’ne Katılmayan Mü’minlere Uygulanan Yaptırımların Tahlilleri”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, cilt: XI, sayı: 1, s. 93-106.

70- Müslümanların hayat ve cihat anlayışları ahlakî mi?

Tarihte örneklerini görebileceğimiz üzere gücü ele geçirene dek barışçıl duran ama gücü ele geçirince baskıcı olan, despotlaşan anlayışa İslâm geçit veriyor. Bunu Kur'ân'da da görüyoruz. Bu açıdan Mekkî ayetlerle Medenî ayetler arasında büyük bir fark var. Mekke'de barışçı gibi duran İslâm, Medine'de cihatçı oluyor. "Senin dinin sana benimki bana." (Kâfirûn 106/6) noktasından "Kâfirleri bulduğunuz yerde öldürün." (Bakara 2/191; Tevbe 9/5), "Din Allah'ın olana dek savaşın." (Bakara 2/193; Enfâl 8/39) noktasına gelinmiş. Bu ve benzeri çelişkili durumlar ahlaka uygun mu?

Güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildiğini ifade eden (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 381) bir peygamberin hayatındaki bazı gelişmelerin eksik ve kasıtlı olarak yorumlanması suretiyle ahlakî davranmadığı şeklinde itham edilmesi doğru değildir.

İnsanlığın kurtuluş reçetesi olan İslâm'ın hedefi insanlığın dünyevî ve uhrevî huzurunu ve mutluluğunu sağlamaktır. İslâm insanların mallarını zorla almayı, yağma yapmayı, insanlara zulmetmeyi ve haksızlık etmeyi yasaklar. Hiç kimse İslâm inancının ve ahlakının reddettiği davranışları İslâm'ın kuralı olarak gösteremez.

İslâm sömürgeciliği reddeder ve hiçbir kimsenin sömürülmesine cevaz vermez. İslâm'ın insanlığa kazandırdığı değerler insanoğlunu yüce bir noktaya getirebilecek niteliktedir. İslâm ile birlikte insanlığın kazanımları daha da artarak gelişmiştir. İslâm güzellikleri geliştirmiş, çirkin olan şeyleri ise yasaklamış ya da ıslah etmiştir.

Allah Resûlü (sas) Müslüman olmayan insanların Müslüman olup hem dünyada hem de ahirette kazananlardan olmalarını arzulamış, onlara dini tebliğ etmiş; fakat hiçbir zaman baskıyla onların inançlarını

değiştirme yoluna gitmemiştir. Ayrıca Hz. Peygamber, Müslüman olmayanların inançlarını diledikleri gibi yaşamalarını da önemsemiştir. Çünkü Müslümanlar kendi inançlarına müdahale edilmesine karşı çıktıkları gibi başka inançlara da müdahale edilmesini uygun görmezler.

Müslümanlar kurdukları medeniyette farklı inançlara sahip insanların kendi inançlarını diledikleri gibi yaşayacakları, kitaplarını telif edecekleri, mensuplarını eğitecekleri kurumları geliştirmelerine izin vermişlerdir. Bunlar dikkate alınmadığı zaman İslâm'ın getirdiği değerler anlaşılamaz.

Vahiy sağlıklı bir metotla okunmadığı zaman yanılma ihtimali yüksek olur. Kur'ân-ı Kerim'in nazil olduğu dönemdeki gelişmelere yaptığı açık ya da kapalı atıflar bilinmeden ayetleri genellemek yanlıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in nazil olduğu dönemin sıkıntılarına bağlı olarak yaşanan bazı gelişmelerle ilgili ayetleri kendi bağlamları içerisinde değerlendirmek gerekir. Kur'ân-ı Kerim asla Müslümanlara başkalarını imha etmeyi ve onların yaşama haklarına müdahaleyi emretmez. Mücadele döneminde müşriklerle yaşanan sıkıntıların bir yansıması olarak Müslümanlara yönelik saldırılara karşılık vermek üzere onların müşriklerle mücadeleye teşvik edilmesi ve savaş durumuyla ilgili ilkeleri sürekli savaş olarak yorumlamak yanlıştır. Savaş ortamında düşmanlar Müslümanların hayatına kastettikleri gibi Müslümanlar da düşmana karşı üstünlük elde edebilmek için mücadelenin gereğini yaparlar. Bunun İslâm'ın her dönem uyguladığı sürekli savaş emri olarak nitelendirilmesi ayetlerin bağlamından kopararak farklı bir şekilde anlaşılmasına sebep olur. Nitekim bazı ayetlerde Müslümanlar müşriklerle mücadeleye teşvik edilirken bazı ayetlerde anlaşmalara uyan müşriklere dokunulmaması emredilmektedir. Soruda atıf yapılan Tevbe suresinin 5. ayetinin önündeki ayette şöyle buyrulmaktadır: *“Ancak Allah’a ortak koşanlardan, kendileriyle anlaşma yapmış olduğunuz,*

sonra da anlaşmalarında size karşı hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar, bu hükmün dışındadır. Onların anlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın. Şüphesiz Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları sever.” (Tevbe 9/4). Buradan da emrin savaş durumunun devam ettiği müşriklerle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

İslâm'ın muhatabı olan insan sorumluluk sahibidir. Bu insanın cinsiyeti, milliyeti, rengi, yaşı veya başka özellikleri hiçbir surette üstünlük sebebi olarak değerlendirilemez. Tarihte sahip olduğumuz algılar ve değerler bizi başka noktalara götürse de İslâm bunları caiz görmez. İslâm'a göre insanlar arasında üstünlük ve takva ölçüsü Allah'a itaattir. En üstün insan İslâm'ı hayatının merkezine alan ve buna uygun olarak yaşamaya çalışan insandır.

Müslümanların tarihî tecrübelerinde bazı yanlışlıklar ve sapmalar varsa bunu İslâmî değerlere nispet etmek sağlıklı bir yaklaşım değildir. Elbette her dönemde hata yapan, yanlış anlayan, yanlış anlatan insan olabilir. Ancak onlar da başkaları da kendilerini İslâm'ın temel referansı olan Kur'ân'a ve Allah Elçisi'nin (sas) sahih sünnetine göre düzeltmek durumundadır.

İleri Okumalar

Ahmet Keleş, “Cihad-Kılıç-Tebliğ Bağlamında İslâm'ın Yayılışı”, *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed* (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri), 13-15 Nisan 2007 / Konya, 2007, s. 249-280.

Ahmet Yücel, “Hz. Peygamber'in Cihad Anlayışı ve Kültüre Yansımaları (Cihad Hadisleri ve Değerlendirilmesi)”, *İslâm Kaynaklarında, Geleneğinde ve Günümüzde Cihad*, 2016, s. 221-248.

Niyazi Beki, “İslâm'da Cihad Kavramının Kapsamı”, *EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-*, 2017, sayı: 70, s. 85-100.

71- Hz. Muhammed döneminde peygamberlik iddia eden kimseler var mı?

Hz. Peygamber döneminde yalancı peygamber var mı? Varsa o dönemde yalancı peygamberlerin ortaya çıkış sebepleri nedir?

Allah Elçisi (sas), büyük sıkıntılara maruz kaldığı dönemlerde peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan kimse yoktu. Ancak Hz. Peygamber'in tebliğinin başarılı olması, özellikle Mekke fethinden sonra İslâm'ın Araplar arasında büyük bir teveccüh görmesi ve dine girişlerin artması gibi gelişmeler sebebiyle Allah'ın Elçisi'ni (sas) taklit ederek güç devşirmek isteyen bazı insanların peygamberlik iddiası ile ortaya çıkmalarına sebep olmuştur. Aslında Hz. Peygamber'in vahiy aldığını söyleyip İslâm'ı tebliğ ettiği dönemde peygamberlik konusu Arapların gündeminde değildi. Hz. Peygamber'in tebliğ faaliyetlerinde başarılı olması üzerine Allah Resûlü taklit edilen ve onun yolundan gidilen bir insan olarak görülmeye başlanmıştır. Çünkü Arapları itaat altına alması, hem ona karşı çıkmayı hem de onu örnek alarak nüfuz alanını genişletmeyi düşünen bazı kişilerin peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkma fikri geliştirmelerine sebep olmuştur.

Hz. Peygamber döneminde üç yalancı peygamber ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri adı daha çok bilinen Müseylimetü'l-Kezzâb'tır. Müseylime, Allah Resûlü'ne yazdığı bir mektupta dünyanın tamamının Kureyş kabilesine fazla olduğunu, yarısının kendilerine verilmesi gerektiğini söylemiş ve kendisinin de peygamber olduğunu iddia etmiştir. Hz. Peygamber ona verdiği cevapta yalancı olduğunu söylemiş ve bu ifade daha sonra onun ismiyle birlikte sıfatı olarak anılmıştır.

Hz. Peygamber Müseylime'ye karşı bir ordu göndermeden vefat etmiştir. Hz. Ebû Bekir döneminin başlarında gönderilen ordu,

Müseylime'nin kabilesi Hanîfeoğulları ve müttefikleriyle giriştikleri mücadelede Müseylime dâhil birçok kişiyi öldürmüş, Müslümanlar da bu savaşlarda birçok şehit vermiştir. Müseylime'nin öldürülmesinden sonra Hanîfeoğulları itaat etmek durumunda kalmışlardır.

Peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkanlardan biri Esved el-Ansî'dir. Esved, kendisine karşı koyan Yemen'deki yöneticilerden biri olan Şehr b. Bâzân'ı öldürüp San'a'ya hâkim olmuştu. Allah Resûlü (sas) Yemen'de peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Esved el-Ansî'ye karşı orada bulunan Müslümanlara harekete geçme talimatı vermiş ve kısa sürede Esved öldürülmüştür. Esved'i, Şehr'i öldürdükten sonra zorla nikâhladığı hanımı Âzâd'ın yardımıyla gece evine girerek öldürdüler. Ancak Esved'in öldürüldüğü bilgisi Medine'ye ulaşmadan Allah Resûlü vefat etmişti. Yemen bölgesindeki karışıklıklar Hz. Ebû Bekir döneminde son erdi.

Hz. Peygamber döneminde ortaya çıkan yalancı peygamberlerden biri de Tuleyha b. Huveylid'tir. Hz. Ebû Bekir tarafından gönderilen ordu Tuleyha'yı yenince kaçmış, daha sonra Hz. Ömer döneminde tekrar Müslüman olmuştur.

Yalancı peygamberlerin önemli bir kısmı Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre önce ortaya çıkmış, merkezî otoriteye isyanları Hz. Ebû Bekir tarafından engellenerek sebep oldukları güvenlik problemleri ortadan kaldırılmıştır. Bu hareketler bastırıldıktan sonra uzun bir süre peygamberlik iddia eden kimse çıkmadı. Allah Elçisi'nin hayatının son zamanlarında bazı kişilerin peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkması onu taklit ederek başarı elde etme arzusu, Arapların merkezî bir otoriteye bağlı olmayı özümseyememeleri ve dönemin bir geçiş dönemi olması gibi etkenlerden kaynaklanmaktadır.

Hz. Peygamber'in yirmi üç yıl devam eden davet sürecinde karşılaşılmayan, ancak vefatına doğru peygamberlik iddialarıyla karşılaşılmaması, sorunun din değil, yukarıda bir kısmına değindiğimiz etkenlere dayandığını söylememize imkân vermektedir.

Peygamberlik iddiasında bulunan kişilerin bir din sistemi getirmediği, daha çok Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği ibadetlerin azaltılması ya da bazı yasakların kaldırılması gibi inancı zayıf insanları etraflarına toplama düşüncesiyle hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Öte yandan onların bağlılarının genellikle kendi kabilelerinden veya müttefiklerinden olması bu hareketlerin arkasında kabilevî dürtülerin önemli olduğunu göstermektedir.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra isyanları bastırılan yalancı peygamberlerin benzerlerine sonraki yıllarda uzun süre rastlanmamış olması, söz konusu kişilerin dönemin gelişmelerinden etkilenerek peygamberlik iddiasında bulunduklarını göstermektedir. Hız. Ebû Bekir döneminde Araplar itaat altına alındıktan sonra fetihlerin başlamasıyla birlikte gündem değişmiş ve itaatleri zayıf olan kabileler, yeni bir sürece girildiği bu ortamda Hız. Ebû Bekir'e itaat etmelerinin çıkarlarına daha uygun olduğunu müşahade ettikleri için peygamberlik iddiaları son bulmuştur.

İleri Okumalar

Ahmet Çelik, "Tarih boyunca Kur'ân'dan Yapılan İntihaller; Eski ve Çağımızdaki Yalancı Müseylime Arasında Bir Karşılaştırma", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, sayı: 25, s. 63-90.

Abdülgaflar Aslan, "Kur'ân'a Göre Hız. Muhammed'in Son Peygamber Oluşu ve Yalancı Peygamberlik Olgusu", *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu* (Tebliğler), 2002, s. 101.

72- Duvarlarımızı süsleyen Veda Hutbesi gerçekten Hz. Peygamber'e mi aittir?

Elimizde bulunan ve bazılarımızın evlerinin duvarlarını süsleyen Veda Hutbesi gerçekten Hz. Peygamber'in yaptığı bir konuşma mıdır?

Haccın farz kılınmasından sonra Hz. Peygamber'in hayatında yerine getirdiği yegâne haccı olan Veda Haccı sırasında Mekke'de yaptığı konuşmalar hadis ve siyer kaynaklarında yer alan birçok rivayetle nakledilmiştir. Veda Haccı'nda Allah Elçisi'ni dinleyen on binlerce insan bulunmasına rağmen söz konusu konuşmalar bir bütün olarak nakledilmemiştir. Bunun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunların başında ravilere sorulan sorular ya da gündem çerçevesinde Hz. Peygamber'in konuşmalarının bazı kısımlarının nakledilmesidir. Bugün elimizde ve evlerimizde bulunan Veda Hutbesi bu rivayetler dikkate alınarak yakın dönemlerde tanzim edilmiştir.

Esasında rivayetlerde nakledilen konuşmalar tek bir hutbenin değil birden fazla hutbenin parçalarıdır. Hz. Peygamber Veda Haccı'nda birkaç yerde hutbe irad etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in terviye [Arafat vakfesine çıkışın başlangıç vakti olan Zilhicce ayının sekizinci] günü, Arefe günü, Kurban bayramının birinci günü ve teşrik günlerinde hutbeler irad ettiği nakledilmektedir.

Rivayetlerin farklılığı Allah Elçisi'nin (sas) burada yaptığı konuşmanın yapıldığını gösterdiği gibi dinlendiğini, önemsendiğini ve etkisinin olduğunu da göstermektedir. Allah Elçisi'nin söz konusu hutbelerinin bazı bölümleri birçok sahabî tarafından rivayet edilmiştir. Farklı kişiler tarafından bazı kısımlarının rivayet edilmesi, hutbelerin Allah Elçisi tarafından yapıldığının delillerindendir.

Haz. Peygamber hac sürecinde irad ettiği hutbelerinde o güne kadar insanlara ilettiliği mesajın adeta bir özetini sunmuş ve birçok konunun altını çizmiştir. Ana konuları itibariyle Veda Hutbeleri'nde can, mal ve ırzın dokunulmazlığı, şeytana uymaktan sakınılması, mümin ve Müslümanın vasfı, haram aylar, soy üstünlüğünün reddi, nesebi inkâr ve zina edene mahrumiyet, kan davalarının ve faizin kaldırılması, suçların şahsiliği, kadınların ve erkeklerin birbirlerine karşı hak ve sorumlulukları, mirasta hak ve adaletten sapılmaması, küfre dönüp birbirinin boynunu vurmaktan sakınılması gibi temel konular üzerinde durulmuştur. Veda Hutbeleri'nde altı çizilen temel ilkelerin duvara asılı levhalarda değil, Müslümanların hayatlarında yer alması gerekir.

Yeni bir çalışmada rivayetlerden hareketle inşa edilen Veda Hutbesi metni şöyledir:

Hamd Allah'adır, O'ndan yardım ister ve O'ndan bağışlanma dileriz. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in de O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet ederiz. Sizlere Allah'tan sakınmanızı tavsiye ederim.

Ey insanlar! Dikkat ediniz! Allah'a yemin olsun ki bilmiyorum, belki bu günümünden sonra, sizinle burada bir daha karşılaşmayacağım. Burada bulunanlarınız, burada bulunmayanlarınıza (sözlerimi) ulaştırsın. Olabilir ki burada bulunan, (sözlerimi) kendisinden daha iyi anlayıp ezberleyen kimselere ulaştırmış olur.

Ey insanlar! Dikkat ediniz! Muhakkak ki zaman, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı ilk günkü eski haline dönmüştür. (Allah katında) Bir sene, dördü haram olarak kabul edilen on iki aydan oluşmaktadır. Bu haram aylardan üç tanesi birbiri peşine gelen Zilkâde, Zilhicce ve Muharrem aylarıdır. Dördüncüsü ise iki Cümâd ile Şaban ayları arasında yer alan ve Mudar'ın ayı da denilen Receb ayıdır.

Dikkat ediniz! Şüphesiz ki şeytan, şu topraklarınızda ebedî olarak kendisine ibadet olunmaktan ümidini kesmiştir. Bununla beraber amellerinizden küçük gördüğünüz bazı şeylerde kendisine itaat edilmesi de onu razı edecektir.

Dikkat ediniz! Şüphesiz ki kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız ve bedenleriniz, kendi aranızda Rabbinize kavuşup amellerinizden hesaba çekileceğiniz güne kadar, bu gününüzün, bu ayınızda ve bu beldenizde mukaddes olması gibi mukaddestir, dokunulmazdır. Dikkat ediniz! Tebliğ ettim mi?

İnsanlar “Evet tebliğ ettin.” diye cevap verdi.

Hız. Peygamber: “Allah’ım, şahit ol!” buyurdu.

Hiç şüphesiz Rabbinize kavuşacak ve amellerinizden sorulacaksınız. Yazık size! Sakın benden sonra dalalette dönüp birbirinizin boynunu vuranlardan olmayınız.

Haberiniz olsun ki Rabbiniz bir, babanız da birdir. İyi biliniz ki, Arabın aceme, acemin de Araba; kırmızının siyaha, siyahın da kırmızıya karşı bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvadadır. Tebliğ ettim mi?

Orada bulunanlar, “Resûlullah tebliğ etti.” diye karşılık verdi. Şöyle devam etti:

Haberiniz olsun ki, Cahiliye devrine ait her şey (şu iki) ayaklarımın altındadır ve hükümsüzdür. Cahiliye döneminde güdülen kan davaları da kaldırılmıştır. Kan davalarımızdan kaldırdığım ilk kan davası, İyâs b. Rebîa b. Hâris’in kan davasıdır. Onu, Benî Sa’d kabilesinde süt emzirilmek için bulunduğu sırada Hüzeyl kabilesi öldürdü. İyi biliniz ki, Cahiliye dönemine ait mal davaları ile övünmeye sebep olan şeyler ve faizin her türlü de kaldırılmıştır, kıyamet gününe kadar şu ayaklarımın altındadır. Cahiliye dönemine ait kaldırdığım ilk faiz Abbas b. Abdülmuttalib’in faizidir ve hükümsüzdür. Anaparalarınız ise size aittir. Ne (hakkınızdan fazlasını alarak) zulmediniz; ne de (hakkınızdan aşağı alıp) zulme uğrayınız.

Sözlerime kulak veriniz! Hiç kimse başka birinin işlediği suçtan dolayı cezalandırılmaz. Baba, çocuğunun işlediği suçtan ötürü cezalandırılmaz. Çocuk da aynı şekilde babasının işlediği suçtan ötürü cezalandırılmaz.

Ey insanlar! Şüphesiz ki Allah, her hak sahibine hakkını vermiş ve her insanın mirastan hissesini ayırmıştır. Bu sebeptendir ki, vârise vasiyet yoktur. Dikkat ediniz! Çocuk kimin döşğinde doğmuşsa ona aittir. Zina edene

mahrumiyet vardır. Dikkat ediniz! Babasından başkasına mensubiyet iddia eden veya efendisinden başkasını veli edinen kimse; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetine uğrasın. Böyle birisinin ne tövbesi, ne de adalet ve şehadeti kabul edilir.

Dikkat ediniz! Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Hiçbir Müslümana, diğer Müslüman kardeşine ait olan bir şey, gönül rızasıyla olmadıkça helal değildir. Size, müminin kim olduğunu haber vereyim mi? Mümin, insanların malları ve canları konusunda kendisine güvendikleri kişidir. Müslüman, Müslümanların dilinden ve elinden emin olduğu kimsedir. Mücahid, Allah'a ibadet ve tâat konusunda nefsiyle mücadele eden kimsedir. Muhacir ise, hata ve günahları terk eden kişidir. Müslüman olanlar dışında hiç kimse cennete giremeyecektir. Bu günler (bayram günleri), yeme ve içme günleridir.

Rabbinize itaat ediniz, beş vakit namazınızı kılınız, Ramazan orucunuzu tutunuz, mallarınızın zekâtını (gönül hoşluğuyla) veriniz, haccınızı ifa ediniz ve (başınızdaki) yöneticilerinize itaat ediniz, böylelikle Rabbinizin cennetine girersiniz.

Kadın, kocasının izni olmadan evinden bir şey infak edemez.

“Ey Allah'ın Resûlü! Peki ya yiyecek?” diye sordular. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle devam etti:

Bu, mallarımızın en efdalidir, (yani bunu da infak edemez).

Ariyet, sahibine ödenir. Minhâ (olarak alınan sahibine) iade edilir. Borç ödenir, kefil borçlu sayılır.

Ey insanlar! Sizlere, kadınlara karşı hayırla muamele etmenizi tavsiye ederim. Onlar, sizin yanınızda, kendileri için hiçbir şeye malik olmayan himâyeye muhtaç kimselerdir. Kadınlar konusunda Allah'tan korkun. Sizler onları Allah'ın emaneti olarak aldınız ve Allah'ın kelimesini anarak onların namuslarını helal edindiniz. Sizin kadınlarınız üzerinde bir takım haklarınız, onların da sizin üzerinizde bir takım hakları vardır. Sizin kadınlar üzerindeki haklarınız; yatağınızı hiç kimseye çiğnetmemeleri ve hoşlanmadığınız kimseleri evlerinize almamalarıdır. Şayet hoşlanmadığınız

kimseleri evlerinize alır veya açıkça bir günah işlerlerse onlara öncelikle nasihat ediniz. Şayet bundan vazgeçmezlerse onları yataklarda yalnız bırakabilir; buna rağmen vazgeçmemeleri durumunda ise onları incitmeyecek şekilde hafifçe dövebilirsiniz. Eğer size itaat ederlerse, artık onların üzerine gitmeyin. Onların sizin üzerinizdeki hakları, makul ölçüler içerisinde (örfe göre) yiyecek ve giyeceklerini temin etmenizdir.

Ey insanlar! Tasaddukta bulununuz. Bilesiniz ki, üç şey müminin kalbine kin ve kıskançlık sokmaz. Bunlar; ihlas üzere yapılan amel, Müslüman olan amirlere nasihatte bulunma (veya onlara itaat etme) ve Müslümanların cemaatine -nitekim onlar dua ederlerse, duaları kendilerinden sonrakileri de kapsar- devamlılıktır.

Sizlere sınıksız sarıldığınız takdirde yolunuzu asla sapıtmayacağınız bir şey bıraktım. Bu şey, Allah'ın Kitabı'dır. Size beni soracaklar, ne diyeceksiniz?

Şöyle cevap verdiler: "Risaletini tebliğ, vazifeni eda ettiğine ve nasihatte bulunduğuna şahitlik ederiz."

H. Peygamber, bunun üzerine şehadet parmağını semaya kaldırıp onunla insanlara işaret ederek, "Allah'ım, şahit ol! Allah'ım şahit ol! Allah'ım şahit ol!" buyurdu (Fidan Orhan, İlk Dönem Hadis ve İslâm Tarihi Kaynaklarında Veda Hutbeleriyle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi, s. 520-525).

İleri Okumalar

Adnan Adıgüzel, "Vedâ Hutbesi'ndeki Temel Prensipler ve Kur'ânî Temelleri", *Diyanet İlmî Dergi*, 2016, cilt: LII, sayı: 3, s. 81-106.

H. Ahmet Özdemir, "Son Peygamber'in (S.A.V.) Son Mesajı Olarak Veda Hutbesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, [www.dinbilimleri.com], 2005, cilt: V, sayı: 1, s. 95-112.

73- Hz. Peygamber'in vefatından sonra cenazesinin kaldırılması neden geciktirildi?

İslâm geleneğinde ölünün bekletilmeden defnedilmesi tavsiye ediliyor. Hz. Peygamber'in defni neden geciktirildi? Cenazenin teçhizini kim yaptı? Cenaze namazını kim kıldırdı?

Hz. Peygamber Pazartesi günü öğlen vakitlerinde vefat etmiş ve defni ancak Salı'yı Çarşamba'ya bağlayan gece gerçekleştirilmiştir. Böylece Allah Elçisi'nin cenazesi bir günden fazla bekletilmiştir. Genellikle bunun daha uzun bir süre olduğu zannedilse de doğrusu budur. Sürenin daha uzun zannedilmesinin sebeplerinden biri Arapların günden bahsederken "gece" kelimesini kullanmalarıdır. Zira ay takviminde gün güneşin batımıyla başlar.

Hz. Peygamber'in hastalığı Safer ayının son günlerinde başlamış ve 14 Rebîülevvel 11 (8 Haziran 632) Pazartesi günü vefat etmiştir. Özellikle vefat ettiği gün sabah namazına çıkması ve Hz. Ebû Bekir'in arkasında namaz kılması Müslümanları sevindirmiş, onun iyileşmeye başladığını düşünmüşlerdi. Hatta Hz. Ebû Bekir namaz kıldırmak üzere görevlendirildiği için günlerdir Medine dışında Sunh denen yerde bulunan evine gidemediği için Allah Elçisi'nden (sas) evine gidip gelmesine izin vermesini istemiş, Allah Elçisi'nin izin vermesi üzerine evine gitmişti. Ancak onun ayrılmasından kısa bir süre sonra Hz. Peygamber, Hz. Âişe'nin kucağındaiken vefat etmiştir.

Hz. Peygamber'in vefatı Müslümanlar arasında büyük bir üzüntü ve şaşkınlık meydana getirmiştir. Hz. Ebû Bekir'e haber gönderilmiş, gelir gelmez Hz. Âişe'nin evine giderek sedirin üzerine uzatılmış olan Allah Elçisi'nin na'sının üzerindeki örtüyü açmış ve "Anam babam sana feda olsun! Sağlığında da ölümünde de ne kadar güzelsin!" demiştir (İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 231). Hz. Ebû Bekir'in, dışarı çıkıp teskin edici

konuşmalar yapması üzerine Allah Elçisi'nin vefat ettiği insanlar tarafından kabullenilmiştir.

Allah Elçisi'nin nereye defnedileceği hususu müzakere edilmiş; Hz. Ebû Bekir, "Onu, Allah'ın ruhunu aldığı yerde defnedin." (İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 254) deyince Hz. Âişe'nin evine defnedilmesine karar verilmiştir. Böylece Aşhab'ın defnedildiği Bakî Mezarlığı yerine Hz. Âişe'nin vefatına kadar yaşamaya devam ettiği küçük evine defnedilmiştir.

Hz. Peygamber'in cenazesi yakınları tarafından hazırlanmıştır. O zamanki geleneğe göre bir kişi vefat ettiği zaman onun cenazesiyle yakınları ilgilenirdi. Hz. Ali, Fadl b. Abbâs ve Üsâme b. Zeyd cenazeyi yıkarlarken Allah Elçisi'nin defnedileceği yer hazırlandı. Mekkeliler mezarı yarık şeklinde açarlardı, Medineliler ise lahit şeklinde yaparlardı. Mezarın Mekkelilerin mezar usulüne göre mi Medinelilerin usulüne göre mi hazırlanacağı konusu müzakere edildi. Yarık ve lahit şeklinde mezar kazan deneyimli iki kişi çağrıldı. İkisi de çağrıldı. Ancak lahit olarak mezar kazan Ensarî erken gelince mezarı onun kazmasına karar verildi.

Hz. Peygamber'in teçhiz ve defniyle ilgilenilirken Ensar'ın Sâideoğullarının gölgeğinde düzenlediği toplantıda Allah Elçisi'nin yerine kimin getirileceği konusu görüşüldü. Ensar, Medine'nin başına lider seçeceklerini, bu sebeple seçilecek kişinin kendilerinden olması gerektiğini düşünüyorlardı. Toplantıdan haberdar olan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh oraya gittiklerinde Sâideoğullarının lideri Sa'd b. Ubâde üzerinde görüş birliğine varılmış gibiydi. Hz. Peygamber'in yerine geçecek kişinin Kureyş'ten olması gerektiğini savunan yeni katılımcılar Ensar'ı ikna ederek Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesini sağladılar. Toplantıya katılan muhacirler, Hz. Peygamber'den sonra Müslümanların başına geçecek kişinin onun mensup olduğu Kureyş kabilesinden olmamasının büyük sorunlara yol açacağı ve liderin Ensar'dan seçilmesi halinde bunun Evs-Hazrec

ilişkilerine zarar verebileceği konuları üzerinde durarak Ensar'ı ikna etmişlerdi.

Allah Resûlü için herkesin birlikte cenaze namazını cemaatle kıldıkları bir tören düzenlenmemiştir. Bunun yerine vefat ettiği yerde insanların onu ziyaret etmesi sağlanmıştır. Bu da defninin kısa bir süre gecikmesine sebep olan etkenler arasında zikredilebilir.

Her halükârda Allah Resûlü'nün cenaze namazının ferdi olarak kılındığı, ailesi ve yakınları tarafından teşhizinin yapıldığı, vefat ettiği yer olan Hz. Âişe'nin evinde defnedildiğini biliyoruz.

Allah Elçisi'nin (sas) cenazesinin geç defnedilmesinin sebepleri arasında Hz. Peygamber'in defniyle ilgili sürecin nasıl yürütüleceği hususunda Müslümanlar arasında görüş farklılıklarının olması, vefatından sonra oluşan yönetim boşluğunun giderilmesi konusunda Müslümanların ellerinde yol haritası olmaması ve Hz. Peygamber'in nereye defnedileceğinin netleşmemiş olması gibi etkenlerden söz edilebilir. Olanları Hz. Peygamber'e karşı saygısızlık ya da olumsuz bir tavır olarak değerlendirmek doğru değildir.

İleri Okumalar

Hüseyin Güneş, "Hz. Peygamber'in (sav) Vefatı", *Siyer Araştırmaları Dergisi*, sayı: 5, 2019, s. 83-104.

74- Hz. Peygamber bugün insanları görebiliyor mu?

Hz. Muhammed'in öldüğüne dair açık bir tarihî anlatım mevcut olduğu halde günümüzde bazı kişilerin onu gördüklerini iddia etmeleri doğru mudur?

Kur'ân-ı Kerim ve hadisler Hz. Peygamber'i dikkat çekici bir şekilde bir insan olarak anlatıp insanî yönüne özel olarak vurgu yaparlar. Öte yandan onun diğer insanlar gibi ölümlü bir insan olduğu birçok yerde ifade edilmektedir. Beşer olarak ölümlü olduğuna işaret eden ayetlerden biri şöyledir: *“Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır.”* (Âl-i İmrân 3/144).

Başka bir ayette istisna olmaksızın bütün canlıların ölümlü olduğu vurgulanmıştır: *“Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz.”* (Enbiyâ 21/35).

Allah Resûlü (sas) bir beşer olarak Allah'ın kendisine takdir ettiği ömrü yaşamış ve ömrü sona erdiğinde vefat ederek yakınları ve arkadaşları tarafından vefat ettiği yer olan Hz. Âişe'nin evine defnedilmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra teşhiz ve tekfinle ilgili birçok rivayetin kaynaklarda yer aldığını, bunlara ilişkin bilginin oldukça açık olduğunu ifade etmemiz gerekir. Vefatından sonra Ashab döneminde ve takip eden dönemlerde onun ölmediğine ya da ölümle ilgili olarak diğer insanlardan farklı bir muameleye tabi tutulduğuna dair herhangi bir anlayış yoktu. Buna rağmen Hz. Peygamber vefat ettikten asırlar sonra gerek rüyalarla gerekse uyanıkken insanlarla görüştüğü, hatta bazı kişilerin iddialarına göre uyanık oldukları halde

onlarla bir araya geldiği ileri sürülmüştür. Bu iddiaların dinî literatür içerisinde sahih bir yerinin olduğunu söylemek mümkün değildir.

Hız. Peygamber'in canlı olarak görölmesinin mümkün olmadığı, bu iddiada bulunanların cehalet veya art niyetten kaynaklı olarak bunu söylemiş olabilecekleri gibi, bunun psikiyatrik bir hastalığın yansıması olması da muhtemeldir. Ancak Hız. Peygamber'in rüyada görünmesi konusunda rüya kültürünün bir yansıması olan bazı görüşler şekillenmiştir. Rivayetlerde Hız. Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilir: "Benim adımı takınız. Ancak künyemle birlikte kullanmayınız. Kim beni rüyada görürse beni görmüş olur. Zira şeytan benim suretimde görünemez. Kim benim ağzımdan bilerek yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın." (Buhârî, "İlm", 38 [hadis no: 110]. Ayrıca bk. Müslim, "Rüya", 11 [hadis no: 2266]).

Şeytanın rüyada Hız. Peygamber'in suretinde görölemeyeceği şeklindeki ifadelerin muhtemelen Hız. Peygamber döneminde yaşayan insanlar için söz konusu olduğunu ifade etmek gerekir. Zira Allah Resûlü'nü görmemiş bir insanın onu rüyasında görmesi ya da gördüğü kişinin peygamber olduğunu bilmesi zordur. Gördüğü kişinin Hız. Peygamber olduğuna dair herhangi bir ölçü olmadığı gibi farklı insanların gördükleri rüyalara dayalı olarak tasvir ettikleri kişilerin birbirine benzemediğini tespit etmek de zor değildir.

Daha önce Hız. Peygamber'i gören biri ona benzer bir görüntü görülebilir. Onu daha önce görmemiş birisinin rüyada gördüğü kişinin Hız. Peygamber olduğunu iddia etmesi ve bunu temellendirmesi zordur. Zira bunun herkesçe kabul edilebilecek bir ölçüsü ortaya konamaz. Kaldı ki görülen Hız. Peygamber olsa dahi bunun dinî bir bilgi kaynağı olarak kullanılması mümkün değildir. Kişi rüyadan İslâm'ın genel ilkelerine aykırı olmayan bir anlam çıkarabilir, bunu hayatında değere ve davranışa dönüştürebilir; ancak rüyada gördüklerine insanların inanmasını istemesi, rüyalarının bağlayıcı bir bilgi kaynağı olarak görülmesi doğru değildir.

Rüyada görmenin dışında vefatından asırlar sonra Allah Resûlü'nün (sas) bazı insanlara görüldüğüne ilişkin iddialar ortaya çıkmıştır. Özellikle sufler arasında bu tür iddialarda bulunanlarla karşılaşırız. Günümüzde de bu tür iddialar ileri süren, hatta binlerce insanın inandığı kişiler bulunmaktadır. Allah Resûlü her insan gibi ölümlüdür. Vefat ettikten sonra bir daha dünyaya gelip bazı olayların içerisinde bulunması ya da insanlara bazı bilgiler vermesi söz konusu değildir. Maalesef cahil insanların kandırılması amacıyla bu tip iddiaların daha çok hikâye ve menkıbelere dayalı olarak anlatıldığı ve birçok insanın kaldırıldığı müşahede edilmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Hz. Peygamber ve dinî konularda temel ölçü Kur'ân, sahih sünnet ve doğru tarihî bilgi olmalıdır. Bunların dışındaki iddialar bu ölçülerle birlikte değerlendirilmeli, insanların inançlarının sömürülmesine yol açan iddialar kabul etmemelidir. Bir kişi rüyada gördüğü kişinin Hz. Peygamber olduğuna inanırsa, bu onun öznel kabulüdür. Ancak bundan bir dinî hüküm çıkarmak ya da İslâm'ın emir ve yasaklarına aykırı bir sonuca gitmek mümkün değildir. Dinin sahih kaynaklarına göre kabul edilmesi mümkün olmayan bu iddia ve söylentilere karşı duyarlı olmak gerekir.

İleri Okumalar

Cemalettin Erdemci, "Hz. Muhammed (sav) ile Vefâtından Sonra İrtibat Kurmanın İmkânı", *Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı Çalıştay Bildiri ve Müzakere Metinleri* 17-19 Ekim 2014, 2015, s. 27-49.

Ahmet Yücel, "Hadis ve Rivâyetlere Göre Hz. Peygamberle İrtibatın İmkânı", *Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı Çalıştay Bildiri ve Müzakere Metinleri* 17-19 Ekim 2014, 2015, s. 93-105.

75- Hz. Muhammed'in çocukları hakkında verilen bilgiler doğru mu?

Hz. Muhammed'in çocuklarının sayısı hakkında farklı bilgiler veriliyor. Gerçekten kaç çocuğu var?

Hz. Peygamber'in çocuklarının sayısı ile ilgili olarak kaynaklarda yer alan bilgilerin önemli bir kısmı genel kabul görmüş bilgilerdir. Fakat özellikle erkek çocuklarıyla ilgili verilen bazı bilgilerde farklılıklar mevcuttur. Hz. Peygamber'in bilinen dört kızı vardır. Zeyneb, Rukıyye, Ümmü Külsûm ve Fâtıma. Allah Elçisi'nin (sas) dört kızının da anneleri Hz. Hatice'dir ve hepsi Mekke'de dünya gelmişlerdir.

Kızları büyümüşler, yaptıkları evliliklerle ve çocuklarıyla bilinen şahsiyetlerdir. Hz. Peygamber vefat ettiğinde kızlarından sadece Hz. Fâtıma hayattaydı. Diğerleri daha Hz. Peygamber hayattayken vefat etmişlerdi.

Hz. Peygamber'in büyük kızı Zeyneb, teyzesinin oğlu Ebü'l-Âs b. Rebî ile evlenmiş ve hicretin 8. yılında (m. 629) Medine'de vefat etmiştir. Ali ve Ümâme (ö. 50/670) isimli iki çocuğu dünyaya gelmiştir. Ali küçük yaşta vefat etmiş, Ümâme ise teyzesi Hz. Fâtıma'nın tavsiyesiyle onun vefatından sonra Hz. Ali'yle evlenmiştir. Bazı rivayetlerde Ümâme'nin Hz. Ali'yle yaptığı evlilikten Muhammed isimli bir oğlu olduğu ifade edilse de hem Hz. Ali'den, hem de onun vefatından sonra Hz. Peygamber'in amcası Hâris'in torunu Muğîre b. Nevfel'le yaptığı evlilikten çocuğu olmamıştır.

Hz. Peygamber'in kızlarından Rukıyye, Hz. Osman'la evlenmiş, Habeşistan'a hicret etmiş ve daha sonra Mekke'ye dönerek oradan Medine'ye hicret etmiştir. Allah Elçisi'nin Bedir Gazvesi'ne çıktığı zaman hasta olan Rukıyye hicretin 2. yılında (m. 624) Allah Elçisi dönüş yolundayken Medine'de vefat etmiştir. Rukıyye'nin Hz.

Peygamber tarafından Abdullah adı verilen oğlu iki yaşındayken bir horozun gözünü gagalayıp yaralamasından sonra vefat etmiştir.

Allah Elçisi'nin kızı Ümmü Külsûm, Rukıyye'nin vefatından bir süre sonra Hz. Osman'la evlenmiş, o da Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre önce hicretin 9. yılında (m. 630) Medine'de vefat etmiştir.

Hız. Fâtıma, Hz. Ali'yle evlenmiş ve hicretin 11. yılında (m. 632) Allah Elçisi'nden yaklaşık altı ay sonra vefat etmiştir. Hz. Fâtıma'nın Hasan (ö. 49/669), Hüseyin (ö. 61/680) ve küçük yaşta ölen Musin [Muhassin] isimli erkek çocukları ile Hz. Ömer'le evlenen Ümmü Külsûm (ö. 41/661 [?]) ve Zeyneb (ö. 62/682 [?]) isimli kız çocukları dünyaya gelmiştir.

Hız. Peygamber'in erkek çocuklarından isimleri kesin olarak bilinen Kasım, Abdullah ve İbrahim'dir. Allah Elçisi'nin (sas) erkek çocuklarının üçü de küçük yaşta vefat etmiştir. Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber'in Tayyip ve Tahir isimleriyle zikredilen iki çocuğundan daha bahsedilmektedir. Ancak bu iki ismin İslâm döneminde dünyaya gelmiş olan Abdullah'ın lakapları veya sıfatları olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda görüş ayrılıkları olmasının sebeplerinden biri lakapların ya da sıfatların isim gibi zikredilmesi, diğeri de küçük yaşta vefat eden çocuklar hakkında yeterli bilgi bulunmamasıdır. Herhangi bir olayın içinde bulunmadıkları için rivayetlerde isimleri çok geçmemekte bu da nakillerde bazı karışıklıklara sebep olmaktadır.

Bir şahsın tarihî bir kişilik olarak zikri onun tarihî gelişmelerde adının geçmesi ve onunla ilgili anlatılanlarla tespit edilebilir. Hz. Peygamber'in çocukları hakkında verilen bilgileri bu çerçevede ele aldığımızda Allah Resûlü'nün erkek çocuklarından üçünün isminin farklı gelişmeler bağlamında zikredildiğini, ancak Tahir ve Tayyip isimli çocuklarının olduğuna ilişkin isim dışında bir bilginin mevcut olmadığını söylemek mümkündür.

İbrahim hariç Hz. Peygamber'in erkek çocuklarının anneleri Hz. Hatice olup Kasım ve Abdullah Mekke'de dünyaya gelmişler ve küçük

yaşlarda orada vefat etmişlerdir. İbrahim ise Medine’de Mâriye’nin çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve küçük yaşta vefat etmiştir. İbrahim Zilhicce 8’de (m. Mart 630) dünyaya gelmiştir. Vefatı sırasında Medine’den görülen bir güneş tutulmasının meydana geldiği dikkate alınarak 29 Şevval 10 tarihinde (m. 28 Ocak 632) vefat ettiği belirtilmektedir.

Allah Resûlü’nün erkek çocuklarının soyu devam etmemiştir. Kız çocuklarından Fâtıma’nın evlatları üzerinden soyu devam etmiştir. Bugün ehl-i beyt mensubu olduğunu söyleyenler, Hz. Peygamber’in kızı Fâtıma ile Hz. Ali’nin soyundan olduklarını iddia etmiş olmaktadır.

İleri Okumalar

Kenan Ayar, “Hz. Muhammed’in Çocuklarıyla İlişkileri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* [www.dinbilimleri.com], 2007, cilt: VII, sayı: 4, s. 81-123.

Ahmet Güzel, “Hz. Hatice’nin Hz. Peygamber’le Evliliği, Çocukları ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme”, *İSTEM: İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musikisi Dergisi*, 2012, cilt: X, sayı: 19, s. 57-100.

Kevser Özdoğan, “Hz. Peygamber’in Hz. Hatice’den Dünyaya Gelen Çocuklarının Sayısı ve Sırası Üzerine Bir Değerlendirme”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)*, 2018, sayı: 49, s. 185-206.

76- Hz. Muhammed'in birçok kadınla evlenmesi kadınlara değer verdiği iddiasıyla çelişmiyor mu?

Hayatı boyunca dünya nimetlerini hiçe saymış olan Hz. Muhammed, bu tavrını kadınlar konusunda neden göstermemiş ve çok sayıda kadınla evlenmiştir? Hatta daha da ileri giderek evlatlığı olan Zeyd'i karısından boşatmış, ardından gelini sayılabilecek birisiyle evlenmiştir.

Hz. Peygamber'in hayatı dünya ile ahiret arasında denge ifade etmekle birlikte ahireti amaçlayan ve Allah'ın rızasını hedefleyen bir hayattır. O kurduğu denge açısından da insanlara örnektir. Dünya malı ve dünya hayatı hususunda Müslümanlara örnek olmuş ve orta bir yol izlemiştir. Helal alanları ölçülü bir şekilde kullanmış, haramdan sakınmış; ancak dünyayı tamamen terk etmek gibi bir tavır da reddetmiştir.

Ashab'tan biri geceyi namazla geçirmeye, diğeri sürekli nafile oruç tutmaya ve üçüncüsü de evlenmemeye karar verdiğini söylemiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Dikkat edin! Allah'a yemin ederim ki, aranızda Allah'tan en çok korkan ve O'na en bağlı olanım. Bununla beraber oruç tutarım, oruçsuz da bulunurum. Namazımı kılarım, uykumu da alırım. Kadınlarla da evlenirim. Her kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir." (Buhârî, "Nikâh", 1) diyerek bu tip aşırılıklardan kaçınılması hususunda dikkatlerini çekmiştir.

Hz. Peygamber Müslümanlara dünya ve ahiret hayatı açısından bir ölçü vermiştir. Allah Resûlü'nün yaptığı evliliklerin dünyaya meyletmek olduğunu söylemek doğru olmaz. Hz. Peygamber hicret edinceye kadar evlilik hayatının uzun bir dönemini tek eşli olarak

geçirmiştir. Hz. Hatice'nin yaşı kendisinden büyük olmasına rağmen vefatına kadar başka bir hanımla evlenmeyi uygun görmemiştir.

Medine'de, özellikle 2. yıldan sonra meydana gelen gelişmeler çerçevesinde hem Allah Resûlü (sas) hem de diğer bazı Müslümanlar yeni evlilikler yapma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu evliliklerin sosyal, siyasî ve ekonomik boyutları vardır. Resûlullah bu evliliklerinde dünyaya meyilden ziyade birçok sıkıntıya katlanma fedakârlığı olduğunu söylemek icap eder. Zira Hz. Peygamber, evlendiği hanımların tamamının geçimini üstlenmiştir. Hz. Âişe hariç Hz. Peygamber'in evlendiği hanımların hepsi daha önce evlilik yapmıştı ve bazılarının çocukları vardı.

Hz. Peygamber'in evliliklerini aslında kendi döneminin geleneklerinden ve koşullarından bağımsız olarak düşünmek doğru olmaz. Bugünün evlilik algısı ve kadınlara bakış açısıyla Allah Elçisi'nin (sas) dönemindeki algı ve anlayışı birbirinden ayırmak ve Hz. Peygamber'in evliliklerinin sebeplerini yaşadığı dönemdeki şartlarla değerlendirmek gerekir.

Hz. Peygamber'in evlatlığı Zeyd b. Hârise'nin hanımı olan Zeyneb ile yaptığı evliliğin hukukî bir boyutu vardır. Zeyneb bt. Cahş Hz. Peygamber'in halası Ümeyme'nin kızıdır. Aslında Hz. Peygamber Zeyneb'i Zeyd ile evlendirmeden önce onunla evlenebilme imkânına sahipti. Hatta Zeyneb'i Zeyd'e istediği zaman Zeyd azatlı bir kimse olduğu için Zeyneb'in ailesi onu kendilerine denk görmemişler ve bu evlilik teklifine çok sıcak bakmamışlardı. Bunun üzerine *"Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mümin erkek ve hiçbir mümin kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelirse şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır."* (Ahzâb 33/34) ayeti nazil oldu. Vahyin emri doğrultusunda Zeyneb ve ailesi Allah Elçisi'nin teklifini kabul ettiler.

Başından itibaren Zeyd'le evliliğe çok sıcak bakmadığı anlaşılan Zeyneb ile Zeyd arasında evlilikten kısa bir süre sonra sorunlar

çıkmaya başladı. Hz. Peygamber, Zeyneb'le ilgili şikâyetlerini kendisiyle paylaşan Zeyd'e evliliğini devam ettirmesi yönünde telkinlerde bulunuyordu. Ancak evlilikleri devam etmedi.

Hz. Peygamber Zeyd'in Zeyneb'i boşamasından sonra Zeyneb'le vahiy çerçevesinde evlenmiştir. Yüce Allah Zeyneb'le evlilikle ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: *“Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de (azat etmek suretiyle) iyilikte bulunduğu kimseye, “Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın” diyordun. İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha layıktı. Zeyd eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda müminlere bir zorluk olmasın. Allah'ın emri mutlaka yerine getirilmiştir. Allah'ın, kendisine farz kıldığı şeyleri yerine getirmesi konusunda peygambere bir darlık yoktur. Daha önce gelip geçen peygamberler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Allah'ın emri kesinleşmiş bir hükümdür.”* (Ahzâb 33/37-38). Hz. Zeyneb'in “Benim nikâhımı gökte Allah kıydı” (Buhârî, “Tevhîd”, 22) diyerek yukarıdaki ayetlere atıf yaparak övündüğü nakledilir.

Arapların o günkü örfünde evlatlığın hanımıyla evlenmek yasaktı. Zira evlatlık, öz evlat gibi kabul ediliyordu. Araplar bir taraftan üvey anneleriyle evlenebilirken diğer taraftan evlat edindikleri bir kimsenin hanımıyla evlenmeyi meşru görmeme gibi çelişkili geleneklere sahiplerdi. Hz. Peygamber bu uygulamayı bizzat kendi hayatında gösterdiği bu örnekle kaldırmıştır. Bu evliliği yaptıktan sonra o dönemde geleneğe uygun davranmadığı şeklinde bazı eleştirilere maruz kalmış, ancak bundan taviz vermemiştir. Evliliğin vahiyle teyit edilmesi Arapların bu geleneğinin kaldırılması için büyük bir güç oluşturmuştur.

Hz. Peygamber'in evliliklerine baktığımızda onun dünyaya meyleden bir insan profili çizdiğini söylemek mümkün değildir. Sade

yaşantısı, tevazuu, dünya malına önem vermemesi gibi özellikleri de dikkate alındığında evliliklerinin büyük ölçüde lider olarak sorumluluklarını yerine getirmek üzere yapıldığı anlaşılır.

İleri Okumalar

Adnan Demircan, “Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik”, *İSTEM: İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 2003, cilt: I, sayı: 2, s. 9-32.

Semra Ulaş, “İslâm’da Çok Kadınla Evlilik”, *İslâmî Araştırmalar*, 1992, cilt: VI, sayı: 1, s. 52-63.

77- Hz. Peygamber'in dinî olan ve olmayan davranışları birbirlerinden ayrılabilir mi?

Hz. Peygamber'in çok eşliliği kültürel bir örf ise başka hangi davranış ve inançları da kültürel ve örfi idi?

Her peygamberin tebliğ ettiği dinin kendi döneminin koşulları içerisinde o dönemin insanların hayatlarıyla, imkânlarıyla ve toplumun kültürüyle ilişkili bir boyutu olması kaçınılmazdır. Bu, sadece evlilik geleneğiyle ilgili olmayıp Hz. Peygamber'in hayatının pek çok aşamasında karşımıza çıkmaktadır.

Bir din, topluma hitap ediyorsa o toplumun değerlerinden, yaşantısından hatta coğrafyasından ve zamanından bağımsız olarak düşünülemez. Bu manada Hz. Peygamber'in hayatında kılık kıyafet, giyim, yemek, gündelik hayattaki ilişkiler, sosyal ilişkiler, akrabalık ilişkileri gibi birçok konuda dönemin şartlarının önemli olduğunu görüyoruz.

Bir Müslüman açısından Hz. Peygamber'in her davranışı değer ifade eder. Bu değere bir atıfta bulunmak, onu önemsemek ve insanların o değeri hayatlarına taşımaya çalışmaları kişisel tercihtir. Ancak günümüzde tartışıldığı gibi Hz. Peygamber'in hayatından hangi tecrübelerin ve pratiklerin daha sonraki dönemler açısından bağlayıcılık ifade ettiği konusu önem arz etmektedir. Bunun, kişisel tercihin dışında değerlendirilmesi gerekir. Tarihte bu çerçevede pek çok tartışma yapılmış ve görüşler ileri sürülmüştür. Günümüzde de Müslümanlar bunları tartışmaya devam etmektedirler.

Öncelikle şunu ifade edelim ki temel yaklaşım, Müslümanların Allah Resûlü'ne itaatle yükümlü olduklarıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde Allah Elçisi'ne itaat emredilmektedir: *"Bunlar, Allah'ın (koyduğu) sınırlardır. Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse*

Allah onu, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır; orada devamlı kalıcıdır; işte büyük kurtuluş budur.” (Nisâ 4/13).

Allah’a itaat eden, Allah katında değeri olanların arasında sayılmıştır: *“Kim Allah’a ve Resûl’e itaat ederse işte onlar, Allah’ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, siddîkler, şehitler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır!” (Nisâ 4/69).*

Allah’a ve Elçisi’ne itaat büyük mükâfatı kazanmaya vesiledir: *“Her kim Allah’a ve Resûlü’ne itaat eder, Allah’a saygı duyar ve O’ndan sakınırsa, işte asıl bunlar mutluluğa erenlerdir.” (Nûr 24/52).*

Allah’a ve Elçisi’ne itaatin mükâfatı olduğu gibi onlara isyanın da cezası vardır: *“Kim Allah’a ve Peygamberine karşı isyan eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır.” (Nisâ 4/14).* Allah’a ve Elçisi’ne itaatten yüz çevirenlerden Allah Elçisi sorumlu değildir: *“Kim Resûl’e itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince, seni onların başına bekçi göndermedik!” (Nisâ 4/80).* Zira onun görevi tebliğ yapmaktır: *“Allah’a itaat edin, Resûle de itaat edin ve (kötülüklerden) sakının. Eğer (itaatten) yüz çevirerseniz bilin ki Resûlümüzün vazifesi apaçık duyurmak ve bildirmektir.” (Mâide 5/92).*

Allah’a ve Elçisi’ne itaatten yüz çevrilmemelidir: *“Ey iman edenler! Allah’a ve Resûlü’ne itaat edin, işittiğiniz halde O’ndan yüz çevirmeyin.” (Enfâl 8/20).* Yüz çevrilirse artık Elçi görevini yapmıştır: *“Allah’a itaat edin, Peygamber’e de itaat edin. Yüz çevirerseniz bilin ki, elçimize düşen apaçık bir duyurmadır.” (Teğâbün 64/12).*

Allah’a ve Elçisi’ne yüz çevirenin sorumluluğu kendisine aittir: *“De ki: Allah’a itaat edin; Peygamber’e de itaat edin. Eğer yüz çevirerseniz şunu bilin ki, Peygamber’in sorumluluğu kendisine yüklenen (tebliğ görevini yapmak), sizin sorumluluğunuz da size yüklenen (görevleri yerine getirmeniz)dir. Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygamber’e düşen, sadece açık-seçik duyurmaktır.” (Nûr 24/54).*

İtaat etmeyen işlerini boşa çıkarmış olur: *“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin. İşlerinizi boşa çıkarmayın.”* (Muhammed 47/33)

Allah’a, Elçisi’ne ve görevlendirdiği yöneticilere itaati emreden ayette Allah ve Resûlü ihtilafların çözüm mercii olarak gösterilmektedir: *“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre (emir sahiplerine, idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlü’ne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.”* (Nisâ 4/59).

Müslüman, Allah ve Resûlü’nün verdiği kararlara uymakla yükümlüdür: *“Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlü’ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.”* (Ahzâb 33/36).

Yukarıdaki ayetlerde zikredilen itaatin mahiyeti, muhatabın sorumluluk düzeyini tartışma dışı tutup doğrudan doğruya Allah Elçisi’nin her türlü emrine itaat anlamına gelse de başka bir sorunla karşılaşmaktayız. Hz. Peygamber’e itaat yükümlülüğünü yerine getirmekle mükellef olan Müslümanların itaat emrinden ne anladıkları hususu önemlidir. Eğer Müslümanlar gerçekten Allah Resûlü’ne itaat etmeyi önemsiyor ve bunu hayatlarına taşımak istiyorlarsa onun ne yaptığı ve neden yaptığının nasıl bir değer ifade ettiği konusu üzerinde duracaklardır.

Öte yandan Hz. Peygamber’in hayatıyla ilgili doğrudan muhataplarının yaşadıklarıyla bizim gibi onunla doğrudan ilişki kurmayanların yaşadıkları arasında fark vardır. Zira bizim Hz. Peygamber’i doğrudan görmemiş olmamız kafamızda oluşabilecek istifhamları ona soramamış olmamız, dolayısıyla itaatin sınırlarını çizmeye karar vermede zorlanmamız anlamına gelir. Bize ulaşan rivayetlerin ve nakillerin Hz. Peygamber’in doğrudan görülmesi

anlamına gelmeyeceğini, onu doğrudan görenlerin Allah Resûlü hakkındaki kanaati ile bizim kanaatimizin farklı olması kaçınılmazdır. Hz. Peygamber'in doğrudan muhatabı olan kişi, kendisine verilen emrin mahiyetini anlamadığında bunu ona sorma, görevinin çerçevesini öğrenme, yanlış yaptığında uyarılarak düzeltilme gibi imkânlarla sahipti. Biz ise insanların anlama kapasitelerine ve nakil yeteneklerine emanet edilmiş rivayetlerle Hz. Peygamber'i anlamaya çalışırken konumumuz ve sorumluluğumuzla Hz. Peygamber'in zamanında yaşayanların konumu ve sorumluluğu bir değildir.

Yukarıdaki çerçeveyi çizdikten sonra Hz. Peygamber dönemine ait, o bölgenin örf ve âdetleri çerçevesinde şekillenmiş alışkanlıkların ve uygulamaların yerine getirilmesinin Hz. Peygamber'i izlemek ve izinden gitmek anlamına gelmediğini, ona itaat edilmesi ve günümüze taşınması gereken temel ilkelerin ahlak, ibadet ve değerler olduğunu, bunları hayatımıza hâkim kılmamız gerektiğini düşündüğümüzü de ifade edelim.

İleri Okumalar

Talat Sakallı, "Sünnet'in Bağlayıcılık Açısından Taksimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, sayı: 2, s. 39-102.

Bünyamin Erul, "Sahabenin Sünnete Bağlayıcılık Açısından Bakışları", *İslâmî Araştırmalar*, 1997, cilt: X, sayı: 1-2-3, s. 59-68.

78- Hz. Muhammed'in çok sayıda kadınla evlenmesi gerekli miydi?

Hz. Muhammed'in bu kadar çok evlenmesine gerek var mıydı? Bütün evliliklerini zaruri koşullar altında mı yaptı? O bir erkek olarak bir kadını sevmiş bu sebeple onunla evlenmiş olamaz mı?

Hz. Peygamber'in evliliklerinin gerekli olup olmadığı sorusunu bugünün değerleri ve bakış açısıyla cevaplandırmak sağlıklı olmaz. Tarihte olmuş bitmiş bir olayı değerlendirirken olayın meydana geldiği dönemi, kahramanların şartlarını ve imkânlarını yaşanan şartlar zaviyesinden değerlendirme konusu yapmak gerekir.

Hz. Peygamber ilk evliliğini Mekke'de Hz. Hatice'yle gerçekleştirmiştir. Hz. Hatice Peygamber'den önce iki evlilik yapmıştı. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'yle evliliği onun vefatına kadar sürmüştür. Hz. Hatice vefat ettikten sonra Hz. Peygamber, ailesine yardımcı olması için bazı Müslümanların önerisiyle dul bir hanım olan Sevde bt. Zem'a ile evlenmiştir. Sevde ile evlendikten bir süre sonra Mekke'deyken Hz. Ebû Bekir'in kızı Hz. Âişe ile nikâhlanmış, ancak onunla evliliği hicretin 1. yılında Medine'de gerçekleşmiştir.

Bedir Gazvesi'nden dönüşte hastalanan Hz. Hafsa'nın eşi Huneys b. Huzâfe'nin vefatından sonra Hz. Peygamber, Hz. Ömer'in kızı olan Hz. Hafsa ile evlenmiştir.

Hz. Peygamber, Hz. Hafsa'dan sonra -evlendikten iki ya da üç ay sonra vefat eden- Zeyneb bt. Huzeyme el-Hilâliyye'yle, daha sonra da -Uhud Gazvesi'nde yaralanan ve bir süre sonra şehit olan Ebû Seleme'nin hanımı- Ümmü Seleme'yle evlenmiştir.

Mustalıkoğulları Gazvesi'nden sonra kabilenin liderinin kızı Cüveyriye'yle, Kurayzaoğulları Gazvesi'nden sonra Reyhâne'yle

evlenen Hz. Peygamber, Hayber Gazvesi'nden sonra da Safiyye'yle evlenmiştir.

Daha önce Habeşistan'da dul kalan ve Necâşî'ye onu kendisine istemesi için haber gönderen Hz. Peygamber, Habeşistan'daki Müslümanların dönüşünden sonra Ebû Süfyân'ın kızı olan Ümmü Habîbe'yle evlenmiştir.

Mısır Mukavkısı tarafından gönderilen hediyeler arasında yer alan Mâriye, Hz. Peygamber'in aile hayatı yaşadığı hanımlardan biridir. Allah Elçisi'nin (sas) Medine'de dünyaya gelen tek çocuğu olan İbrahim'in annesidir.

Allah Elçisi'nin evlendiği son hanım, daha önce evlendiği, ancak evlilikten kısa bir süre sonra vefat eden Zeyneb bt. Huzeyme'nin anne bir kardeşi Meymûne bt. el-Hâris el-Hilâliyye'dir. Hz. Peygamber'in Zeyneb'ten sonra evlilik yapmadığı rivayet edilir.

Allah Elçisi'nin evlendiği hanımlardan sadece Hz. Âişe daha önce evlilik yapmamış bir hanımdır. Diğer hanımları dul kaldıktan sonra Hz. Peygamber'in evlilik teklifi ve onların kabulüyle evlilikleri gerçekleşmiştir.

Mekke döneminde Müslümanlar genellikle tek eşliyken Medine'de Uhud Gazvesi'nden sonra dul kalan hanımlarla evlilik konusu gündeme gelmiştir. Zira o dönemde kadınların koca veya veli olarak geçimlerini sağlayacak bir erkek olmadan hayatlarını sürdürmeleri çok zordu. Öte yandan yetim kalmış çocukların himaye ve şefkate ihtiyaçları vardı. Bu sebeple evlilik, dönemin şartlarının gerektirdiği önemli bir sosyal dayanışma kurumudur.

Zaman zaman eşleriyle bazı sıkıntılar yaşamış olmasına rağmen Hz. Peygamber evliliklerini devam ettirmiştir. Onun hanımlarının Allah Elçisi'nin hanımı olmaktan onur duydukları ve dünyayı elde etmek yerine evliliklerini devam ettirmek istedikleri bilinmektedir. Yüce Allah, Hz. Peygamber'in hanımlarının evliliklerinin devam edip etmemesi hususunda serbest bırakıldıklarına dair şöyle buyurmaktadır: “Ey

Peygamber! Hanımlarına de ki: Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım. Eğer Allah'ı, Resûlü'nü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır." (Ahzâb 33/28-29).

Hız. Peygamber'in evliliklerinin önemli sebeplerinden biri lider olarak sorumluluklarıdır. Araplarda lider olan kişilerin sorumluluklarından biri kabilede vefat etmiş yakınlarının hanım ve çocuklarının hayatlarını kolaylaştırıcı önlemler almalarıdır. Evlilik bu yollardan biridir. Hız. Peygamber'in evliliklerinin önemli bir kısmı liderliğin gerektirdiği sorumluluklar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Hız. Peygamber evlilikler yaptığı gibi imkânı olan sahabîleri de bu hususta yönlendirmiştir. Özellikle Uhud Gazvesi'nde şehit olan Müslümanların dul hanımlarının evlendirilmesi Allah Elçisi'nin bu hususta Medine'de karşılaştığı önemli problemlerin başında gelmektedir.

Şunu da ifade etmek gerekir ki Allah Resûlü'nün bir insan olarak bir kadını sevmiş olması elbette mümkün ve muhtemeldir. Nitekim Hız. Hatice'yi çok sevdiği ve ona değer verdiği bilinmektedir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Hız. Hatice hayatta olduğu sürece Allah Resûlü'nün ikinci bir evlilik yapmayı düşünmediği de bilinmektedir. Öte yandan Hız. Peygamber'in Hız. Âişe'ye de çok değer verdiği ve onu sevdiği anlatılmaktadır. Dolayısıyla Hız. Peygamber bir hanıma değer vermek gibi bir düşünce içerisinde olmuşsa bu bir peygamberden beklenmeyecek ya da şaşılabacak bir durum değildir. Ancak kadın-erkek ilişkilerinin o dönemde bugünden farklı olduğunu, kadınlarla erkeklerin görüşme ve birbirlerini görme imkânlarının çok kısıtlı olduğunu dikkate alırsak evlilik sürecinin ve âşık olma durumunun bugünkünden farklı olduğunu ifade etmemiz gerekir. Hız. Peygamber'in hayatında büyük kırılmalara sebep olacak bir aşk hikâyesinin olduğuna dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Birçok

insanın hayatında olmadığı gibi Hz. Peygamber de böyle bir süreci yaşamamış olabilir.

İleri Okumalar

Adnan Demircan, “Hz. Peygamber’in Çok Kadınla Evliliği Üzerine Bazı Düşünceler”, *Hz. Muhammed (SAV) ve Mesajı*, 2014, s. 269-282.

79- Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'le evliliği sırasındaki yaşıyla ilgili farklı görüşlerin sebebi nedir?

Hz. Muhammed'in hanımı Âişe ile çok küçük yaşta evlendiği söyleniyor. Bazı hocalar da evlendiklerinde Âişe'nin küçük olmadığını söylüyorlar. Bu konuyla ilgili kaynaklarda bir bilgi var mı? Tartışma nereden kaynaklanıyor?

Hz. Âişe'nin evlilik yaşıyla ilgili tartışmalar günümüze ait olup kaynaklarımızda bu konuda Hz. Peygamber'e yönelik bir eleştiri ya da Hz. Âişe'nin yaşının daha büyük olduğuna dair bir savunma yer almamaktadır. Bunun sebebi evlilik yaşı meselesinin modern dönemde tartışılması ve bunun bazıları tarafından özellikle Hz. Peygamber'e eleştiri yöneltmek kastıyla gündeme getirilmiş olmasıdır.

Allah Elçisi (sas) döneminde onun Zeyneb bt. Cahş'la yaptığı evlilik tartışma konusu olmasına rağmen Hz. Âişe'nin evliliğiyle ilgili herhangi bir tartışma söz konusu değildir. Evlilik gibi, bölgeden bölgeye ve dönemden döneme farklı geleneklerin ve uygulamaların olduğu bir konuda o döneme ait bazı âdetlerin sonraki dönemlerde değişmesi kaçınılmazdır. Buna rağmen son asra kadar Hz. Peygamber'in (sas) Hz. Âişe'yle evliliği, yaş farkı ya da Hz. Âişe'nin yaşının küçük olduğu hususunda eleştiri konusu olmamıştır.

Hz. Peygamber diğer insanlar gibi şartlar çerçevesinde farklı evlilikler yapmıştır. Kaynaklarda belirtildiğine göre Hz. Âişe'nin yaşı çok büyük değildir. Ancak onun yaşıyla ilgili ifade edilebileceği gibi diğer insanların yaşıyla da ilgili ilkesel bir durumu belirtmek gerekir. O dönemlerde yaş kayıtları tutulmadığı için insanların yaşları hakkında kesin yargıda bulunmak zordur. Hz. Âişe'nin yaşı konusunu ele alırken kaynaklarda zikredilen yaşın mutlak bir tespiti olmadığını, yaklaşık bir

yaşı ifade ettiğini belirtmek gerekir. Ancak yaşı'nın yaklaşık olması, kaynaklarda zikredilenin iki katı olduğu anlamına gelmez.

Hız. Âişe'nin kaynaklarda belirtildiği yaşı olmadığını, bazı araştırmacıların daha büyük olduğunu ileri sürdükleri ifade edilmektedir. Ancak onların iddialarının doğrudan rivayetlerdeki bilgilere dayanmadığını, rivayetler üzerindeki bazı yorumlarla üretildiğini söylemek gerekir.

Bazı araştırmacılar Hız. Âişe'nin yaşı bağlamında Arapların kız çocuklarının yaşını buluş çağına geldikten sonra hesap ettikleri şeklinde bir iddia ileri sürmektedirler. Ancak ileri sürülen bu argümanın dayanağı olmadığı gibi bu şekilde bir Arap örfü olduğunu göstermek de mümkün değildir. Zira kaynaklarda Hız. Âişe'nin yaşı bağlamında olsun diğer hanımların yaşı ile ilgili olarak olsun kadınların yaşının buluşa erdikten sonra hesaplanmaya başlandığına ilişkin bir gelenekten söz edilmemektedir. Tahmin edileceği üzere bu iddialar modern dönemdeki eleştirileri savmaya matuf olarak üretilmiştir.

Hız. Peygamber döneminde olduğu gibi ondan sonraki dönemlerde de hatta son asra kadar İslâm dünyasında ve dünyanın muhtelif yerlerinde çok genç yaştaki hanımların evlenebildiklerini ve bu evliliklerin toplum tarafından gayrimeşru görülmediğini biliyoruz. Hala günümüzde dünyanın çeşitli ülkelerinde evlilik yaşıyla ilgili farklı uygulamalar mevcuttur. İnsanların evlilik dışında cinsel hayat yaşamalarına izin verilmeyen yerlerde erken yaşlarda evlilikler kaçınılmazdır.

Allah Resûlü'nün Hız. Âişe'yle evliliğinde Hız. Âişe'nin yaşı kadar evlilik taraflarının yaşları arasındaki fark da önemlidir. Günümüzde bu açıdan da bakıldığında birçok insan bunu kabullenmekte zorlanacaktır.

Evlilik konusunda yaygın olan kabuller ve anlayışlar dönemden döneme değişiklik gösterebildiği gibi toplumdan topluma da değişiklik

arz etmektedir. Nitekim günümüzde bile Arapların çok eşliliği kabule daha yatkın olduklarını biliyoruz. Bu durum, insanların yetiştirme ortamları, gelenekleri ve eğitimleriyle de ilgilidir. Mesela Arap ülkelerinde ve Afrika’da çok eşliliğin yaygın olduğu bölgeler olmasına rağmen İslâm dünyasının önemli bir bölümünü temsil eden Müslüman Türklerde çok eşlilik oldukça azdır. Demek ki çok eşlilikle ilgili kabuller esas olarak dinle değil geleneklerle ilgilidir.

Hız. Peygamber’in evlilikleri dönemin geleneklerine ve koşullarına göre değerlendirilirse zihinlerdeki soruların önemli bir kısmı kendiliğinden ortadan kalkacaktır.

Hız. Peygamber dönemindeki şartlara ait olan değerlerin tarih üstü ve her dönemde yaşanabilecek değerler olarak görülmesi mümkün olmadığı gibi evlilikleriyle ilgili geleneğin içinde oluşmuş olan âdetlerin sonraki dönemlerde bir sünnet olarak ifade edilmesi de mümkün değildir.

İleri Okumalar

Bünyamin Erul, “Hız. Aişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?”, *İslâmî Araştırmalar*, 2006, cilt: XIX, sayı: 4, s. 637-649.

Rıza Savaş, “Hız. Aişe’nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, sayı: 9, s. 139-144.

Mehmet Azimli, “Hız. Aişe’nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkması”, *İslâmî Araştırmalar*, 2003, cilt: XVI, sayı: 1, s. 28-37.

Recep Erkocaaslan, “Hız. Aişe’nin Hız. Peygamber ile evliliği ve Evlilik Yaşı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017, cilt: X, sayı: 51, s. 1234-1247.

80- Hz. Muhammed döneminde kadınlar dövülüyor muydu?

Zaman zaman kadına karşı şiddet konusunun dinle ilişkilendirildiği konuşmalar yapılıyor. Hz. Muhammed döneminde kadınlara dayak konusu nasıldı? Kendi eşlerini dövüyor muydu?

Şiddet konusu tarih boyunca önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddet sadece aile içerisinde ve kadına yönelik olarak mevcut değildir. Günümüzde de çocuklara ve aile içerisindeki başka bireylere karşı şiddet olgusuyla karşılaştığımız gibi birbirlerini tanımayan insanlar arasında da farklı şekillerde ve düzeylerde şiddete rastlıyoruz. Şiddet sorunu bugün gelişmiş olan ülkeler de dâhil olmak üzere dünyanın her yerinde karşılaşılan önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Bazı ülkelerde şiddetin engellenmesine yönelik önemli başarılar elde edilmiş olmakla birlikte ciddi yaptırımlara ve bu alandaki çalışmalara rağmen şiddetin tamamen engellenmesi mümkün olmamaktadır.

Esasen şiddet, güçlü olanın gücünü kullanmayı yönetememe ya da gücü kötüye kullanma sorunudur. Bazen bu, bir baba için söz konusu olabildiği gibi bazen bir kadın için de söz konusu olabilir. Mesela eşinden şiddet gören bir kadın kendisinden daha zayıf olan çocuğuna karşı şiddet uygulamayı kendisinde bir hak olarak görebilmektedir. Şiddetin psikolojik bir boyutu olduğunu, şiddet eğilimi yüksek insanların tedavi edilmeleri gerektiği de ifade edilmelidir. Otoritenin zayıf olduğu yerlerde şiddetin daha yaygın olduğu da müşahade edilebilmektedir. Zira bu yerlerde zulmü kendileri için meşru bir zemin olarak görenler daha fazla hareket imkânı bulurlar.

Hz. Peygamber'in doğup büyüdüğü coğrafyada şiddet, önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kabileler arasındaki savaşlarda

ve yağmalar sırasında şiddet kaçınılmazdır. Öte yandan kadının toplum içindeki konumunun erkeğin çok gerisinde olduğu, kölelere şiddetin yaygın ve bir hak olarak görüldüğü bir ortamda eşlere şiddet de yaygın olarak mevcuttu.

Müslümanlar arasındaki durumu dönemin genel anlayışını da dikkate alarak ele almak ve Hz. Peygamber'in bizzat tutumuna işaret etmek yerinde olur. Anlaşıldığı kadarıyla şiddet açısından Mekke'yle Medine dönemleri arasında fark vardı. Mekkeliler kadınlara yönelik şiddeti daha çok uyguluyorlar ve bunu hakları olarak görüyorlardı. Medine'de kadınların durumu nispeten iyiydi.

Hz. Peygamber kadına şiddet meselesi üzerinde durmuş ve Müslüman erkeklerin eşlerine karşı şiddet uygulamamaları yönünde uyarılarda bulunmuştur. Bu konudaki şikâyetlerle ilgilenmiş ve kadınların toplum içinde saygın bir konuma sahip olmaları için haklarını erkeklere hatırlatmış, kadınların da erkeklere karşı sorumlulukları üzerinde durarak birbirlerine saygı duymalarını ve değer vermelerini istemiştir.

Konunun sık sık gündeme getirildiği bir boyutu da kadınları dövmenin ifade edildiği Nisâ suresinin 34. ayetidir. Yüce Allah ayette mealen şöyle buyurmaktadır: *“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da gaybı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah çok yücedir, çok büyüktür.”* (Nisâ 4/34).

Modern dönemde ayette geçen “ve-dribûhünne” ifadesinin kelimenin köküne giderek ve farklı anlamlarına dikkat çekmek suretiyle dövme dışında başka anlamlara geldiğini söyleyenler olsa da bu izahların

zorlama olduğu gör÷lmektedir. Esasen ayette geçen dövmenin normal koşullarla ilgili olmadığı, özellikle ciddi sorunlar yaşayan dağılma sürecindeki bir aileyi kurtarmaya matuf olarak zikredildiği anlaşılmaktadır. Buradan hareketle kadınların döv÷lmesinin bir hak olarak gör÷lmesi vahyin anlamına ve Hz. Peygamber’in tatbikatına aykırı bir durumdur. Öte yandan bu yöntemin dönemin anlayışıyla ilişkisi de göz ardı edilmemelidir.

Allah Elçisi (sas), hayatı boyunca herhangi bir kadına karşı şiddet uygulamamıştır. Hz. Peygamber’in eşlerine karşı şiddet uygulayıp uygulamadığına ilişkin bir soruya Hz. Âişe’nin “Resûlullah ne bir kadını, ne bir hizmetçiyi, ne de başka birini asla dövmemiştir.” dediği rivayet edilir (İbn Sa’d, *Tabakât*, X, 193).

Allah Elçisi’nin evlerinde eş, hizmeti, çocuk ve genç olmak üzere birçok hanım bulunuyordu. Bunlardan herhangi birisine karşı şiddet uyguladığına dair bir bilgi olmadığı gibi onlara değeri verdiğine ve tutumuyla saygınlık ve kişilik kazanmalarına katkıda bulunduğu ifade edilmelidir. Bunun içindir ki Allah Elçisi’nin (sas) hanımı olmak, kadınların gözünde bir imtiyaz olarak gör÷lmüştür. Kendisi bizzat hayatında şiddete karşı hassasiyet göstermiş, Müslümanlardan da bu konuda hassas olmalarını istemiştir. Buna rağmen zaman zaman Hz. Peygamber’e şiddete ilişkin bazı problemlerin geldiğini ve bununla ilgili olarak uyarılarda bulunduğunu kaynaklardan anlıyoruz.

İleri Okumalar

Feyza Bet÷l Köse, “Cahiliye’de İslâm’a Kadına Yönelik Şiddet”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fak÷ltesi Dergisi*, 2018, cilt: XVIII, sayı: 1, s. 73-94.

İsmail Hakkı Ünal, “Kadına Karşı Şiddete Nebvî Tavrı”, *Din ve Hayat: İstanbul Müft÷l÷đü Dergisi*, 2012, sayı: 15, s. 32-35.

Mehmet Okuyan, “Kadına Yönelik Şiddete Kur’ân’ın Bakışı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fak÷ltesi Dergisi*, 2007, sayı: 23, s. 93-133.

Recep Aslan, “Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed’in Kadına Yönelik Şiddeti Ortadan Kaldırma Konusunda Örnek Alınabilecek Söz ve Uygulamaları”, *Diyanet İlmi Dergi* [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi], 2012, cilt: XLVIII, sayı: 1, s. 29-42.

8

81- Hz. Muhammed nasıl geçiniyordu?

Allah Elçisi'nin birçok hanımı ve evlerinde yaşayan insanlar vardı. Öte yandan maddî sıkıntısı olanların ilk başvurdukları kişi olduğu bilinmektedir. Onun peygamberlikten sonra ticarete devam ettiği söylenemeyeceğine göre ailesinin geçimini nasıl sağlıyordu?

Hz. Peygamber, nübüvvetten önce ticaretle uğraşan bir insandı. Çalışarak ailesinin geçimini sağlıyordu. Peygamberlik süreci başladıktan sonra mesaisini ilahî mesajı insanlara tebliğ etmek için harcamaya başladı. Mekke'de ticarî faaliyetlerinden kazandığı malların yanında Hz. Hatice'nin mallarını da kullanarak ailenin geçimini sürdürüyordu. Ambargo sürecinde yaşananlar ve ticarî faaliyetlerinin devam etmemesi, ekonomik imkânlarının zayıflamasına ve hicret ettiğinde Hz. Ebû Bekir'den borçlanmasına sebep olmuştu.

Hz. Peygamber'in Medine döneminde zaman zaman ihtiyaç olduğunda bazı kimselerden borç aldığı rivayet edilir. Bununla birlikte birçok evi geçindirdiği, oldukça sade bir hayat yaşadığı, temel ihtiyaçlarının karşılanması dışında kalan imkânlarını da Müslümanların ihtiyaçlarına yönelik olarak kullandığını biliyoruz.

Hz. Peygamber'in gelir kaynakları arasında Medine'de Müslümanların eline geçmiş olan bazı arazilerin gelirleri zikredilebilir. Uhud Gazvesi'ne Müslümanların safında katılarak vefat eden ve mallarını Allah Elçisi'ne vasiyet etmiş olan Yahudi Muhayrîk'in bıraktığı mallar değerlendirilmiştir. Hz. Peygamber, Benî Nadîr arazileri arasında yer alan Mîseb, Sâfiye, Dellâl, Hasnâ, Burka, A'vâf (A'râf) ve Meşrubetü Ümmi İbrâhîm adlı hurma bahçelerini h. 7 (629) yılında Müslümanların kullanımı için vakfetmiştir (İbrahim Hatiboğlu, "Muhayrîk en-Nadrî", *DİA*).

Hicretin 7. yılında (m. 628) fethedilen Hayber bölgesindeki Fedek arazileri Allah Resûlü'nün ailesinin ve diğer Müslümanların ihtiyaçları için kullanılmıştır. Ayrıca hicretin 9. yılında Hz. Peygamber'i ziyarete gelen heyet üyelerinin her birisine imkânlar ölçüsünde hediyeler verilmiştir. Rivayetlere göre heyet liderlerine genellikle 12 ukıyye [480 dirhem], diğer heyet üyelerine ise beşer ukıyye [200 dirhem] para hediye ediliyordu. Hayber bölgesi fetihleriyle elde edilen arazilerden Müslümanlara tahsisat yapıldığı gibi Hz. Peygamber'in hanımlarına da tahsisat yapılmıştır.

Bütün bu giderler Hz. Peygamber'e tahsis edilen arazilerin gelirlerinden ve kendisine ait olan hayvanlardan elde edilenlerden karşılanıyordu. Allah Resûlü ticaret faaliyetine son verdiği için gelirleri buralardandı.

Hz. Peygamber'in hanımı Ümmü Seleme geçimleriyle ilgili şöyle bir bilgi verir: "Bizim Resûlullah (sas) ile geçimimiz sütleydi. Resûlullah'ın (sas) çölde yaşayan süt develeri vardı. O develeri eşlerine paylaştırmıştı. Benim payıma düşen deve el-Arîs idi. Biz ondan istediğimiz kadar süt alırdık. Âişe'nin payına düşen bol sütlü bir deve vardı; adı es-Semrâ idi. Ancak benim süt devam gibi değildi. Onların çobanı develeri el-Cevâniyye denilen bir meraya götürürdü. Akşam evlerimize gelirler, onların sütlerini sağardık. Onun Resûlullah'ın süt devesi bütün develerden ya da ekserisinden daha çok süt veriyordu." (İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 425-426).

Dönemin geçim şartlarıyla sonraki yıllarda ortaya çıkan şartlar arasında önemli farklar olduğu muhakkaktır. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in ailesinin geçimini kendi şartları içinde değerlendirmek gerekir. Oldukça mütevazı bir hayat yaşayan Allah Resûlü ve aile fertleri, sahip oldukları birkaç hayvanın sütüyle beslenip diğer ihtiyaçlarını da asgari düzeyde karşılamaya özen gösteriyorlardı. Ancak Medine döneminin sonlarında fetihlerle birlikte bazı gelir kaynaklarının olduğu anlaşılmaktadır. Bu gelir kaynaklarına rağmen

Allah Elçisi'nin (sas) ailesinin hayat standardında bir değişme meydana gelmemiş, asgari geçimleri dışındaki imkânlar diğer Müslümanların işleri için kullanılmaya özen gösterilmiştir. Dönemin şartlarında kısa zamanda zenginlik ve yoksulluğun yaşanması garip değildi. Sık sık meydana gelen kıtlıklar sebebiyle varlıklı insanların da ekonomik sıkıntılar yaşayabiliyordu. Bu koşullarda en kısıtlı imkânlarla yaşamayı öğrenmek zorundaydılar. Hz. Peygamber'in dünya malına karşı mesafeli tutumu dikkate alındığında geçiminin büyük bir zenginlik gerektirmediği anlaşılır. Kaynaklarda evde yiyecek yemek bulamadıkları zamanlara ilişkin birçok rivayet yer almaktadır. Bu rivayetler Hz. Peygamber'in hayatının her dönemini tasvir etmese de bu durumlarla karşılaşıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in geçim imkânlarının tekdüze bir gelire bağlı olarak şekillenmediğini, dönem dönem farklı imkânlara sahip olduğunu, ancak onun ve ailesinin sade yaşantısının her zaman devam ettiğini söylemek gerekir.

İleri Okumalar

Celal Yeniçeri, "Hz. Peygamber Ailesinin Gelirleri, Geçimi ve Bıraktığı Miras", *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, [t.y.], s. 343-402.

Kasım Şulul, "Hz. Peygamber'in Aile Reisi Olarak Geçim Vasıtaları", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, cilt: XIV, sayı: 22, s. 11-26.

Ünal Kılıç, "Peygamberimizin Risâlet Öncesi Geçim Durumu", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 2004, cilt: II, sayı: 4, s. 191-202.

82- Sahabî kime denir?

Farklı sahabî tanımları olduğunu görüyoruz. Hz. Peygamber'in arkadaşları olarak Ashab'ın saygınlığı ve dinî otoritesi nasıl oluştu? Onun arkadaşları kimlerdir?

Sahabî kavramı Hz. Peygamber'in arkadaşları için genel anlamda kullanılan bir kavramdır. Kavramın tanımı ve kapsamı hususunda âlimlerin farklı görüşleri ortaya çıkmıştır. Bazıları daha geniş tanım yaparken bazıları daha dar kapsamda tanım yapmayı tercih etmişlerdir. Bu farklılığın en önemli sebebi tanımı yapan âlimlerin belirledikleri çerçevenin farklı olmasıdır.

Örnek olması bakımından birkaç tanıma işaret edecek olursak, Saîd b. Müseyyeb, "Sahabî, Hz. Peygamber ile bir veya iki yıl arkadaşlık yapan ya da onunla bir veya iki gazveye katılan kimsedir." şeklinde tanım yapmaktadır. Usul-i Fıkıh âlimleri, "Hz. Peygamber'le altı ay veya daha fazla bir süre birlikte bulunan, ilim öğrenmek amacıyla yanına çokça gidip gelen ve kendisinden hadis rivayet etmiş olandır." şeklinde bir tanımı tercih ederler. Hadisçilerin tanımı ise daha kapsayıcıdır. İbn Hacer el-Askalânî, "Hz. Peygamber'e mümin olarak erişen ve Müslüman olarak ölen kimsedir." şeklindeki tanımıyla buna iyi bir örnektir (Bk. Mehmet Efendioğlu, "Sahâbe", *DİA*). Bu tanımların âlimlerin hedeflerine hizmet etmek üzere işlevsel bir boyutu olduğu muhakkaktır.

Netice olarak kimin sahabe olduğu meselesi daha sonraki dönemlerde âlimlerin yaptıkları tanımlar çerçevesinde kaynaklara girmiş ve bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Dolayısıyla bu konuda tanım yapma Hz. Peygamber döneminin sorunu değildir. Bu sebeple o dönem için genel sahabe tanımı çerçevesinde bir otoriteden değil, sahabîler içinde öne çıkan isimlere ilişkin tasvirler öne

çıkılmaktadır. Özellikle Allah Resûlü'nden nakledilen sözlerin ona ait olup olmadığı konusunda bir kriter getirmek isteyen hadisçiler Hz. Peygamber'i Müslüman olarak gören ve Müslüman olarak ölen kişilerin sahabî olduğu gibi çok genel bir tanım yapmışlardır. Bu tanım hadis ilminin konusu açısından işlevsel bir tanımdır. Çünkü bir hadisin Hz. Peygamber'e ait olup olmadığı meselesi önemlidir. Buna istinaden bir tanım yapılması anlaşılabilir bir durumdur. Ancak Hz. Peygamber'i gören bütün insanların aynı konumda olduklarını söylemek mümkün değildir.

Allah Resûlü'nün yaşadığı dönemde kendisine yakın olan insanlar olduğu gibi ilişkileri daha mesafeli olan insanlar da vardı. Hatta bazı Müslümanlar Hz. Peygamber'in yaşadığı ortamda yaşamadıkları için zaruri olarak onunla daha az temas kurabiliyorlardı. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in, kendisini görmüş olan her insanla aynı düzeyde ilişki kurmuş olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim siyer ve hadis kaynaklarını incelediğimizde Allah Elçisi'yle daha sıkı bir ilişkiye sahip olan sahabîler olduğu gibi onunla daha az görüşen veya yakın çevresinde bulunmayan sahabîler de vardı.

Sahabî kavramının sonraki dönemlerde siyasî mücadeleler çerçevesinde ortaya çıkan kabul ve anlayışlara göre tanımlarının yapıldığı da bir gerçektir. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse sahabî tanımı sadece ilmî çalışmaların konusu olmamış, aynı zamanda siyasî mücadelelerin etkisiyle de ele alınmıştır. Örneğin Şiîler Hz. Ali taraftarı olarak niteledikleri kişileri sahabî kabul ederken, ona karşı çıkanları bu tanımın dışında tutmayı tercih etmişlerdir. Haricîler, Hz. Osman'ın katli süreci ve sonrasında ortaya çıkan iç savaş sırasındaki bazı görüşleri ve tavırları sebebiyle Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Âişe, Talha, Zübeyr ve Muâviye hakkında ağır ifadeler kullanmakta, hatta onları tekfir etmektedirler. Ehl-i Sünnet, başta bu sahabîler olmak üzere Ashab'ı cerh ve tadil dışında tutarak onlarla ilgili bir koruma oluşturmuştur.

Mezhebî görüş farklılıkları çerçevesinde Ashab'ın konumu ve durumu tartışma konusu olmuştur. Özellikle ilk dönemde Ashab'ın da taraf olduğu olaylar sırasındaki tercihleri sonraki dönemlerde farklı mezheplerin yorumları çerçevesinde bir kısmının eleştirilmesine, bir kısmının ise savunulmasına sebep olmuştur. Şiîlerin saygın kabul ettikleri ve değer verdikleri sahabî sayısı azdır. Bunda özellikle Hz. Ali'yle ilişkileri belirleyici olmuştur.

Ashab arasındaki problemlerde taraf olanlar, onların bir kısmını sahabî tanımının dışında tutmaya çalışmışlardır. Dışlayıcı yaklaşımlara karşı Ehl-i Sünnet'in daha kuşatıcı bir çizgi geliştirmeye çalıştığı görülmektedir. Ancak bütün bu görüşler zamanla şekillenmiştir. Ehl-i Sünnet, Hz. Peygamber'i görmüş olmanın kendilerine verdiği otorite ile Ashab'ı taraf oldukları ihtilafı ve tartışmalı konuların dışında tutmaya çalışmıştır.

Allah Resûlü'nün (sas) çevresinde yaşayan arkadaşlarından bazıları kendisiyle iyi ilişkiler kurmuş, onunla daha fazla zaman geçirme imkânına sahip olmuşlardır. Ancak bunların sayıları çok fazla değildir. Aslında bugünkü anlamıyla sahabî kavramı ve sahabe otoritesi sonraki dönemlerde oluşmuş görünmektedir.

Allah Resûlü vefat ettikten sonra onu görmüş olanların doğal olarak diğer insanlar nezdinde bir otoriteleri oluşmuştur. Nitekim Müslümanların karşılaştıkları sorunları çözmek için yararlandıkları referanslardan biri Hz. Peygamber'in sünnetiydi. Sünnetle ilgili bir mesele sorulduğunda en fazla bilgi sahibi olan kişiler olarak Allah Elçisi'nin arkadaşlarına müracaat etmek ve onları dinlemek onlara bir otorite sağlamıştır. Nitekim Hz. Ömer döneminde kurulan şehirlere gönderilen sahabîler buralarda ilgi odağı olmuşlardır.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra İslâm dünyasında siyasî ve ekonomik yönetimde Allah Elçisi'nin (sas) arkadaşlarının söz sahibi olmaları da onların otoritesini pekiştiren bir etken olmuştur. İlk yıllarda

onların otoritesi, İslâm toplumunu koruyan ve geliştiren önemli bir fonksiyona sahip olmuştur.

İleri Okumalar

Harun Reşit Demirel, “Ehl-i Hadis ve Usûlcüler Arasında Sahâbe Tanımı Tartışması”, *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe: Sahâbe Kimliği ve Algısı*, Tebliğ ve Müzâkereler, Tartışmalı İlmî Toplantı, 27-28 Nisan 2013, 2013, s. 449-467.

83- Hz. Muhammed'i aşırı yüceltmek sonunda onu putlaştırmaz mı?

Kutlu Doğum ve Mevlid haftası vesilesiyle Peygamber'imizle ilgili pek çok program yapılıyor. Lüks otel lobilerinde yapılanlardan anaokullarında yapılan törenlere kadar tüm mekânlarda Peygamber'imiz anılıyor. Her yerde şairlerin dilinden Peygamber'i kutsama ve yüceltme yarışı var. Bütün bunlara bakarak Müslümanların Hz. Muhammed'i putlaştırmaya yönelik bir çabalarının olduğunu düşünüyorum. Haksız mıyım?

Hz. Peygamber'e itaat etmek ve ona değer vermek İslâm'ın Müslümanlara yüklediği bir görevdir. Günümüz Müslümanları Hz. Peygamber'e saygı duymakla ve onun dindeki konumunu doğru bir şekilde anlamakla mükelleftirler. Onun konumunu Kur'ân'ın belirlediği çerçevede kabul etmek, aynı zamanda İslâm'ın bir gereğidir. Bu dengeyi sağlayamayan Müslümanın ciddi bir sapmaya dahi gidebileceği bir gerçektir. Hz. Peygamber bir beşerdir. İlâhi bir vasfı yoktur ve bir beşer olarak elçilik görevini yerine getirmiştir. Müslümanlar bu çerçevede Hz. Peygamber'e iman etmekle ve ona saygı duymakla mükelleftirler. Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e itaat etmeyi Müslümanlara emretmektedir. Ancak itaatle mutlak itaat arasındaki dengeyi göz ardı etmemek gerekir. Hz. Peygamber'e itaat emredildiği halde Ashab, Allah Elçisi'nin bazı konulardaki görüşlerine muhalif görüşler ifade etler; bazen onların görüşlerini dikkate almıştır. Bu durum, Allah Elçisi'nin her yaptığını değil, ama Yüce Allah tarafından vahiyyle bildirilen ya da onaylanan sözlerinin ve fiillerinin duruma göre bağlayıcılık ifade ettiğini göstermektedir. Ancak durum ne olursa olsun Müslümanlar açısından Allah Elçisi (sas) bir otoritedir. Zira Müslümanlar dini ondan aldıkları gibi Allah'a İslâm inancına

uygun bir şekilde inanmayı da ondan öğrenmişlerdir. Bu sebeple peygamber yoksa İslâm inancı da yoktur.

Bugün Müslümanlar doğrudan doğruya Hz. Peygamber'e muhatap olmadıkları ve kendilerine ulaşan haberler çerçevesinde onun hakkında bilgi sahibi oldukları için onlara emredilen itaatle Allah Resûlü'nü doğrudan gören insanlara emredilen itaat arasında fark olması anlaşılabilir bir durumdur. Zira Allah Elçisi'nin vefatından sonra yaşayan insanlar Hz. Peygamber'le doğrudan temas kurma imkânına sahip olmamışlar, sadece onunla ilgili haberlerden hareketle bir kanaat sahibi olmuşlardır. Ashabın vefatından sonra Müslümanlar için haberlerin dışında bir kaynak kalmamıştır. Bu haberler ise Hz. Peygamber'le doğrudan temas halinde olan insanların sahip oldukları değerde bir bilgi değildir. Zira rivayetlerin sıhhat derecesi farklı olduğu gibi bunların nasıl anlaşılması gerektiği hususu rivayetlerin ulaştığı kişilerin ilgi, yetenek ve çabalarına bağlıdır. Bu sebeple her zaman rivayetlerden farklı sonuçlar çıkarılması mümkündür.

Müslümanlar, Hz. Peygamber'e inanır, ona itaat eder ve onu sever. Bu, imanın bir gereğidir. Allah'ın mesajına Hz. Peygamber üzerinden ulaştığımız için onu dışarıda tutarak din konusunda sağlıklı bir bakış açısına sahip olmak mümkün değildir.

Kutlu doğum ya da mevlid-i nebi programları çerçevesinde Hz. Peygamber'le ilgili etkinlikler yapılması, Allah Elçisi'nin hayatına ve getirdiği mesaja ilişkin hatırlatmalarda bulunulması, onu ilahlaştırmak anlamına gelmez. Kaldı ki onu ilahlaştırmak kastıyla bir etkinlik düzenlemek din açısından meşru olmaz. Çeşitli vesilelerle Hz. Peygamber'i ve getirdiği mesajı hatırlatmak, yerinde bir tutumdur. Zira ilgileri değişmiş ve meşgaleleri artmış olan günümüz insanının dikkatini Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği mesajla ilgili olarak diri tutmak kolay değildir. Kutlu doğum ve mevlid-i nebi törenlerinde Allah Elçisi'nin abartılı ifadelerle anılması genel bir tutum olmayıp belki bazı kişilerden ve gruplardan sadır olan bir durumdur. Ancak bu alanda

yapılan yanlışlıklar toptancı bir yaklaşımla reddi gerektirmez. Öte yandan Hz. Peygamber algısı sorunlu olan kişi ve gruplar söz konusu etkinlikler olmasa da Hz. Peygamber’le ilgili yanlış algılarını insanlara sunma ortamları bulabilmektedirler. Bu sebeple kutlamalardaki yanlışlıklardan daha çok dinî grupların ya da kişilerin din algısındaki sorunlara işaret etmek ve sahih bir İslâm ve peygamber algısının nasıl olması gerektiğini Kur’ân, sahih sünnet ve tarihî veriler üzerinden anlatmak daha isabetli olur.

Sevgi ve nefretteki aşırı eğilimler, insan fıtratının kontrol altına alınması gereken özelliklerindendir. Zira insanlarda sevgi ve nefrette aşırıya gitme eğilimi vardır. Hz. Peygamber sevgisi de zaman zaman abartılı ifadelerle ortaya çıkabilir. Hz. Peygamber’in vefat etmediği ve hala yaşamakta olduğu gibi aşırı eğilimler bu anlayışın yanı sıra İslâm dışı anlayış ve kültürlerin etkisiyle ortaya çıkmıştır.

Günümüzde Hz. Peygamber’in konumuna ilişkin onu otorite olmaktan çıkarma eğilimi gösteren bir anlayışın yaygınlaşmaya başladığı müşahade edilmektedir. Kendisi üzerinden Allah’ın mesajına ulaştığımız Hz. Peygamber’le ilgili bazı abartıların onu tamamen dinî hayatın dışına çıkarıcı bir görüşe vesile kılınmaması gerekir. Yanlış inanç ve eğilimlerden Hz. Peygamber’in tebliğ ettiği vahyi esas alarak uzaklaşmak ve Müslümanlar arasında karşılaşılabilecek sapmalara karşı dikkatli olmak gerekir.

İleri Okumalar

Ramazan Yıldırım, “Yanlış Peygamber Algısının Sebepleri”, *Hz. Peygamber’in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı* Çalıştay Bildiri ve Müzakere Metinleri 17-19 Ekim 2014, 2015, s. 265-267.

Cahit Külekçi, “Tarih ve Yorum: Sahabenin Peygamber Algısı Ekseninde Çağdaş Peygamber Algılarının Yorumsal İzdüşümü”, *İslâm ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*, 2017, cilt: I, s. 609-627.

84- Tarihî süreçte İslâm algısında değişim olmuş mudur?

Hız. Peygamber dönemindeki bazı uygulamalarla bu uygulamaların tarihteki yansımaları arasında önemli farklar ortaya çıkıyor. Örneğin ezan bir rüya ile belirlenmesine rağmen İslâm'ın şiarı haline gelmiş. Aynı şey sünnet için de geçerli. Bugünkü algımız Hız. Muhammed dönemindekiyle aynı mı?

Dinlerin zaman içerisinde kurumsallaşması ve bu kurumlar çerçevesinde inananların bir algı, değişim ve dönüşümüne uğramaları kaçınılmaz bir durumdur. Bütün dinler için söz konusu olan durum İslâm için de geçerlidir.

Örnek verilen ezanda olduğu gibi bir kurumun ortaya çıktığı andaki durumu ile o kurumun zaman içerisinde aldığı şekil arasında farklılıklar olması kaçınılmazdır. Elbette algı ile olgu arasında farklılıklar meydana gelir. Bunu oluşturan ve etkileyen birçok unsur vardır. Ezanın Hız. Peygamber zamanında taşıdığı anlam ile sonraki dönemlerde kazandığı anlam farklıdır. Ezan zaman içerisinde sembol haline gelmiş ve ortaya çıkışı sırasındaki anlamından ziyade Müslümanların dinî pratiklerindeki değeri ve konumu öne çıkmıştır. Diğer bazı konularda da aynı şeyi söylemek mümkündür. Ancak ezanın Hız. Peygamber döneminde rüya ile belirlenmiş olması o dönemde önemslenmediği anlamına gelmez. Zira ister rüya ile ister vahiyle belirlensin, Hız. Peygamber'in kabulüyle okunmaya başlanmıştır. Yüce Allah tarafından iptal edilmediği için değerlidir ve dinde önemli bir yere sahiptir. Ezanın namaz çağrısı olması, özellikle fetihlerle birlikte gayrimüslimlerin muhatap oldukları ilk alamet olarak görülmesi, ona farklı bir değer verilmesini sağlamıştır.

Benzer şeyleri sünnet için de söyleyebiliriz. Arapların hitân dedikleri erkek çocuklarının tenasül organlarının bir parçasını kesmek, Hz. Peygamber döneminden önce de bilinen ve Yahudilikte dine giriş ritüeli olarak kabul edilen bir gelenektir. Cahiliye Arapları da çocuklarını bir haftalıkken sünnet ettirirlerdi. Hatta o dönemde kız çocuklarının sünneti de vardı. Bu uygulama İslâm'dan sonra da devam etmiştir.

Bir pratiğe atfedilen değerin zamanla azalması ya da değişmesi söz konusu uygulamanın geçmişte önemsenmediği anlamına gelmez. Nitekim Hz. Peygamber kendi çocuklarını ve torunlarını sünnet ettirdiği gibi o dönemde yaşayan Müslümanların hepsi bu uygulamaya önem vermişlerdir. Bununla birlikte Hz. Peygamber dönemindeki algı ile günümüzdeki algı arasında farklılık olması kaçınılmazdır. Zira biz bugün Hz. Peygamber döneminde yaşayan insanlar değiliz. Hatta eğer o günkü insanları bugüne getirseniz onların bile algılarında bir değişim ve dönüşüm olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla Hz. Peygamber dönemindeki diğer dinî değerler ve kurumlar için de benzer algı değişimini tespit etmek gerekir. Tarihin belli bir döneminde dini dondurma imkânı olmadığına göre Müslümanlar aidiyetlerin ve yaşadıkları bölgelerin etkisinde kalarak bir anlayış geliştirirler.

Dinin temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim ve buna paralel olarak şekillenen sünnetin mahiyeti ve durumuyla pratik uygulamalarımızın yani tarihî tecrübelerimizin farklı olabileceğini, bu farklılıkları da izah edebilmemiz gerektiğini bilmek durumundayız.

Günümüz Müslümanları Hz. Peygamber (sas) döneminde yaşayan insanlar olmadığı gibi dünyaya bakışımız ve düşünce evrenimiz de aynı değildir. Her insanın kendisine mahsus bir farklılığı olduğu gibi dönemler ve farklı coğrafyalar arasında farklılıklar olması kaçınılmazdır. Ancak sonuçta her insan kendi yaşadığı dönemin koşulları çerçevesinde sorumludur ve Allah'a imkânlarıyla uyumlu bir sorumlulukla itaat etmelidir. İslâm'ın koyduğu bu çerçeve ile hareket

edilir, değişkenler ve sabiteler de dikkate alınır sa dönemler arasındaki farklılıklar Allah’a iyi bir kul olmaya engel değildir.

İleri Okumalar

Mehmet Aksrmeli, “Değişen Peygamber Algısına Toplumbilim Açısından Bakmak”, *Hz. Peygamber’in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı* alıştay Bildiri ve Müzakere Metinleri 17-19 Ekim 2014, 2015, s. 299-306.

Hacı Musa Bağcı, “Modern Dünyada Peygamber Algısı”, *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 2010, sayı: 17, s. 74-89.

İhsan Toker, “Kadınların Peygamber Algısı Müslüman Kadınlar ve Hz. Muhammed”, *Usl: İslâm Araştırmaları*, 2007, sayı: 7, s. 137-156.

Mahmut Ay, “Sufİ Teolojinin Peygamberlik Algısı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, cilt: XLIX, sayı: 1, s. 17-47.

85- Hz. Muhammed mucize göstermiş midir?

Kur'ân-ı Kerim'de diğer peygamberlerin mucizelerinden bahsediliyor. Hz. Muhammed'in mucizesi var mı?

Daha önceki peygamberlerden bazıları Allah'ın takdir ettiği mucizeleri göstermişlerdir. Hz. Musa mucize verilen peygamberlerden biridir: *“Andolsun, Musa size açık mucizeler getirmişti de, arkasından sizler nefislerinize zulmederek buzağıyı ilah edinmiştiniz.”* (Bakara 2/92).

Mucizelerin peygamberliği ispat etmek üzere gösterildiği ve bunların önemli deliller olduğu açıktır. Ancak önemine rağmen dönemin muhataplarının mucizelere inanma hususunda birbirlerinden farklı tutum içerisine girdikleri bilinmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde müşriklerin peygamber olmadığını iddia etmek suretiyle meydan okuyarak Hz. Peygamber'den birçok mucize talep ettikleri, ancak bu taleplerinin Allah tarafından müspet karşılanmadığı anlatılır. Aslında Mekkeli müşrikler bu iddialarıyla Hz. Peygamber'in nübüvvetini reddediyorlardı. Zira Mekkeli müşrikler bir insanın peygamber olamayacağını savunuyorlardı. *“Dediler ki: Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda, pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilseydi de bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya!”* (Ra'd 25/7).

Müşriklerin mucize talepleri çok yönlü olmuştur. Taleplerinin birçoğu maddîdir: *“Dediler ki: ‘Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça yahut iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmediğe yahut altından bir evin olmadıkça, ya da göğе çıkmadıkça sana asla inanmayacağız. Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göğе çıktığına da inanacak değiliz.’ De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben ancak resûl olarak gönderilen bir beşerim.”* (İsrâ 17/90-93).

Müşrikler taleplerini Allah'ı görmeye kadar götürmüşlerdir: *“Bize kavuşacaklarını ummayanlar, ‘Bize melekler indirilseydi yahut Rabbimizi görseydik ya!’ dediler. Andolsun, onlar kendi benliklerinde büyüklük tasladılar ve büyük bir taşkınlık gösterdiler.”* (Furkân 25/21).

Bitmeyen yiyecek ya da hazinelerinin olması da başka bir talepleridir: *“(Ey Muhammed!) Belki de sen, (müşriklerin) ‘Ona bir hazine indirilseydi veya beraberinde bir melek gelseydi ya!’ demelerinden dolayı sana vahyolunanlardan bir kısmını göz ardı edeceksin ve o yüzden göğsün daralacak. Fakat sen, ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekildir.”* (Hûd 11/12).

Yüce Allah Hz. Peygamber'den mucize taleplerine müspet cevap vermeyi uygun görmemiştir. Bunun sebebi mucize taleplerine rağmen insanların iman etmemeleridir: *“Bizi, (Kureyş'in istediği) mucizeleri göndermekten, ancak, öncekilerin onları yalanlamış olması alıyordu. (Nitekim) Semûd kavmine o dişi deveyi açık bir mucize olarak verdik de onlar bu yüzden zalim oldular. Oysa biz mucizeleri sırf korkutmak için göndeririz.”* (İsrâ 17/59).

Mucizenin gerçekleşmesi peygamberlerin değil, Yüce Allah'ın iradesine bağlıdır: *“İnkâr edenler, ‘Ona Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!’ diyorlar. Sen ancak bir uyarıcısın. Her kavim için de bir yol gösteren vardır.”* (Ra‘d 13/7).

“Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber bir mucize getiremez. Her ecelin (vadenin) bir yazısı vardır.” (Ra‘d 13/38).

“Dediler ki: ‘Ona Rabbinden mucizeler indirilseydi ya!’ De ki: Mucizeler ancak Allah katındadır ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.” (Ankebût 29/50)

Yukarıdaki ayetlerden de anlaşılacağı üzere Allah Resûlü'nün hissî bir mucize göstermesi Allah tarafından uygun görülmemiştir. Bunun sebebinin tartışılması çok anlamlı değildir. Bu konuda yapılacak müzakere ve tartışmalarla bir sonuca gitmek de pek mümkün

görünmemektedir. Zira bu, Yüce Allah'ın tercihidir ve bu konuda insanlara bir bilgi vermemişse o hususta kesin bir tespitte bulunma imkânı yoktur. Bununla birlikte Hz. Peygamber'e hissî mucize verilmemesinin hikmetiyle ilgili bazı şeyler söylenebilir. Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın peygamberine gönderdiği temel bir kitaptır. Bunun dışında Hz. Peygamber'e meydan okumaya karşı cevap olmak üzere ayrıca bir mucize verilmesi uygun görülmemiştir.

Kaynaklarımızda Allah Resûlü'nün mucizeleri olarak zikredilen bazı harikuladeliklere ilişkin bilgilerin rivayet geleneği çerçevesinde ele alınması gerekir. İslâm kültüründe diğer konularla ilgili rivayetleri kritik ettiğimiz gibi bu rivayetleri de kritik etmeliyiz. Bunlarla ilgili toptancı bir yaklaşımla cevap vermek doğru değildir.

İlke olarak ifade edilebilir ki bazı ayetlerde zikredildiği üzere Hz. Peygamber'e mucize verilmemiş olması onun hayatında harikuladeliklerin olmadığı anlamına gelmez. Öte yandan mucize verilmediğine dair ayetlerin ne ifade ettiği ve nasıl ele alınacağı hususu da önemlidir.

Rivayetlerde yer alan harikuladeliklere ilişkin bilgilerin sıhhati incelemeye açıktır. Meydan okuma karşılığında bir mucize verildiğine ilişkin rivayetler de bu çerçevede ele alınmalıdır. Rivayetleri kritik eden araştırmacılar büyük bir kısmının problemli olduğuna ilişkin bazı değerlendirmeler yapmaktadır.

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in tebliğinde mucize değil, vahiy öne çıkmakta ve insanların aklına hitap ederek onları ikna etmektedir. Tebliğin bu yönü önemlidir. Müslüman olan sahabîlerin Hz. Peygamber'den bir mucize gördükleri için değil, ona güvendikleri için tabi oldukları açıktır.

İleri Okumalar

H. İbrahim Bulut, "Sünnî Gelenekte Mûcize Kavramı ve Hz. Salih'in Deve Mûcizesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* [www.dinbilimleri.com], 2004, cilt: IV, sayı: 2, s. 137-150.

Halil İbrahim Bulut, “Mûcizenin İmkân ve Delâleti Konusunda İleri Sürülen İtirazlar”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sayı: 4, s. 173-196.

Muhammed Hamidullah, “Mucize, Keramet ve İstidrac”, çev. Zahid Aksu, *Hikmet Yurdu*, 2009, cilt: II, sayı: 3, (1936 - 2008) Prof. Dr. Zahit Aksu Anısına, s. 81-93.

86- Hz. Muhammed ve dönemi istismar ediliyor mu?

Kanaatime göre günümüzde Hz. Muhammed ve Ashabı'nın bazı yönleri öne çıkarılarak onların bütüncül bir gözle görülmeleri engelleniyor. Hz. Peygamber ve Ashabı'yla ilgili ortaya konan tasvir doğru mudur?

Hz. Peygamber'in hayatının ve döneminin bütüncül bir gözle ele alınması ve incelenmesi, mücadelesinin ve tebliğinin anlaşılması açısından önemlidir. Bunun için Hz. Peygamber en doğru şekilde anlatılmalı ve hayatının her boyutu üzerinde durulmalıdır.

Allah Resûlü yaşadığı dönemde ve sonrasında örnek olduğu için Müslümanlar açısından hayatının birçok farklı yönüyle ilgili rivayetler nakledilmiştir. Bundan dolayı Müslümanların elindeki literatür Hz. Peygamber'in hayatının birçok farklı boyutunu inceleyen ve değerlendiren örneklerle doludur. Ancak sonraki dönemlerde ihtiyaçlara binaen zaman zaman özellikle Hz. Peygamber'in hayatının bazı yönleri öne çıkarılmış, hayatının belirli bir dönemine ya da yönüne vurgu yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum biraz da dönemin koşulları çerçevesinde ortaya çıkan ihtiyaçlarla ilgilidir. Örneğin günümüzde Hz. Peygamber'in insan sevgisi, barış, sosyal adalet, hayvan sevgisi ve çevreyle ilgili konuların öne çıkarıldığı çalışmalar yapılmaktadır. Bu konular üzerinden verilmek istenen mesaj, aslında hazırlanan çalışmaların bizim yaşadığımız sürecin bir parçası olduklarını göstermektedir. Bunun olumlu tarafları olduğu gibi olumsuz tarafları da vardır. Hz. Peygamber'in hayatının parçalı bir şekilde ele alınması, ona ve dönemine bütüncül bir gözle bakılmasına mani olabilmektedir. Onun hayatıyla ilgili yapılan çalışmalarda bütünün kaçırılmaması, Hz. Peygamber'in hayatının bu bütün

içerisindeki yeri ve konumunun doğru bir şekilde değerlendirilmesi gerekir.

Günümüzde hem verilmek istenen mesaj sebebiyle yapılan çalışmalarda hem de akademik ilgi sebebiyle Hz. Peygamber ve dönemiyle Ashab üzerine oldukça parçalı çalışmalar yapıldığını müşahade ediyoruz. Bu çalışmalar, zaman zaman Hz. Peygamber ve Ashab'ının beşerî yönlerine aykırı tasvirlerle de sebep olmaktadır. Örneğin Ashab'ın hayatında hata yapmadıkları, dinî tercihlerinin dışında gündelik hayatlarında da karşılaştıkları durumlarla ilgili her zaman isabetli kararlar aldıkları algısı oluşmaktadır. Nitekim bu anlayış zamanla insanlar arasında Ashab'ın yaptıklarının eleştirilemeyeceği, kritik edilmesinin yanlış olduğu, yaptıklarında bir hikmet bulunduğu ve mutlaka doğru olması gerektiği gibi anlayışları geliştirmiştir. Ancak tarihî gerçekler bundan farklı olup Ashab'ın zaman zaman Hz. Peygamber'le görüş ayrılığına düştüğünü, dahası kendi aralarında ihtilaf ettiklerini, hatta bu ihtilafların Hz. Peygamber (sas) döneminden sonra siyasî krize ve iç savaşa dönüştüğünü göstermektedir. Savunma refleksi Ashab'ı tartışma dışına çıkarmış, onlar için farklı bir imtiyaz oluşturmuştur.

Ashab, hem Hz. Peygamber'in vefatından bir süre sonra meydana gelen siyasî farklılıklar sebebiyle hem de takip eden zamanda mezheplerin oluşumu sürecinde tartışma dışında tutulmak istenmiş, böylece güncel siyasî tartışmaların malzemesi olmaktan çıkarılmaya çalışılmıştır. Bunun pratik faydalar hedeflenerek yapıldığı bir gerçek ise de sonraki dönemlerde ortaya çıkan algı ve anlayış, onlara yönelik herhangi bir kritiği İslâm dışı ilan etme gibi aşırılıklara sebep olmuştur.

Hız. Peygamber ve Ashab'a yönelik oluşan algının şekillenmesinde yukarıda bahsettiğimiz tarihî etkenlerin dışında Hız. Peygamber ve Ashab üzerinden istismar yapan kişi ve gruplara da işaret etmek gerekir. Özellikle İslâm'ın uygun görmeyeceği şekilde Hız. Peygamber'in ya da Ashab'ın bugün yaşadığı, iddia sahibi kişi ya da

cemaatlerle görüştükleri gibi ifadeler, Allah Elçisi ve arkadaşları üzerinden rant devşirme amacına yöneliktir. Böylece Yüce Allah'la ve manevî varlıklar olarak zikredilen şahıslarla ilişki kurulduğu ihsas ettirilerek insanları yanıltma, kandırma ve istismar etme, karşılaşılan bir durumdur.

Yanıltma ve istismara maruz kalmamak için Hz. Peygamber ve Ashab'ı hakkında Kur'ân, sahih sünnet ve doğru tarihî bilgi çerçevesinde yazılan araştırmaların okunması, abartılı ifadelerle Allah Elçisi'ni (sas) ve Ashabı'nı anlatan kişilere ve metinlere karşı ihtiyatla yaklaşılması gerekir.

İleri Okumalar

Adnan Demircan, *Tarihin ve Dinin İstismarı*, Beyan Yayınları, İstanbul 2018.

Ali Osman Ateş, "Din Tahrîfi ve İstismarı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, cilt: IV, sayı: 1, s. 1-39.

Ejder Okumuş, "Değerlerin ve Bir Değer Olarak Dinin İstismarı", *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri* 12-16 Ekim 2009 Ankara, 2009, cilt: I, s. 427-446.

Ayşe Karaköse, "Popülerleşen Bir Fenomen Olarak Kutlu Doğum Haftası ve Anlatılan Hz. Peygamber", *Türkiye'de Tüm Yönleri ile Siyer Çalışmaları Sempozyumu* Tebliğ Kitabı: 9-12 Nisan 2015, İstanbul, 2016, cilt: II, s. 275-299.

87- Günümüzdeki peygamber anlatımıyla doğru bir peygamber algısı oluşabilir mi?

Günümüzdeki peygamber ve sahabî anlatımında modern koşullarla sınırlandırılmış, organik özelliği bozulmuş ve mamul hale getirilmiş bir anlatım mevcuttur. Bu anlatımlarla sağlıklı bir peygamber ve sahabî anlatımı mümkün müdür?

Günümüzün koşulları çerçevesinde ortaya çıkan peygamber algısı ve anlatımının bazı problemleri olduğunda kuşku yoktur. Ancak bu problemlili anlatım ve yaklaşımların değiştirilemeyeceği ve bunun ıslah edilemeyeceği gibi bir kanaat içerisinde olunmaması gerekir. Öte yandan günümüzde Allah Elçisi (sas) ve dönemi hakkındaki anlatımların hepsinin yanlış bir çerçeve çizdiğini iddia etmek de doğru değildir. Allah Elçisi ve dönemi hakkında günümüzde de birçok çalışma yapılmaktadır. Bunların bir kısmı oldukça başarılı tasvirler ve değerlendirmeler ihtiva etmektedir. Bir kısmı ise başarısız olduğu gibi yanlış algıların meşrulaştırılması için malzeme olmaya adaydır.

Hız. Peygamber'in hayatına dair günümüzde yapılan çalışmalarda geçmişte yapılanlarla karşılaştırıldığında farklı açılardan değerlendirmeler yapılabildiğini ifade etmek icap eder. Bugün Hız. Peygamber'le ilgili birçok konunun tartışılmasının olumsuz görülebilecek bazı yönleri olsa da Allah Resûlü'nün hayatına ve dönemine dair nitelikli çalışmalar yapma imkânının olduğunu, elimizdeki verileri kullanma bakımından ciddi imkânlara sahip olduğumuzu da ifade etmemiz gerekir. Nitekim geçmişte âlimlerin aylarca hatta yıllarca ulaşmaya çalıştıkları bilgilere günümüzde çok kısa sürelerde, literatürün önemli bir kısmına kütüphanelere dahi gitmeden ulaşabilmemiz bize büyük avantajlar sağlamıştır. Bu

bakımdan karşılaştırma, sahih rivayetlere ulaşma, rivayetleri kritik etme açısından önemli avantajlara sahibiz.

Hız. Peygamber ve sahabî hakkında günümüzde alternatif bazı anlatımlar ortaya çıkabilir. Ama Allah Resûlü'nü (sas) doğru anlamının onun hakkında araştırma yapmaktan başka bir yolunun olmadığını, daha çok çalışma yapmanın ve daha farklı imkân ve metotları kullanarak Allah Resûlü'ne ve dönemine bakmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz. Hız. Peygamber'e ve dönemine tek bir insanın bakışının ve ideolojik bir okumayla bakmanın büyük bir problem teşkil ettiğini, bir Müslümanın Allah Resûlü'ne böyle bakmaması gerektiğini düşünüyoruz.

Hız. Peygamber'in hayatını sahih bilgi çerçevesinde öğrenmek Müslümanlar açısından çok önemlidir. Müslümanlar, peygamberlerinin hayatını doğru öğrenmelidirler. Çünkü Hız. Peygamber'in hayatını öğrenmek, sadece akademik bir merakın gereği olmayıp, sağlıklı bir din algısına ve dinî hayata sahip olmak için de gereklidir.

Günümüz insanının Allah Resûlü'nün ve arkadaşların mücadelesini doğru öğrenmesi, bu mücadelenin İslâm medeniyetini nasıl şekillendirdiğini, Müslümanların Allah Elçisi ve dönemini nasıl anladıklarını ve yorumladıklarını anlamak açısından çok büyük önem taşımaktadır. Bu zaviyeden bakıldığı zaman Hız. Peygamber'in hayatına ilişkin çalışmalara önem vermek gerektiğini ve bu çalışmaların sağlıklı bir peygamber algısına katkıda bulunacağını söylemeliyiz.

Tarihî süreci içerisinde Hız. Peygamber'e yüklenen imaj ve onunla ilgili olarak ortaya çıkan algıyı dışarıda bırakarak doğrudan doğruya Kur'ân-ı Kerim'i tek başına ele almak suretiyle Hız. Peygamber'i anlamının yeterli olması mümkün değildir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim bir tarih kitabı değildir. Vahyin bağlamını bilmeden onu doğru temellendirmek Kur'ân'ın her ayeti için söz konusu değildir. Kur'ân'ın ve Hız. Peygamber'in hayatı ile döneminin birbiriyle doğrudan ilişkisi vardır. Allah Resûlü'nün hayatını doğru öğrenmenin sağlıklı bir

peygamber algısına sahip olmanın yanında Kur'ân-ı Kerim'i sağlıklı bir şekilde anlamaya da katkıda bulunacağını ifade etmek gerekir.

Günümüzde yapılan çalışmalara ulaşmayan veya okumayan insanların ya da Hz. Peygamber ve döneminin kahramanları hakkındaki bilgileri halk arasında etkili olan kitaplardan ibaret olan kişilerin Hz. Peygamber ve Ashab algıları ile Hz. Peygamber'i ve dönemini inceleyen kişilerin algıları arasındaki fark, çağdaş araştırmaların önemini ortaya koymaktadır. Eğer yanlış bir peygamber algısı varsa, günümüzde yapılacak nitelikli çalışmalarla bu algının zaman içinde dönüşmesi mümkün olacaktır.

İleri Okumalar

M. Naci Kula, "Gençlerimize Peygamberimizi Nasıl Anlatalım?", *Hız. Muhammed ve Gençlik* [Kutlu Doğum Haftası: 1992], 1995, s. 67-72.

Ünal Kılıç, "Hz. Peygamber'i Anlama ve Anlatmada Kaynak ve Araştırmaların Yeri ve Önemi", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 2009, cilt: VII, sayı: 13, s. 25-50.

Adnan Demircan, "Hz. Peygamber'in Hayatını Doğru Öğrenmenin Evrensel Barış Açısından Önemi", *Nebevî Mesajın Evrenselliği Sempozyumu -Sîret Sempozyumu-*, 09-10 Mayıs 2008, Konya, 2009, s. 208-218.

88- Hz. Muhammed gerçek bir tarihî şahsiyet midir?

Hz. Muhammed zamanında kuvvetli bir İslâm devleti ve yeni bir din çıktığına ilişkin o dönemden kalma bir tarihsel kayıt yok. Dönemin Arabistan'ında o devirden gelen sikkelerde haç işaretleri var! O devirde Çin'e kadar misyoner yollayan Hristiyanlardan Arabistan'da bulunanların yazılarında da İslâm'dan veya Hz. Muhammed'ten bahsedilmiyor. Kur'ân'da yaşadıkları ve birer elçi oldukları söylenen Hz. Musa ve Hz. İsa'nın, gerçekten yaşadıkları da şüphelidir. Hz. İsa'nın yaşadığına dair kayıt yok. Hz. Musa'nın bebekken sepete konma hikâyesi de daha önceki sanırım bir Babil kralının hikâyesiyle aynı! Dahası, Nuh tufanı da Sümerlerden alıntıdır. Dinlerin kurucuları gerçek tarihî kişilikler değil de efsanevî kişilikler olabilir mi?

Son dönemlerde Hz. Peygamber'in tarihî kişiliği, yaşadığı dönem ve coğrafyayla ilgili ilmî temelleri olmayan, tamamen spekülatif bir takım iddialar ileri sürülmektedir. Dinin temelini Sümer'e dayandığı bunlardan biridir ve İslâm inancı etrafında kuşkular uyandırmaya yönelik ideolojik bir iddiadır. Bu konuda ileri sürülen görüşlerin temellendirilmesi mümkün değildir. Zira elimizdeki tarihî veriler böyle bir iddianın temellendirilmesine imkân vermemektedir. Dinin kaynağının Sümerler olduğu iddiası bilimsel bir temeli olmayan modern zamanların hurafelerinden biridir. Özellikle bu iddiaların ideolojik bir boyutu olduğunu da söylemek gerekir. Bunları savunan kişilerin din karşıtı veya ateist olmaları söz konusu görüşleri savunmalarının sebeplerinden biridir.

Hz. Peygamber'in tarihî bir kişilik olduğuna ilişkin kuşkular ileri süren bazı kişiler, bununla İslâm dünyasında inanç krizi oluşturma gibi bir hedef amaçlamıyorlarsa konuya bilgisizce ya da ön yargıyla

yaklaşıyorlar. Ancak bu konuda yapılan yayınların ve ileri sürülen iddiaların temelsizliği söz konusu iddiaların sadece akademik saiklerle veya merakla ortaya çıkmadığını söylememize imkân vermektedir.

Hız. Peygamber'in gerçek bir tarihî bir kişilik olduğunu Hristiyan misyonerlerin ya da Müslümanların yaşadıkları bölgenin çevresindeki devletlerin kayıtlarından tespit etmek mümkün olmaz. Çünkü Hız. Peygamber'le ilişkilerinin olmadığı ya da çok sınırlı olduğu dikkate alındığında onun hayatıyla ilgili kayıtların diğer kültürlerin kaynaklarında bulunmasını beklemek yanlış olur. Hız. Peygamber'le ilgili veriler kendi coğrafyasında ve özellikle yaşadığı bölgede aranmalıdır. Bunların da her zaman yazılı belgeler olması beklenmemelidir. Zira yazılı kayıt, Allah Elçisi'nin (sas) yaşadığı bölgenin belirgin bir özelliği değildir. Bilakis yazı geleneğinin İslâm ile yerleştiği bir bölgeden söz ediyoruz. Bundan dolayı mensubu olduğu toplumun sözlü kültürü içerisinde Allah Resûlü'nün (sas) hayatının birçok izini bulmak mümkündür. Öte yandan Hız. Peygamber'in hayatıyla ilgili bilgiler, yaşadığı dönemden başlayarak sözlü ve yazılı gelenek çerçevesinde şekillenen birçok metinde muhafaza edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim Hız. Peygamber'in hayatına ilişkin çok açık bir kaynak olduğu gibi Allah Resûlü döneminden kalan bazı yazılar da mevcuttur. Çok erken dönemde kayıt altına alınan, o dönemi anlatan bu kadar güçlü kaynağa rağmen Hız. Peygamber'in tarihî kişiliğiyle ilgili kuşku olduğunu iddia etmek ilmî temellere dayanmamaktadır.

İnsanların zihinlerini bulandırmak ve dinden uzaklaşmalarını sağlamak amacıyla Allah Elçisi'nin tarihî kişiliği ya da onunla ilgili bazı konularda kuşkular ileri sürerek insanların zihinlerini bulandırmayı hedefleyenler amaçlarına kısmen ulaşıyorlar. Okumayı bir ihtiyaç olarak görmeyen ve spekülasyonlara ilgi duyan insanların bu iddiaları ciddiye alması ve paylaşması birçok insan üzerinde etkili olmaktadır.

Hız. Peygamber'in tarihî bir kişilik olduğu, yaşadığı döneme ve sonrasına damga vurduğu, onun yaşadığına dair başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere medeniyetin bütün kurumlarının ve belgelerinin şahitlik ettiğı açıktır. Dünyanın farklı coğrafyalarında kaleme alınan birçok metin onun mesajından ve döneminden bahsettiğı halde bütün bunların sanki bir kişinin kurgusuymuş gibi anlatılması iyi niyetle izah edilemez.

İleri Okumalar

Andreas Görke, "Tarihi Bir Şahsiyet Olarak [Hz.] Muhammed'in Araştırılmasında Beklentiler Ve Sınırlar", çev. Fatma Kızıl, *Yalova Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 1, Temmuz-Aralık 2015, s. 207-219.

Bibliyografya

- Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi es-San'ânî (ö. 211/827), *el-Musannef* (nşr. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî), I-XI, Beyrût 1403.
- el-Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Muhammed b. Abdi'l-Hâdî el-Cerâhî el-Aclûnî (ö. 1162/1749), *Keşfu'l-Hafâ* (nşr. Abdû'l-Hamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hendâvî), I-II, 1420/2000.
- Aliyyul-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Ali el-Mollâ (ö. 1014/1605), *el-Esrâru'l-Merfû'a fî'l-Ahbârî'l-Mevdû'a el-Ma'rûf bi'l-Mevdû'âtî'l-Kubrâ* (nşr. Muhammed es-Sabbâğ), I, Beyrut.
- Apaydın, Mehmet, *Siyer Kronolojisi*, KURAMER, İstanbul 2018.
- el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali el-Husrevcerdî el-Horâsânî (ö. 458/1066), *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sâhibi's-Serî'a*, I-VII, Beyrut 1405H.
- Efendioğlu, Mehmet, "Sahâbe", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahabe> (29.12.2018).
- el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî (ö. 505/1112), *Me'âricu'l-Kuds fî Medârici Ma'rifetu'n-Nefs*, I, Beyrut 1975.
- Hatiboğlu, İbrahim, "Muhayrik en-Nadrî", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhayrik-en-nadri> (29.12.2018).
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Sikatu'd-Dîn Ali b. el-Hasen b. Hibetî'llâh İbn Asâkir (ö. 571/1176), *Târîhu Dımaşk* (nşr. Amr b. Çurâme el-Umrevî), I-LXXX, 1415/1995.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî (ö. 213/829), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sakkâ ve dğr., I-II, Mısır 1375/1955.
- İbn İshâk, Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî (ö. 151/768), *Sîretu İbn İshâk (Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzî)* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1398/1978.
- İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî (ö. 230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire 1421/2001 [Türkçe çevirisi: *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 2. Basım, Siyer Yayınları, 2015].
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe* (nşr. Ali Muhammed Mu'avvid, Âdil Ahmed Abdulmevcûd), I-VIII, 1415/1994.
- Koçyiğit, Tahsin, *İslâm Tarihinin İlk Yıllarında (h. 1-41 / m. 622-661) İskân* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006.
- Küçükaşcı, Mustafa Sabri, "Zemzem", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zemzem> (15.09.2018).

- Ma'mer b. Râşid, Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Ezdî (ö.153/770), *el-Câmi* (nşr. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî), I-II (Musannef'in 10 ve 11. cüzleri), Pakistan 1403/1982.
- Muhibbuddîn et-Taberî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Abdillâh Muhibbuddîn et-Taberî (ö. 694/1295), *er-Riyâdu'n-Nadra fî Menâkibi'l-Aşra*, I-IV.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö.150/767), *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân* (nşr. 'Abdullâh Mahmûd Şehhâte), I-V, Beyrut 1423/2002.
- Orhan, Fidan, *İlk Dönem Hadis ve İslâm Tarihi Kaynaklarında Veda Hutbeleriyle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2018.
- es-Sağânî, Radiyu'd-Dîn el-Hasen b. Muhammed b. el-Hasen el-Kureşî (ö. 650/1252), *el-Mevdû'ât* (nşr. Necm Abdurrahman Halef), I, Dımaşk 1405.
- Sinanoğlu, Mustafa, "Nübüvvet Mührü", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nubuvvet-muhru> (22.01.2019).
- eş-Şâmî, Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî (ö. 942/1535), *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd* (nşr. Âdil Ahmed, Ali Muhammed Mu'avvid), I-XII, Beyrut 1414/1993.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî (ö. 310/923), *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk, ve Sılatu Târîh et-Taberî*, I-XI, Beyrut 1387/1967.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî (ö. 310/923), *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), I-XXIV, 1420/2000.
- Tomakin, Ahmet Yasin, "Ortaçağ İslâm Dünyasında Süryani Tarih Yazıcılığı", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/3, cilt: VIII, sayı: 18, s. 233-254.
- Topaloğlu, Bekir, "Âmine", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/amine> (16.09.2018).
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Peygamber", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/peygamber> (16.12.2018).
- Yurdagür, Metin, "Hatm-i Nübüvvet", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hatm-i-nubuvvet#1> (16.12.2018).